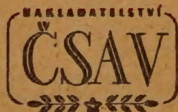
ESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
SLOVANSKÝ ÚSTAV

SLAVIA

časopis pro slovanskou filologii

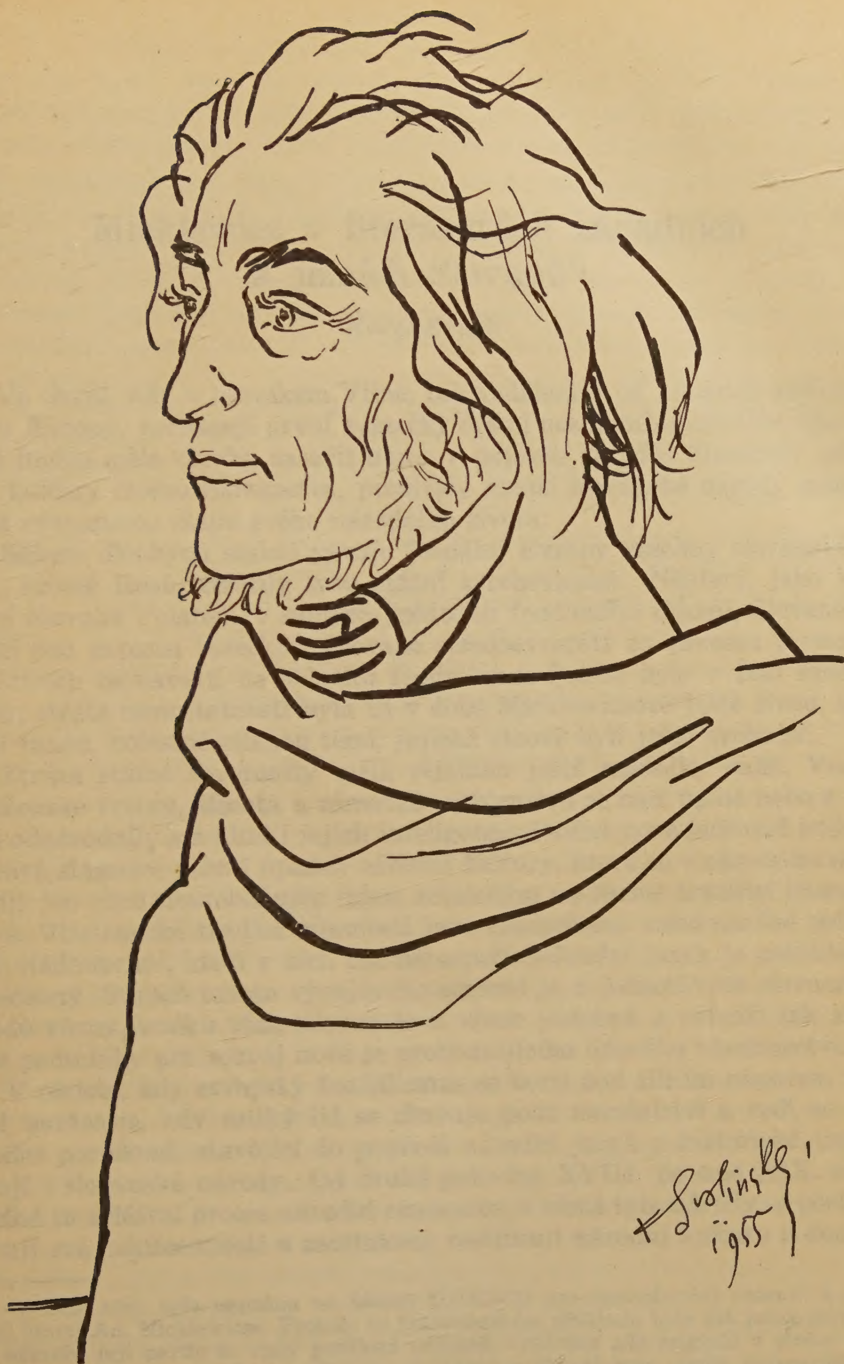
Ročník XXV PRAHA 1956 Sešit 1

OBSAH

ČLÁNKY:

KRITIKY A REFERÁTY:

ZPRÁVY:

Adam Mickiewicz
1798—1855

Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů[1]

Karel Krejčí

Ve chvíli, kdy v litevském Vilně, tak vzdáleném od hlavních kulturních center Evropy, vycházejí první svazečky dosud neznámého mladého básníka, jehož jméno mělo vbrzku zazářit nejen v popředí národní literatury polské, ale i kultury celého Slovanstva, prožívaly menší slovanské národy zvláštní, velmi významnou etapu svého národního života.

Během dlouhých staletí vývoje feudální Evropy všechny slovanské národy, kromě Rusů, ztratily svou státní svrchovanost. Některé, jako kdysi mocní Slované Polabští, v samých počátcích feudálního zřízení, Slované balkánští pod expansí tureckou, Slované středoevropští za procesu formování absolutních monarchií na sklonku feudalismu. Polsko bylo v této řadě poslední; ztráta samostatnosti byla tu v době Mickiewiczově ještě živou, krvácející ranou, bolestně cítěnou těmi, jejichž otcové byli ještě svobodni.

Ztráta státní suverenity měla většinou ještě následky další. Vedoucí společenské vrstvy, šlechta a zámožné měšťanstvo se buď úplně nebo z větší části odnárodnily a s nimi i jejich inteligence, tvořící nové kulturní hodnoty. Nastává stagnace nebo i úpadek národní kultury, která se v národním duchu rozvíjí jen mezi nesvobodným lidem rolnickým ve formě tradiční literatury lidové. Vlastenecké tradice minulosti jsou zapomínány nebo násilně potlačovány vládnoucími, kteří v nich cítí nebezpečí. Národní jazyk je pokládán za méněcenný. Stupeň tohoto vývojového zdržení je u jednotlivých slovanských národů různý, vcelku však situace je u všech podobná a vytváří tak analogické podmínky pro rozvoj nově se probouzejícího lidového vlastenectví.

V období, kdy evropský feudalismus se bortí pod sílícím náporem revoluční buržoasie, kdy selský lid se zbavuje pout nevolnictví a rodí se nové národní povědomí, stavějící do popředí národní jazyk a historické tradice, ožívají i slovanské národy. Od druhé poloviny XVIII. po celé XIX. století probíhá tu zvláštní proces národní renesance, v němž tyto národy se postupně zbavují své méněcennosti a zaostalosti, restituují národní kulturu a doplňují

---

1) Tato stať byla napsána na žádost UNESCO pro mezinárodní sborník k stému výročí úmrtí Ad. Mickiewicze. Protože ve francouzském překladu byla má práce zkrácena, čímž některé její partie se staly poněkud nejasné, vydávám zde originál v plném znění. Dosavadní literatura, uvedená v závěru, na jejímž podkladě byla studie zpracována, neposkytuje ovšem ještě plně dostačující materiálovou základnu pro závěry definitivní. Mnohé bude jistě doplněno v pracích, chystaných k jubilejnímu Mickiewiczovu roku. O těchto pracích budeme podrobně referovat. K. K.

její mezery, dobývají politických a hospodářských posic, které ztratily, ale i takových, které byly nově vytvořeny rozvojem kapitalismu, až konečně získávají plné možnosti rozvoje národního života ve všech jeho odvětvích.

Průběh tohoto procesu je u všech těchto národů velmi podobný. Oživuje se národní jazyk nejprve vědeckým studiem, pak praktickým uváděním do různých vyšších funkcí, z nichž byl vytlačen, obnovují se tradice minulosti buď skutečné, historické, nebo legendární, probouzí se lidové vlastenectví, posiluje se povědomí práva na samostatnou národní existenci a připravuje se půda pro její znovuzískání prací a bojem. Těmto snahám vychází velmi vstříc evropský romantismus svou rousseauovskou apotheosou prostého lidu, heroisací dávné, předfeudální minulosti i kultem lidové písně jako vrcholu spontánního uměleckého tvoření. Revoluční hnutí evropské buržoasie převádí pak tyto snahy z oblasti nevýbojného kulturního snažení k bojovnému úsilí o dobytí samostatnosti cestou revoluce.

Literatury nesvobodných slovanských národů se tak při značných individuálních rozdílech rozvíjejí podobně, zejména shodně reagují na různé vnější podněty. To je ještě posíleno živým vědomím kmenové i jazykové příbuznosti, které posiluje v boji, paralysuje pocity slabosti a méněcennosti a vyvolává snahy, spojit úsilí všech Slovanů vjedno, a vytvořit tak sílu, která by byla s to čelit převaze národů Slovany potlačujících. Tak zvaná myšlenka slovanská, nejpůsobivěji vyjádřená verši i statěmi česky píšícího Slováka, Jana Kollára, rychle si získává neobyčejný ohlas v celém Slovanstvu.

Za těchto okolností se objevuje na obzoru slovanského života oslnivý a mnohotvárný zjev Adama Mickiewicze, básníka druhého nejsilnějšího národa slovanského, který teprve nedávno ztratil státní samostatnost a v jehož vývoji společenském a kulturním nebylo onoho přerušení, které brzdilo rozvoj Slovanů ostatních. Objevují se jeho nadšené verše, vybízející mládež, aby semknutím v bratrský řetěz pohnula světem a vykonala i to, co se zdá nemožné; v jeho melodických, křehkým půvabem prostoty a spontánnosti opředených baladách a romancích ožívá umělecká představivost venkovského lidu i jeho neotřesitelná víra ve vyšší spravedlnost; rytířská Gražyna evokuje bohatýrskou minulost bojů proti agresivnímu nepříteli a povzbuzuje obětavý patriotismus; první části Dziadů vášnivě vyjadřují muka neukojené lásky, jak je prožíval nejen sám polský básník, ale v jeho době stovky mladých lidí, opojených Wertherem a Novou Heloisou; sonety ve virtuosní zkratce zachycují zážitky erotické a dojmy přírodní, se sugestivní silou vyjadřujíce básnickým slovem bohatou stupnici hýřivých barev, zvuků, vůní a nálad Orientu; Konrád Wallenrod v historickém obraze líčí ovzduší spiklenecké činnosti proti mocnému nepříteli a dává heslo k revolučnímu boji; pokračování Dziadů sahá do žhavé nedávné přítomnosti, v dramatických scénách líčí revoluční boj i persekuci vilenské mládeže, podává mesiánské vidiny o budoucnosti a velkém poslání polského národa; tutéž myšlenku sleduje Mickiewicz stylem biblických proroků v Knihách národa a poutnictví pol-

ského. Konečně v geniálním Panu Tadeáši podává básník vyrovnaný, realistický obraz polského života a kraje, naplněný však dynamikou dějinného vývoje polského národa a prodchnutý hlubokou, bolestnou láskou ke vzdálené vlasti. Takový byl bohatý rejstřík tohoto básnického díla, jehož každá složka přinášela něco nového, jiného, než co bylo v dílech předcházejících, celek však působil vzácně skloubenou jednotou.

Kromě toho byl Mickiewicz znám i svým působením veřejným, jednak v akcích vlastních, jednak v těch, jež byly inspirovány duchem jeho díla. Tak Evropa cítila genia Mickiewiczova v bohatýrském boji polských povstalců r. 1831 i v dalších pokusech o obnovu polského ozbrojeného boje za národní svobodu; sledovala velkého básníka i jako publicistu, poslouchala jej na katedře slovanských literatur v Paříži; pak jej spatřila uprostřed horečné činnosti r. 1848 jako organisátora legie, která zahájila boj za osvobození slovanských národů, a po nezdaru tohoto pokusu jako redaktora mezinárodního časopisu, bojujícího za svobodu národů všech; konečně viděla jeho skon, opětně uprostřed politické akce za krymské války.

Tyto různé složky Mickiewiczovy tvorby básnické i činnosti veřejné nepůsobily pochopitelně ve všech dobách a zemích slovanských současně a se stejnou intensitou. Obvykle jeden rys jeho osobnosti, který pro danou chvíli byl zvláště přitažlivý, vystupoval do popředí a zabarvoval vše ostatní. Jednou působí nejsilněji Mickiewicz Ódy na mladost nebo balad a romancí, jindy Mickiewicz Dziadů nebo Pana Tadeáše, pak opět Mickiewicz profesor nebo Mickiewicz politik, Mickiewicz mystik nebo Mickiewicz revolucionář, Mickiewicz patriot, Slovan, odpůrce ruského carství nebo i Mickiewicz socialista. Takovýchto zvláštních přívlastků, vystihujících určité zvláštní zabarvení Mickiewiczova vlivu v různých dobách a u různých slovanských národů, mohli bychom najít ještě více.

Dílo Mickiewiczovo, kromě Rusů, proniká nejdříve k Slovanům rakouským, kteří měli nejvíce možností dostati se do bezprostředního styku s polskou literaturou. Tak v Čechách jsou jeho balady známy takřka bezprostředně po publikaci prvních svazečků poesií debutujícího básníka ve Vilně; v korespondenci předních představitelů českého kulturního života v těchto dobách se shledáváme s nejedním dokladem živého zájmu o nového polského básníka, zvědavosti na jeho tvorbu i nadšeného uznání. Díla Mickiewiczova skutečně v dané chvíli velmi dobře zapadala do rámce českých snah kulturního vývoje. Roku 1829 pak Mickiewicz na své cestě do západní Evropy přichází do Prahy, osobně se seznamuje s českými literáty a navazuje s nimi přátelské styky.

Podobně rychle proniklo jméno průbojného předbojníka nové romantické poesie i k rakouským Slovincům, v tomto případě vlivem příznivé shody okolností. V letech 1822—1827 působil v haličském Lvově jako profesor Slovinec Matija Čop, muž neobyčejné inteligence, polyglot a bystrý pozorovatel kulturního života, ač sám málo tvořil. Čop prožil tak uprostřed

polského čtoucího publika období prudkých bojů o nového básníka a jím representovaný nový směr romantický, svým dobrým kritickým postřehem poznal a pochopil jeho sílu a s plným porozuměním sledoval pak i další Mickiewiczův vývoj. Po návratu do Lublaně seznámil s novým polským básníkem své krajany.

Tak u těchto dvou národů slovanských byl Mickiewicz znám již před rokem 1831, který dal jeho působení nový charakter. Tento první Mickiewicz, proniknuvší k slovanským bratřím, byl Mickiewicz balad a romancí, který s vroucí láskou od umělé poesie salonů šel mezi prostý lid a zde hledal kořeny pravého umění, mravní čistotu a pochopení tajemných sil, řídících osudy člověka, národů i lidstva; byl to dále básník vlastenecky zabarvených obrazů z národní minulosti, líčících hrdinný boj východních národů proti mocné expansi západních dobyvatelů. Byl ovšem již i básníkem vášnivé, romanticky rozervané lásky Gustava z Dziadů i jemného artismu sonetů, avšak tyto složky jeho díla prozatím nenalézaly dosti opory ve společenských i kulturních podmínkách národů na samém prahu nového rozvoje.

Nově se tvořící česká poesie po nepříliš úspěšných pokusech, opřít se o soudobou tvorbu dvorského klasicismu, který odrážel zcela jiný život, než jaký žili čeští buditelé, většinou učitelé, drobní úředníci nebo venkovští faráři rolnického nebo maloměstského původu, nalezla skutečně plodný tvůrčí zdroj v poesii vesnického lidu. S nadšením byly přijímány podněty Herderovy, radostí naplňovaly sbírky lidové poesie ruské a jihoslovanské, svědčící o tvůrčích schopnostech slovanského lidu, počaly se sbírat i lidové písně české a slovenské; v jejich duchu i jejich formou tvořili nyní básníci novou českou poesii. Fr. Lad. Čelakovský, J. Kollár, V. Hanka a mnozí jiní nastupují tuto cestu jak činností sběratelskou, tak i původní tvorbou vlastní.

Zároveň podle vzoru historické epiky ruské, ukrajinské a jihoslovanské byly složeny staročeským jazykem umělecky silně působící básnické obrazy nejstarší české legendární minulosti, líčící obranné boje Čechů proti cizincům, a podařilo se obratnou mystifikací přesvědčit český národ i cizinu, že jde o autentické básnické plody nejdávnější minulosti, které prosluly pod jménem rukopisů Královédvorského a Zelenohorského.

Za těchto okolností jakoby přímo pro české prostředí byly skládány básně mladého Poláka, které se s takovou vroucností přikláněly k lidovým vzorům a mistrovsky ukazovaly, jak je možno této lidové inspirace použít nikoli k napodobení, nýbrž k tvůrčímu rozvíjení v poesii pokročilejšího společenského i kulturního prostředí, stejně jako jeho historické obrazy z bojů Litevců s německými křižáky, s nimiž i čeští husité sváděli kdysi vítězné boje. Čeští básníci jsou pochopitelně Mickiewiczem nadšeni, brzy se objevují první ohlasy jeho tvorby a za básníkova pražského pobytu se čeští buditelé snaží polského druha přimět k tomu, aby ve svých křižáckých motivech pokračoval eposem o českém protikřižáckém válečníkovi, slavném vůdci husitů, Janu Žižkovi z Trocnova.

Podobného rázu je také první vlna mickiewiczovského zájmu u Slovinců. M. Čop seznámil s novým zjevem na polském Parnasu především svého mladého přítele, Fr. P r e š é r n a, který patřil k nejsilnějším básnickým, talentům tehdejšího Slovanstva, a podařilo se mu vzbudit jeho velmi živý zájem. Básnické zaměření mladého Prešérna bylo velmi podobné uvedené skupině básníků českých, s nimiž byl také v živém styku. Také on se opíral hlavně o poesii lidovou a vedle vlastenecké a milostné lyriky psal historické epos z nejstarších dějin svého národa. V romantické citovosti šel ovšem již dále, což jej sbližovalo s následující generací českých básníků, k nimž Mickiewicz promluvil tónem značně odlišným.

Toto zdůraznění lidového a vlastenecky historisujícího prvku v díle Mickiewiczově nekončí však tímto prvním obdobím, kdy je možno tyto složky do značné míry pokládat skutečně za dominantní i v rámci soudobé tvorby polského básníka. I později, kdy dílo Mickiewiczovo se bohatě rozvilo dalšími směry a bylo obohaceno o práce, které svou hodnotou a významem jeho prvotiny převyšovaly, a kdy také jeho vliv se s rozvojem slovanských literatur stává daleko rozmanitější a mnohotvárnější, význam zvláště jeho lidovosti neklesá.

Literatury většiny menších slovanských národů, které vyrůstají z těchto lidových kořenů, ani ve svém dalším vývoji se od nich plně neodtrhují a stále se vracejí k tomuto tvůrčímu zdroji. Tu se pak vždy znovu setkávají s příkladem Mickiewiczovým. Méně silný je tento vliv u Slovanů balkánských, ač právě u nich je inspirace lidovou poesií nejsilnější a nejplodnější, protože jejich lidová epika je v podstatě jiného typu než baladické skladby, typické pro folklor polský a tím i pro Mickiewicze. Tím silnější je ovšem tento vliv u Slovanů západních, jejichž lidová tvorba je polské velmi blízká.

Tak v literatuře české vidíme takřka nepřetržitý řetěz ohlasů Mickiewiczových balad během celého XIX. století, od zakladatele tohoto genru, Fr. Lad. Č e l a k o v s k é h o, přes jeho největšího klasika, K. J. E r b e n a, až k velmi odlišné umělecké individualitě Jaroslava V r c h l i c k é h o, který v rámci své mnohotvárné poesie, čerpající bohatě ze zdrojů nejrozmanitějších kultur světových, vracel se občas i k poesii lidové; tu se pak setkával se svým oblíbencem Mickiewiczem, který ovšem na něho působil i svými díly složitějšími a rafinovanějšími.

Podobné ohlasy můžeme sledovat i u Slováků a Slovinců, a také u nejmenšího slovanského národa, Lužických Srbů, kteří se poslední počínali probouzet k samostatnému kulturnímu životu a formovali svou novou literaturu zvláště pod silným vlivem českým. Jejich národní básník, lidový písničkář H. Z e j l e ŕ vedle lidové tvorby národa vlastního a ohlasové poesie české je silně zasažen i vlivem Mickiewiczovým.

Rovněž vliv historických poematů polského básníka pokračuje, při čemž složitým vývojem prochází zejména působení Konráda Wallenroda.

Působení Mickiewiczovo bylo neobyčejně posíleno a nabylo nového charakteru vlivem událostí po roce 1830. Tehdy celá pokroková Evropa s na-

pětím a sympatiemi sledovala hrdinský boj polských revolucionářů, básníci opěvovali polské bohatýry a truchlili pak nad pádem Varšavy i osudy celého Polska. Trosečníci revoluce rozešli se po celé Evropě, přinášejíce s sebou kromě nostalgie za ztracenou vlastí i revoluční kvas, stále živou touhu, obnovit boj za národní svobodu a spojit jej s revolučními snahami národů ostatních, úpějících pode jhem absolutistických vlád. S nimi zároveň se šířila i poesie Mickiewiczova, která před Evropou nejkrásněji representovala polský národ a sehrála již svou významnou úlohu jako inspirátorka revolučního boje. Kromě toho sám Mickiewicz, žijící nyní jako duchovní vůdce polské emigrace v západní Evropě, připojoval k svému dílu dosavadnímu práce nové, naplněné dynamikou i tragikou osudů svého národa.

Jeho poesie také padala na neobyčejně úrodnou půdu, protože v evropských literaturách dostoupilo zatím vysokého stupně rozvoje hnutí romantické, zdůrazňující revoluční vzdor, bolestný nebo revoluční rozpor se skutečností a platným společenským řádem, zjemnělý cit pro přírodu i vášnivé prožívání lásky, řešení problému životního údělu a poslání člověka a básníka. To vše bylo bohatě obsaženo v díle polského pěvce-vyhnance.

Vlna emigrace po nezdařeném povstání přelévá se nejprve do českých zemí, které leží na cestě k evropskému Západu, a setkává se tu s novou generací básnickou, která je plně predisponována k tomu, aby s porozuměním a nadšením přijala jak myšlenku revolučního boje za svobodu, tak i poesii Mickiewiczovu v celé její hloubce a rozmanitosti.

Vůdčím zjevem této generace je Karel Hynek M á c h a, básník předčasně zemřelý na samém prahu své tvorby, který se však stal strhujícím vzorem řady pozdějších generací básnických. Mácha svým založením byl plně připraven k tomu, aby pochopil stejně lidovost Mickiewiczových balad jako artismus jeho sonetů, procítil zoufalství milostného zklamání Gustavova i revoluční vzdor Konrádův, dovedl s plným porozuměním vnímat historickou romantiku pověstí křižáckých i prostý a zároveň rafinovaný způsob zobrazování přírody od exotické nádhery scenerií krymských k dojemně prostým náladám litevských polí a lesů. Dovedl se také vcítit v pochmurnou tragiku básníka-poutníka, tuláka bez cíle a bez domova.

V jeho zápisnících i mottech, jimiž měl ve zvyku uvádět svá díla i jejich jednotlivé kapitoly, máme hojně dokladů jeho prohloubené četby Mickiewiczových prací až po Pana Tadeáše, který vyšel dvě léta před jeho smrtí. V jeho díle se setkáváme s mnohými reminiscencemi z polského romantika.

Podobně živě reaguje na Mickiewiczovo dílo i skupina Máchových básnických přátel a prvních následovníků. Národně revoluční pathos mickiewiczovský nalézáme u radikálních demokratů Sabiny a Friče, pochmurnou, lidově inspirovanou baladičnost u Kaliny a Erbena, obraz „morové panny" z Konráda Wallenroda uvádí filosofickou báseň V. B. Nebeského. Z této skupiny vyšel také první soustavný překladatel Mickiewiczova díla, V. Š t u l c, jehož životní dráha vedla od bouřliváckých počátků k předním funkcím v pražské katolické hierarchii.

Podobně jako mladá generace česká reaguje i romantická generace slovenská, která v letech čtyřicátých zavedením spisovného jazyka slovenského dovršuje proces formování samostatného slovenského národa. Vůdce mladých Slováků, Ľ. Š t ú r, ač krajní rusofil, je nadšen Mickiewiczovou poesií, zvláště vlasteneckým a svobodomilovným pathosem Ódy na mladost, a šíří její kult mezi mládeží. Mladí Slováci, pěstující družnost a bojovné vlastenectví, recitují s oblibou na svých schůzkách verše Mickiewiczovy, z nichž vedle Ódy na mladost nejsilněji působí balady a Konrád Wallenrod. U básníků Štúrovy družiny, zvláště u A. Sládkoviče, J. Botta, L. Žella i jiných, shledáváme se se silnými ohlasy této popularity Mickiewiczových veršů. Avšak vliv Mickiewiczův proniká i do slovenské prózy, kde zvláště J. Kalinčák kreslí slovenský život podobně, jako autor Pana Tadeáše.

Polští emigranti přicházejí také do Štýrského Hradce, kde se setkávají s nadšeným přijetím skupiny mladých vlastenců slovinských, mezi nimiž vůdčí úlohu hrají pozdější slavný filolog Fr. M i k l o s i c h a básník Stanko V r a z. Ti všichni se zároveň seznamují s dílem Mickiewiczovým, překládají jeho verše, které pak působí i na jejich tvorbu vlastní. Zvláště St. Vraz, který se brzy stal předním básníkem rakouských jižních Slovanů, prožívá podobně jako český Mácha a jeho slovinský krajan Fr. Prešéren hluboko Mickiewiczovu poesii. Mickiewiczovské „měj srdce a dívej se do srdce“ stává se romantickým heslem těchto básníků.

Vraz, původem Slovinec, začal později psát charvátsky pod vlivem sjednocovacího hnutí, které se tehdy šířilo mezi Jihoslovany pod názvem illyrismu a směřovalo k jazykovému, kulturnímu i politickému sjednocení jihorakouských i balkánských Slovanů.

Illyrismus byl charakteristickým projevem sjednocovacího úsilí mezi slovanskými národy, v němž významnou, ovšem do značné míry protikladnou úlohu sehrál také Mickiewicz. Působení Mickiewiczovo se tu střetává s jiným silným vlivem literárně-ideologickým, který měl zásadní význam pro toto období vývoje národního vědomí a básnictví nesvobodných slovanských národů. Byl to vliv česko-slovenského básníka Jana K o l l á r a. Kollár, poněkud starší než Mickiewicz, začal publikovat téměř současně s ním a jeho vliv se rychle šířil po celém Slovanstvu. Jeho veršovaná skladba „Slávy dcera“ dávala totiž básnický výraz myšlence, která se stala neobyčejnou vzpruhou slovanských národů v jejich národně osvobozenském boji. Byla to myšlenka sjednoceného Slovanstva s velkým Ruskem v čele, tvořící z roztříštěných zlomků malých slovanských národů mohutný celek, kterému Kollár, podobně jako Herder, s nadšenou básnickou výmluvností prorokoval velkou budoucnost.

Také Mickiewicz byl přívržencem myšlenky blízké spolupráce Slovanů, ale představoval si ji podstatně jinak než Kollár a většina jeho stoupenců. Nejdůležitějším rozdílem nebylo ani tak to, že Kollár vedoucí úlohu ve Slovanstvu připisoval Rusku, kdežto Mickiewicz na první místo kladl Polsko, nýbrž v tom, že Kollár byl ochoten tomuto velkému slovanskému celku pod-

řídit značnou část individuality jednotlivých slovanských národů a neměl také pochopení pro polský boj proti carismu, pokládaje jej za rušení slovanské solidarity. Ve stanovisku Mickiewiczowě se jeví pokročilejší stupeň vývoje národní individuality polské. Většině menších slovanských národů v této vývojové fázi bylo bližší stanovisko Kollárovo, kdežto ostřeji rozlišující názory Mickiewiczovy se uplatnily až později.

Oba tito slovanští věštci se musili střetnout, cítili zásadní rozpor, který je dělil. Mickiewicz se vyrovnal s Kollárem ve svých pařížských přednáškách, kde vzdal náležitou chválu jeho dílu básnickému, ale ostře se postavil proti jeho apotheose carského Ruska, nerozlišující režim, jaký v něm vládl. Kollár reagoval podrážděněji, polského básníka pokládal za rušitele slovanské jednoty, a když v posledních zpěvech své „Slávy dcery" podle vzoru Dantova líčil slovanské podsvětí, kde oceňoval zásluhy a trestal viny na Slovanstvu, svého polského antagonistu vsadil do pekel.

Jestliže oba básníci si byli takto vědomi zásadních rozdílů, jež je dělily, necítili to většinou ti, kteří podléhali jejich vlivu. Vliv Mickiewiczův a Kollárův se v této době většinou nekříží, nýbrž doplňuje. Zejména básníci charvátsko-slovinsko-srbského illyrismu čerpají se stejným nadšením ze slovanských visí Kollárových i revolučního patriotismu Mickiewiczova. Podobně je tomu i u Čechů, Slováků i Lužických Srbů.

Kollárova „Slávy dcera" používá formy sonetů, které s klasickou dovedností použil i Mickiewicz. Ve všech slovanských literaturách je v této době sonet neobyčejně rozšířen, na což mohl působit i příklad těchto dvou vzorů. V této době převažuje ovšem u Slovanů sonet kollárovský se svou ideologickou náplní, kdežto umělecky vybroušený sonet Mickiewiczův si získává širšího uplatnění až později.

Za této situace je Mickiewicz pověřen úlohou pro celé Slovanstvo neobyčejně významnou, totiž přednášením slovanských literatur na Collège de France v Paříži. Oči všech Slovanů jsou upřeny k této katedře a zprávy, které se o přednáškách polského básníka šíří, mnohdy jistě značně zlomkovité a skreslené, vyvolávají nejrůznější reakce. Mickiewicz se tu nejvíce věnuje vztahům rusko-polským, což u některých jeho rodáků vyvolává výčitky rusofilství, skoro až národní zrady, naopak v rusofilských kruzích jiných Slovanů, zvláště českých, vzniká dojem protiruského zaujetí polského emigranta. Se zájmem je ovšem sledováno i to, co Mickiewicz mluví o jiných slovanských literaturách. Básník profesor věnuje bedlivou pozornost literatuře české, podrobně rozebírá skladby domněle staročeských Rukopisů, vzdává hold obětavé práci filologů-buditelů, vyrovnává se se slovanstvím Kollárovým. Významné místo v jeho výkladech zaujímá také jihoslovanská píseň lidová, což vzbuzuje značnou pozornost mezi Jihoslovany.

V té době se Mickiewiczovi přibližuje zvláště jihoslovanský básník Medo Pucić, ze staré rodiny dubrovnické, který smutek nad ztrátou suverenity kdysi slavné a kvetoucí republiky svého rodného města vyrovnává nadějemi

ve velké, svobodné Slovanstvo. Je nadšen myšlenkou Kollárovou, ale neméně jej strhuje i Mickiewicz, kterého osobně poznává za jeho pařížských přednášek. Když pak roku 1848 polský básník organisuje svou legii, která má prostřednictvím Slovanů zrevolucionovat Rakousko, Pucić s ním spolupracuje. Jeho básnická povídka „Cvijeta" z roku 1864 je ohlasem Mickiewiczových Dziadů.

Po prudkém vzepětí národně osvobozenského boje slovanských národů v rámci revolučního roku 1848 nastává v celé střední a jižní Evropě období přechodného vítězství reakce, které však přesto vytváří nové podmínky pro šíření polského vlivu a s ním především poesie Mickiewiczovy. Jako po r. 1831 přišla polská emigrace do zemí českých, slovinských a charvátských, tak nyní Poláci, zvláště ti, kteří bojovali v povstání maďarském, uchylují se na Balkán a žijí i působí mezi Srby a Bulhary, kteří se tak dostávají do bezprostředního styku i s polskou kulturou.

Zároveň v této době proces formování novodobého národa vstupuje do nového stadia i u ostatních slovanských národů a slovanská koncepce Mickiewiczova je nyní bližší nově vytvořeným podmínkám rozvoje Slovanů než slovanství kollárovské ve své původní formě. V období kulminace působení slovanství Kollárova myšlenka slovanského sjednocení, i když to nebylo vždy přímo prohlašováno, oslabovala nebo i potlačovala péči o plné rozvinutí vlastní individuality menších slovanských národů. Povinnost k velkému slovanskému společenství byla mnohdy cítěna jako závažnější a naléhavější než povinnost k vlastnímu národu. Tuto myšlenku přímo vyjádřil sám Kollár velmi populárním epigramem a sám také, ač byl slovenským patriotem, ostře odsuzoval jazykové oddělení Slováků od Čechů. Slovinec Stanko Vraz v duchu této sjednocovací myšlenky přestal psát svým rodným jazykem a mluvil ke všem „Illyrům" charvátsky. Ostře byly odsuzovány všechny činy, které jednotu Slovanstva porušovaly, a s tohoto hlediska byl často odsuzován i boj Poláků s ruským carstvím o zachování národnosti a útočeno i na Mickiewicze.

Nyní se situace mění. V Čechách již před r. 1848 K. Havlíček proti heslu Kollárovu o prvenství cítění slovanského nad národním českým vystupuje s heslem: Nejprve Čech, pak teprve Slovan. Podobně cítí nová generace, která na počátku druhé poloviny století v českých zemích navazuje na tradici revolučního roku 1848. Slováci cítí se již plně samostatným národem a také na jihu individuální nacionalismus jednotlivých národů, zvláště nacionalismus srbský, zatlačuje sjednocovací snahy illyrské. Myšlenka slovanské vzájemnosti není tím v podstatě odmítnuta, ani oslabena, ale je chápána zásadně jinak, v duchu bližším koncepci Mickiewiczově.

Kromě toho nové generace všech slovanských národů začínají jasněji rozlišovat mezi ruským lidem, který dále milují, a carským režimem, v němž nyní jasně spatřují nejsilnější oporu evropské reakce. Značně k tomu přispívají ruští revoluční demokraté, hlavně Al. Gercen, kteří z emigrace vedou

ostrý boj proti despotickému režimu, dusícímu svobodu jejich vlasti. Významně pak působí polské povstání r. 1863, které ve slovanských zemích ostře odděluje starší slovanofily, spojující národní naděje s politikou cara, od mladých radikálů, kteří se solidarisují s polskými a ruskými bojovníky za svobodu.

Tyto pronikavé změny se jasně projevují po r. 1860, kdy pouto reakce ve střední i jižní Evropě povoluje a slovanské národy nyní s novým elánem organisují svůj národní život a zesilují boj za svá práva i myšlenku pokroku. Literatura hraje při tom úlohu velmi významnou. V Čechách vystupuje skupina mladých básníků, jejichž tribunou je zprvu každoročně vydávaný almanach „Máj", hlásící se k uměleckému i myšlenkovému odkazu K. H. Máchy. Posilu pro své snahy hledají tito spisovatelé i u pokrokových umělců jiných národů, své sympatie ruské neobracejí k samoděržaví, nýbrž k velkému básníku Al. Puškinovi, kterého překládají a následují ve svých pracích. Do čela čtvrtého svazečku „Máje" z r. 1862 je postaven Kollár, zároveň s ním však i Ad. Mickiewicz, jehož portrét zdobí almanach a je doprovázen obšírnou studií o velkém básníkovi. Pod silným vlivem povstání r. 1863 poesie Mickiewiczova znovu se stává neobyčejně populární v české mládeži, je překládána, recitována i napodobena, při čemž nejsilněji působí bojová „Óda na mladost".

Podobné hnutí vidíme i u Srbů, jejichž nová generace se svými snahami a programem je podle svého hlavního sdružení nazývána „Omladinou". I mezi mladými Srby se šíří liberálně revoluční hesla boje za svobodu národa proti útisku a reakci, sílí národní srbské sebevědomí proti starému panslavismu, navazují se styky s pokrokovými mysliteli ruskými, silně působí polské povstání r. 1863. Mnozí z účastníků tohoto hnutí studovali v Bratislavě, kde jim přednášel slovenský patriot Ľ. Štúr, který je seznamoval s Mickiewiczem a budil v nich lásku k polskému básníku-věštci. Tak nyní vliv Mickiewiczův se šíří i mezi pravoslavnými Slovany balkánskými, jejichž styky s Poláky byly až dosud velmi slabé.

Naposled, ale přesto silně, proniká vliv Mickiewiczův mezi Bulhary. Nová, samostatná kultura bulharská se počala rozvíjet poměrně pozdě; bulharská literatura v první polovině století je ještě značně primitivní, velmi vzdálená tomu, co representovala poesie Mickiewiczova. Teprve v druhé polovině století se počíná rychle rozvíjet pod silným vlivem národně osvobozenského boje proti Turkům, jehož se přední básníci bulharští účastní se zbraní v ruce. Silně tu působí vlivy ruské, posilované ruskou pomocí balkánským Slovanům v jejich boji, ale vedle nich a dokonce jejich prostřednictvím proniká i vliv Mickiewiczův. Z ruských překladů poznávají Bulhaři Mickiewicze a převádějí jeho díla do své mateřštiny. V popředí tu stojí nejznámější bulharský spisovatel této doby, Ivan Vazov, který překládá z ruštiny Mickiewiczovy sonety, baladu Alpuharu z Konráda Wallenroda a ukázky z Pana Tadeáše. Také jeho přítel, velmi plodný, ač umělecky ne tak vynikající spiso-

vatel, K. Veličkov je nadšeným ctitelem Mickiewicze, o němž píše první informativní bulharskou stať.

Vedle těchto příčin společenských má však nové rozšíření a posílení vlivu Mickiewiczowa i své předpoklady v oblasti literární. Slovanské literatury se v předchozích desítiletích natolik rozvinuly, že mohou nyní přijímat největšího polského básníka v daleko větší šíři i v těch složkách jeho tvoření, jež dříve neměly dostatečné opory v jejich životě. Také slovanské jazyky, proniknuvší postupně do všech odvětví kulturní práce, obohatily své výrazové schopnosti v takovém stupni, že se mohou nyní daleko dokonaleji vyrovnat s Mickiewiczovým uměleckým mistrovstvím jak v překladech, tak i v pracích původních, následujících jeho vzor.

Další důležitou okolností je postupující vítězství literárního realismu nad odumírající romantikou. Projevuje se to i v odlišné hierarchii literárních genrů a změně jejich základního charakteru. Obecně v celé Evropě vítězí prózou psaný román nad rozsáhlejší veršovanou básní výpravnou. Ve slovanských literaturách si poesie epická ještě dlouho udržuje významné místo, v duchu doby však romantismus eposu byronovského je nahrazován pojetím realistickým, které obsáhlejším skladbám epickým dává charakter veršovaných románů nebo povídek. Místo skladeb z exotického, časově i místně buď vzdáleného nebo neskutečného prostředí veršují se příběhy ze současného, blízkého a prostého života, v poematech historických vítězí dějinná věrnost a pravdivost nad dobrodružnou fantastikou, hrdinové ztrácejí svou mnohdy až pathologickou vyšinutost z normálních životních vztahů, jakou se vyznačovali rekové romantického eposu staršího typu. I v tomto směru poskytovalo dílo velkého polského romantika mocnou vzpruhu a pomoc literárnímu realismu. Vedle Goethova Herrmanna a Doroty, Byronova Dona Juana a Puškinova Evžena Oněgina působí v tomto ohledu nejsilněji Pan Tadeáš.

Teprve ve druhé polovině XIX. století, dlouho po smrti tvůrcově, je plně oceněno a vyzdviženo toto vrcholné dílo Mickiewiczovo, razící cestu novým, teprve z prvních zárodků se rodícím směrům uměleckým. K takovéto pronikavé revisi v oceňování dochází v samotném Polsku a je pochopitelno, že k podobnému zesílení vlivu realistické epopeje Mickiewiczovy dochází i v rámci mezinárodním.

Všechny slovanské literatury získávají v druhé polovině XIX. století překlad Mickiewiczovy „šlechtické historky", buď úplný, nebo aspoň v rozsáhlých fragmentech. Mezi nimi zvláště překlady český a charvátský vynikají svou kvalitou, podmíněnou osobností překladatelů.

Překlad český vydala po víc než desítileté práci r. 1882 Eliška Krásnohorská. Překladatelka zaujímá v českém kulturním životě zvláštní místo; byla básnířkou, význačnou národní i sociální pracovnicí, bojovnicí za zrovnoprávnění žen, autorkou nejlepších libret k operám B. Smetany a v neposlední řadě také bystrou kritičkou. V kritice byla temperamentní zastánkyní národního a realistického charakteru českého umění, bojovala proti směrům kos-

mopolitickým. Působivou zbraní, dokumentárně osvětlující její kritické zásady, byly jí i její nečetné, ale záměrně volené překlady, vynikající básnickým cítěním, dokonalou znalostí jazyka a pochopením pro jeho čistotu a výraznost i svědomitým, velmi pečlivým propracováním. Takovýmto argumentem byla i epopej Mickiewiczova, která snad nejdokonaleji představovala vše to, za co Krásnohorská bojovala v české literatuře. Její překlad Pana Tadeáše je výsledkem dlouholeté, pečlivé a obtížné práce, protože vznikal v době, kdy ani v Polsku nebylo ještě dosti pomocné literatury, která by překladatelce práci usnadnila; je však i dokladem opravdové lásky k překládanému dílu, pronikající s plným pochopením i do nejdrobnějších detailů jeho na pohled prostého, ve skutečnosti však neobyčejně složitého a rafinovaného mistrovství. Vznikl tak svěží, mistrný překlad, který českým čtenářům ve vysoké míře zpřístupnil všechny rozmanité kvality originálu a zachoval si převážně svou působivost dodnes.

Jiná je osobnost překladatele charvátského. Byl jím učený filolog Tomislav Maretić, který vedle svých velkých vědeckých děl o srbocharvátském jazyce a jeho pravopisu také překládal, při čemž jeho pronikavé znalosti jazykového materiálu tvořily bezpečný základ pro jeho tlumočnickou práci. Po dokonalé průpravě předcházejícím překladem obou velkých eposů Homérových vydal r. 1893 i překlad národní epopeje polské.

Inspiračním zdrojem stával se Pan Tadeáš pro slovanské literatury ovšem i bez ohledu na překlady, protože slovanští básníci mohli číst buď originál nebo převod do jiného jazyka slovanského. V úsilí o vytvoření národního a realistického eposu bylo dílo Mickiewiczovo významným příkladem a pomocí. Ve všech slovanských literaturách se setkáváme se zdařilými i méně zdařilými pokusy o vypěstění tohoto genru a jejich podrobný rozbor by ukázal, jak široké tu bylo přímé i nepřímé působení polského vzoru. Zde se musíme omezit jen na několik příkladů nejmarkantnějších.

V české literatuře nejvýznamnějším pěstitelem tohoto literárního druhu byl Svatopluk Čech, který vytvořil řadu formou i obsahem velmi rozmanitých příkladů nové epiky, v níž tradiční romantické základy jsou silně prostoupeny prvky realistickými a tím přiblíženy nové době i prostředí. Mickiewicz byl Čechovi v mnohém vzorem. Již v jedné ze svých prvních balad v lidovém duchu (Šumařovo dítě) Čech téměř doslovně parafrázuje programové verše z Mickiewiczovy slavné básně „Romantika", ovšem tak, že Mickiewiczovo mystické romantické přitakání lidové víře v život posmrtný je nahrazeno poněkud skepticko-racionalistickou oslavou pohádkové fantastiky, zachraňující moderního člověka před všedností a nudou každodenního života. Ve velké výpravné básni historické (Václav z Michalovic) použil Čech některých motivů z Konráda Wallenroda.

Na Pana Tadeáše přímo navazují dvě Čechova díla. Je to cyklická skladba ze života české vesnice „Ve stínu lípy" (1879), která se k epopeji Mickiewiczově hlásí zvláště vzletnou úvodní apostrofou rodného kraje, při-

pomínající vstupní opěvování Litvy v básni polské, dále pak některými dějovými podrobnostmi. Ještě blíže tomuto polskému vzoru je velká veršovaná skladba autobiografická „Václav Živsa“ (1891), líčící podobně jako báseň Mickiewiczova návrat mladého studenta z universitního města na rodný venkov a jeho prosté příhody v tomto prostředí. Místo staropolských šlechticů a jejich způsobu života jsou tu ovšem s výstižnou charakteristikou zachyceny typické postavy českého rolnického prostředí let šedesátých XIX. st.

I v české próze zanechal Pan Tadeáš své stopy v historické povídce Al. Jiráska Maryla (1885). Básní i próz podobného typu nalézáme v západoslovanských literaturách velmi mnoho a příklad Mickiewiczův tu velmi pravděpodobně působil, byť mnohdy jen nepřímo. Vedle četných básní méně významných autorů českých patří do této kategorie velké výpravné básně předního slovenského básníka této doby, P. Országha Hviezdoslava a básnická prvotina lužického Srba J. Barta Čišinského (Nawoženja).

Do charvátské literatury přenesl typický mickiewiczovský motiv studenta, vracejícího se z města do prostředí venkovského klidu a tam prožívajícího současně idylu mladé lásky i ohlasy velkých událostí dějinných, Franjo Marković svou básní Dom i svijet (1865). Děj básně je položen do období bachovské reakce let padesátých minulého století, kdy charvátský národ prožíval podobný proces růstu národních sil pod cizí nadvládou jako národ polský v dobách napoleonských.

Do zcela jiného rámce zasadil některé reminiscence z Pana Tadeáše jeden z nejvýznamnějších národních básníků bulharských, Penčo P. Slavejkov. V jeho eposu Kъrvava pěsen (1913) nalézáme mickiewiczovské obrázky bulharského kraje a života spolu s projevy citově vřelé lásky k domovině, ty však nejsou tu vloženy do prostředí starosvětské venkovské idyly, nýbrž přímo do středu vzrušujících událostí bulharského povstání r. 1876. Scény sněmování vzbouřenců i bojů proti nepříteli daly by se také srovnávat s obdobnými scénami v básni Mickiewiczově, ovšem s tím rozdílem, že tu nejde o miniaturní, napolo groteskní bitvu „posledního zájezdu na Litvě“, kterému jen pozadí velkých dějů období napoleonského dodává nečekané závažnosti, nýbrž o skutečný krvavý zápas, rozhodující o osudech bulharského národa.

Vedle tohoto širokého působení Pana Tadeáše neztrácejí však ani jiná díla Mickiewiczova na své aktuálnosti, přizpůsobené nové době. Tak zvláště Konrád Wallenrod láká svým působivým obrazem spikleneckého boje proti mocnému nepříteli, avšak místo romantické dobrodružnosti zajímá psychologickým problémem hlavního hrdiny i společenskou a morální stránkou jeho jednání, používajícího proti nepřátelské přemoci jako zbraně zrady. Není náhodou, že do češtiny v této době překládá toto dílo právě J. V. Sládek, básník vášnivě bojovného, protihabsburského patriotismu a zároveň překladatel celého díla Shakespearova. Kromě národně revoluční tendence básně lákala jej jistě i psychologická problematičnost hlavního hrdiny, tak podobného tragickým postavám anglického dramatika.

Postava, připomínající tajemného Litvína, žijícího uprostřed nepřátel a připravujícího krvavou pomstu, ožívá v nejednom díle českém, při čemž různě je pojímán motiv zrady, o jehož mravním charakteru, o problému tak zv. wallenrodismu se vedou prudké diskuse. Čeští blíženci Wallenroda jsou obvykle synové některého z vůdců českého povstání r. 1620, popraveného po bělohorské porážce na pražském Staroměstském náměstí, vychovaní jesuity v duchu nepřátelském myšlenkám, za něž umřeli jejich otcové; starý sluha rodu — analogie Mickiewiczova vajdeloty — odhalí jim tajemství jejich původu a národní minulosti, vrátí je národní tradici a učiní z nich mstitele smrti otcovy i porobení vlasti a národa. Tak je tomu v historické básni Sv. Čecha Václav z Michalovic (1880) i v prozaické „Levohradecké povídce" (1881) V. Beneše-Třebízského. Zajímavý, ač umělecky nezdařený je pokus Antala Staška vylíčit ve veršované povídce jako Wallenroda českého úředníka ve službách rakouské vlády za prudké persekuce českého hnutí v polovině XIX. století (Z doby táborů).

Mezi Charváty zmíněný již Fr. Marković použil motivů z Wallenroda v básni „Kohan i Vlasta" (1868) z dějin zápasů vyhynulých Slovanů Polabských.

Avšak i druhý mickiewiczovský Konrád, hrdina Dziadů, neztrácí aktuálnost. Problematika jeho boje o nalezení smyslu života ožívá v díle jednoho z nejpozoruhodnějších českých básníků této doby, Jaroslava Vrchlického. Vrchlický byl básník, který ve své době přímo oslňoval bohatou tvořivostí, virtuosním zvládnutím nejrůznějších forem básnických i širokou znalostí světových literatur všech dob i národů. Jeho originální dílo básnické tvoří celou bibliotéku a je doplněno neméně záslužným, svým rozsahem přímo udivujícím dílem překladatelským, jež zpřístupnilo českým čtenářům v bohatém výběru básnická díla nejrůznějších věků a národů, mezi nimi vrcholné práce básníků té velikosti, jako byl Dante, Petrarca, Ariosto, Tasso, Goethe, Calderon, Camoës, Hugo, A. de Vigny, Verlaine, Hafiz a mnoho jiných. Tito básníci, s nimiž se důvěrně stýkal jako překladatel, působí pak silně i na jeho tvorbu vlastní, Vrchlický často rozvádí a parafrázuje jejich myšlenky, aktualisuje jejich obrazy, v sevřené formě sonetů podává jejich básnické i lidské portréty.

K této galerii oblíbených umělců českého vlasteneckého kosmopolity patří i Ad. Mickiewicz. Vrchlický se zabývá jeho tvorbou jako překladatel i vykladač světových literatur na pražské universitě a snaží se postihnout jeho zjev v celé jeho složitosti. Ovšem i toto na pohled všestranné pojetí Vrchlického má své specifické zabarvení, zdůrazňující některé jemu blízké rysy. Tentokrát není to realismus Pana Tadeáše, ani národní problematika Konráda Wallenroda, nýbrž Dziady, co českého básníka nejvíce strhuje.

Vrchlický žije v době prohlubující se krise evropského myšlení, kdy značná část inteligence, mezi ní i mnozí z největších básníků a myslitelů této doby, jsou hluboce zklamáni vývojem společnosti, narážejí na problémy, které se jim zdají neřešitelné. Šíří se pochyby a pesimismus, ozývají se mučivé

otázky po smyslu života člověka i perspektivách vývoje lidstva. Vrchlický naráží na tyto problémy v životě osobním, v situaci svého národa i celého lidstva, zaznívají mu i z děl básníků a myslitelů, jimiž se zabývá, a společně s nimi hledá jejich řešení. Goethův Faust a mythický Ahasver ve své podobě klasické i v různých obměnách a variacích stávají se symboly tohoto básníkova hledání smyslu života. Svými faustovskými rysy působí na Vrchlického především i nescénické drama Mickiewiczovo. Vrchlický prociťuje zejména duševní zápas Konrádovy Velké improvisace, připomínající mu chvíle vlastního tvořivého nadšení i pochyb a bojů. Avšak i jinak se Vrchlický cítil blízký problematice Gustava-Konráda. Překládá Dziady právě v době vlastního bolestného zklamání citového, které mu přibližuje utrpení Gustavovo, a téměř současně s velkým politickým procesem české radikální mládeže, živě připomínajícím persekuci vilenských filaretů. Již dříve pod vlivem Dziadů i jiných polských děl, hlavně Słowackého a Krasińského, jež volně navazují na slavné dílo Goethovo, píše Vrchlický vlastní faustiadu, jejímž hrdinou činí polského legendárního kouzelníka, pana Twardowského.

Kromě této problematiky měl však Vrchlický velmi zjemnělý smysl i pro rafinované prostředky básnické formy, jak je poznával zvláště u současných Francouzů. Proto vedle lidové baladiky Mickiewiczových počátků, jež také zanechala stopy v jeho tvorbě, má živý smysl i pro vytříbený artism Krymských sonetů. Formou sonetu také Vrchlický několikrát vzdal hold geniu Mickiewiczovu.

Svým smyslem pro uměleckou formu a bohatost básnického výrazu souvisí Vrchlický s poslední básnickou generací XIX. století. I toto období zjemnělého vnímání výrazových prostředků poesie nalézá v Mickiewiczovi sobě blízké hodnoty. Do popředí zájmu se dostávají nyní jeho sonety. Překládá je I. Vazov i N. Christov do bulharštiny, Hviezdoslav do slovenštiny, V. Molè do slovinštiny, J. Bart Čišinski do lužické srbštiny, J. Borecký do češtiny.

Zejména mezi mladými modernisty slovinskými vyvolává poesie Mickiewiczova nový silný ohlas. Svou úctu mu vyslovuje zvláštní básní vůdčí autor tohoto období slovinské literatury, Ivan Cankar, k dílu velkého polského pěvce se s nadšením přiklánějí mladí básníci Josip Murn-Aleksandrov, Vojeslav Molè a jiní.

Současně však stává se nově aktuální i Mickiewicz politik a publicista. Jako k svému předchůdci přihlašuje se k němu hnutí socialistické a oživuje zejména jeho účast na revolučním roku 1848 a jeho práci ve vedení pokrokového listu Tribune des peuples. V tomto duchu oslavuje svého velkého básníka radikální polská mládež při převozu jeho ostatků do Krakova r. 1890 a při této příležitosti poznává takto aktualisovaného Mickiewicze i pokroková mládež česká. Při jubileu Mickiewiczovu r. 1898 mladý český historik L. K. Hofman věnuje polskému básníku-politikovi řadu studií i celou monografii, v nichž vyzdvihuje jeho vztahy k utopickému socialismu.

Tak se jméno Mickiewiczovo dostává do souvislosti s novým revolučním hnutím, jehož výbuch v carském Rusku r. 1905 vzrušil celý svět a zvláště Slovany. Český básník Svatopluk Čech, který tolikrát a tak rozmanitým způsobem se ve svém díle setkával a vyrovnával s Mickiewiczem, pod dojmem těchto událostí konečně nalezl řešení problému, který jej mučil stejně jako všechny české slovanofily: smíření Rusů a Poláků v duchu ideje Kollárovy. Ve fragmentu básně „Step", kterou mu smrt zabránila dokončit, vítá Čech revoluci r. 1905 jako očistnou bouři, vedoucí k obrození a osvobození Slovanstva; rozřešení vleklého sporu mezi dvěma největšími slovanskými národy jeví se mu v symbolu přátelství a společného údělu dvou velkých básníků-vlastenců, bojujících a trpících pod týmž despotickým režimem — *Puškina* a *Mickiewicze*.

I po první světové válce, která ukončila národně osvobozenský boj většiny slovanských národů a podstatně změnila vedoucí tendence jejich literatur, zůstává Mickiewicz živý; čte se, studuje i nově překládá, jak svědčí na př. bulharské překlady Dory Gabe, slovinské T. Debeljaka a j. K významnému překladatelskému činu dochází během druhé světové války, kdy v dusném ovzduší hitlerovské okupace přední moderní básník český, Fr. Halas nově překládá hlavní díla Mickiewiczova, Gražynu, Dziady a Konráda Wallenroda. Předčasná smrt mu zabránila, aby svou práci vyvrcholil i novým překladem Pana Tadeáše.

Ve chvíli stého výročí smrti Mickiewiczovy dílo velkého básníka polského u slovanských národů není třeba objevovat ani oživovat. Má za sebou více než staletou, takřka nepřetržitou tradici živého zájmu a plodného působení, svou žhavou aktuálnost si plně zachovalo až do dneška. Všichni Slované mohou v Adamu Mickiewiczovi vidět v pravém slova smyslu básníka svého nejen proto, že se zrodil z bratrského národa, ale i proto, že živě a blahodárně zapůsobil na jejich vývoj vlastní.

Karel Krejčí

Hlavní použitá literatura:

H. Batowski, *Vrchlický a Mickiewicz.* (Ruch słowiański 1930.)

— *Mickiewicz a Słowiane południowi 1848—1855.* (Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie 1933.)

— *Mickiewicz a Słowianie do roku 1840.* We Lwowie 1936.

T. Debeljak, *Kitica Mickiewiczevih pesmi.* (Úvod.) V Ljublani 1943.

Kr. Georgijević, *Srpskohrvatska narodna pesma u poljskoj književnosti.* Beograd 1936.

J. Gołąbek, *„Pan Tadeusz" w przekładach słowiańskich.* (Sprawozdania Polskiej Akademji Umiejętności 1925.)

T. St. Grabowski, *Romantyzm polski wśród Słowian.* We Lwowie 1910.

J. Heidenreich (Dolanský), *Vliv Mickiewiczův na českou literaturu předbřeznovou.* V Praze 1929.

J. Horák, *„Pan Tadeusz" v literaturách slovanských.* (Slovanský ústav v Praze Adamu Mickiewiczovi 1834—1934. V Praze 1934.)

Fr. Ilešić, *Prešeren in Slovanstvo*, Ljubljana 1900.
— *Naše književne veze sa Poljacima*. (Preštampano iz „Letopisa Matice srpske".) Novi Sad 1937.
K. Krejčí, *První krise našeho slovanství*. (Slovanský přehled 1928.)
— *Mickiewicz and Bohemia*. (Adam Mickiewicz. Poet of Poland. A Symposium, edited by Manfred Kridl, New York 1951.)
Fr. Kvapil, *A. Mickiewicz v Čechách*. (Osvěta 1898.)
J. Máchal, *Mickiewicz a Čechy*. (Český časopis historický 1898.)
— *Slovanské literatury*. II., III. V Praze 1925, 1929.
S. Papierkowski, *Echa Mickiewiczowskie w poemacie Franciszka Markovića „Dom i świat"*. (II. Międzynarodowy zjazd slawistów. Księga referatów. Sekcja II. Warszawa 1934.)
B. Penev, *Bălgarskitě prevodi na Krimski soneti*. Sofija 1926.
Dr. Prohaska, *Adam Mickiewicz i Medo Pucić. (Revizija o ocjeni i književnoj značajki Pucićeve „Cvjete".)* Nastavni Vjesnik XXIV, 1916.
St. Rospond, *Słoweniec Matija Čop (1797—1835) o Adamie Mickiewiczu*. Kraków 1933—1934. (Odbitka z IV tomu Prac Pol. Tow. dla badań Europy Wschodniej.)
J. Skerlić, *Omladina i njena književnost*. U Beogradu 1906.
M. Szyjkowski, *Polská účast v českém národním obrození*. III. V Praze 1946.
— *Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym*. Poznań 1947.
— *Adam Mickiewicz v Čechách*. (V rukopise.)
Dj. S. Živanović, *Adam Mickievič i njegov Pan Tadija*. Beograd 1935.
— *Srbi i poljska književnost* (1800—1871). Beograd 1941.

České portréty Adama Mickiewicze

Otakar Bartoš

V této stati o českých literárních portrétech A. Mickiewicze si chci všimnout nejvýznamnějších studií, které podávají podrobnější celkový obraz a rozbor bohatého života i díla polského romantika. Budu se obírat jen těmi studiemi, které jsou důležitými mezníky ve vývoji našich vědomostí o Adamu Mickiewiczovi a vybírají z jeho díla ty podstatné prvky, které přispívají k řešení aktuálních otázek českého národa a jeho literatury. V tomto směru jsou nejdůležitější Mickiewiczovy portréty od Josefa Koláře (Máj, 1862), J. E. Sojky (Naši mužové, 1862—1863), Elišky Krásnohorské (Světozor, 1881) a L. K. Hofmana (1898—1900). Ostatních drobnějších a dílčích statí si budu všímat jen zběžně, zvláště při sledování souvislostí a pro lepší začlenění hlavních studií do celkového vývoje našeho bádání o Mickiewiczovi.

Při své práci jsem se mohl opřít o materiálově bohaté monografie profesora Mariana Szyjkowského, zvláště o jeho knihu „Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym" (1947) a seznámil jsem se i s jeho rukopisnou synthetickou prací „Adam Mickiewicz v Čechách" (1949). Moje stať má užší cíl než obsáhlá vědecká díla M. Szyjkowského, který se snažil ukázat celkový ohlas Mickiewiczovy poesie, jak se jevil v českých překladech, v působení na českou literaturu i v literárně historických pracích našich autorů. Zabývá se pouze studiem českých literárně kritických portrétů Adama Mickiewicze, a může tak proto učinit poněkud soustavněji. V duchu průkopnické studie Jana Máchala „Mickiewicz a Čechy" (ČČH 1898) rozebírám anonymní Mickiewiczův nekrolog v ČČM (1856) a stať J. E. Sojky, jichž si Szyjkowski nevšímá. Dále se snažím důsledněji ukázat na souvislost českých portrétů A. Mickiewicze se stavem polského bádání, ale i s aktuálními sociálními problémy českého národního života a literárními spory, k jejichž řešení pomáhal Mickiewiczův příklad v interpretaci českých autorů.

I. V zajetí cizích předloh

Po jednotlivých zmínkách, článcích a přednáškách o Adamu Mickiewiczovi, které napsali a proslovili F. L. Čelakovský, V. Štulc, J. P. Koubek, K. V. Zap, K. Sabina, J. V. Frič a j., objevuje se jako první soustavné poučení o jeho životě a díle nekrolog *Adam Mickiewicz* v Časopise českého musea 30 (1856) sv. II, 49—62, jenž tehdy vycházel v redakci Václava

Nebeského. Anonymní nekrolog byl zpracován patrně některým z výše uvedených spisovatelů a byl reprodukcí názorů londýnského časopisu The Atheneum (nº 1482, 1856) a známé pařížské Revue des deux Mondes (1. IV. 1848, 15. VIII. 1849, 1. V. 1850, 15. XII. 1852). Český autor opatřil článek několika úvodními a závěrečnými větami, jádro článku je překladem nebo trochu volnější reprodukcí anglických a francouzských pramenů. Úvodní charakteristika Mickiewiczova genia se svou ostrou kritikou mystického pobloznění polského věštce by naznačovala, že nekrolog vyšel z okruhu českých radikálních demokratů, z okolí Sabinova a Fričova, protože příbuzné ladění má potom i portrét J. E. Sojky, s nímž Sabina spolupracoval: „Mickiewicze již není. Nejen Polsko, nýbrž veškerý svět slovanský, pohlížejíce s národní hrdostí na velikána toho co na chloubu rozsáhlých vlastí, s hlubokým zármutkem pozorovaly, jak hvězda ta první velikosti na literární obloze Slovanů lesk svůj až do úplného zatmění tratí. Neboť dlouho před fysickou smrtí byla mysl jeho podivnými přeludy opojena, ježto dřevní jasnost ducha mrákotami náboženského blouznění obestřevše a vůli okovy nevolnosti spoutavše učinily jej hříčkou dětskou, třtinou větrem se klátící“ (49). Toto tvrdé přirovnání je pochopitelné v době Bachova absolutismu, kdy jakékoli zakolísání muselo být u nás rozhodně odsouzeno; v jisté obměně se pak opakuje v Mickiewiczově životopise od J. E. Sojky. Tehdejší čeští autoři neznali Mickiewiczovu revolučně demokratickou publicistiku z Tribuny národů, což potom nutně pokřivovalo jejich celkový názor na největšího polského básníka.

Nekrolog přináší informace anglických a francouzských autorů, při čemž si český pisatel dovoluje mnohdy vyslovit nesouhlas pomocí otazníků a pod. Při ocenění Dziadů čteme: „Líčením nešťastné této pověry a oné o »Upíru«, příliš hrozných, než aby se k básnické potřebě hodily (?), maří Mickiewicz svého mocného ducha básnického (?)“ (51). I tyto kritické otazníky by mohly svědčit o českém autoru z okruhu radikálních demokratů, který bral v ochranu zároveň F r i č o v u báseň *Upír*. Jinak je ocenění Mickiewiczova díla na tehdejší dobu správné, vyniká zvláště ostré odsouzení Towiańského, „polského třeštěnce náboženského“ (56), a Mickiewiczova mesianismu. Při hodnocení pařížských přednášek ze slovanských literatur francouzský autor shovívavě říká o Mickiewiczovi, že „neměl mužné úsečnosti a podstatné zralosti genia francouzského... měl však též výhody té hluboké citelnosti: oheň a překypující lyričnost mladých národů“. K první části tohoto tvrzení dovoluje si český tlumočník poznamenat: „V samolibých slovích těch netají se francouzský původ pisatele Despereza“. Dobře informující nekrolog pak končí nadšeným holdem polskému věštci: „Místo Mickiewiczovo jest posud na vrcholu polské literatury. Jeho romantické legendy z dřevní historie Litvy, jeho veselá a rozmarná líčení nynějšího života litevského, jeho náruživé a pronikající výlevy vlastního zádumčivého utrpení — jsou vesměs důkazy veleducha tak vznešeného jak obratného. *Sotva který básník v posledních dvacíti letech v Evropě podnikl, a žádný nedokonal tak mnoho.* Velká částka jeho zásluhy musí vždy neznámou zůstati těm, kteří

polštiny neznají, neb svlečen z řeči té, jíž podivu hodným mistrovstvím vládl, jest Mickiewicz jen napolo Mickiewiczem" (62).

První původní obsáhlá česká práce o A. Mickiewiczovi nedala na sebe dlouho čekat. Na sklonku roku 1861 se objevuje IV. ročník almanachu *Máj* (na rok 1862), redigovaný Vítězslavem Hálkem, kde se českému čtenáři dostává dalšího poučení ve stati Josefa Koláře, *Adam Mickiewicz* (199—227). Studie Kolářova je celkem nezávislá na nekrologu ČČM, což jí spíše uškodilo, protože se opírá o některé méně přesné vzpomínkové stati polské. Jako hlavní pramen uvádí Kolář blíže neurčené články krakovského Czasu, kde r. 1859 vycházely významnější vzpomínky E. Januszkiewicze, a „chybná místa opravuje" podle W. Korotyńského, *Kilka szczegółów o rodzinie, miejscu urodzenia i młodości Adama Mickiewicza,* které vycházely r. 1861 v časopise Kuryer Wileński, ale ani tento pramen není příliš spolehlivý. Josef Kolář jako překladatel Mickiewiczova *Faryse*, některých balad a obsáhlého výboru ze *Sonetů krymských* (Lumír 1863) byl dobrým znalcem jeho díla, neopřel se však ve své stati o nejvýznamnější práce Mochnackého, Grabowského a Cybulského, což hodnotu jeho záslužné studie částečně snížilo.

Kolářův portrét, který je nesen duchem nadšeného obdivu k A. Mickiewiczovi a uveden citátem z Dantova Ráje o orlu vysoko létajícím nad ostatními ptáky, vychází šest let po básníkově smrti ještě ve formě nekrologu: „Kdo by i u nás neznal alespoň jméno Adama Mickiewicze? Zářil jako jasná hvězda na jednom místě nebe slovanského. A když přišla smutná zpráva z východu, že ta hvězda zhasla, že Mickiewicz umřel — jakoby najednou nastala velká prázdnota v literatuře polské a tudíž slovanské" (200). Kolář si podrobně všímá rodinného prostředí A. Mickiewicze, jeho dojmů z Napoleonova tažení na Rus, školních let v Nowogródku i universitních studií ve Vilně. V duchu dobového chápání přeceňuje význam Mickiewiczovy zklamané lásky k Maryle, když píše: „Podobně jako jiné básníky, tak i Adama nešťastná láska učinila básníkem" (205). Kolář živě popisuje zrod prvních svazků Mickiewiczových „Poesií" a jejich ohlas, bouřlivý boj klasiků a romantiků, kteří čerpali nové nadšení z národní poesie. „Ve výtvorech Adamových všude proniká víra plna dětské prostoty, jakás touha po lepším světě — však nebylo by poesie nadšené bez citu náboženského . . . Příkřila se už lidem suchosť srdcí a střízlivosť rozumů; pročež, když se ozval hlas věštce litevského, otvírající jako dva nové, svět citu a svět duchový, rozuměli mu ti, kterým on rozuměl, a poesie jeho stala se, abych tak řekl — *sociální.* Poesie Adamova vzbouřila mysli neobyčejně" (208). Kolář zdůrazňuje převratnost a sociální působivost Mickiewiczovy poesie, jeho bouřlivé vystoupení proti pseudoklasikům, aby tak posílil nástup mladé generace „májovců", která s podobnou rozhodností se obrátila proti „starým" ve jménu umlčovaného romantika K. H. Máchy.

Velmi stručně se Kolář zmiňuje o vilenských studentských spolcích, při čemž zdůrazňuje jejich funkci vědeckou a svépomocnou. Podrobně líčí Mickiewiczův ruský pobyt, nadšeně mluví o Sonetech krymských a o revo-

lučním dosahu Konráda Wallenroda. „Tehdáž klasikové staré školy oněměli — zvuk rýmů, kouzlo slohu, svěžesť obrazů a porovnání, jediné věci, které posud v kategorii jich soudů spadaly, nalezli tam v převážné síle, a proto začali kapitulovat — myšlénka sama, porážející hlubokostí svou a ohromem, nalézala ohlasu v duších živěji cítících ..." (213). Dále se zmiňuje Kolář o předmluvě k petrohradskému vydání Poesií — *O krytykach i recenzentach warszawskich*, v níž Mickiewicz „zvrátil vše, co proti němu psáno, a vlastními jich důvody porazil ty bídné orgány veřejného mínění" (214). Tak Kolář sleduje Mickiewiczův boj proti pseudoklasikům až do vítězného konce.

Český pisatel pak obsáhle informuje čtenáře o Mickiewiczových improvisacích a při popisu Mickiewiczovy cesty do Italie se zmiňuje též o jeho návštěvě v Praze a Karlových Varech. Podrobně popisuje Kolář Mickiewiczův římský pobyt, velmi stručně však, asi z důvodů censurních, vyšly partie o drážďanských Dziadech a Panu Tadeáši, jejichž doby vzniku český autor popletl: „Uprostřed víru svěžích vzpomínek a politických vášní psal po celý rok 1832 báseň velkého rozměru »Pan Tadeusz«. Jest to jediná zdařilá epopeje v bohaté literatuře polské, osnovaná na živé tradici, proniknutá tím kouzlem, jež činí bohatýry, jež i básníku samému vložilo do ruky proutek kouzelný, totiž lásku k vlasti" (220). Třetí část Dziadů pak autor přechází několika bezvýznamnými řádky. Správně hodnotí Kolář lausannské přednášky o latinské literatuře i pařížská čtení o slovanských literaturách, v nichž Mickiewicz „po první dvě leta vykládal s nevyrovnaným talentem všechno to, co bystrý jeho zrak shledal na poli literatury Slovanův; vnikal v jich ducha, porovnával je mezi sebou i se starší civilisací západní. Byly to věci ukázané zcela z nové strany, prochvěné svěžím životem" (224). V tradičním duchu vykládá pak český autor, jak Mickiewicz podlehl A. Towiańskému pod dojmem „zázračného" uzdravení své ženy. O Mickiewiczově mesianismu a mysticismu píše s pochopením jako o „bludech genia" a nejasně shrnuje: „Jako před dvacíti lety svou poesií zbudil spící city, tak později svými pohledy na děje lidstva zbudil ducha. Vždy byl nejsociálnější genius toho věku" (225—226). Stručným konvenčním srovnáním s Dantem a Kollárem pak Kolářova přehledná informativní studie končí.

Celý IV. svazek Máje a s ním i studie Kolářova se setkaly s ostrou kritikou Jana Nerudy v Času 3. a 4. XII. 1861 (knižně též Jan Neruda, *O umění*, Praha 1950, Čs. spisovatel, 54—61). V době po pádu Bachova absolutismu a po vydání říjnového diplomu r. 1860, v době oživlého státoprávního boje českého národa a mohutných táborů lidu česká literatura trochu ztrácela krok s velkou dobou. To především kritisuje Neruda již v první větě své stati: „Čistě časový to úkaz, že »Máj« objevil se letos teprve v listopadu, a podává nové svědectví, jak pěkná literatura, nad mnohé důležitější, u nás pro hnutí politické stranou položena jest ... nemá letošní ročník téže barvitosti, říznosti a živosti, jakou předchůdcové jeho měli... Sledovali jsme s napnutostí, jaký vplyv as měla doba nejnovější na mladší

básníky naše, bohužel však nalezli jsme jen málo stop, že by vznešená myšlenka svobody a společenský převrat byly mysli jejich příliš rozohnily, jak se u národů jiných v podobných dobách dělo. A přece je světová myšlenka svobody právě tak poetická jako kterýkoli cit, kterákoli myšlenka jiná". S tohoto radikálně demokratického hlediska kritisuje Neruda malou říznost a prostřednost beletristických příspěvků almanachu, mezi nimiž nejvýše klade sociální báseň Rudolfa Mayera „V poledne" a prózu K. Světlé. S tohoto hlediska ostře kritisuje i životopisnou stať Josefa Koláře, který plně neukázal revolučnost, demokratičnost a národně osvobozenecký charakter Mickiewiczova díla, jenž byl tehdy tak aktuální. O Kolářově stati *Adam Mickiewicz* Jan Neruda píše: „Kdo neznal Mickiewicze dříve, nebude také po přečtení tohoto životopisku o něm mnoho věděti. Životopisných dat je málo, ještě méně kritiky spisů, nejméně ale jasnosti v obrazu duševního vývinu »polského Goetha«. Hlavní zásluhou Kolářovou jest pěkný kvetoucí sloh. Snažil se učiniti článek svůj čtenáři příjemným, oplétá mlhavý obraz pestrými, někdy zcela podařenými arabeskami a ze známých o Mickiewiczovi anekdot vybral nejpikantnější".

Nerudova kritika J. Kolářovi přece jen trochu křivdí. Je pravda, že pokud jde o faktický materiál a životopisná data, nepřináší jich Kolář víc než nekrolog v ČČM, ale sestavuje je pečlivě a přehledně a má tu přednost, že uvádí řadu ukázek z Mickiewiczovy poesie — z Pana Tadeáše, Dziadů, ze Sonetů krymských, z básní do památníků a pod. Také vybrané anekdoty, jež měl Neruda na mysli, o historii lásky k Maryle, o Mickiewiczově svatbě a uzdravení jeho ženy Towiańským, nejsou žádnými pikantními pletkami. Správně zdůrazňuje Neruda pěkný Kolářův jazyk a styl. Kolářova studie zůstává významným, průkopnickým českým příspěvkem k portrétu Adama Mickiewicze, i když plně nezachycuje revoluční, demokratický a svobodomilovný duch jeho poesie.

O portrét Mickiewicze demokrata a básníka svobody, který měl na mysli Jan Neruda, pokusil se následujícího roku Jan Erazim S o j k a svou životopisnou statí *Adam Mickiewicz* (Naši mužové, Biografie a charakteristiky mužův slovanských, Praha 1862—1863, 411—451). J. E. Sojkovi, který přistupoval pravděpodobně za spolupráce Karla Sabiny ke zpracování Mickiewiczova životopisu, chyběla však hlubší samostatná znalost polských pramenů i Mickiewiczova díla, a tak jeho stať nese velmi výrazné stopy kompilace. Ušlechtilá demokratická tendence, jíž naplnil své dílo, činí však jeho studii nejcennější. Již motto z *Ódy na mladost* je výmluvné a svědčí o revoluční interpretaci Mickiewiczova díla: „Bez serc, bez ducha, to szkieletów ludy; / Młodości! podaj mi skrzydła! Witaj jutrzeńko swobody, / Zbawienia za tobą słońce!" Sojka zahajuje svou práci obšírným historickým úvodem, protože výklad politické historie je nutný, „má-li čtenářstvo porozuměti hnutí literárnímu" (411). Přehled polských dějin zaměřuje ostře protiklerikálně, zvláště proti řádu jesuitskému, a tu se zmiňuje o „geniálním Mochnackém" a jeho „nedokončené bohužel! historii o posledním povstání" (419—420).

J. E. Sojka opírá se ve své stati prokazatelně o obsáhlé *Powstanie narodu polskiego w roku 1830 i 1831* i dílo *O literaturze polskiej w wieku XIX.-tym* Mauryce Mochnackého a o historické práce Joachima Lelewela, jehož stručný přehled díla a obsáhlý životopis, založený především na korespondenci Fričově, umisťuje též ve své knize (575—625). Stopy těchto polských pramenů jsou patrny v Sojkově stati společným ideovým hlediskem, shodnými formulacemi i četnými polonismy, které naznačují, že mnohdy jde o přímý překlad. Životopisné části své studie opisuje J. E. Sojka nejčastěji doslovně z práce J. Koláře, při čemž jen zřídka uvádí věty Mickiewiczova „českého biografa" jako přímý citát (428). Své ostré odsouzení towianismu zakládá pak Sojka zřetelně na nekrologu ČČM.

Hlavní zásluha Sojkova spočívá v tom, jak zdůrazňuje souvislost polského romantismu s revolučním hnutím, jak ukazuje sociální pokrokovost byronismu a bojový charakter Mickiewiczova díla. Sojka podrobně líčí boj Poláků v napoleonských legiích, tajné společnosti kongresového království a nejobšírněji probírá historii pokrokových spolků vilenských (Towarzystwo szubrawców, Filomati, Filareti, Promieniści). Soustavně sleduje i dějiny vilenské university a persekuci členů tajných společností, kterou prováděl Novosilcov. Řádění Novosilcovovo mezi vilenskou inteligencí a studentstvem líčí asi podle Lelewelova spisku Nowosilcow w Wilnie. Sojka zdůrazňuje bojovně národní charakter všech těchto organisací, namířených proti carskému útlaku, a ukazuje, že odtud vyrůstal romantismus.

Podrobně popisuje boj klasiků a romantiků nejen jako boj literární, ale i politický a sociální: „Boj ten od r. 1814 po šest let vší urputností vedený, rozhodnut jest konečně několik let před povstáním polským, jehož direktním byl předchůdcem, básnickým geniem Mickiewiczem a velenadaným professorem na Vysokých školách Varšavských Brodzińskim ve prospěch romantiků čili školy moderní" (422). Brodziński „v duchu přísně národním" vytvořil selanku *Wiesław,* Mickiewicz pak „dílem totiž lnul k životu *prostonárodně romantickému* v básni »Džiady 1822«, kdež podivnost, touha a blouznivost se vznešeností hlavními jsou oznaky rázu, dílem k působení *historicko-národnímu* v básních »Gražyna 1821«, »Konrad Wallenrod 1828«, »Pan Tadeusz«" (422—423). Sojka pak vkládá na str. 429—433 úvahu o byronismu, kde zdůrazňuje jeho vnitřní sociální revolučnost, a končí politickým závěrem: „... marně bychom se byli naděli, že mysl zotročilá, hovící sobě v stínech reakce, moderním směrům romantiky kdysi porozumí jako u nás v Čechách, tak jako nerozuměla jest zjevům revoluce francouzské a hrdinnému zápasu krvácející Polsky" (431—432). Podle Mochnackého a Mickiewicze vyzdvihuje Sojka dále, že poesie romantická se zakládá na poznání skutečnosti, „čerpajíc látku svou budižto ze zdroje historického, budižto z hlubin duše lidské" (437). Po vložce o byronismu vrcholí Sojkovy úvahy o Mickiewiczově díle a jeho revolučním poslání: „Literatura, jež dříve tak živé měla účastenství na rozšiřování nových ideí, jež vlastně byla

tvůrcem ruchu všeobecného, i nyní nezůstala pozadu... předmluvou, připojenou k svým básním, zadal Mickiewicz klassicismu ránu poslední; předmluva ta jest řečí pohřební nad hrobem klassicismu, »Oda do młodości« jest takořka *provolání* k osnovanému boji politickému, tak jako »Konrad Wallenrod« *heslem již jest válečním*" (444—445). Daleko stručněji se pak Sojka zmiňuje o Panu Tadeáši jako o „zdařilé epopeji v literatuře polské, polské to Iliadě" (445), a o III. části Dziadů. Rozhodné odsouzení mysticismu Towiańského, kterého polská emigrace „hlasitě vinila co agenta", a kritiku Mickiewiczova náboženského poblouznění končí Sojka výzvou k nadějné slovanské mládeži, aby se vystříhala jakéhokoli poblouznění, protože mládež naše československá nesmí se více podobati třtině větrem se klátící jak v náboženském, tak i politickém ohledu" (451). Svůj odsudek towianismu spojuje J. E. Sojka s ostrým odsouzením katolicismu, který byl „vždy nejmocnější podporou despotismu" (448), což vyvolalo polemickou poznámku V. Štulce „Obrana pravdy" na obhajobu katolicismu (Blahověst, Hlasy katolické, 30, 1863, str. 70).

Tak v době nového nástupu národních sil ukázal J. E. Sojka v duchu odkazu našich radikálních demokratů na příkladě Mickiewiczově důležitou pravdu o spojení literatury s revolučním a národním hnutím, o vůdčí úloze literatury v politickém boji porobeného národa. Skromnými silami dostál čestně Nerudovu požadavku podat obraz duševního, ideového vývoje polského romantika, který povzbuzoval naše národní hnutí i naši literaturu.

II. Eliška Krásnohorská o Mickiewiczově realismu

Velmi důležitou kapitolu v historii seznámení českého čtenáře s Adamem Mickiewiczem tvoří překlad Pana Tadeáše od Elišky Krásnohorské a její obsáhlá přednáška o Mickiewiczově životě a díle. E. Krásnohorská měla ve své záslužné práci mnoho předchůdců, počínaje již Františkem Ladislavem Čelakovským, který r. 1834 otiskl v České včele první zmínku o „Panu Tadeáši". Za deset let poté uveřejňuje Karel Vladislav Zap v Časopisu českého musea 18 (1844) sv. I a II, svůj obsáhlý a bohatě informativní *Přehled současné literatury polské až k roku 1842*, kde na str. 68—69 podává přehled Mickiewiczova díla a vyzdvihuje Pana Tadeusze jako básníkovo „chef d'œuvre", které „činí ho nesmrtelným". V duchu Zapově zdůrazňuje pak význam Pana Tadeáše i L. Rittersberg ve svém *Přehledu dějin literatury polské*, který připojil k vlastnímu překladu *Dějů národa polského* L. Siemieńského (Jar. Pospíšil, Praha 1863). Dne 24. V. 1866 vychází v Květech (č. 26, 306—310) záslužná stať Jaroslava Golla *Mickiewiczův „Pan Tadeusz"*, proložená četnými ukázkami. Goll vypráví poutavě děj Mickieviczowa eposu, který líčí „celý polský život", a do textu vkládá charakteristické ukázky, z nichž nejvýznamnější je Tadeášova pochvala rodné litevské přírody z knihy III, vylíčení trubačského umění vojského na lesní roh z knihy IV. a Jankielův „koncert nad koncerty" z knihy

XII. Vedle dějové osnovy zachycuje Goll přesvědčivě i hlavní obsahový prvek Pana Tadeáše: „Jedině láska k vlasti nadchla básníka k velkému dílu tomu. Předmětem básně jest vlast, nadšení básníkovo plyne z lásky k vlasti..." (310). Gollův článek, doplněný obsáhlou ukázkou z I. knihy v překladu E. Krásnohorské a částí VII. zpěvu p. t. *Starého Matouše dvůr* v překladu H. Jirečka (původně vyšlo ve Světozoru r. 1861), přetiskuje František Vymazal v II. svazku své *Slovanské poesie* (Brno 1878, 187—202). Vymazal v pečlivě sestavené anthologii uveřejňuje také výrazný literární profil Mickiewiczův (122—124). V letech sedmdesátých Mickiewicz již plně zdomácňuje v české společnosti. Roku 1878 shrnuje Václav Štulc v *Knize překladův básní A. Mickiewiczových* svou záslužnou překladatelskou žeň a vkládá sem zevrubné poučení o vilenských filomatech a filaretech i ostatních historických osobách vilenského dramatu podle J. Lelewela. Neúnavný a zanícený propagátor česko-polské vzájemnosti Edvard Jelínek uveřejňuje své živé črty *Adam Mickiewicz na Rusi* (Lumír 1878) a *Vilenská mládež* (1879).

V této době čeká celá česká společnost na výsledky houževnaté práce E. Krásnohorské, která měla českému čtenáři dokreslit Mickiewiczův obraz, protože oprávněný a pravdivý byl povzdech českého pisatele v Květech r. 1867: „Bez »Pana Tadeusze« jest obraz náš o velikánu Mickiewiczovi jen kusý, nedokonalý" (183). Genese překladu Pana Tadeáše sahá až do doby polského lednového povstání r. 1863, kdy Karolina Světlá podnítila mladičkou Elišku Krásnohorskou k tomuto velikému úkolu. Nejintensivněji pracovala Krásnohorská na překladu v letech 1872—1882, jak vzpomíná ve svých *Literárních konfesích* (Blatná 1947, 37—38). Její překlad vyniká snahou po věcné správnosti i formální dokonalosti a dosud si zachoval svou živost. Krásnohorská se s velkými obtížemi pečlivě seznamovala za pomoci svých českých i polských přátel se všemi reáliemi díla, prostudovala i všechny dostupné prameny o Mickiewiczovi a většinu známých překladů Pana Tadeáše do němčiny, francouzštiny a ruštiny. Při své práci stále zřejměji poznávala, že Mickiewiczův Pan Tadeáš je vzornou ukázkou díla národního formou i obsahem, díla prostého a realisticky pravdivého, o něž bojovně usilovala celá národní škola v české literatuře, soustředěná kolem almanachu Ruch (Sv. Čech, J. V. Sládek, J. Goll, E. Krásnohorská a j.). Pevné vědomí, že slouží svou nadšenou prací na překladu Pana Tadeáše celé české literatuře a jejímu národnímu zaměření, posilovalo ji v práci a přispělo k tomu, že její „klasický překlad »Pana Tadeusze« znamenal ve své době přímo epochu" (Z. Nejedlý, *O literatuře*, Praha 1953, 837).

Z tohoto hlubokého vcítění do podstaty Mickiewiczova díla, z dlouholeté překladatelské práce nad Panem Tadeášem vyrostla i významná přednáška o A. Mickiewiczovi, kterou Krásnohorská přednesla 24. XI. 1880 v akademickém spolu „Jungmann" (otištěna p. t. *Adam Mickiewicz*, Světozor 15, 1881, č. 37—42, 9. IX.—14. X.). Krásnohorská se ovšem opírá o bohaté studium polských pramenů, ale nepřijímá jejich tvrzení mechanicky, staví

se k nim kriticky, mnohdy s nimi polemisuje a dochází na základě vlastních úvah a zkušeností k originálním závěrům. E. Krásnohorská patrně zná díla M. Mochnackého a M. Grabowského, cituje ve své stati názory L. Siemieńského, které vyjádřil v dílech Obóz klasyków (Kraków 1866), Portrety literackie I—IV (Poznań 1865—1875), a polemisuje proti myšlenkám jeho práce Religijność i mistyka w życiu i poezjach Adama Mickiewicza (Kraków 1871). Odvolává se na „životopisce Adamova A. Gąsiorowského", který vydal obsáhlé dílo Adam Mickiewicz i jego pisma do r. 1829 (Kraków 1872) a Adam Mickiewicz od wyjazdu z Peterburga i Pan Tadeusz (Wadowice 1874). Hlavními prameny, z nichž čerpá poučení a přejímá některé názory, jsou však díla W. Cybulského a W. Nehringa.

Odczyty o poezyi polskiej w pierwszej połowie XIX. wieku (t. I—II, Poznań 1870) prof. Wojciecha Cybulského posloužily E. Krásnohorské zvláště v úvodu její stati, kde píše o obecných základech polského romantismu. Poesie polského romantismu byla mohutným „akordem národního vědomí" a básníkům znamenitě rozuměli „bystré vědecké hlavy literárních historiků... jako znamenitý Mochnacki, Grabowski, Cybulski a j." Především Cybulski, „hloubavý a zvláštní původností vynikající spisovatel", přesvědčivě ukázal, že v básnictví se projevuje duch národa, na poesii žádá „pravdu, věrnost v jejích výtvorech, nejen třpyt obraznosti", protože „pouze to, co spočívá na základě dějinném nebo přítomně skutečném, může míti trvání". Krásnohorská zde reprodukuje a překládá Cybulského úvahy z jeho přednášek str. 61, 109—110. „A ač tato slova zní zrovna jako by se ozývala bezprostředně z nynějších našich snah a sporů literárních, pověděl je učenec polský o poesii svého národa již před 40 roky s kathedry berlínské" (Světozor, 441 n.). Tak užívá Krásnohorská argumentů Cybulského i faktů Mickiewiczova díla k boji proti lumírovcům a jejich „kospomolitismu". Cybulského cituje potom ještě několikrát v drobnějších otázkách Mickiewiczovy tvorby do r. 1832. S duchaplnou kritickou statí Władysława Nehringa „Pan Tadeusz Mickiewicza" (Atheneum IV, 2 zesz., listopad 1877), jíž se dovolává na str. 499 svého portrétu, Krásnohorská převážně polemisuje, jak si ukážeme později.

Po historicko-ideovém úvodu z č. 37 podává autorka v dalších třech pokračováních (č. 38—40) živým básnickým způsobem, v tradičním duchu Mickiewiczův životopis. Také zde jasně vystupuje ostré odsouzení mysticismu a mesianismu, jejichž bludy Mickiewicze obestřel „podvodník nejhrubšího rázu, jakýsi Ondřej Towiański, samozvaný opravce světa a hlasatel nového mesiášství" (477). Také Krásnohorská mimovolně skresluje obraz Mickiewicze-demokrata, když s neporozuměním píše: „Jalť se chorobný básník r. 1849 redigovati časopis messianistický »La Tribune du peuple«" (477) — zřejmě jí nebyl znám revoluční a demokratický charakter jeho publicistické činnosti. Nejcennější částí studie jsou poslední dvě pokračování v č. 41—42, kde Eliška Krásnohorská přináší citlivý rozbor Mickiewiczova díla.

Česká autorka správně chápe pokrokovou úlohu romantismu, neboť „romantické bylo v tehdejší době vše, co zdravého, původního, v pravdě básnického se objevovalo v literatuře“ (487), všechno, co zosobňovalo „literární pokrok a národní uvědomění“ v básnictví. S tohoto historického hlediska E. Krásnohorská správně chápe význam romantického přelomu, který v Polsku provedl Mickiewicz: „Jako blesk do suchého stromu vjel první svazek Mickiewiczových básní do odumřelé autority pseudoklasiků a Francouzů polských“ (487). Ocenila po právu „rekovnou romantiku“ Gražiny i Dziady, které charakterisuje jako „báseň zoufalosti poraženého národa, psanou slzami polskými, krví odsouzených, provátou kletbami i modlitbami vyhnanců a porobenců“. Všímá si hlavně Dziadů drážďanských a odsuzuje chorobný kult citu, který vyvolaly vilenské Dziady. Dosti stručně přechází Konráda Wallenroda s poukazem, že je dobře znám z překladu i vysvětlivek zasloužilého V. Štulce.

Nejvroucněji ovšem vítá Eliška Krásnohorská Mickiewiczův národní epos Pan Tadeáš: „Pan Tadeáš jest báseň jasná jako poledne, prohřátá až do posledního slůvka slunečnou září neklamné skutečnosti. Žádných tu stínů tajemných, žádných tu styků s nevysvětlenými zjevy; pryč jsou iluse mystické: sám každodenní život se svou prostou tváří a bodrým svým okem z básně té pohlíží na nás. Tak obsáhlým byl Mickiewiczův duch, že na sklonku své tvořivosti, která náležela škole jím samým zahájené, rázem proklestil dráhu druhé nové škole, zachytiv šťastným pudem geniů časový pokrok v arcidíle tak hotovém a krásném, jako by nebyl po celý život pracoval směrem jiným, jako by po léta byl studoval a se cvičil pro směr ten nový, pro směr realistický. Prorockým duchem vycítil moderní požadavek pravdivosti v umění a dostál mu v době, kdy růže romantiky opadávaly, hned dílem, které pro všechnu budoucnost jest vzorným a neocenitelným“ (500—501). Krásnohorská oceňuje Pana Tadeáše jako široký, pravdivý, realistický obraz hospodářského, politického i společenského života, zábav a lovů, mravů i zvyků polské šlechty a přírodních krás polské země. Obdivuje plnokrevné typy Mickiewiczových hrdinů — „jedinou v básni té postavou, která nemá přesvědčujícího rázu prosté skutečnosti, jsouc obestřena romantickým tajem, jest zmíněný již kněz Robak, v jehož osudu vypověděl Adam svou druhou, vřelou lásku, jako byl v Konradovi Dziadů vyjádřil prvý svůj milostný zápal“ (501). Zde přejímá E. Krásnohorská částečně názor Nehringův o knězi Robakovi, který byl původně hrdinou básně Legionista, jejíž zlomky vešly do Pana Tadeáše. Ve zpovědi Robaka prý zachytil Mickiewicz dojemně historii své římské lásky k Evě Ankwiczové. Ve shodě s Nehringem vytýká česká autorka Mickiewiczovi, že ve svém eposu nevytvořil opravdu kladný typ nadšené polské vlastenky, „vládkyně staropolského domu“, což ještě umocňuje svým feministickým emancipačním zápalem.

V zásadních věcech se však Krásnohorská s Nehringem rozchází, polemisuje s ním v otázkách Mickiewiczova realismu a originality, svébytného

národního charakteru jeho díla. Oč modernější je Krásnohorské pojetí realismu proti Nehringovi, plyne již z toho, že polský vědec vůbec tento pojem nevyslovuje, uvažuje jen o klasicko-epických typech hrdinů a nachází v Mickiewiczově díle „chyby, které křivdí pravdě", z nichž nejstrašnější je, že Mickiewiczovi hrdinové nedodrželi v sobotu obvyklý litevský půst. Nehring hledá pravdu v naturalistickém detailu, zatím co Krásnohorská vidí realismus v pravdivém zachycení celkového obrazu společnosti a jejích typických představitelů, dobové atmosféry i přírody, v harmonickém celku drobných příhod všedního života. Ještě bojovněji hájí E. Krásnohorská Mickiewiczovo originální umění, které se v Panu Tadeáši projevilo s největší silou. Již dříve odmítala přeceňování cizích vlivů na ranou tvorbu polského romantika: „Znalť Adam Werthera, znal i planoucí výlevy Byronovy, sám však básnil vždy jen z vlastní duše a nořil obrazy své poesie z hlubokého, rozbouřeného moře vlastních prsou" (499). Nyní polemisuje s W. Nehringem, který zdůrazňuje vliv Goethova Hermanna a Dorothey a theoretické působení Schlegelovy definice epopeje na Pana Tadeáše: „Způsobem jak nalezena látka jest si vznik obou básní těch (Goethovy a Mickiewiczovy, O. B.) podobnější než význam aneb snad obsah jejich... Zbytečno v pravdě, jako porovnávání Pana Tadeáše, s jakoukoli básní jinojazyčnou, jest bádání theoretické, lze-li jej nazvati epopejí čili nic. Že Mickiewicz sám při studiích svých se zabýval Schlegelovým výměrem o epopeji: z toho nevyplývá, že by Panu Tadeuši shodou s výměrem Schlegelovým hodnoty přibylo nebo neshodou ubylo. Opět jest to podceňováním velké tvůrčí originálnosti Mickiewiczovy" (502).

Eliška Krásnohorská načrtla vzletným básnickým perem živý portrét „litevského vajdeloty" Adama Mickiewicze. Logicky v něm zdůraznila lidový a národní, originální a především realisticky pravdivý charakter jeho tvorby a ukázala, jak všechny tyto prvky spolu úzce souvisí. Původností a hloubkou svých soudů překonala E. Krásnohorská informativní studii J. Koláře i historicko-politický profil J. E. Sojky a přispěla svými podněty i polské vědě, protože se zamýšlela nad Mickiewiczovým realismem a originalitou v době, kdy polští badatelé sledovali zvláště problémy jeho mysticismu, mesianismu, náboženskosti a cizích vlivů na jeho tvorbu.

III. Mickiewiczovské studie L. K. Hofmana

Nejsilnější kult Mickiewiczova díla vzniká v Čechách v devadesátých letech XIX. století. Bouřlivá doba, která zmobilisovala nejširší lidové masy k boji za národní a sociální práva, aktualisovala nově i revoluční a národně osvobozeneckou náplň Mickiewiczovy poesie. Roku 1890—1891 rozvlnil hladinu veřejného života rozhořčený boj proti punktacím, na nichž se s Němci dohodli konservativní staročeši. Za tento svůj oportunismus byli ve volbách r. 1891 smeteni bouří lidového hněvu a kormidlo české politiky vzali do svých rukou mladočeši. Stále mocněji se však hlásila o svá práva i třída

dělnická, jak ukázal slavný 1. máj 1890 a její boj za všeobecné hlasovací právo, korunovaný r. 1896 částečným úspěchem.

Všech těchto bojů se aktivně účastnila také mládež, která byla částečně inspirována i národním bojem polským. R. 1890 navštívila česká studentská delegace Krakov, kde byla přítomna slavnému pohřbu ostatků Adama Mickiewicze. Zde se seznámila s demokratickou, pokrokovou mládeží polskou a přivezla do Prahy její radikální hesla i bojovou píseň Rudý prapor. O tomto zájezdu podrobně referuje Antonín H a j n v článku *Slavnost Mickiewiczova v Krakově* (Časopis českého studentstva 2, 1890, č. 12, 13 a 14; 17. VII., 7. VIII. a 24. IX., též knižně Dr Ant. Hajn „Výbor prací 1889—1909“, díl I, Praha 1912, 121—138) a obdivuje se mohutné polské manifestaci národní jednoty ve jménu A. Mickiewicze, „pěvce takového velikého národního a ne snad přímo, ale přece i *politického* pěvce...“ (123). I když se v té době Národní listy postavily odmítavě k Mickiewiczovu „revolučnímu mesianismu“, uveřejnily přece cenný feuilleton J. V. Friče, *Za Mickiewiczem na Vavel* (Národní listy 30, 1890, č. 182, str. 1, 4. VII.), kde věrný demokrat vzpomíná na Mickiewiczovu návštěvu v Praze, zdůrazňuje slovanskou ideu jeho díla a závěrem se obrací k mládeži. Vyjadřuje tak čtvrt roku před svou smrtí ještě naposled svůj naléhavý odkaz: „Konečně mohutnou svou odou »Do młodości«, v níž odvraceje se od lhostejných současníků, »plemene to kostlivců, srdce i ducha prázdného«, práhna po nadšení pěl: »Mladosti podej mi křídla svá mohutná, nad mrtvým ať světem jimi zapolétnu — v rajských čarosnů posvátnou dědinu!« zajisté že náš Adam Mickiewicz nejlépe a nejdůrazněji osvědčil, jak dalek byl toho úzkoprsého náhledu, jako by mládeži neslušelo, by zúčastnila se ruchu a v dobách rozhodných činně zasáhla v kolesa příštích vlasti osudů!“

Česká mládež se opravdu pokusila zasáhnout aktivně do osudů porobené vlasti. R. 1891 si založila svou organisaci Omladinu, na jejíž půdě spolupracovali studenti s mládeží dělnickou. Mládež vydávala řadu pokrokářských časopisů: Radikální listy, Časopis českého studentstva, Nové Proudy a j. S. K. Neumann píše ve svých vzpomínkách, že omladináři chtěli „vnitřně zrevolucionisovat“, vyburcovat národ, jejich cílem nebyl náhlý revoluční čin, svržení monarchie a odtržení Čech od Rakouska. Přesto se zpuchřelé mocnářství cítilo ohroženo. Policie pozatýkala omladináře, v Praze byl v září 1893 vyhlášen výjimečný stav, v tragikomickém procesu bylo 17 mladých lidí odsouzeno do žaláře a omladinářské hnutí rozbito. Tak postihl omladináře podobný osud jako nadšené vilenské filomaty.

V té době vrcholí aktuální, revoluční působení Mickiewiczova díla u nás. Mickiewiczův Konrád Wallenrod v překladu J. V. S l á d k a (1891) rozněcuje bojovné nadšení české mládeže a pochmurné „Dziady“, které Jaroslav V r c h l i c k ý počíná překládat na jaře r. 1893 a vydává r. 1895, doprovázejí naše omladináře do císařských vězení. Mickiewicz se stává též středem zájmu teoretického, o čemž svědčí četné črty, studie a přednášky Františka K v a p i l a, Jaroslava V r c h l i c k é h o, Jana M á c h a l a a j. „Vý-

sledkem tohoto bojovně aktuálního působení Mickiewiczova jsou pak i vědecké studie mladého, předčasně zemřelého historika L. K. Hofmana, nejmilejšího žáka J. Golla a přítele V. Dyka, který jako jeden z prvních ukazoval souvislost Mickiewiczova působení se socialismem a viděl velkého básníka již r. 1898 tak, jak jej polská věda počala objevovat až po r. 1945" (K. Krejčí, *Mickiewicz a Čechy,* Lidová demokracie, 9 1953, č. 307, str. 5, 25. XII.).

L. K. Hofman vyrůstal pod vlivem pokrokářského hnutí Omladiny i pod dojmy její porážky. Byl horlivým čtenářem Radikálních listů a ve svém zajímavém zápisníku se zamýšlel hluboce nad žhavými otázkami doby (viz Sebrané spisy II, 1905). Zabýval se otázkou národnostní a sociální, byl stoupencem občanské rovnosti a vyznavačem všemohoucí síly osvěty a vzdělání. Byl žákem J. Golla a T. G. Masaryka, což se odrazilo i v jeho pracích o Mickiewiczovi (*Adam Mickiewicz, 1798—1855; Adam Mickiewicz a socialismus; Novější a nejnovější literatura o Mickiewiczovi;* Sebrané spisy I, 1904, 1—169). L. K. Hofman založil své stati na poctivém a kritickém studiu četných pramenů jako žák historické školy Gollovy a přinesl v nich i mnoho původních postřehů. Vliv Masarykův a celkové krise měšťácké filosofie se projevil v jeho pracích obsáhlým rozborem mysticismu a mesianismu A. Mickiewicze i A. Towiańského. Palčivá naléhavost sociální otázky, revoluční napětí doby a v neposlední řadě též pečlivá hloubka vlastního studia vedly pak L. K. Hofmana na druhé straně k pochopení revolučních prvků Mickiewiczova díla a jeho kladného vztahu k utopickému socialismu. Mickiewiczovské studie Hofmanovy jsou tedy plodem i obrazem dobových rozporů.

L. K. Hofman za přispění a rad prof. J. Golla, T. G. Masaryka, J. Máchala, A. Černého, J. Vančury a Č. Zíbrta shromáždil všechnu dostupnou polskou literaturu o Mickiewiczovi a k nejvýznamnějším pracím zaujal vlastní kritické stanovisko, které vyložil v článku *Novější a nejnovější literatura o Mickieviczovi* (Čes. čas. hist. 5, 1899; Spisy I, 151—169). V této studii si všímá prací: P. Chmielowski, Adam Mickiewicz I—II, Krakov-Varšava 1886; Pamiętnik Towarzystwa literackiego imienia Adama Mickiewicza I—VI, red. prof. R. Pilat, Lvov 1887—1898; W. Mickiewicz, Żywot Adama Mickiewicza I—IV, Poznań 1890—1895; J. Kallenbach, Adam Mickiewicz I—II, Krakov 1897; J. Tretiak, Młodość Mickiewicza, 1798—1824, I—II, Petrohrad 1898. Hofman zdůrazňuje průkopnický charakter synthesy P. Chmielowského, který vytyčil další směry bádání, a vysoce oceňuje zvláště materiálový přínos Pamiętnika Tow. A. Mickiewicza. V mnoha otázkách polemisuje s dílem W. Mickiewicze, ale uznává, že autor vyčerpávajícím způsobem shrnul biografický materiál, a vyzdvihuje především „onen silný a oprávněný důraz, jejž Vlad. Mickiewicz klade na politickou a náboženskofilosofickou činnost svého otce proti jednostrannému kultu jeho poesie. Vlad. Mickiewicz zejména přednáškám na Collège de France se snaží zjednati spravedlnost a také Towiańského chápe právem sympatičtěji" (L. K.

Hofman, Spisy I, 155). Na synthetické monografii J. Kallenbacha si mladý český historik cení její pevný program, snahu o zachycení duchovního vývoje Mickiewiczova. Vytýká však Kallenbachovi, že tohoto cíle nedosáhl, snažil se zmenšit význam Towiańského pro Mickiewicze a příliš stručně probral revoluční činnost polského romantika v letech 1848—1849. Polemisuje s Kallenbachem velmi podrobně i v řadě dalších otázek a žádá návrat k monografickým studiím, jejichž příkladným typem je mu práce Tretiakova. L. K. Hofman polemisuje v případě všech probíraných vědeckých prací proti spojování filomatství a filaretství s romantismem, popírá jakoukoli politickou úlohu těchto spolků, v nichž vidí pouze prvky osvícenství. Toto ostře revisionistické stanovisko českého badatele nebylo však pozdějším bádáním plně potvrzeno. V závěru stati L. K. Hofman ještě jednou zdůrazňuje nutnost návratu k monografickým pracím, zvláště o druhé polovině Mickiewiczova života, na jejichž základě bude teprve možno přistoupit k nové synthesi.

Ve své hlavní studii *Adam Mickiewicz (1798—1855)* (Naše doba 7, 1899—1900; Spisy I, 1—130) soustředil se L. K. Hofman v souhlase s tímto svým požadavkem především na druhou polovinu Mickiewiczova života, na jeho pařížské přednášky ze slovanských literatur a publicistiku let 1848—49. Výstižný přehled básnického díla polského romantika podal český historik v prvních šesti kapitolkách své studie (1—61). Zamýšlí se nad genesí Mickiewiczova romantismu, který vyrůstá přímo z osvícenství. Zdůrazňuje zde Mickiewiczovu „neobyčejnou sílu a žhavost citu, mohutnou schopnost nadšení", ale i „zdravý rozum praktický, velmi bystrý a střízlivý", k němuž se organicky pojila „fantasie pracující s obrazy velmi plastickými a barvitými, fantasie (možno-li se tak vyjádřiti) ku podivu realistická" (6). V tradičním duchu starší vědy však hlavní, rozhodný důvod zrodu Mickiewiczova romantismu vidí v lásce k Maryle. L. K. Hofman se zamýšlí nad podstatou Mickiewiczova romantismu a zdůrazňuje tu dva prvky hlavní a jeden vedlejší: *mysticismus,* který je „filosofickou stránkou romantismu" (9), *individualismus,* který se později mění ve vypjatý titanismus a je hlavním pramenem Mickiewiczova umění improvisačního, a konečně *pesimismus,* který je charakteristický pro počátky jeho tvorby (zvláště vilenské Dziady). Literárně se Mickiewiczův romantismus projevuje především národním duchem a snahou o lidovost. Poesie má podle Mickiewicze „vyjadřovati ducha celého národa, má býti živým »skladem« jeho citův a názorů, jeho věrným odrazem, na druhé straně však má se vraceti zpět k svému zřídlu, ona má činně působiti na život národa — jdouc z jeho srdce, má jíti k jeho srdci" (16). L. K. Hofman říká, že ve jménu návratu k lidu zahájil Mickiewicz v Baladách a romancích i vilenských Dziadech svůj literární převrat — popírá však nesprávně jejich skutečnou lidovost a zdůrazňuje, že „je to z velké části poesie zcela umělá a subjektivní" (17). V historismu Gražiny a Konráda Wallenroda snažil se Mickiewicz jiným způsobem zachytit rovněž individualitu národa. Hofman připomíná i krátkou episodu Mickiewiczova orientalismu, která se projevila především v Sonetech krymských a ve Farysovi.

Ve III. kapitole o Mickiewiczově pobytu v Rusku je nejcennější Hofmanův rozbor Konráda Wallenroda. Hlavním rysem Mickiewiczova eposu je mu *„vyvýšení nacionalismu“*. „Konrád Wallenrod má ještě jinou, postranní a lstivou myšlenku, ale co praví obecně a zřejmě, jest: vlast především a výlučně, jejímu zdaru je nutno obětovati všecko a také sebe...“ (22). Pověstná idea t. zv. wallenrodismu, která mnoha badatelům zastínila celou hlubokou problematiku Mickiewiczova eposu, je L. K. Hofmanovi pouze jednou ze složek tohoto díla, „osudným plodem ruského ovzduší“. Třetí myšlenka Konráda Wallenroda je vyjádřena nejsilněji v Písni vajdelotově, ale proniká i celou básní: „A tu je wallenrodský, podvratný význam básně: Mickiewicz se stotožňuje nejen s Konrádem, ale také s Halbanem: jako Halban má zapalující moc písně, ale píseň ta je spolu již i činem — činem Konráda Wallenroda“ (23). Tvrdí-li T. G. Masaryk ještě v *Rusku a Evropě* (díl I, sv. 1, 1913—1919, 374—376) ve svém povrchním pokusu o charakteristiku mesianistické filosofie, že Mickiewicz „shrnul... svůj revoluční program v slova: jedinou zbraní nesvobodného je zrada“ — vidíme jak daleko zde zůstal za poctivým a bystrým rozborem nadaného L. K. Hofmana.

Český historik probírá dále podrobně Mickiewiczův „římský obrat“, při němž sehrál hlavní úlohu Lamennais a Chołoniewski, a vyzdvihuje necírkevnost Mickiewiczových náboženských názorů. Stopy římského pobytu nalézá pak i v mesianistických, náboženských prvcích drážďanských Dziadů, které vedle vzpomínek filaretských a ostré karikatury polské společnosti charakterisují toto dílo. Hofman správně zdůrazňuje Mickiewiczův republikanismus a nekompromisní boj za svobodu všech národů, který byl nejsilnější složkou jeho mesianismu již v Knihách národa a poutnictva polského. Rozbor Mickiewiczova díla vyvrcholuje L. K. Hofman charakteristikou Pana Tadeáše, kterého chápe jako *„nejumělečtější dílo“* polského romantika díky jeho *„epickému humoristicky zbarvenému realismu“* (50). Mladý český historik zde navazuje na studii E. Krásnohorské a dovršuje její názory o Mickiewiczově realismu, když přesvědčivě dokumentuje genesi realismu v jeho díle: „Tento realistický prvek najdeme hned v počátcích Mickiewiczova romantismu: není to jen »Gražina«, ale i vilenské »Dziady«, toto nejvysloveněji romantické dílo Mickiewiczovo, má místa ryze epického realismu. To vniká pak v Rusku také již do estetických názorů Mickiewiczových — Mickiewicz zamítá tu látky výlučně fantastické, chce podklad reální a zejména historický, díla jasná a pravdivá — a my právě z Ruska máme verše, které celým svým rázem již ohlašují Pana Tadeáše *(Zastávka v Upitě)*. Ani rostoucí převaha mysticismu nepůsobila tu rušivě; naopak: smíme-li věřit zajímavým zprávám Odyńcovým, dozrával by zrovna v letech 1829—1830 realistický moment Mickiewiczovy estetiky nejplněji; v Panu Tadeáši pak, ačkoli jsou ovšem i v něm velmi silné živly romantické, tento epický realismus vrcholí, v něm stává se také posledním literárně uměleckým činem Mickiewiczovým...“ (51).

Největší pozornost věnuje L. K. Hofman ve své studii rozboru Mickiewiczových pařížských přednášek o slovanských literaturách, jeho mesianismu a towianismu (61—110), aby pak ve významném závěru si všiml jeho revoluční činnosti a publicistiky let 1848—1849 (110—130). Již při obsáhlém hodnocení Knih národa polského a poutnictva polského a Mickiewiczovy publicistiky z Polského poutníka upadá Hofman do jistého rozporu. Na str. 40 píše: „Program Mickiewiczův jest zajímavým pokusem učiniti z *katolictví* politický princip, chápati je ve smyslu liberálního demokratismu, republikánsky a revolučně" — a o několik stránek později čteme, že politickou formulaci Mickiewiczova programu lze „obecně karakterisovati jako *křesťanský republikanism,* federace svobodných národů" (45). Kloní se však spíše k názoru, že křesťanské náboženství bylo podstatou Mickiewiczova přesvědčení a radikální politický program byl pouze jejím vyjádřením. Dnešní bádání na základě nového materiálu i nového pohledu na tuto otázku snaží se dokázat, že revoluční, republikánské politické přesvědčení A. Mickiewicze bylo základem jeho programu a náboženské formulace pouze vnější formou.

L. K. Hofman zdůrazňuje, že Mickiewicz chtěl ve svých pařížských přednáškách „vystihnouti podstatu a vývoj slovanského ducha" (62), při čemž se nedržel metody přísně vědecké, ale bystré a pronikavé, nadšené a mesianistické improvisace. Do protikladu k sobě postavil zvláště ruskou, carskou ideu samoděržaví, despotismu a hmoty a proti ní poněkud idealisovanou polskou ideu svobody, ducha, nadšení a mesianistické oběti, která prý přinese lidstvu svobodu. Český historik podrobně zkoumá mystickou ideologii Towiańského a její vliv na Mickiewiczovy přednášky. Obšírně vysvětluje názory Towiańského, který výlučným zdůrazněním duševního sebezdokonalování otupoval politické ostří činnosti emigrace. Proti Towiańského „realisaci" království božího na zemi výlučnou duševní cestou nachází však Hofman přece kritická slova: „... jde o to: povznésti ducha, přemoci tělo a pozvednouti je na výši ducha — žíti v »plnosti tonu« ... v požadavku plného tonu spočívala neplodnost a in concretis i škodlivost Towianismu" (67).

Při souhrnné charakteristice Mickiewiczova mesianismu odvolává se L. K. Hofman ve své studii (71) na T. G. Masaryka, který „u nás poprvé ... stručnou, ale obsažnou synthesí shrnul podstatu Mickiewiczovy »filosofie« ... v Naší nynější krisi § 27" (nejnovější VI. vyd. T. G. Masaryk, *Česká otázka, Naše nynější krise,* Praha 1948, § 40, 356—359). Masaryk tu zdůrazňuje Mickiewiczovo nadšení a podcenění rozumu a ostře mu vytýká, že chtěl za své myšlenky bojovat mečem: „Mickiewicz chybil a dokonce naši političtí radikálové chybují v tom, že nesprávně určují obsah a cenu života. Podlehl i mohutný duch Mickiewiczův zlobě svých nešťastných dnů a zaměnil čisté nadšení s rozčilením smyslů, a to proto, že učení lásky zaměnil učením násilí. »Francouzská bojovnost je syn ducha rytířského a vnuk Ježíše Krista« vykládá Mickiewicz smysl křesťanství, vidí ve francouzské výbojnosti ducha křesťanského a v Napoleonovi spasitele: »Na tomto vojenském duchu mohou

se zakládati všecky naděje velkodušných mužů Ruska, Polsky a Čech«... Mickiewicz nevěří v Krista, ale ve »Velikého inkvisitora« — v tom tkví jeho osudný omyl. Od Krista se dostal k — Towiańskému" (359). Proti této rádoby duchaplné charakteristice, založené na několika náhodně vybraných citátech, která odsuzuje Mickiewiczův revoluční boj — staví L. K. Hofman poctivou analysu a zdůrazňuje revoluční podstatu Mickiewiczova mesianismu: „*Nadšení a čin, činné nadšení, nadšený čin* — to jest úhelný kámen Mickiewiczova mesianismu" (78). Mickiewiczova „úsilná propaganda činu", jeho snaha o okamžitou, násilnou, ozbrojenou realisaci pravdy, jsou podle Hofmana podmíněny i „obecnou náladou doby, obecným sklonem k radikalismu a revolučnosti" (79). Kromě theorie činu jsou dalšími složkami Mickiewiczova mesianismu idea nadšení (spojená těsně s ideou oběti) a „ctění hrdin, theorie geniů". Svou nauku chápal Mickiewicz jako filosofii polskou a slovanskou, ano i všelidskou.

L. K. Hofman ukazuje, s jakým přemáháním a bolestí se Mickiewicz pod tlakem Towiańského zřekl „rozhodných kroků vnějších" (109). Tím radostnější bylo, když „rok 1848 povolal konečně Mickiewicze k velké práci politické; Mickiewicz ani v nejtužších poutech towianismu nespouštěl nikdy se zřetele utváření se politických poměrů v Evropě, stopuje se sympathií i s nadějemi vždy hrozivější hnutí národů" (110). Se zvláštní sympatií sledoval Mickiewicz hnutí slovanských národů v Rakousku, které otřásaly prohnilými základy mocnářství. Jeho polská legie, která táhla přes Italii do Rakouska, měla být „počátkem a zárodkem *legií všeslovanských*" a přinésti národní, občanskou i sociální svobodu všem slovanským národům (113). L. K. Hofman s porozuměním hodnotí revoluční program Mickiewiczovy pařížské „Tribune des peuples", kde polský básník dále rozvinul program své italské legie: „... také tu jest hlavním bodem programu boj proti absolutismu a za obecnou svobodu, přistupuje tu však již určitěji ještě *republikanism.* Odtud ostrý hrot listu proti všemu dynastickému, proti aristokracii a proti »úřední církvi«, pokud je činna politicky, a naopak ohnivé sympathie ke každé revoluci, zvláště ke snahám italským a k povstání uherskému" (115). K francouzské veřejnosti obrací se Mickiewicz — podle Hofmana — svou ideou napoleonskou, kterou chápe v duchu demokratickém a sociálním, v duchu boje francouzské republiky proti evropskému despotismu. Napoleonská idea je mu výrazem francouzského ducha, jehož pravým nositelem je „*lid,* t. j. venkovan, ale již také dělník a *voják*" (115).

Ve své hlavní studii Adam Mickiewicz i ve zvláštní stati *Adam Mickiewicz a socialism* (Akademie 3, 1899; Spisy I, 131—150) vysvětluje L. K. Hofman sociální a socialistické názory Mickiewiczovy. Nejprve osvětluje jeho záporný vztah k soudobým buržoasním národohospodářským theoriím i k některým prvkům utopického socialismu. Pranýřuje „v podstatě kapitalistické stanovisko" anglo-amerických národohospodářů, „socialistům pak připomíná i jejich patriotické povinnosti a varuje před »illusí«, že lze změniti svět pokojně, bez boje a krve" (119). Vlastní theorii socialistickou bu-

doval Mickiewicz na základě vlasteneckém a slovanském, vycházel ze starých zásad slovanské obce (občiny), že „individuum nemá a nesmí býti naprostým pánem svého vlastnictví" (119, 138). L. K. Hofman pak podrobně uvádí hlavní myšlenky Mickiewiczova článku Socialismus (viz Tribuna národů, Praha 1949, 79—87), že socialismus „jest činná snaha po novém řádu společnosti... nový smysl, nová vášeň, ... vzlet ducha k bytí blaženějšímu ne individuelnímu, ale společnému a solidárnímu" (Hofman, Spisy I, 121). Mladý český historik správně zdůrazňuje, jak Mickiewicz dovedl svou revoluční theorii bezprostředně spojovat s praxí, s ozbrojeným bojem za občanskou svobodu a rovnost, za národní a sociální osvobození. V závěru studie pak L. K. Hofman stručně sleduje, jak Mickiewicz těmto revolučním myšlenkám zůstal věren až do své smrti. Postupně ztrácel víru v poslání Ludvíka Napoleona a bojoval odhodlaně proti polské aristokracii. Na její intriky narazil i v Turecku, kde se marně snažil naposled prosadit své demokratické pojetí legií, které by bojovaly za svobodu všech národů.

Hofmanovy zásluhy o hlubší estetické vymezení genese Mickiewiczova realismu, jeho bystrý a původní rozbor myšlenek Konráda Wallenroda, pečlivé ocenění Mickiewiczových filosofických názorů, souhlasné přijetí a zdůraznění Mickiewiczova revolucionismu, demokratismu, republikanismu a živého vztahu k socialismu jsou trvalým přínosem českému bádání o A. Mickiewiczovi. L. K. Hofman ve svých studiích částečně pod vlivem T. G. Masaryka měl mnohdy sklon chápat náboženský, křesťanský ráz Mickiewiczovy ideologie jako její vlastní podstatu. Zachoval si však i kritický poměr k towianismu a Mickiewiczovu mysticismu a mesianismu, díky svému ostře protiklerikálnímu stanovisku. Ve svém Deníku (Spisy II, 1905) si zaznamenává, jak hluboce na něho zapůsobily Draperovy Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou a zvláště Renanův Život Ježíšův: „Celý můj vývoj dal by se vyjádřit jednou větou: Vítězství Renanovo nad Masarykem". Tak tento „nevěrný žák" poctivostí svého studia a hloubkou rozboru předstihl eklektické soudy svého „učitele" T. G. Masaryka.

L. K. Hofman svým podrobným rozborem a oceněním Mickiewiczových filosofických názorů a pokrokovosti jeho emigrační publicistiky uzavřel do jisté míry první kapitolu českých snah o podání věrného, plného literárního portrétu Adama Mickiewicze. Dalšímu bádání dal směr Jan Máchal svou studií *Mickiewicz a Čechy* (Čes. čas. hist. 4, 1898, 355—389), kde značně rozvinul původní dílčí iniciativu polského vědce M. Zdziechowského. Máchal podal souhrn dosavadních vědomostí o Mickiewiczově působení v Čechách a načrtl potřeby dalších monografických studií. V první části své průkopnické práce podal přehled českých zmínek, článků, přednášek a studií o Mickiewiczovi, mezi nimiž nejvýše ocenil stať E. Krásnohorské, a chronologicky zachytil české překlady z Mickiewicze. V II. části dokumentuje J. Máchal vliv Mickiewiczův na českou literaturu, na Fr. Lad. Čelakovského, J. J. Kalinu, K.

J. Erbena, K. H. Máchu, J. V. Friče a j. V závěrečné části podává pak přehled Mickiewiczových názorů o Češích a české literatuře, všímá si Mickiewiczova pobytu v Praze a jeho vřelého vztahu k našemu národnímu hnutí. V II. dílu svých „Slovanských literatur“ (Praha 1925) vytvořil J. Máchal dosti obsáhlý portrét Adama Mickiewicze (62—72, 273—284), který rozdělil do dvou částí. V první zachytil Mickiewiczovu činnost do r. 1829 a v druhé jeho působení v emigraci. Máchalův portrét je založen na synthese polského positivismu, na týchž pracích, které uváděl L. K. Hofman. Máchal nepokřivil Mickiewiczův portrét přeceněním towianismu, jak to činila současná polská duchověda období imperialismu, i když uvádí v bibliografii hlavní práce tohoto druhu.

V podrobném zkoumání Mickiewiczova vlivu na českou literaturu pokračovalo ve stopách Máchalových mnoho českých badatelů, z nichž nejvýznamnějších výsledků dosáhli: Jan Menšík, *Mickiewicz a Mácha* (Časopis pro moderní filologii 13, 1927), Julius Heidenreich, *Vliv Mickiewiczův na českou literaturu předbřeznovou* (Praha 1930), Jiří Horák, *„Pan Tadeusz“ v literaturách slovanských* (Slovanský ústav Adamu Mickiewiczovi 1834 až 1934, Praha 1934) a j. Mnoho nového materiálu snesl k dějinám Mickiewiczova působení v Čechách prof. Marian Szyjkowski ve svých pracích *Polská účast v českém národním obrození I—III* (Praha 1931—1946), *Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym* (Poznań 1947) a *Adam Mickiewicz v Čechách* (rukopis, 1949).

Přesnější pohled na Mickiewicze přináší k Čechům pak nové období po roce 1945, v souvislosti s rozkvětem polské mickiewiczologie. U příležitosti oslav 150. výročí básníkova narození r. 1948 vychází řada článků v českém tisku, z nichž nejvýznamnější je Zdeňka Nejedlého *Adam Mickiewicz* [Var, r. 2 (1949) 24—27, knižně Z. Nejedlý, O literatuře, Praha 1953, 834 až 838]. Nejedlý v tomto výstižném profilu zdůrazňuje lidovost a sociální pokrokovost Mickiewiczova odkazu. Z výsledků nejnovějšího bádání polského čerpá Karel Krejčí v portrétu Adama Mickiewicze ve svých *Dějinách polské literatury* (Praha 1953). V kapitolách „Mladý Adam Mickiewicz“ (242—253) a „Mickiewicz v emigraci“ (272—282) podal Krejčí obraz Mickiewiczův na základě marxistickém, při čemž se mohl opřít vedle přehodnocovacího úsilí polské literární vědy (H. Szyper, St. Żółkiewski, K. Wyka a j.) i o živé tradice české, o průkopnické zdůraznění Mickiewiczova realismu ve studii E. Krásnohorské a bystré ocenění Mickiewiczova díla a jeho pokrokové publicistiky v pracích L. K. Hofmana. Tak pokroková tradice staršího bádání pomáhá nám i dnes v úsilí podat co nejúplnější, pravdivý obraz života a díla největšího polského básníka Adama Mickiewicze.

Otakar Bartoš

Překlady z Mickiewicze a Eliška Krásnohorská

Hana Jechová

Zájem o polskou literaturu je neodlučně spjat s počátky české novodobé poesie. Čeští básníci kolem Puchmajera hledali v Polsku vzory pro svou tvorbu a tato tradice pokračovala i v prvních desetiletích XIX. stol. Úspěchy polské literatury byly ve smyslu ideje slovanství považovány do určité míry za úspěchy vlastní a povzbuzovaly české vlastence v jejich úsilí o národní literaturu.

Roku 1821 zakládá Hanka Malou bibliotéku slovanskou, která je věnována především dílům ruským a polským, a prostřednictvím Hankovým se k nám dostává také první zpráva o Mickiewiczovi. Zájem o Mickiewicze projevuje v této době především Čelakovský, který se o něm již r. 1824 zmiňuje a r. 1827 jej velmi kladně hodnotí v dopisech Kamarýtovi. Čelakovský považuje Mickiewizce za nejprvnějšího básníka slovanského a co do fantasie a barvitosti ho staví i nad Kollára. Tento úsudek se týká pochopitelně prvních prací Mickiewiczových, především jeho balad a sonetů. Brzy se také objevují první překlady z díla Mickiewiczova, které uveřejňuje roku 1828 v Časopise Společnosti vlasteneckého musea v Čechách Chmelenský. Po tomto nadšeném přijetí prvních básní vzbudila u nás třetí část *Dziadů* určité rozpaky. Čelakovský v dopise Jungmannovi v r. 1833 chválí jejich neobyčejnou působivost básnickou, vadí mu však ostré útoky Mickiewiczovy na Rusko. Stejně jako většina příslušníků této generace neuvědomuje si zde, že básníkovo rozhořčení není namířeno proti pokrokovým představitelům ruského národa, s nimiž ostatně spojovalo Mickiewicze srdečné a pevné přátelství, ale proti carské despocii, nenáviděné v Rusku stejně jako v Polsku. Tento rozdíl vycítili až příslušníci směru nového, jako Mácha a Sabina. Přesto sleduje Čelakovský Mickiewiczovu tvorbu dále. Již r. 1834, tedy hned po vydání *Pana Tadeáše,* objevuje se v České včele — pravděpodobně od Čelakovského — a v Květech zpráva o tomto novém díle polského básníka. Kniha sama se však do Čech dosti dlouho nedostala. Nelze se tomu ostatně divit, protože ani v Polsku nebylo největší dílo Mickiewiczovo dlouho známo a spravedlivě oceňováno. Pan Tadeáš vyšel v cizině, carská censura nedovolovala, aby se knihy básníka, nepřátelského samoděržaví a s tehdejšího hlediska politicky nebezpečného, šířily v ruském Polsku, a emigrace opět čekala od Mickiewicze dílo jiné, bouřlivě romantické, které by navazovala na tradici Dziadů, a nedovedla pochopit jeho široký, klidný epický tok a slunný pohled na život, které

se měly stát uměleckým ideálem až generace následující. Není tedy divu, že r. 1836 na otázku Rościszewského po ohlasu Pana Tadeáše u nás musel Hanka odpovědět záporně. Teprve r. 1838 poslal sám Mickiewicz Hankovi jeden exemplář této básně. Přesto však se známost Mickiewicze šíří. Objevují se další překlady, vypravují se historky z básníkova života, r. 1841 posílá Kollár po hraběti St. Duninu-Borkowském polskému básníkovi svou *Slávy dceru* a o rok později mu sám píše nadšený dopis. Zřejmě tedy ani vztah těchto dvou básníků, u nichž se tradičně mluví o vzájemném nepochopení, nebyl jednoznačný. Mickiewiczem se zabývá Sabina, oslavně o něm po jeho smrti píše Nebeský, Josef Kolář (Máj. Almanach na r. 1862) a od té doby zájem o Mickiewicze u nás neustává.

Prvními překladateli Mickiewicze byli J. K. Chmelenský a F. J. Kamenický. Tyto překlady drobnějších Mickiewiczových básní byly většinou náhodné a jsou pouze svědectvím zájmu naší veřejnosti o polského básníka. Hlouběji se zabýval Mickiewiczem Václav Štulc. Vedle drobnějších básní vydává r. 1837 překlad *Konráda Wallenroda* a r. 1878 obsáhlý výbor, kde je vedle tohoto díla a drobnějších básní i *Gražina, Sonety krymské* a *Dziady*. Překlady Štulcovy byly u nás posuzovány kladně (J. Sl. Tomíček, Česká včela 1839), v Polsku byly vítány nadšeně a byly považovány nejen za literární zásluhu, ale i za významný čin politický. Vedle toho se zabývali Mickiewiczem i četní jiní překladatelé, z nichž nejvýznačnější byl J. P. Koubek, který prý přeložil i polovinu Konráda Wallenroda. Byl tedy u nás Mickiewicz znám a oceňován již téměř ve stejné době jako v Polsku. Přesto se r. 1867 objevuje v Květech výtka, že se dosud málo vykonalo pro poznání slovanských literatur, a především si autor stěžuje, že bez překladu Pana Tadeáše je u nás obraz Mickiewicze kusý. Nelze říci, že by Pan Tadeáš překladatele nelákal. Již r. 1861 uveřejnil z něho Hermenegild Jireček ukázku o dvoře starého Matouše, r. 1866 seznámil Jaroslav Goll čtenáře v Květech s obsahem Pana Tadeáše a doplnil svůj článek ukázkami, r. 1872 se objevuje v překladu Prim. Sobotky kapitola o honbě na medvěda a r. 1873 přeložil do Obrazů života J. A. Tesař ukázku o dívčině v okurkách. Je tedy zřejmé, že Pan Tadeáš české překladatele z období májovců a ruchovců lákal. Viděli v něm klasické dílo polské literatury, vyhovoval jim jeho lidový tón i realismus podání. Po polském povstání r. 1863 vzrostl u nás opět, stejně jako po r. 1830, zájem o Polsko. I když by si česká veřejnost byla přála spolupráci Poláků s Rusy v duchu slovanství a i když si někdy i uvědomovala nepřipravenost polských akcí, v rozhodném okamžiku byly sympatie pokrokové části národa na straně Poláků, čeští dobrovolníci odcházeli na pomoc povstalcům a ohlasy tohoto nadšení pro Poláky se dlouho projevovaly i v českém literárním životě. V Praze se pořádaly kursy polštiny a znalost tohoto jazyka pronikala do literárních kruhů. Do kursu polštiny, vedeného zchudlým polským šlechticem, dala se zapsat i Karolina Světlá se svou sestrou Sofií Podlipskou a vyzvala k tomu i svou mladou přítelkyni, Elišku Krásnohorskou. Světlá i jinak sledovala polskou kul-

turu, znala Pana Tadeáše z německého překladu a byla jím uchvácena. Přála si, aby toto velké slovanské dílo vyšlo i v českém jazyce, a k překladu vybídla právě svou mladou družku, vstupující tehdy do literatury, Elišku Krásnohorskou. Pro mladou básnířku to byl úkol nesmírný. Uvědomovala si jeho obtížnost, ale zároveň ji polská báseň lákala. Opatřila si exemplář Mickiewiczova díla, a jak se sama zmiňuje, již r. 1866 se pokoušela o jeho překlad. Bylo však třeba předběžné přípravy, než k práci mohla přistoupit definitivně. Sama ve svých vzpomínkách (Literární konfese, vydal F. Strejček 1947) tyto první pokusy pomíjí a říká, že na překladu pracovala přibližně 10 let, a to od r. 1872 do r. 1882, pochopitelně s přestávkami. Narážela při tom na nesmírné potíže. V Polsku neexistovalo komentované vydání a nebylo ani dost studií o Mickiewiczovi, o které by se mohla bezpečně opřít. Obracela se na odborníky v Polsku i u nás, ale většinou u nich uspokojivé vysvětlení nenalézala. Největší pomocí jí byl Lindův slovník, který si vypůjčila od V. Štulce. Bylo někdy obtížné porozumět polským termínům, ale bylo stejně těžké najít obdobný termín v češtině, protože způsob života v Polsku měl své zvláštnosti, pro které si český jazyk někdy nevytvořil pojmenování.

Sama Krásnohorská nevěřila, že by mohla dílo vůbec dokončit, a pochybovala o tom nakonec i její přítelkyně Světlá. Přesto však se pevné vůli podařilo překonat všechny překážky a dílo r. 1882 vyšlo. Snad nikdy nebyl překlad tak živě sledován jako právě u Pana Tadeáše. Krásnohorská uveřejňovala ještě před ukončením své práce ukázky překladu po časopisech (r. 1874 úryvek z prvního zpěvu v Lumíru, r. 1875 úryvek „Za stolem" v Osvětě a r. 1879 „Astronomii vojského" tamtéž), o její práci se diskutovalo a česká veřejnost na překlad dychtivě čekala. Byla to doba, kdy byl styl Pana Tadeáše našim básníkům blízký. Ve stejném, nebo aspoň do určité míry stejném duchu se snažil tvořit Svatopluk Čech, ohlasy této Mickiewiczovy básně lze vidět u Pflegra-Moravského, o Pana Tadeáše se zajímal Jirásek a už to svědčí, že toto Mickiewiczovo dílo tehdejší české společnosti odpovídalo a že jeho překlad znamenal posílení domácích literárních směrů.

O Mickiewiczovi se tehdy psalo v časopisech, překládala se jeho další díla (r. 1892 vychází nový Sládkův překlad Konráda Wallenroda, r. 1896 Vrchlického překlad Dziadů pod titulem Tryzna) a sama Krásnohorská se snaží šířit znalost Mickiewiczova díla nejen svým překladem, ale i tím, že o něm přednáší (r. 1880 na technice pro akademický spolek Jungmann) a píše studii (Světozor 1881), která patří mezi naše nejlepší práce o Mickiewiczovi v té době.

Na překlad Pana Tadeáše se u nás čekalo, a když byl ukončen, byl také přijat velmi příznivě. R. 1892 vychází již druhé vydání, r. 1917 je třeba vydat jej po třetí a r. 1925 vychází po čtvrté. Krásnohorská svůj text upravovala, především ve vydání třetím, nešlo zde však o zásahy zásadního rázu, spíše o drobné úpravy, dané někdy novým usem pravopisným, a lze tedy říci, že překlad, který ukončila r. 1882, je dílem hotovým, podle něhož lze posu-

zovat překladatelčiny schopnosti i způsob práce. Překlad Krásnohorské byl uznáván i v Polsku. Kladně jej hodnotí na příklad J. Gołąbek (Pan Tadeusz w przekładach słowiańskich. Sprawozdania z czyn. i pos. Polskiej Akademji Umiej. 1924), který jej považuje za vzácně přesný, obratný a umělecky cenný. Také u nás se i v nejnovější době práce Krásnohorské cenila vysoko. Svědčí o tom i to, že sám Halas se rozmýšlel, má-li přistoupit k novému překladu díla, které bylo již jednou přebásněno výstižně a působivě; a přestože se někteří překladatelé pokoušeli o nové přebásnění Pana Tadeáše, vychází r. 1955 ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění opět překlad Krásnohorské jen s malými úpravami.

Vedle kritik kladných nechyběly však ani soudy reservovanější nebo zcela záporné. Anna Kellnerová ve svém článku z r. 1948 (Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmanovi, str. 211—218) uznává sice velké zásluhy Krásnohorské, přiznává, že na některých místech originál plně vystihla, upozorňuje však i na nedostatky, dané někdy literární manýrou doby, kdy překlad vznikal, jindy opět nepochopením překladatelky, která dílo viděla ze svého zorného úhlu nadšené vlastenky, emancipantky a realistky a nepostřehla vždy plně záměr autorův. I když je však soud Kellnerové reservovanější, neupírá Krásnohorské ani hluboké znalosti, ani básnický talent. Téměř jen záporný je úsudek Arna Nováka v Lumíru z r. 1934. A. Novák zde sice tvrdí, že Pan Tadeáš byl u nás čten, a vyjmenovává jeho četné ohlasy, ale v podstatě říká, že toto dílo nebylo u nás správně chápáno a Mickiewiczovi nebylo ani jinak rozuměno. Ani Sládek se svým vzdorným selstvím nemohl prý plně pochopit vladyckou, vyrovnanou panskost litevského dvora a tím méně pak Krásnohorská, která, jak říká Novák, sice zdokonalovala svůj překlad, ale „básnicky neporučila své ozbrojené Muse vstoupiti do jeho světa . . .“ Tento záporný postoj byl zřejmě nespravedlivý, jak svědčí ostatně další ohlas překladu E. Krásnohorské, do určité míry v něm však vidíme názor období meziválečného, a to jak na básnictví, tak na překládání. Tento soud není záporný jen vůči Elišce Krásnohorské, ale je v něm pesimismus, pokud jde o překládání a pochopení básnického díla vůbec. Je sice pravda, že Krásnohorská byla po stránce básnické i lidské jinde než Mickiewicz a chápala dílo se stanoviska své generace, ale nakonec období májovců a ruchovců bylo Panu Tadeáši blíže než období meziválečné a Krásnohorské se podařilo do básně proniknout více než komukoliv jinému.

Překlad Elišky Krásnohorské má nesporně mnohé rysy období, ve kterém vznikl, vedle toho však projevuje i překladatelskou individualitu básnířčinu. Posuzujeme-li překlad, musíme vzít v úvahu i předpoklady, z jakých vyrůstal, všimnout si, jak básnířka využila výrazových možností své doby, co přinesla nového, proč na některých místech překlad zastaral a proč si jinde zachoval svou svěžest, jak se mu podařilo tlumočit jazyk i náladu originálu a jaké je jeho místo v našem překladatelství i básnictví.

Nejvýraznějším básnickým prostředkem, kterým se vlastně báseň stává

básní, je rytmus. Rytmem může básník vyjádřit náladu a spád verše a rytmus se tak stává velmi důležitým prostředkem nejen formální stránky básně, ale přímo její stránky významové. Vedle toho je ovšem rytmus dán do určité míry národní tradicí a možnostmi jazyka, ve kterém je báseň psána. Mickiewicz psal svého Pana Tadeáše tradičním polským třináctislabičným veršem s caesurou po sedmé slabice a s ženským rýmem. Tento verš plně vyjadřuje plynulý epický tok, jaký dal Mickiewicz svému dílu, ale zároveň je svým ženským vyzněním před caesurou i ženským rýmem dán možnostmi polštiny, která tím, že má přízvuk pravidelně na předposlední slabice, prakticky téměř nemůže mít mužské vyznění před caesurou ani mužský rým. I když však Mickiewicz zde přijal tradiční verš polské poesie, nepůsobí jeho báseň ani v nejmenším monotonně. Básník dovedl vhodně využívat obměn uvnitř verše, takže jeho jazyk působí zcela přirozeně a má až spád mluvené, básnickými licencemi nedeformované řeči. Na sto veršů Mickiewiczova Pana Tadeáše je pravidelný jamb (◡—◡—◡—◡—◡—◡—◡) pouze ve 32 verších. V 19 případech je schema verše: —◡—◡◡—◡—◡—◡—◡, v 16 případech: —◡—◡◡—◡◡—◡◡—◡, v 15 případech: ◡—◡—◡—◡◡—◡◡—◡ ve 12 případech: —◡◡—◡—◡◡—◡◡—◡ a v 6 případech: —◡◡—◡—◡—◡—◡—◡. Jsou tedy možnosti Mickiewiczovy velmi bohaté a je zajímavé, že více než v polovině případů začíná verš polského básníka přízvučně.

V české poesii není třináctislabičný verš běžný. Ve starších básních najdeme spíše verše osmislabičné (eventuálně s mužským rýmem sedmislabičné) a desetislabičné. Sama Krásnohorská psala vlastní básně často pod dojmem lidové poesie a dlouhý třináctislabičný verš jí nebyl blízký. V období lumírovců sice najdeme rytmus bohatší, ale i zde převažuje verš jedenáctislabičný, eventuálně kratší, nad veršem třináctislabičným. Nadto epické dílo rozmachu Mickiewiczova u nás nebylo vytvořeno a Krásnohorská mohla tedy po této stránce těžko hledat oporu v domácí tradici. Přitom pracovala na svém překladu v době, která začala považovat pravidelnost a uhlazenost za přednost básnického umění. A v duchu této doby stvořila Krásnohorská rytmus pravidelný, bohužel mnohem pravidelnější než originál. V prvních 100 verších překladu Elišky Krásnohorské najdeme v 96 případech zcela pravidelný jamb: ◡—◡—◡—◡—◡—◡—◡ a pouze ve 4 případech začíná verš přízvučně daktylem: —◡◡—◡—◡—◡—◡—◡ Caesura je nevýrazná, vždy po sedmé slabice. Překlad Krásnohorské je zde tedy mnohem monotonnější než originál, nezachycuje živost a přirozený spád Mickiewiczova jazyka a to je také jedním z důvodů, proč dnešnímu čtenáři bude někde připadat zastaralý. Je ovšem těžko považovat to za překladatelský nedostatek Krásnohorské. Škola lumírovců, která se často inspirovala literaturami cizími, usilovala o pravidelný jamb a neuvědomovala si, že není vlastní duchu češtiny, a po této stránce jde tedy o různé chápání rytmu tehdy a dnes. Srovnáme-li na př. překlad Konráda Wallenroda od

J. V. Sládka a Fr. Halase, vidíme, že Sládek zachovává nepřízvučný začátek přibližně ve dvou třetinách veršů a v jedné třetině má začátek přízvučný, kdežto u Halase je tento poměr právě opačný, t. j. přibližně ve dvou třetinách začíná verš přízvučně a pouze v jedné třetině nepřízvučně. A to ještě Sládkův překlad vyšel 10 let po českém vydání Pana Tadeáše, tedy v době, kdy technika verše byla už propracovanější. Polský třináctislabičný verš zůstává ostatně překladatelským problémem do dneška, protože to není živý a běžný verš české poesie, a vždy bude působit trochu nezvykle. Zároveň však je těžké tento verš nějak zkracovat nebo měnit, protože neodporuje duchu českého jazyka a byly jím napsány i původní básně (na př. u Vrchlického). Zdá se však, že caesura bude někdy posunuta za šestou slabiku a vyznění před ní bude mužské, jak je to ostatně u některých původních básní Vrchlického a jak je také někde řešen třináctislabičný verš v nových překladech z Mickiewiczovy lyriky.

Určitá monotonnost překladu Krásnohorské však není způsobena pouze pravidelným a skoro pedantickým zachováváním jambu, který není vlastní rytmu českého jazyka. Ve verši se střídají přízvuky hlavní a vedlejší, a má-li být verš živý a přirozený, musí v něm být respektován přízvuk větný. A z tohoto důvodu je velmi důležité, dovede-li básník nebo překladatel vhodně a v duchu jazyka využít slov o různém počtu slabik a dovede-li zdůraznit rytmem slova, na kterých spočívá důraz významový. Verš Mickiewiczův je mistrný právě v tom, že tuto stránku jazyka plně zachovává, že je naprosto přirozený a samozřejmý. Krásnohorská je opět básnířkou jiné doby a nemá tolik průbojnosti, aby nepodlehla literárním zvyklostem. Snaží se, aby její verš plynul pravidelně, a vyhledává po stránce rytmické taková slova, která by nejméně rušila spád jambu. Zde se dostává do určitého rozporu s přirozeným rytmem řeči. V češtině jsou nejfrekventovanější slova dvouslabičná, po nich přicházejí tříslabičná, pak v projevu psaném čtyřslabičná, po nich jednoslabičná a potom následují slova víceslabičná (v projevu mluveném jsou slova jednoslabičná před slovy čtyřslabičnými). Ve 100 verších Elišky Krásnohorské je 314 slov dvouslabičných, 232 slov jednoslabičných a pak frekvence slov víceslabičných prudce klesá. Slov čtyřslabičných je 66, slov tříslabičných 60. Slova víceslabičná zde zastoupena nejsou a v celém překladě je jich poměrně málo, třebaže se i zde objeví, a to dokonce i v rýmu, jak bude ukázáno později. Tímto stálým střídáním především slov dvouslabičných a jednoslabičných vzniká pak monotonnost překladu, která je zvýšena ještě tím, že překladatelka nezdůrazňuje postavením ve verši přízvuk větný. Celý překlad je pak splývavý a nutí i na místech dramaticky výrazných k pravidelnému, nevzrušenému skandování. Je zajímavé, že Krásnohorská, která ve svém vlastním díle vycházela ze zpěvnosti a skoro lidového tónu májovců a na tyto hodnoty navazovala i u ruchovců, podléhá ve svém překladě básnické škole, která přišla později, totiž lumírovcům. Stejně jako u nich je její verš splývavý, nezdůrazňuje jednotlivá slova, ale podřizuje se pravidelné melodii rytmu. Tento případ, kdy se uplatňují v překladu zásady

školy, která teprve nastupuje, je dosti vzácný a svědčí o překladatelčině vysoké úrovni. Obvykle průměrní překladatelé novějších dob využívají básnických zkušeností škol předcházejících a nové formy probojovávají básníci původní. Krásnohorská zde právě svou vlastní tvorbou patří ke škole dřívější a svým překladem se řadí ke škole nové. Doklady toho najdeme nejen ve zvukové stránce jejího verše, ale i ve stránce lexikální a syntaktické, jak bude ukázáno později.

Stejně jako u jiných překladatelů i básníků původních najdeme u Krásnohorské někde slovosled porušený z důvodů rytmických. Na př.: *část přešla na dalekou po přeslici přízeň*, nebo: *u každého stranou / pak hrneček je zvláštní malý se smetanou.* Celkem však lze říci, že Krásnohorská jazyk, pokud jde o slovosled, příliš nedeformuje, snaží se zachovat obvyklý pořádek slov a po této stránce její překlad převyšuje běžné překlady tehdejší i pozdější doby a často i poesii původní. V překladu je zásadně zachován přirozený přízvuk slov, ale někde již nalézáme způsob, který se později rozšířil u lumírovců, třebaže se vyskytoval v básnictví již dříve a vlastně nikdy nevymizel plně, že totiž místo na slabičné předložce je přízvuk na následujícím substantivu nebo adjektivu. Na př.: *Neb neměla nad Jacka střelce Litva naše.* Při pravidelném zachovávání jambu, které je u Krásnohorské, musíme číst předložku *nad* nepřízvučně. Celkem však se Krásnohorská tomuto způsobu ještě vyhýbá. Zvláštní přízvukování však najdeme u cizích slov, a to především v rýmu. U slov cizího původu neváhá Krásnohorská dávat přízvuk i u slov s lichým počtem slabik na druhou slabiku od konce. Rýmuje na př. slova: *na dva rázy — Gervázi* II/317—318; *poškodilo — Kirylo* II/625—626; *Orlovský — soplicovský* III/620—621; *Břechalský—tribunálský* V/632—633; *zatím sám Gervázi — ba i židlic rázy* V/708—709; *sarmatský — advokátský* V/828—829; *Tenčiňský — pohostinský* XI/119—120; *divil — Radživil* XI/121—122; *s Pikturnou — s Turnou* XI/317—318. Ve všech těchto případech přízvuk slov, která nejsou uvedena jako citáty, ale jsou začleněna do jazykového systému češtiny, působí nezvykle a nutí k nepřirozenému čtení.

Třináctislabičný verš originálu s ženským rýmem Krásnohorská zachovává, jen na několika místech jej nahrazuje veršem dvanáctislabičným s rýmem mužským. Na př.:

Z Prus když se vracím, chci se umýt z němčiny,
vždy vpadnu v Soplicov jak v centrum polštiny,
tam lze se nadýchat a napít otčiny.

VII/347—349

Jdi spat! Tu otevřel a volal starý pán:
„Pojď, vožný, svlékni mne!“ a nechal dokořán.

VIII/415—416

Tož volá: „Stroj se!“ (To jest: Seřaďte se v šik!)
Však jeho povel marně vyzněl v rej a křik.

IX/367—368

On, člověk rozvážný, se v bitku nemíchal,
však v radu hlasovat a řečnit pospíchal.

X/247—248

Jenom na málo místech překladatelka nestačila vtěsnat bohatý obsah do dvojverší nebo trojverší Mickiewiczova a rozšířila je o jeden verš. Na př.:

„Ojcze, choć zabij, muszę tam iść?“, a wciąż szlocha —
„Co tobie?“ a on mówi, że tę Zosię kocha.

VII/437—438

je přeloženo: *On bečí jako děcko: Zabít chci se dát,*
však jít tam musím zas! a vzlyká napořád...
Co jest ti? a on dí, že má tu Zošku rád,

nebo: *Wkońcu sekret kucharski: ryba niekrojona,*
U głowy przysmażona, we środku pieczona,
A mająca potrawkę z sosem u ogona.

XII/152—154

je přeloženo: *A přinesli pak zvláštní rybu naposledy:*
jest netržena — tajnost kuchařské to vědy,
jak upeklo se tělo, hlava smažila se
a příkrm s omáčkou se vařil při ocase.

Většinou se však Krásnohorská snaží zachovat rozsah i rýmové schema originálu, a i když zde najdeme malé odchylky, lze po této stránce považovat její překlad za přesný a věrný.

U romantiků slovanských literatur nenajdeme rýmy nápadné a stejně je tomu i u Mickiewicze. Tento způsob rýmování je dán do určité míry jazykem, a to jak v polštině, tak v češtině. Slova ohebná jsou frekventovanější než slova neohebná, a pak se nutně musí rýmovat koncovky. V básních romantických k tomu přistupuje ještě další důvod. Nápadný rým na sebe strhuje pozornost, dává verši ráz efektní, až mimořádný a romantičtí básníci čerpali po stránce formální spíše z lidové poesie, kde rým většinou není výrazný, ale spojuje samozřejmě a nenuceně verše. Podíváme-li se na rýmy v Panu Tadeášovi, najdeme zde často rýmy gramatické, rýmují se zde slova obvyklá, běžně spojovaná, rým na sebe nestrhuje pozornost a působí jako samozřejmé, nehledané zakončení verše. Je nesnadné dělat statistiku veršů s rýmem gramatickým a negramatickým a podle toho usuzovat na básníkovu vynalézavost v rýmech, protože někdy rým gramatický může být méně otřelý než běžný a častý rým negramatický. Mickiewicz verš kvůli rýmu téměř nikdy nedeformuje, ale také se nesnaží o zvláštní vynalézavost v rýmech,

což je ostatně pro tuto dobu zcela přirozené. I když každá statistika zde skresluje, je zajímavé, v jakém poměru je rým originálu k rýmu překladu. Na 200 veršů je u Mickiewicze přibližně 80 rýmů gramatických. Především rýmuje s oblibou stejné tvary slovesné, na př.: *dochodziło — świeciło; oglądają — czekają; śmieszyć — cieszyć; dumając — oddychając.* Z gramatických rýmů tvoří tento případ asi polovinu. Poměrně často rýmuje také stejné pády substantiv, na př.: *córkami — strzelbami; ołtarzów — mocarzów; obicia — od powicia.* Tento případ tvoří asi tři osminy gramatických rýmů a přibližně z jedné osminy jsou gramatické rýmy tvořeny shodou stejných tvarů adjektivních, na př.: *liczne — graniczne; małe — białe.* Rým Mickiewiczův je pravidelný, plný, pouze v duchu tehdejšího jazykového usu rýmuje pochýlené e, které se ostatně vyslovuje jako i, s i, na př.: *kobiéce — źrenice,* a nezachovává všude v rýmu výslovnost nosovek, na př: *ubierze — wieczerzę; kryje — szyję; dziwo — pokrzywą; łono — utęsknioną.* I tento způsob však plně odpovídá polské výslovnosti.

Pro překladatelku zde nebyl problém ve vyhledání rýmů nových a neotřelých, ale v takovém uspořádání verše, aby rým byl jeho samozřejmým, prostým a nehledaným zakončením. Krásnohorská má ve svém překladu rýmů gramatických dokonce méně než Mickiewicz. Na 200 veršů zde najdeme přibližně 62 rýmů gramatických, a i když, jak bylo řečeno, nelze posuzovat básníkovu vynalézavost v rýmech pouze podle procenta těchto rýmů, je zde vidět, že se Krásnohorská vyhýbala gramatickým rýmům více než Mickiewicz. Stejně jako u Mickiewicze se i u Krásnohorské z gramatických rýmů nejčastěji vyskytuje shoda mezi slovesnými tvary, na př.: *nepřemítal — vítal; pamatoval — pozoroval; narodil se — nahodil se* atd. Takových rýmů je u ní více než dvě třetiny všech rýmů gramatických. Poměrně méně se u ní rýmují stejné pády substantiv, na př.: *v květných sazeničkách — po stezičkách,* a stejné tvary adjektiv, na př.: *zlatém — svatém; náležité — rozložité.*

Co do vynalézavosti v rýmech odpovídá tedy překlad Krásnohorské originálu a spíše v duchu doby, ve které vznikl, směřuje k rýmům neotřelejším. Podíváme-li se však na postavení rýmu ve verši, vidíme zásadní rozdíl mezi překladem a originálem. U Mickiewicze jsou rýmy samozřejmé a přirozené, nikdy kvůli nim nedeformuje verš nebo slovo, nevyhledává kvůli rýmům výrazy neběžné, a dokonce nedeformuje ani větu. Tím vzniká v jeho básni plynulý epický spád, ničím nepřerývaný a nepoutaný. Krásnohorská naproti tomu užívá někdy v rýmech slov neobvyklých a pro rým slova upravuje. Na př.: *vrátí — chvátí (a zatím nes mou duši, již tam touha chvátí,* I/14); *ztočil — bočil (an prostor přede dvorem objev k chodbě bočil,* I/42). Někde kvůli rýmu dodává i další představy, které nezapadají plně do rámce děje, svou neobvyklostí na sebe strhují pozornost a porušují tak záměr autorův. Na př. *Wkoło psy gonią, straszą, rwą; on wstał na nogi,* IV/628 je přeloženo: *psi rvou jej; na zadní on nohy vstal a běsí.* Verš je rozšířen o neobvyklou charakteristiku, že medvěd *„běsí“*, zřejmě kvůli rýmu *„děsí“*. Neobvyklá slova v rýmu a deformace slov i vět z důvodů rýmových byla u lumírovců běžná,

tvořila tedy Krásnohorská v duchu tehdejší básnické školy a užívala tohoto způsobu ještě méně než někteří její současníci. Je zde jen zřejmé, že nejrychleji zastarává v překladech právě to, v čem se překladatel podřizuje literární manýře své doby. Vedle rýmů, které nejsou plně ve shodě se záměrem originálu, dovede však někde Krásnohorská právě rýmem velmi působivě originál vystihnout. Slova, která se rýmují, cítíme vždy jako spojená i významově. Rýmují-li se slova stejného zabarvení, neuvědomujeme si to. Spojí-li však básník v rýmu slovo knižní, vznešené se slovem z jiné roviny, působí na nás toto spojení okamžitě výraznou, humornou zkratkou. Krásnohorská byla nejen překladatelkou svědomitou, hledající pečlivě nové, zvučné rýmy, ale dovedla i vzácně vystihnout lehký humor a někde lidové zabarvení originálu. A právě v rýmu se jí někde tento zkratkovitý, nenásilný humor podařilo dokonale vystihnout. Spojuje-li na př. knižní výraz *„šálivá krása“* s tím, že *přetajemná víla nejspíš husy pásá* III/185—186, vidíme hned humorný protiklad romantického pozéra a zdravého vesnického života. A takových příkladů bychom mohli v překladě E. Krásnohorské najít dost. Při líčení dobřínského hospodářství na př. vesele vystihuje změnu života v Dobříně verši: *teď s Pomonou a Florou bohyně ta umná / ovládá Dobřínského dům i stáj i humna* VI/481—482, kde právě spojení *bohyně ta umná* a *humna* svědčí o překladatelčině schopnosti vystihnout situaci ve zkratce. Jinde opět překládá: *Wlazł na nie, i zarazem jak by go wiatr zdmuchnął, / Zniknął z oczu; słyszano jak w kapustę buchnął* VIII/755—756 — *jak vylezl, hned zmizel jako větrem svátý, / až v kapustě to bouchlo; skákal přes saláty.* Stejně humorně působí, když jinde v rýmu spojuje *anděla smrti* s Korbelem, který *šmahem husy škrtí* VIII/774—775 nebo *volské čtvrti* se *spánkem, bratrem smrti* VIII/804—805. Na těchto místech předčí tedy Krásnohorská někdy i původní tvorbu lumírovců a velmi hezky ukazuje, jak lze náladu originálu vyjádřit různými prostředky.

Stejně jako u Mickiewicze je u Krásnohorské rým všude plný, k asonanci se neuchyluje nikdy. V převážné většině je u ní stejně jako v originále rým ženský. O mužském rýmu a rýmování cizích slov jsme již mluvili v kapitole o rytmu. Jen zřídka zde najdeme v rýmu slova šestislabičná, na př.: *právě — u vítězoslávě; krátko — novorozeňátko.* Jedinou licenci, kterou si v rýmu dovoluje, je spojování slov: *pozbavíme — příjme,* i zde však je tento způsob plně odůvodněn výslovností. Jinde rýmuje: *popis — opic.* Za určitou nepravidelnost lze vedle rýmování cizích slov považovat rým: *mnoho — kdekoho.* Rým v překladu Krásnohorské je tedy plný, je dokonce méně gramatický než v originále, nedostatkem však je, že překladatelka neobvyklosti rýmu obětuje někdy prostotu a přirozenost svého jazyka a epickou nenucenost originálu. Ale naproti tomu někde právě v rýmu se jí podařilo vyjádřit zkratkovitě lehký humor polské básně, a i když zde někdy podlehla zvyklostem své doby, dovedla jít dál než většina tehdejších překladatelů a některé licence dané dobou jsou vyváženy živým a výrazným rýmem na jiných místech.

Přes obavy překladatelky, která si uvědomovala nesnadnost svého úkolu a byla přesvědčena, že na mnohých místech textu správně neporozuměla, je překlad po stránce věcné mimořádně přesný a věrný. Přímé nepochopení textu zde téměř nenajdeme a i případ významového posunutí je poměrně vzácný. Někde je posunutí způsobeno překladatelskou licencí. Na př.: *„Niech żyje!“ krzyknął Sędzia, wgórę wznosząc flaszę* IV/822 je přeloženo: *„Ať žije Gdansko!“ volal, nebozízek tase.* Vyjádření jiné představy zde bylo zřejmě dáno důvody rýmu a rytmu. Jinde však vzniká dojem, jako by Krásnohorská chtěla svůj překlad záměrně aktualisovat a vplétat do něho své názory. Na př.: *Jeździ wenecki djabel w niemieckiej karecie* I/450 je přeloženo: *to čert prý z Němec jezdí na benátské káře.* Pro vlasteneckou českou básnířku byl *čert z Němec* jistě výraznější než *benátský čert.* Jinde vzniká nepřesnost z nedostatečné znalosti polského prostředí. Na př. polské národní jídlo bigos není z kapusty, jak překládala Krásnohorská, nýbrž ze zelí. Někde najdeme posunutí v označení rostlin, na př. *świerzop* je druh jetele a ne *stoklasa,* jak píše Krásnohorská, místo o *kukuřici* mluví překladatelka jinde o *prosných klasech,* celkem však i těchto případů je málo a jsou dodnes v překladatelské praxi běžné. Třebaže najdeme u Krásnohorské i jiné případy věcného posunutí (na př. *otyli* překládá *otrlí* I/630; *tureckie bachmaty* překládá *tatarské jich oře* II/220), svědčí překlad po této stránce o mimořádné překladatelčině svědomitosti.

Pokud jde o specifické polské výrazy, označující skutečnosti, s nimiž se u nás nesetkáváme, ponechává je Krásnohorská v původním znění a pouze je přepisuje domácím pravopisem, stejně jako jména vlastní. Na př.: *vojský, tribunálská vokanda, šarvarky* (robota při upravování cest) a pod.

Někdy pronikly do překladu polonismy. Na př. *ziemianin* překládá Krásnohorská *zeman* (I/204), třebaže jde o vesničana, rolníka, a ne o příslušníka nižší šlechty, stejně, svedena vnější podobou slova, *piwnica* překládá *piivní sklep* (I/265), třebaže jde pouze o sklep. *Czuł choroby zaród* I/430 zní v českém textu: *cítil moru zárod; Mężczyźni rozsądzali swe dziszejsze łowy* I/573 — *i soudili se mužští o svých dnešních lovech; nazbyt rychło znikła* I/606 — *příliš rychle znikla.* Vedle polonismů lexikálních najdeme polonismy i v syntaxi, především v užití neslovesných vět. Na př. *Już konie w stajnię wzięto* I/144 je přeloženo: *již koně ve stáj dáno,* nebo: *jich statky sekvesturou státní vyhubeny, / zlou správou a pak soudem v niveč obráceny* I/272—273.

Krásnohorská se snaží, aspoň pokud lze, přiblížit lexikálnímu bohatství originálu. Mickiewicz v Panu Tadeáši zachytil celou barvitost života na drobném šlechtickém statku, nespokojoval se s obecnými popisy, ale přesně pojmenovával, realisticky vyjadřoval detaily a to dalo jeho jazyku zvláštní konkretnost a přesnost. V Panu Tadeáši najdeme výrazy z nejrůznějších sfér — z jazyka hovorového, lidového, i odborné výrazy myslivecké, hospodářské a pod. Pro překladatelku zde byl úkol velmi nesnadný. Pro mnohé výrazy nenašla v češtině adekvátní vyjádření, někde opět slovo, kterého polská šlechta, trávící život na lovech, běžně užívala, mělo v češtině zvuk téměř

neznámý, blízký pouze několika odborníkům. V těchto případech přirozeně musela Krásnohorská užívat někdy slov obecnějších, méně konkretních než v originále, ale, jak je z překladu patrno, studovala i českou terminologii, hledala v odborných slovnících, zejména Fr. Špatného, na kterého sama vzpomíná v doslovu ke svému překladu. Ze snahy o barvitost a konkretnost vnikla někdy do jejího překladu slova nezvyklá, která sice přesně vyjadřují originál po stránce věcné a odpovídají mu i svým odborným zabarvením, ale průměrnému čtenáři nedávají žádnou konkretní představu, na př. *chámy* ve významu postroje, *hráč* ve významu *zajíc, který kličkuje, pijavky* jako druh anglických psů a pod. Jinde najdeme slova zřídka užívaná, zastaralá, na př. *koltoun, cestník, hltoň*. Překladatelka Mickiewiczova však jinak postupovat nemohla, a i když se dnes některé takové výrazy v novém vydání upravují (na př. chámy), vypořádala se Krásnohorská s odborností Mickiewiczova jazyka na svou dobu poctivě.

Při překládání veršů je nutno smířit se s tím, že někde bude překladatelem něco vynecháno a jinde dodáno. Jde pouze o to, aby vynechávky i doplňování byly v duchu originálu a aby neskreslovaly záměr autorův. Krásnohorská byla překladatelkou až úzkostlivě svědomitou a tento druh překladatelů vždy jen nerad něco vynechává z obavy, aby autora neochudil. Na druhé straně je však nucen doplňovat, a to tím více, protože si nepomáhá vhodným vynecháváním věcí nepodstatných a vlastně za jedinou překladatelskou licenci přijímá doplňování. Překlad se tím potom stává složitější než originál. Podobný případ vidíme u Krásnohorské. Je sice nucena někde nějaký detail vynechat, ale nepoměrně více doplňuje. Vynechávky Krásnohorské jsou dělány promyšleně a neporušují vážněji významovou stránku originálu. Vynechává většinou to, co si čtenář může domyslet nebo bez čeho sice nebude obraz překladu úplný, ale přesto zůstane v ovzduší originálu. Na př.: *Ty, co gród zamkowy / Nowogrodzki ochraniasz z jego wiernym ludem* I/6—7 je přeloženo: *jenž ku věrnému lidu v Novohrad se skláníš; Ślad wyraźny, lecz lekki* I/100 — *šlapátka tak lehká; i z rąk jej wypadla / Suknia, a twarz od strachu i dziwu pobladła* I/130—131 — *a šaty upustila leknutím i zbledla; Podróżny zląkł się, spójrzał* I/138 — *host ohlédl se; Bo Sędzia wie, że oko pańskie konia tuczy* I/247 — *neb oko pánovo jde koni nejvíc k duhu; vtem z potrawą czwartą / Wszedł służący i raptem boczne drzwi otwarto* I/532—533 — *a po straně se náhle rozletěly dveře; z nim wprawo psy głupie* I/703 — *vpravo houf se řítil*. Jak je z příkladů vidět, nahrazovala Krásnohorská rozvedený, přesný popis obrazem obecnějším, vynechávala věci, které považovala za podružné, překládala tedy zcela v duchu obecných zásad překládání poesie.

Mnohem větší nepoměr je v tom, co dodávala, a zde jasně vidíme, že autora neskreslí tolik to, co je vynecháno, jako to, co je dodáno. I toto dodávání je u překladů poesie nutné, záleží však na tom, v jaké je to míře a v jakém poměru k originálu. Stejně jako ve všech překladech poesie najdeme u Krásnohorské tak zvanou vatu, totiž dodávání slov významově

nevýrazných, která pomáhají v zachování rytmu. Je to především nadbytečné užití příslovcí, na př. *již (Wysiadł z powozu* 1/43 — *Již seskočil), asi, kol, maní, jen (Tadeusz przyglądał się nieznanej osobie* I/593 — *pan Tadeáš jen v obraz sousedky se nořil).* Tento způsob, ostatně běžný, není u Krásnohorské nadměrný a je uplatňován dokonce méně než u jiných překladatelů té doby.

Vážnějším porušením stylu je rozkládání jednoduchých představ originálu ve složitější představy překladu. Mickiewiczův jazyk je přes všechno své bohatství a barvitost prostý, někde zachycuje skoro až hovorovost bujarého šlechtického vypravování, nikde nepůsobí vyumělkovaně. Krásnohorská si zřejmě uvědomovala tuto přednost svého vzoru, snažila se i o její vystižení, jak je vidět na některých pádných a výrazných verších (na př. hezký překlad: *na lekarstwo Niemca byś nie dostał* VII/53 — *že nedostal bys Němce ani v apatyce),* často však, jednak pod vlivem poetisujícího jazyka své doby, jednak ze snahy vyjádřit naprosto všechno, co je v originále, a spíše něco dodat než vynechat, představy rozkládala a rozváděla. Tak při rozboru textu vidíme, že poměrně často dodává příslovečná určení. Zachovává představu originálu, ale dokresluje ji, dodává i to, co básník nepovažoval za důležité. Na př. *świecisz* překládá: *záříš v lesku milostivém* I/6, *podziękować Bogu* — *jsem rychlým krokem spěchal díkem slavit Boha* I/12; *nie uszło baczności* — *všimli (si) s pozorností* I/142; *Tłumacząc, że gotyckiej są architektury* — *že gotická to stavba, jistil nad pochyby* I/281; *wysłana kamieniem* — *zdobně vydlážděna* I/293; *Lękał się* — *strachoval se sželem* I/662 atd. Velmi často dodává Krásnohorská také přívlastky, většinou poeticky bezobsažné, které dávají některým veršům ráz vyumělkovanosti. Na př.: *od powicia* I/54 — *za mladosti hravé; że... wypędzi... trzech mocarzów* I/60 — *že prchnou... mocnáři tři zpupní; od słońca blasku* I/119 — *v slunce lesku zlatém; przez kwiaty* I/125 — *přes květiny svěží; dla zabawki* I/541 — *k luzné hře; jego lata młodociane* I/738 — *v zašlé doby, v mládí přeblažené* atd. Poměrně často také překladatelka užívá vyjádření genitivního. Slovo významové uvádí v genitivu, který podřizuje substantivu obecnějšímu nebo téměř bezobsažnému. Na př.: *Te wszystkie Tadeusza cnoty i zalety* I/644 — *všech těchto předností a ctností obraz známý: Ciskając grom po gromie* I/898 — *chrchle blesků bouřný příboj.* Ve všech těchto případech byla jednoduchá představa originálu vyjádřena složitěji, byly vysloveny její další rysy, působivý obraz Mickiewiczův byl zastřen vyjádřením věcí podřadných nebo zbytečných. Velmi často rozkládá Krásnohorská také slovesa ve vazbu infinitivní. Na př.: *Błysnęło, jako świeca przez okienic szpary* I/197 — *jak oken mřížemi je vidíš zahořeti; przekonywał* I/282 — *dokazovat... se neunavil; należy* I/302 — *odmítnouti brání; Ledwo słów kilka wyrzekł do Podkomorzanki; / Nie zmienia jej talerzów, nie nalewa szklanki* I/323—324 — *a již mu ani nepřipadá / podkomořanky bavit, svoje společnice, / jim talíř vyměnit neb nalít do sklenice; Starzy na on ekwipaż*

parskali ze śmiechu I/448 — *Ta podívaná starým proč se smáti dala; rozmawiał* I/591 — *jal se uvažovat; Dawiodę* I/863 — *chci dokázat.*

Vedle tohoto rozšiřování Mickiewiczových obrazů najdeme u Krásnohorské i rozkládání představ. To, co řekne Mickiewicz jednou větou, vyjádří překladatelka větami dvěma, třebaže při tom obsah neobohatí. Jako by se u ní jedna prostá představa Mickiewiczova rozdělovala do dvou zcela blízkých a podobných představ překladu. Na př.: *Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie* I/2 — *vždyť pozná, jak tě cenit, zví, co v tobě blaha; Od kogoś, co zaledwie dotykał się ziemi* I/102 — *ten skoro letěl, sotva dotýkal se země; jak w pogodę / Lilia jeziór, skroń białą wznosząca nad wodę* I/330—331 — *jak vodní lilije ční z vln a vládne hledu; mówiąc, Podkomorzemu ścisnął za kolena* I/349 — *Vtom kolena mu stisknuv sousedu se koří.*

Někdy se však překladatelce nepodaří doplňovat verš jen výrazy nic neříkajícími, které by pouze rozváděly to, co řekl básník. Často je nucena jít dále a pak vyvolává obrazy nové, snaží se při tom sice zachovávat záměr autorův, ale téměř vždy, jako i v případech již výše citovaných, vyjadřuje zde pouze usus a někdy až básnickou manýru své doby. Na př.: *... martwą podniosłem powiekę* I/10 — *jsem již jen mroucím okem zhlédl tvář tvou sladkou; W ręku trzyma nóż, ostrzem zwrócony do łona* I/63 — *nůž v ruce, ostřím k ňadru, hrozí mihem jedním; obok Korsak, towarzysz jego nieodstępny* I/66 — *s ním nerozlučný Korsak v boj se žene zpurný; a na oknach donice z pachnącemi ziołki, / Geranjum, lewkonija, astry i fijołki* I/85—86 — *a za okny co květin! Resedek a fial / dech libovonný hosta zdiveného přijal.* I těchto případů, stejně jako doplňování a rozšiřování originálu, o kterém jsme se již zmínili, je v překladu Krásnohorské velmi mnoho. V překladu veršů se s tímto způsobem setkáváme vždy a nelze jen podle něho posuzovat hodnotu překladatelčiny práce. Důležitá je pouze míra a forma. Právě na těchto místech je však u každého překladu nejvíce vidět literární vkus doby, ve které vznikl, a právě tato místa, která nevyjadřují už autora, ale literární klišé určité doby, nejrychleji zastarávají. Najdeme ostatně i takové případy doplňování a dokreslování, které jsou naprosto vhodné a které překlad nejen nevzdalují originálu, ale přímo přibližují čtenáři. Na př.: *Ty jesteś jak zdrowie* I/1 — *Tys jak zdraví drahá; kościuszkowskie miano* I/169 — *slavné jméno / to kościuškovské; Ustawicznie do bębna tęsknił, siedząc w szkole* I/639 — *lnul celým srdcem k bubnu, ke škole ni půlí; Któremi przy zachodzie wszystko się czerwieni* I/605 — *jenž při západu všecko rumění a zlatí.*

Vším tímto dokreslováním a dodáváním oslabuje Krásnohorská do určité míry účinnost originálu. Je to známý případ, že více slov řekne méně, více detailů neučiní obraz výraznějším, ale zamlží jej.

Vedle tohoto rozšiřování a doplňování zastaral na některých místech překlad i tím, že překladatelka užívala poměrně často novotvarů a knižních výrazů, které do poesie vnesla nebo aspoň zdůraznila škola lumírovská. V básni je vždy velmi důležité užití adjektiv a často podle nich můžeme

nejbezpečněji poznat, které době je to nebo ono dílo poplatné. Také v překladu Elišky Krásnohorské adjektiva jasně prozrazují dobu jeho vzniku. Najdeme tam dosti často zkrácená adjektiva, na příklad: *Vzrůst hrdý, svodný, šaty z jemně růžné látky* I/539; *měl . . . širou jizvu* I/961: *do střevíčků sněžných* V/154; *závitečky lepké* V/157. Poměrně často se vyskytují v překladu také jmenné tvary adjektiv, působící dnes velmi knižně. Na př.: *tak úroda tu hojna* I/32; *a než se nadál, zářna, ticha oknem vlétla / a lehýnka . . .* I/127—128; *jsou půvabny a mlády, ze šlechty jsou řádné* I/318; *rukávky jsou krátky* I/540. I na jiných místech bychom našli výrazy knižní, utvořené nebo vyhledané pro potřebu rýmu nebo rytmu. Na př.: *Kde jetelina v ruměn panenský se nítí* I/20; *z oczyma / Podniesionemi k nebi* I/57—58 — *zírá výš ku nebesku; v tom hlédl ku přístěnku* I/69; *nie myśl wcale* I/148 — *nemni nevědomě; zvyk, jímžto vše tu dýše, též si přiosobil* I/227; *Słyszałem* I/495 — *mám slech; lekkiem dotknieniem się ręki* I/570 — *vábným ruky hnutím; že čekat nelze bylo* I/586; *hoch za rovnu má sobě každou krasotenku / a nevinný má každou milku za panenku* I/616—617; *jal pozor oné krásky* I/645; *Dowiodła, że zna równie pędzel, nuty, druki* I/660 — *všech umĕn znalost jevíc rovnou učeností; że miał głos zabierać* I/762 — *že chce slovo vésti; ust nie smieli otwierać* I/763 — *netroufal si nikdo hlasu vznésti; jest obrazów wspaniałych zarysem* I/877 — *jest dějů velkolepým videm; trwożył* II/663 — *strachy plodil; On niedźwiedzia z uwagą dokoła obchodził* IV/769 — *Šelmu obešel si zkumně.*

O dobové jazykové módě svědčí i hromadění předpon u sloves (na př.: *sklenku nedozdvihl* I/724; *rdění povytrysklo* I/648). K licencím tehdejší básnické školy patří na některých místech nevhodné vokalisování předložek (na př.: *skoro beze ducha* I/710; *ve běhu* I/745) nebo nevhodné užití předložky neslabičné kvůli rytmu (na př.: *políbil jej v čelo* I/230).

Jak je patrno z uvedených příkladů, oslabuje Krásnohorská často účinnost originálu tím, že užívá výrazů nebo opisů knižních proti přirozenému a jednoznačnému vyjádření Mickiewiczovu. Posunuje tedy překlad na některých místech do jiné vrstvy jazykové. Poměrně málokdy však užívá slabšího výrazu ve stejné vrstvě jazykové, jako na př.: *biegła do zwierciadła* I/129 — *a k zrcadlu šla s nimi; Rzekł: „Muszę ja wam służyć, moje panny córki, / Choć stary i niezgrabny“* I/335—336 — *mou službu, panny dcery, omluvte již samy, / jsem stár a neobraten.* Pouze při popisu šatů a zvyků trochu příliš odvážných pro chápání přísných emancipantek minulého století zmírňuje Krásnohorská, zřejmě vědomě, trochu text originálu. Je to na př. u popisu Zoščiných šatů I/110—112, nahrazení alkoven komnatami a pod. Na jiných místech najdeme však i případy, že překlad je expresivnější. Na př.: *Stryjaszek myśli wkrótce sprawić ci wesele* I/173 — *Aj, strýčku, ni ty projdeš bez ženitby ztěžka; Ach, ja pamiętam czasy, kiedy do Ojczyzny / Pierwszy raz zawitała moda francuszczyzny* I/415—416 — *Ach, pamatuji časy, v nichžto nad otčinou / se prvně shlukla divá honba za franštinou; Przyjechał* I/437 — *zarejdoval; Widać było, że słuchał rozmowy niechętnie*

I/498 — *ten hovor patrně ho mrzí z celé duše; Zostawiano dla płatnych sług i dworskich ciurów* I/803 — *v lup námezdných jen sluhů ponecháno brakem.* Na některých místech tím vystihuje záměr originálu, jinde však, jako na př. v posledním případě, jej posunuje do jiné sféry.

Při posuzování překladu lze těžko přesně rozdělit jevy na lexikální a syntaktické, protože tyto obě stránky zde splývají a prolínají se. To, co je v originále otázkou lexikální, může se stát v překladu jevem syntaktickým a naopak (na př. vysvětlování jednoho výrazu celou větou, zkracování celých vět do jediného členu větného, opisy, hromadění představ a pod.). Budeme-li si v následující kapitole tedy všímat převážně jevů syntaktických, neznamená to, že by v kapitole předcházející bylo pojednáno výhradně o stránce lexikální. Snažili jsme se pouze ukázat, jakým způsobem se vypořádávala překladatelka s bohatstvím, barvitostí a zároveň prostotou a realismem Mickiewiczova jazyka. Vedle toho však při srovnání originálu s překladem vidíme i několik zajímavých jevů výslovně syntaktických, daných jednak dobou, jednak vlivem polštiny.

Jazyk Mickiewiczův je prostý i po stránce syntaktické. Zachovává si epickou volnost, nespoutané plynutí. Nenajdeme tam téměř složitých souvětí podřadných, představy jsou řazeny vedle sebe, souvětí jsou nejčastěji slučovací. Tímto rysem se řadí Pan Tadeáš k slavným epickým dílům, k jejich vyrovnanosti a někde až monumentálnosti. Máme dojem, že Mickiewicz nepotřebuje něco vysvětlovat, odůvodňovat, ale že jeho myšlenka i obraz jsou tak pádné a samozřejmé, že stačí je pouze vyslovit. U Krásnohorské tento klid mnohde není zachován. Formálně se to jeví v tom, že překlad mnoho slučovacích vět nahrazuje větami odporovacími, příčinnými a pod. Velmi oblíbena je u Krásnohorské na př. spojka *však*, zřejmě i pro svou jednoslabičnost. Na př. *Słudzy czekają* I/150 — *však čeká čeleď; I jeszcze się dowoli nagadać nie mogą* I/185 — *však jim dnes dopovídat mnoho ještě schází; I przepraszał Sędziego* I/255 — *však sudího předc prosil; Są, jak wiadomo, krzepcy, otyli i silni* I/630 — *však jsou, jak známo, křepcí; Młodzież Tadeuszowi prowadzić kazano* I/838 — *však mladíky šel zavést ve strýčkově jméně.* Vedle toho dodává Krásnohorská i jiné spojky, na př. *neb* (*Asesora z Rejentem wzmogła się uparta, / Coraz głośniejsza kłótnia o kusego charta* I/576—577 — *neb o kusého chrta rejent s asesorem / se krutě rozdvojili tvrdošíjným sporem; Odgadnęła sąsiadka powód jego trwogi* I/665 — *neb kráska rozumějíc jeho ploché tísni*), *tož* (na př. *Pierwsza z nim po francusku zaczęła rozmowę* I/654 — *Tož nejdřív po francouzsku hovor započala; O wiejskiego pożycia nudach i kłopotach* I/667 — *tož klopoty a nudy veské přetřásala*) a pod. Někdy dokonce souvětí souřadné nahrazuje souvětím podřadným, na př.: *wbiegł do domu, pragnał go powitać* I/48 — *vběhl, by se s domem vítal; bo w dalekiem mieście / Kończył nauki, końca doczekał nareszcie* I/49—50 — *v městě léta prožil, / by skončil školy, až se předc jen konce dožil.* Poměrně často rozvádí Krásnohorská adjektivní pří-

vlastek ve vedlejší větu. Na př.: *moję duszę utesknioną* I/14 — *mou duši, jíž tam touha chvátí; jak dziecko przestraszone we śnie* I/137 — *jak děcko, když se ve snu bojí.* I v jiných případech vidíme, že syntax Krásnohorské je mnohem složitější než u Mickiewicze. Na př.: *Puste miejsce, jak gdyby na kogoś szekało* I/311 — *jež čekalo, by ještě kohos uhostilo; Widać... Że w tym domu dostatek mieszka i porządek. / Brama nawciąż otwarta przechodniom ogłasza* I/38—39 — *vše pořádek a hojnost hlásá domu toho, / kde brána otevřená kolemjdoucím kyne.*

Po stránce syntaktické neodpovídá tedy překlad plně originálu. Jde vlastně o stejný způsob, jaký jsme viděli již u předcházejících příkladů. Krásnohorská je přesnější než Mickiewicz, popisuje detaily i tam, kde je originál považuje za zbytečné, vyjadřuje vztahy mezi větami i tam, kde originál zachovává v duchu epického vyprávění volné řazení vedle sebe.

Zvláštním problémem ve všech překladech z polštiny je užití přechodníků. Přechodník je v polštině na rozdíl od češtiny naprosto živý slovesný tvar, objevující se běžně a bez nejmenšího stínu knižnosti. Při překladu do češtiny, a to zvláště při překladu básní, kde je nutno zachovat rozměry verše, je někdy obtížné nepřekročit počet přechodníků, který by češtině odpovídal, a vyjádřit přitom plně originál. Většinou zde překladatelé ustupují a užijí takového množství a takových tvarů přechodníků, jak by nikdo v původní práci neužil. S tímto problémem se setkáváme dodnes a velmi výrazně je to vidět na příklad i v posledních překladech Vladimíra Holana. Často se dokonce stává, že překladatel, sveden stylem originálu, užívá přechodníku i tam, kde originál má určité tvary slovesné. I v překladu Kránoshorské najdeme mnoho takových případů, je ovšem třeba říci, že v její době nebyl přechodník tak na ústupu jako později — a že opět dnes je tento tvar do určité míry a s jistým omezením rehabilitován. Krásnohorská překládá dosti často polské přechodníky přechodníkem a užívá přechodníku i tam, kde ho v originálu nebylo použito. Na př.: *A wszystko przepasane, jakby wstęgą, miedzą* I/23 — *mez nivu celou pásá, stuhu vinouc po ní; Szczypać trawę ciągnęły powoli pod bramę* I/44 — *šli chrupajíce trávu do nádvorní brány; Skromny młodzieniec oczy zmrużył* I/134 — *skromně oči mhouře; Wyszedł ... i sam nie wiedział* I/140 — *i vyšel nevěda; stado cielic tyrolskich z mosiężnemi dzwonki* I/238 — *tyrolských jaloviček houfec jasně zvoně.* Zajímavé je, že ještě častěji než přechodník přítomný vyskytuje se v překladu přechodník minulý, který cítíme jako tvar ještě knižnější. I tento přechodník se někdy vyskytuje tam, kde je v originále určitý tvar slovesný. Na př.: *Wdział więc, jak mógł najprędzej, niedzielne ubranie, / Nagotowane z rana* I/157—158 — *Vzal nedělní svůj oblek tedy bez meškání, / měv od rána jej k ruce; I z krzykiem podróżnego ściskał i całował* I/161 — *a s výkřikem jej objav, zulíbal jej prudce; wołał gości przeprosić i w pustki prowadzić* I/257 — *již omluviv se hostům, provázel je k hradu; Lecz na wzmiankę Warszawy rzekł* I/508 — *leč slyšev o Varšavě, odpověděl na to; Tu Ryków przerwał i jadł* I/532 — *V té chvíli ustal, dav se opět do večeře; To, mówiąc,*

tabakierę podawał starcowi I/775 — *To praviv, tabatěrku vlídně podal starci; Opuszczali rodziców i ziemię kochaną* I/940 — *kteří za rodiči / jen z dálky slavše „s bohem“, vlasti zanechali.*

Stejně jako v případech předcházejících vidíme zde sevřenější vyjádření než v originále a zároveň větší knižnost. Užití přechodníku je mnohdy nadbytečné, překladatelka užívá tvarů již mrtvých, působících nezvykle a nepřirozeně. Do určité míry lze i tento způsob vysvětlit dobovým usem — a přitom je třeba si uvědomit, že ještě dnes i dobří překladatelé z polštiny vidí v překládání přechodníků problém.

V překladech Krásnohorské najdeme i jiná místa, nad kterými by bylo možno se zamyslit. Básnířka překládala někde doslova, nezachovala všude jasnost a prostotu originálu a najdeme u ní i věty, nad jejichž smyslem je třeba déle uvažovat, na př.: *miejsca wkoło są siedzeniem dziewic, / na które mógłby spojrzeć bez wstydu królewic* I/316—317 — *neviděl od vůkol panny sedět, / na něž by kralevic směl bez ostychu hledět; z tych imion wywabia / Pamięć spraw wielkich, wszystkie procesu wypadki* I/884 — *Z pouhých jmen těch maně / si kouzlí paměť na pří průběh, na výsledky.* Krásnohorská podléhala básnickému usu a někde snad i manýře své doby. Nevymanila se ani z překladatelských licencí. Rytmus jejího překladu dnes působí nepřirozeně, mohutný obraz originálu jako by se někde rozdrobil do tříště detailů a snad i mnohomluvnosti. Krásnohorská nedovedla zachovat poměr mezi tím, co zestručňovala, vynechávala, a mezi tím, co doplňovala a dodávala. Její překlad je někde jakoby přeplněný. Přitom užívá všech básnických licencí své doby, a to jak po stránce lexikální, tak syntaktické. A právě těmito licencemi, které vždy přijímáme lépe u díla původního než u překladu, kde v nich vidíme mnohdy východisko z nouze, překlad Krásnohorské nepůsobí dnes na některých místech zcela svěže a bezprostředně.

Přitom ovšem je nesporné, že je to překlad vynikající. Krásnohorská mnohde sice podléhala své době, nevyjádřila snad celé bohatství Mickiewiczova jazyka, ale přitom Panu Tadeáši rozuměla lépe než kdokoli z jejích současníků a lépe než mnohý z těch, kteří se těmto dílem zabývali později. A. Kellnerová oceňuje především její překlady lyrických pasáží. Krásnohorská vskutku dovedla vystihnout krásu přírody a byla jí blízká básnická líčení originálu. Na těchto místech působí překlad mnohdy jako nejlepší původní básně její doby a zachoval si své kouzlo dodnes. Na př.:

Již slunce haslo; večer teple dýchal v tichu;
kraj nebes, na němž někde obláček se bělí,
byl k hůře blankytový, v západ uzardělý;
čas krásný věstí mráčky v lehýnkém tom svitu.
Tam jako tiché bravy, spící na pažitu,
zde menší, jako čírek stáda bělojasná;
hle nad západem oblak, jako clona řasná . . .

XII/843—849

Tato líčení, blízká někde básním Sv. Čecha, vystihují originál nejen po stránce významové, ale ponechávají mu i jeho náladové zabarvení a básnickou působivost. Krásnohorská však dovedla vzácně pochopit i celé ovzduší drobného šlechtického dvora, dovedla spojit hlubokou autorovu lásku k rodnému, navždy ztracenému kraji s lehkou ironií, komentující vady a nectnosti hašteřivých a často prostoduchých šlechticů. Velkou zásluhou překladu Krásnohorské je to, že nesetřela humor Pana Tadeáše. Humor je i v próze obtížný, a tím nesnadněji vniká do veršů. Najdeme sice dost sžíravého výsměchu v různých parodiích a epigramech, ale lehký, dobromyslný humor, vyjádřený často jen náznakem, byl v době Elišky Krásnohorské a je vlastně dodnes vzácný. A zde je právě velkou zásluhou překladatelčinou, že toto jemné spojení vroucího citu s lehkým humorem zachová. Takové verše jako na př.: *a mladík, v hlavě závrať šílenou, chvil drahně / měl nevýslovnou touhu utopit se v bahně* VIII/564—565, zachycují dokonale náladu originálu a dodnes působí svým svěžím kouzlem. A najdeme-li v překladu Pana Tadeáše místa, která prozrazují dobu jeho vzniku, najdeme tam i mnoho veršů, za které by se nemusel stydět ani nejlepší překladatel dnešní. Krásnohorská rozuměla dokonale originálu, uvědomovala si jeho barvitost a pestrost, jeho jakoby několik rovin a dovedla celé toto bohatství zachytit i ve svém překladu. Na př. *Tak mówiąc, na Sędziego mrugał; widać z miny, / Że miał i tiał inne, ważniejsze przyczyny* I/266—267 je pádně a konkretně přeloženo: *Tak vykládaje, mhoural na sudího zchytra, / jak pravé „proč" by skrýval ještě v hloubi nitra;* nebo: *I dotąd nosił wielki pęk kluczów za pasem, / Uwiązany na taśmie ze srebrnym kutasem* II/175—176 — *Vždy nosil svazek klíčů na stuze, již k pasu / měl přivázánu, s lesklým třapcem za okrasu.* Nebo jinde: *Przyjmę warunki zgody, jakie mi sąd poda". / Zgody? krzyknął Gerwazy, z Soplicami zgoda? / Z Soplicami, Mopanku?" — To mówiąc wykrzywił / Usta, jakby nad własną mową się zadziwił* II/203—206 — *Dnes vyrovnání přijmu, jaké soud mi podá." / „Jak?" rozkřikl se stařec, „vyrovnání, shoda? / Smír se Soplicou, pane?" Přitom ústa zkřivil, / jakby se vlastních řečí nemožnosti divil; I dwakroć uderzywszy głowy obie mocne / Jedną o drugą jako jaja wielkanocne* II/755—756 — *i dvakrát hlavy jejich místo dlouhé rady / jak velkonoční vejce srazil dohromady; W kuchni kilka rapierów kucharka bezbożna / Odhartowała, kładąc je w piec zamiast rożna* VI/477—478 — *a mnohý břitký rapír kuchta zarputilá, / když na rožeň se hodil, v peci otupila.*

U Krásnohorské jsou snad někde místa, která zastarala, jak je ostatně přirozené u každého překladu, ale vedle toho je tam i mnoho míst svěžích, působivých a básnických. Krásnohorské lze vytýkat jednotlivosti, a to ještě pouze s hlediska dnešního, protože v její době byly některé licence, kterých užívala, běžné a nepůsobily rušivě. A ostatně i dnes jsou tato místa převážena místy živými, která si doposud uchovala bezprostřední kouzlo a působivost, takže překlad Elišky Krásnohorské bylo možno nejen znovu vydat, ale lze jej i recitovat při různých oslavách a na literárních večerech, a jak

je známo, recitace klade na verše vždy větší požadavky než knižní vydání. Krásnohorská byla nadanou básnířkou, ale měla i to, co mnohým původním básníkům při překládání schází. Dovedla pečlivě a svědomitě studovat všechny reálie, týkající se překládaného díla, snažila se plně sloužit básníkovi, jehož verše tlumočila, zachovat všechny jeho zvláštnosti a při této důkladné a poctivé práci, provázené básnickým talentem a vroucí láskou k překládané básni, se jí podařilo porozumět Panu Tadeáši a dílu Mickiewiczovu vůbec tak jako málokomu v její době i později. A tak, i když musí být ctižádostí dalších generací přeložit Pana Tadeáše znovu, překlad E. Krásnohorské zůstane vždy dílem záslužným, které může i dnešnímu čtenáři tlumočit poesii největšího polského básníka.

Hana Jechová

Два питання, зв'язані з дискусією про Слово о полку Ігоревім

Іван Панькевич

1. До імені літописного Митуси

Н. П. Сидоров в статті збірника *Слово о полку Игореве,* сборник исследований и статей, ред. В. П. Адрианова-Перетц, Москва-Ленинград 1950, АН СССР, під назвою *К вопросу об авторах «Слово о полку Игореве»,* відкидаючи думку Н. В. Водовозова та Алексія Югова про можливість приняти за автора Слова о полку Ігоревім перемиського літописного співця з р. 1240 Митусу, зупиняється довше над поясненням його імені. Вислід цього тлумачення був йому потрібний як один з важливих аргументів проти принимання гіпотези про Митусу, як автора Слова.

Н. П. Сидоров добачає в літописному співці Митуса не якогось великого поета, але ведучого хору при епископськім храмі в Перемишлі. Виходить з історичних даних про способи церковного співу на два крилоси, які означувалися терміном *митуспевание.* «Митуспевание» супроводилося, мабуть, — каже дальше Сидоров — якимись рухами тіла самого диригента. Цими рухами він наглядно показував різнородні прямування напівів. Тілесні рухи такого диригента кидалися всім в очі і могли показуватися в незовсім поважнім виді. Відси і значення слова *митушати,* яке дожило до наших днів в українській та білоруській мовах (192).

Але Сидоров, на жаль, не приводить джерел, ні українських ні білоруських, звідки це слово найшов. У великих словниках української мови Б. Грінченка та Ю. Желехівського цього слова нема. Зате приводяться Сидоровим докази зі староруського словника І. Срезневського в значенні перемінности дії, а теж з *Толкового словаря* В. Даля, де находимо дієслово «*митушать ногами* — стар. топать, частить в пляске или *под лад*», «*митуситься* — арх. суетиться, мотаться». Дальше заключення Сидорова — ім'я Митуси походить від загального імені, то є від апелятива, та що воно визначало його заняття як співака-заспівувача.

З думкою, що ім'я Митуса походить від апелятива, ми вже стрічалися в науковій літературі. Таку думку видвигнув ще в 1904-му році А. Кримський у праці *Филология и Погодинская гипотеза,* Київ 1904, стор. 45. Кримський в полеміці з А. Со-

болевським відносно суфіксів *-са, -ся* справляв думку останнього про невластивість читання імені перемиського літописного співця *Митуса* як *Митуся*. Кримський привів ряд прикладів, якими визначив функції обох суфіксів та вказав на їх значеневі різниці. Суфікс *-ся* надає предметам (особливо іменам особовим) значення здрібнілості, коли ж бо суфіксом *-са* означуються: 1. предмети, які наділені якоюсь сильною прикметою, або які повторюють одну і ту саму дію, 2. форми збільшені або пестливі. Між приклади, як: *плакса, бекса, кукса, мурмоса* і т. д. увів Кримський теж і слово *митуса*. В окремій примітці він й пояснив це слово російськими відповідниками *суетливый, непоседа, егоза*. При тому ж запримічує, що не виключена можливість, що й літописне ім'я *Митуса* утворене від апелятива, а не від власного імені *Димитрій*, як думав колись Максимович.

Погляд Кримського приймає й Н. П. Сидоров, але частинно. Приймає думку про утворення імені Митуси від апелятива, але не погоджується з Кримським про можливість утворення його прямо від апелятива *митуса* у російському значенні *суетливый, непоседа, егоза,* бо це не підходило б до 90 літнього старця, додаючи, коли б приняти гіпотезу авторства Митуси *Слова о полку Ігоревім*. В цьому лежить і суперечність думок Сидорова, який у цілій статті відкидає думку про авторство Митуси Слова, а в цьому місці припускає цю думку (если следовать выдвигаемой гипотезе). З другої сторони обмеженість етимологічного зіставлення імені *Митуса* лиш на дієслово *митушати* робить вивід Н. П. Сидорова мало переконливим. Ця обмеженість була йому потрібна саме для того, щоби підперти думки М. А. Максимовича, І. В. Ягіча, І. І. Срезневського і інших, що Митуса не був поетом-співцем в роді Бояна, але лиш церковним співаком. Приймаючи думку Н. П. Сидорова про походження імені Митуса від дієслова *митушати,* то є російське *притоптывать, приплясывать,* ми могли б надіятися, що такі імена мусіли бути частіші, та що вони стали може й термінами для диригентів церковних хорів типу *митуспевания*. Тимчасом старе руське письменство залишило нам лиш один такий слід в *Галицько-Волинськім літописі* під роком 1240. По моїй думці, А. Кримський став на правильнішу дорогу, показуючи прямо на зв'язок імені *Митуса* з апелятивом *митуса* у приведенім ним російськім значенні. Значило б, що перемиський літописний співець міг дістати своє ім'я від прикмети свого характеру, то б то, він був «непосидющим, метушливим, пустуном». Але ледви, чи ці прикмети вистачали б на таке ім'я. Непосидючих, метушливих є звичайно багато людей, особливо в молодому віці. Чому саме перемиському літописному співцеві дістало б ся таке ім'я? Митуса

мусів мати іще іншу прикмету характеру, яка його вирізняла від оточення. З літописного оповідання знаємо, що він робив наперекір князеві Данилові, робив противне, ніж те, чого від нього жадав Данило. Галицько-Волинський літопис виразно на це вказує. «Словоутьнаго пѣвца Митоусоу, древле за гордость не восхотѣвша слоужити князю Данилоу, раздраного, аки звязаного приведоша» *(Полное собрание русских летописей II, Ипатьевская летопись,* Спбрг 1908, стр. 794).

В українській мові діалектно існує дотепер прислівник *митусь,* який має значення: *проти себе, противно, невлад.* Це слово находимо в словнику Б. Грінченка. Він його пояснює так: (О растениях): *комлями внутрь, а верхушками в противоположные стороны (лежать).* (О людях): *в разные стороны головами лежать.* — Перше пояснення взяте з І. В. Василенка, *Этнографические материалы, собраные по Полтавской губ.,* том 13-й Сборника Харьковского Историко-филологического Общества, Харьков 1902. Друге пояснення взяв з І. І. Манжури, *Сказки, пословицы и т. п., записанные в Экатеринославской и Харьковской губ.,* Второй выпуск II тома Сборника Харьк. Ист.-фил. О-ва, Харьков 1890. Отже оба приклади походять з областей східної України. Але цей прислівник живий і нині на області Західної України, в Галичині. Приводить його Ю. Желехівський у своєму *Словарі малоруськo-німецькім* I., стор. 440 у такому ж значенні, як і в східній Україні, напр.: *дерево складати раз грубшими кінцями, раз тоншими до себе.* Це слово приводить В. Шухевич з Гуцульщини. В V томі його *Гуцульщини,* Львів 1908, стор. 215 читаємо: «*пересуває* митузь *руками (одною вправо, другою вліво).* (Кінцеве *зь* замість *сь* є тільки уподібненням до наступного *р.*) Це слово живе і по нинішній день на Закарпатській області. Я записав в селі Н. Синевирі таку фразу: «*Дошкы в стіні треба пыжити жолобками, інакше вони* помитужатся, *то є підут* митусь, *покривлятся кожда в иншиий бік.*» В моїм словнику закарпатських українських говорів маю це слово з села Вунігова в значенні *навскіс,* та з Квасів в значенні *без ладу: «зложив дрива* метусь». (Тут *е* замість *и* в гуцульськім говорі правильна фонетична заміна.)

В моєму рідному селі Цеперові біля Львова за моїх молодих часів уживали теж дієслова *помитусити* в значенні: *пом'яти, в нелад привести.* В подобі *помитужити* привів я його вгорі з села Н. Синевир.

Коли це слово живе як діалектизм в українській мові дотепер, тим більше воно було уживане в давнину і в околиці Перемишля. Не тяжко було б пересвідчитися, чи не живе воно й нині в цій околиці.

Прислівник *митусь* уживався іще на початку XVII ст. на Поділлі, як про це свідчить Львівський літопис, якого автором був вчастині якийсь подоляк, бо в р. 1621-му учився у дяка в Межибожжі. Він під роком 1616 вписав подію, що сталася в підльвівському селі Знесінні так: Того року на Знесѣню (близ Львова) невѣста уродила дѣтей двое, которые ся зросли были, м и т у с ь. — Видавець Львівського літопису А. Петрушевич пояснює в примітці це слово: в противні сторони, противно головами. (Дивись, *Науковый сборник издаваемый литературным обществом Галицко-Русской Матицы,* 1867, 266.)

Супроти наведених фактів видається мені правдоподібнішим, що ім'я літописного перемиського співця *Митуса* скоріше треба виводити з прислівника *митусь* у його нинішньому значенні, ніж з дієслова *митушати* в значенні *тупати ногами.* Це ім'я було для перемиського співця чи церковного співака не хресним ім'ям, але прізвиськом, його ж форму *митуса* привів з сучасної української мови А. Кримський у згадуваній вже праці *Филология и Погодинская гипотеза, стор. 45, примітка 5.*

2. Слова типу *чернядь*

А. А. Булаховський у статті *Слово о полку Игореве как памятник древне-русского языка* того ж збірника, у частині «Из словообразования», посвятив теж увагу слові *чернядь* з огляду на його спосіб творення суфіксом *-ядь.* Цей суфікс, говорить А. А. Булаховський, спочатку надавав назві *чернядь* відтінок збірності. Але у Слові це поняття збірності нарушене, бо воно стало назвою одного роду птиці, качки *Fuligula cristata.* В дальшому приводить за Потебнею приклад, з которого видно, що назва птиці *чернядь* в народній мові сходиться з поняттям цього слова для «черні простонароддя». Тим значення збірності суфікса *-ядь* явне.

Переходячи до питання продуктивності цього суфікса в російській та українських мовах, Булаховський находить дуже малу скількість таких слів в російській мові (для прикладу наводить всего два *челядь, рухлядь).* — У Вондрака, *Vergleichende slavische Grammatik I,* Göttingen 1906, є 7 прикладів. Видносно української мови, наскільки знає, — продовжує Булаховский — старого словотворення на *-ядь* не збереглося. Одиноко в сербській мові є цей суфікс і тепер продуктивний у значенні збірності для назв молодих істот.

В українських граматиках ані не наводяться приклади на суфікс *-ядь.* Тимчасом іменники з суфіксом *-ядь* находимо ще в закарпатських українських говорах, правда, є їх небагато, як

я дотепер міг констатувати. Крім загально-українського *челядь* в мойому словнику українських говорів південного Закарпаття занесені таки слова з префіксом *-ядь* (після шиплячих *-адь*): *бли́щадь, зеленя́дь, имша́дь, ло́щадь, ми́льчадь, плíснядь, ти́хлядь.*

1. *блищадь* уживається у значенні сяйва, блеску на небі від світла сонця або місяця (Веряця).

2. *зеленядь* у значенні зеленої рідини записане мною у селі Невицькому у реченні: корова блює *зеленядьов*.

3. *имшадь* у значенні мохом заросле поле (Присліп), а теж як назва села, яке колись було частиною Колочави. Історично маємо зазначений лиш прикметник у вкладній Трефологіона церкви того ж села під роком 1740: и дали до цръкве *имшацькои* (В. Соханев, *Новый карпаторусскій эпиграфическій матеріал*, Науковий Збірник тов. Просвіта в Ужгороді, р. IX, стор. 99. У значенні *мох* приводить це слово В. Шухевич у V томі *Гуцульщини*, Львів 1905, стор. 285, у формі *імшедь*, де *я* у суфіксі *-ядь*, підлягло фонетичній зміні після м'яких приголосних на *є*, як це буває в гуцульських говорах.

4. *лощадь* у значенні сайва сонця перед його сходом записано мною в селі Імстичеві, а теж у селі Веряці у значенні особливого слітла довкола сонця перед дощем. Кажуть там: *лощадь* коло сонця, буде дощ.

5. *мільчадь* у значенні мілкої води в ріці записано мною теж у Веряці, де кажуть: там перейдеш, бо там *мільчадь;* Ишов *мільчадьов*.

6. *плíснядь* у значенні плісні записано мною у кількох селах: Буштині, Веряці, Невицькому і Шандрові. З *плісняди* не мож робити страви (Веряця); хліб у Беркулі з *плíснядьов* (Невицьке); на кваснум молоці не сметана, а сама *плíснядь* (Веряця). У Шандрові називають *плісняддю* білу шуму на капусті підчас квашення.

7. *тихлядь* у значенні тихого, глибокого, але пливучого місця в ріці, зазначено в селі Изі (Літературна Неділя, Ужгород 1943, III/9, 107).

З суфіксом *-ядь*, що після шиплячих перейшов на *-адь*, зустрічаємося теж у географічних назвах по обох сторонах Карпат. У праці А. Петрова, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. stol.*, Praha 1929, находимо такі назви: 1. *Бобядь* — назва гори в селі Лалово в Закарпатській області (стор. 46, 147), 2. *Бричад* — в селі Тополі у східній Словаччині (стор. 86, 176), 3. *Кебшадь* — назва гори в Лалові (стор. 46, 170), 4. *Лощадь* — назва гори у селі Звала у східній Словаччині (стор. 90, 180).

Такі ж назви находимо і по північній стороні Карпат. З праці Я. Рудницького, *Geograficzne nazwy Bojkowszczyzny,* Lwów 1938, можемо привести такі назви: *Борищадь, Солом'ять, Шандрать* (стор. 74), *Дзеленять Кичера* (стор. 73). Я. Рудницький добачав в цих назвах суфікс *-ат, -ят,* з *-ęt,* який теж частий в географічних назвах Карпат (диви мою статтю *Назва гір Vihorlat на північ від Собранець-Михаловці* (Linguistica slovaca I/II, Bratislava 1939/1940) а м'яке кінцеве *дь* уважав за фонетичну зміну глухого *т* на дзвінке *д*. Після моєї думки, є це навідворот. Творення географічних назв з суфіксом *-ęt* давало все тверде *т,* як це видно на матеріалі, приведенім мною у статті *Назва гір Vihorlat* . . . У назвах *Солом'ять, Шандрать* зберігається м'якість кінцевого *д* суфікса *-ядь,* при чому визвучне дзвінке *у* стало глухим *г*. Моя думка була б підтведжена тим, коли б ми мали форми цих назв у непрямих відмінках.

Іван Панькевич

Vývin významovej stavby slovies *znamenať — vyznamenať — zaznamenať* v slovenčine a češtine

Vincent Blanár

I

Slovo je jednota formy a obsahu. Podobne ako formálna stránka slova i obsahová, významová stránka má svoje vývinové cesty. Význam slova predstavuje obyčajne zložitú významovú stavbu, ktorou sa slovo zapája do rozličných homonymných, synonymných a antonymných radov svojho jazyka. Podľa samotnej významovej stavby môže mať zmena slovného významu rozličnú podobu. Alebo sa mení hierarchia jestvujúcich významov, alebo nejaký význam vzniká či zaniká a pod. Takýmito zmenami sú viac-menej zasiahnuté vzťahy vnútri homonymných, synonymných a antonymných radov, takže vývin slovného významu zasahuje celú štruktúru slovnej zásoby.

Z takéhoto hľadiska budeme sledovať vývin významovej stavby slovies *znamenať — vyznamenať — zaznamenať* v slovenčine so zreteľom na vývin v češtine. Porovnanie s češtinou nám pomôže hlbšie postihnúť vývin významovej stavby týchto slovies a odhaliť vzájomné vplyvy dvoch blízkych slovanských jazykov na pláne lexikálnom. Umožní tiež zistiť niektoré špecificky domáce semaziologické vzťahy.

Vychádzame z významu, ktorý je doložený v počtových knihách zemianskeho banského súdu na Boci z r. 1588—1591, 1593—1598, 1600—1602:[1])

Proty predepsanemu introytu *znamena se* take y exitus (1596/6). Tuto *se znamenawa*, czo se panom gegich mylostem gednemu kazdemu na sedemnastu dawalo a z Boce k Swatemu Ganu posielalo... (1589/12).

Proty predepsanemu introitu *wiznamenawa se* take y exitus aneb ausgab, czo se panom gegich mylostem na predepsanu sedemnastu hottowich penezi dawalo a platilo... (1588/14).

Tuto *se zaznamenawa,* czo se panom gegich mylostem gednemu kazdemu... na sedemnastu dawalo a z Bocze k Swatemu Ganu posielalo... (1588/16).

Pretože sa uvedené slová vyskytujú v rovnakom štylistickom kontexte niekoľkých počtových kníh, ich obsahová platnosť sa dá posúdiť jednoznačne.

---

[1]) Z originálu, ktorý je v archíve rodiny Szentiványich (Országos levéltár, Budapešť), odpísal Peter Ratkoš. V pripravovanom všestrannom jazykovom rozbore týchto počtových kníh ukazujem, že ide o jazykovú pamiatku v podstate slovenskú. Preto uvedené slová môžu slúžiť ako doklady nášho jazyka z konca 16. stor.

V tejto pamiatke sú použité vo význame „litteris mandare“: „niečo sa zaznačuje, zapisuje“. Slovesá *znamenať* — *vyznamenať* — *zaznamenať* patria etymologicky k podstatnému menu *znamenie*. Ich pôvodný význam je „dávať znamenie“, „(písomným) znamením, znakom niečo zaznačovať, zachycovať“. Význam „litteris mandare“, ktorý v staršom období nášho jazyka spájal tieto slovesá v jeden synonymný rad, nemal rovnaké postavenie v celkovej významovej stavbe týchto troch slovies. A vzhľadom na ďalší vývin významovej štruktúry jednotlivých slovies sa menil aj ich vzájomný vzťah. Obdobný vývin sa dá sledovať v slovenčine i v češtine.

Najrozvetvenejšiu významovú stavbu malo sloveso z n a m e n a ť.

Doklady zo starej češtiny[2]) ukazujú, že sa zo základného nominatívneho významu[3]) „dávať znamenie, (znamením) označiť“ (porov. príklad *znamenan bude* denotabitur, Anonymus latino-bohemicus, 15. stor., 2 b) osamostatňovali odvodené nominatívne významy „zaznamenať, zaznačiť“ *(že to ráčíte rozkázati znamenati, Knihy archívov kolínskych*, r. 1501, 3), „badať, pozorovať, poznávať“ (*znamenach i vidiech* considero, *žaltár Wittenberský,* 2. tretina 14. stor., 141) a „mať význam, zmysel; značiť“ (*A znamenawa život . . ., H znamena smrt . . ., rukopis kláštora Drkolenského* z 2. polovice 14. stor., 150). Prvý a druhý význam sú si najbližšie.

Daniel A d a m z Veleslavína vo svojom slovníku *Silva quadrilinguis*[4]) objasňuje význam slovesa *znamenati* po dvoch líniách: *znamenati* — *srozuměti* — *porozuměti* — *skaumati* — *spatřiti* — *viděti* — *cýtiti* — *čjti* — *wyssetřiti* „badať, rozumieť“ a *znamenati* — *poznamenati* — *znamenj vdělati* — *znamenj wytlačiti* — *wyznamenati* „dávať znamenie, označovať, mať význam“. Do druhej skupiny je však zaradených niekoľko samostatnejších významov. Porovnejme napr. o niečo neskoršie doklady na samostatný význam „značiť, znamenať“ a „znakom, znamením označovať“ z Komenského: *aniž časté Vssy zněnj dobré znamená* (auch bedeutet das stette Ohrensausen nichts gutes,[5]) . . . *w kterémž on přichowek swůg (swůg wlastnj nábytek) obwzlásstnjm (!) Ceychem znamenaný má* (. . . wird . . . mit sonderlichem

---

[2]) G e b a u e r o v rukopisný materiál k staročeskému slovníku, Ústav pro jazyk český, Praha (skratka Geb.), Z u b a t é h o rukopisný archív (skratka Zub.) a E. S m e t á n k a, *Staročeské Životy svatých Otcův,* Praha 1909. — Ďalej citované doklady sú z Gebauerovho rukopisného materiálu.

Okrem toho používame v štúdii materiál z týchto prameňov: archív k dejinám českého jazyka, Ústav pro jazyk český, Praha (skratka Adč); archív k súčasnej spisovnej češtine, Ústav pro jažyk český, Praha (skratka Anč); archív k dejinám slovenského jazyka Ústav slovenského jazyka, Bratislava (skratka Adsl); archív k súčasnej spisovnej slovenčine, Ústav slovenského jazyka, Bratislava (skratka Ansl); Příruční slovník jazyka českého (skratka Přír.).

[3]) Podľa terminológie V. V i n o g r a d o v a, *Osnovnyje tipy leksičeskich značenij slova,* Voprosy jazykoznanija 1 (1953) č. 5, 3—29. Vinogradov rozlišuje pri voľných významoch: nominatívne (priame), odvodené nominatívne, štylistické synonymá; ďalej frazeologicky viazané významy, syntakticky podmienené a konštrukčne podmienené.

[4]) Praha 1598, 1885—1886.

[5]) J. A. K o m e n s k ý, *Janua linguarum reserata,* 1694, 299.

Kennzeichen bezeichnet.[6]) J. Zubatý dokládá z rukopisného textu *Petra Comestora Historia scholastica*[7]) ešte ďalší význam slovesa znamenati „zapečetiti“. A podľa hesla *insignio znamenám* v Gradus ad Parnassum[8]) so synonymami „decoro, orno, illustro“ možno uzatvárať, že sloveso *znamenať* malo v starej češtine aj význam „vyznamenávať, vyznačovať“.

Podobnú významovú štruktúru malo aj slovesné podstatné meno *znamenání*. Vo Veleslavínovom slovníku[9]) sa uvádza vo významoch „Bedeutung, Ausweisung, Anzeigung, Bezeichnung“ synonymný rad *znamenánj — wyznamenánj — vykázánj*.

Významové rozvetvenie slovesa *znamenať* v predštúrovskej slovenčine osvetľuje Bernolákov Slowár.[10]) Z Bernolákových šiestich významov možno ustáliť tri základné, ktoré sme sledovali v starej češtine: 1. „znamenať, mať význam“ (pri slovách); sem patrí aj jeho druhý význam „vorstellen“ (príklad: *Čo znamená tento krik?*) a frazeologicky viazaný význam „zu bedeuten haben“, „valere“ (príklad: *málo, mnoho znamená*); 2. „badať“. Bernolák uvádza rovnoznačné slová a slová s podobným významom: *merkowať, porozumeť, rozumeť, wirozumeť, zbadať, zrozumeť;* 3. pre tretí význam uvádza synonymum *značiť* („signare“, „mit einem Zeichen versehen“). Bernolák nerozlišuje tomuto tretiemu najbližší, ale jednako len špeciálnejší význam „zaznamenať“, „litteris mandare“. Je zaujímavé, že už A. Bernolák postavil na prvé miesto význam „bedeuten, anzeigen, heißen — von Wörtern“, ktorý sa postupne dostával v hierarchii významov v slovenčine i v češtine do popredia.

Ako sa v starej slovenčine vyjadroval význam „vyznamenať, vyznačiť seba alebo niekoho“, vidíme z hesla insignio v *Syllabus dictionarii latino-slavonicus* R. Hadvabného.[11]) *Insignio* sa tlmočí slovesami *značjm, znamenám, naznačuğem, ozdobuğem, okrássluğem.* Podobný význam *honoro*[12]) sa prekladá výrazmi *w počestnosti, w powážnosti mám, welebjm sebe, w uctiwosti mám.* Dá sa teda uzatvárať, že sloveso *znamenať* malo vo svojej sémantickej stavbe tiež význam „vyznamenať, vyznačiť seba alebo niekoho“.

Významová štruktúra tohto slovesa bola v slovenčine a v češtine celkove obdobná. Odlišovalo sa však synonymnými vzťahmi. V troch z uvedených významov (1. „dávať znamenie, znamením označiť“, 2. „zaznamenať“, 3. „vyznamenať“) sa v slovenčine so slovesom *znamenať* krylo *značiť*. Sloveso *značiť* sa prevzalo do spisovnej češtiny až v dobe národného obrodenia.

---

[6]) O. c. v pozn. 5, 409.
[7]) Z r. 1404, rukopis str. 236 a; Zub.
[8]) *Gradus ad Paranassum*, Praha 1721, 471.
[9]) *Silva quadrilinguis*, 1886.
[10]) A. Bernolák, *Slowár Slowenskí Česko-Latinsko-Německo-Uherskí V*, Budapešť 1825—1827, 4382.
[11]) Budapešť 1763, fotokópia, str. 433.
[12]) C. d. v pozn. 11, fotokópia, str. 376.

Ešte J. Jungmann[13]) pri hesle *značiti* pripomína, že ide o slovenský lexikálny prvok. I B. Havránek uvádza sloveso *značiti* medzi slovami, ktoré boli do češtiny prevzaté v dobe národného obrodenia zo „slovenských nářečí".[14]) Treba však pripomenúť, že do polovice 19. stor. významová štruktúra slovesa *značiť* v našej spisbe nebola totožná s dnešnou. A. Bernolák[15]) pozná významy „poznamenať", „opatriť znakom", „kresliť". Pred štúrovským obdobím sa nestretáme s významom „znamenať — bedeuten". Tento význam nepoznajú ani dnešné slovenské nárečia; *značiť* sa v našich nárečiach používa najviac vo význame „urobiť znak, poznačiť".[16])

Sloveso v y z n a m e n a ť malo v tom čase — na rozdiel od dnešného stavu — podobnú sémantickú stavbu ako *znamenať*. Ak porovnáme Bernolákove heslá *wiznamenať, wiznamenávať, wiznamenáňí, wiznamenáwáňi(!)*[17]) s dokladmi zo štúrovského obdobia a so starším českým materiálom, ukazujú sa nominatívne významy: 1. „označovať, vyjadrovať", 2. „znamenať, mať význam", 3. „vyznačovať, značiť". Slovesné podstatné meno *vyznamenanie — vyznamenávanie* malo obdobnú významovú štruktúru. Tvar *význam* nie je zachytený ešte ani v Bernolákovom Slowári; sú tu tvary *Wiznamenáňí, Znamenáňí.*

Od dnešnej významovej stavby sa sloveso *vyznamenať* ďalej odlišovalo tým, že sa ním nevyjadroval význam „vyznamenať, vyznačiť seba alebo niekoho". Touto črtou je blízke vývinu slovného významu slovesa *vyznačiť*, ktoré v bernoláčtine malo význam „delineare, deformare, lineis describere" so synonymami *poznačiť, powiznačowať*.[18])

Význam „litteris mandare" je pri slovese *vyznamenati* obvyklý aj v starej češtine. Napr. *Rokycanov výklad na evanj. sv. Jána* z r. 1492, 240 a: *A to se je na našem pánu vyznamenalo* (Geb.). Daniel Adam z Veleslavína[19]) uvádza vo význame „abzeichnen, abzirkeln, abschreiben, entwerfen" rad slovies: *Wyznamenati — wykraužiti — wyměřiti* a slovesné podstatné meno *vyznamenání* v rade: *wypsánj — wyznamenánj — wyswětlenj — wygádřenj*.[20])

Príklady na ďalšie významy slovesa *vyznamenať: ... a to vyznamená sněhy* ... („znamená"; Zub.); *a to jest dávno duch svatý v žalmech vyznamenal, řka* ... („*vyjadril, učinil zrejmým*"; Zub.). Vo vete *já jsem jeho budúcí škodu vyznamenala* („vypozorovala"; Zub.) má predpona *vy-* čisto

---

[13]) J. Jungmann, *Slovník česko-německý V*, Praha 1839, 722.

[14]) B. Havránek, *Vývoj spisovného jazyka českého*. Československá vlastivěda III, Praha 1934, 91.

[15]) *Slowár V*, 4381.

[16]) Podľa dotazníka, ktorý vyplnili poslucháči I. a II. roč. slovenského jazyka na Filozofickej fakulte SU v Bratislave. Doklad na *značiť* „znamenat" len zo Spišskej Belej, okres Kežmarok (V. Kalafutová): *to by dużo znacylo* „to by znamenalo veľa". Tento význam má slovo *znaczyć* v poľštine!

[17]) *Slowár V*, 3972.

[18]) A. Bernolák, *Slowár V*, 3972.

[19]) *Silva quadrilinguis*, 1887.

[20]) C. d. 1212.

vidový význam. V staršom českom jazyku sloveso *vyznamenati* nemalo význam „vyznamenať, vyznačiť seba alebo niekoho". V tomto ohľade bol rovnaký stav v staršej spisovnej češtine i v slovenčine. V češtine tej doby, pravda, sa ešte nepoužíval synonymný výraz *vyznačiti*, ktorý poznala slovenčina. Pojmy „denotatio, designatio, significatio, notatio" se vyjadrovali slovesným podstatným menom *vyznamenání, znamenání, vykázání.*[21]) Zatiaľ čo tvar *význam* (significatio, Bedeutung) je až z doby obrodenskej (o tom bude reč v § 2), ďalší synonymný výraz *smysl* sa dá sledovať od starej češtiny; jeho význam sa však postupne rozširuje od „rozum", „vedomie", „cit", „myšlienka", „myslenie"[22]) až po „Sinn, Verstand des Wortes". Tento posledný význam ustaľujú česko-nemecké slovníky Thámov[23]) a Dobrovského.[24])

Zdá sa, že „litteris mandare" bolo základným významom vo významovej stavbe len pri slovese z a z n a m e n a ť. Predpona *za-* mala snáď pôvodne čisto vidový význam, ale čoskoro sa tu ustálil špecifikovaný významový odtienok a sloveso sa stalo lexikálnym perfektívom. Tým bola daná možnosť vytvárať druhotné imperfektívum: *tu sa zaznamenáva* a pod. R. Hadvabný[25]) uvádza vo význame „designo" slovesá: *naznačuğem, poznačuğem, ukazuğem, poznamenáwám, popisuğem;* „persigno" prekladá slovesami: *poznačuğem, naznačuğem, poznamenáwám*[26]) a „noto": *značjm, naznačuğem, na pamať priwáďám, znamenám wolačo, zapečaťuğem.*[27]) A. Bernolák[28]) uvádza pri hesle *zaznamenať* synonymný rad: *poznačiť, naznačiť, zapísať, spísať, písebňe zložiť, w Pismo uwesť.* Pre staršiu češtinu môže byť dobrým ukazovateľom synonymný rad v *Silva quandrilinguis:*[29]) *zapsati — zaznamenati — w Spis vwesti.* Pri porovnaní uvedených radov sa ukazujú pravdepodobné Bernolákove pramene (R. Hadvabný, D. Adam z Veleslavína). Nás však v tejto súvislosti zaujíma len to, že v slovenčine sú synonymné vzťahy opäť bohatšie o odvodeniny zo základu *značiť.*

Skôr než si podrobnejšie všimneme významovú prestavbu našich troch slovies v období vytvárania novodobého národného jazyka českého a slovenského, pokúsime sa charakterizovať ich stránku vidovú, pretože s významovou prestavbou budú súvisieť aj isté zmeny vo vidových vzťahoch.

V starej češtine sa tvarom *znamenati* vyjadroval dej nedokonavý, porov.: *ty úsilé a bolest znamenass* (= consideras; žalt. Poděbradský, rkp. 1396;

---

[21]) D. A d a m z Veleslavína, *Silva,* 1887.
[22]) Porovnajme napr. doklady z Veleslavína. *Silva,* 823: *mysl — mysslenj srdce — smysl* = mens, animus, sensus mentis vel animi, cogitatio, mentis cogitata, animi sensa = *mysslenj srdce. Silva,* 834: *smysl zewnitřnj — čitedlnost — moc čitedlnosti, čitedlná cýtěnj* = sensus, animae facultas.
[23]) K. I. T h a m, *Deutsch-böhmisches synonymisch phraseologisches Nationallexikon oder Wörterbuch II,* Praha 1814, 280. Ďalej: Deutsch-böhmisches Wörterbuch.
[24]) J. D o b r o v s k ý, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch I,* Praha 1821, 215.
[25]) Fotokópia, 212.
[26]) Fotokópia, 1548.
[27]) Fotokópia, 1415.
[28]) *Slowár V,* 4249.
[29]) D. A d a m z Veleslavína, *Silva quadrilinguis,* 1212.

Zub.) i dokonavý, porov.: ... *znamenan bude* (= denotabitur; Geb.). Na podobný stav v slovenčine poukazuje, zdá sa, tvar *znamenávať* vedľa *znamenať* v počtových knihách z Boce na označenie aktuálneho prítomného deja. Tvary *zaznamenáva sa, vyznamenáva sa,* ktoré sme citovali na začiatku z tejto pamiatky, sú druhotné imperfektíva a vyjadruje sa nimi aktuálny prítomný dej. Tvary odvodené predponou *za-, vy-* mohli byť pôvodne aspoň v niektorých významoch čisto vidové (porov. z češtiny: *já jsem jeho budúcí škodu wyznamenala;* = vypozorovala; Zub.), ale slovesá *zaznamenať, vyznamenať* sa osamostatnili ako lexikálne perfektíva, a tým bola daná možnosť tvoriť k nim druhotné imperfektívne tvary. Ak sa v období, o ktorom je reč, použil tvar *vyznamenám, vyznačím* „insignio", bol to tvar čisto vidový (k *znamenať, značiť*).

II

Pohľad na štruktúru nominatívnych významov slovies *znamenať* — *vyznamenať* — *zaznamenať* (nakoľko to nateraz dovoľuje daný stav v excerpcii historického materiálu) v prednárodnom období slovenčiny a češtiny ukazuje, že významový obsah „litteris mandare" bol jednou zložkou vo významovej stavbe všetkých troch slovies. Celkovou sémantickou stavbou sa uvedené slovesá nekryli. „Litteris mandare" bolo základným významom len pri *zaznamenať*. Slovesá *znamenať* a *vyznamenať* boli pomerne mnohoznačné, ale celkovou významovou stavbou blízke. Zmeny významovej štruktúry jednotlivých slovies ovplyvnili ich vzájomný vzťah v ďalšom vývine. Významné hospodársko-spoločenské zmeny na prechode od feudálneho zriadenia ku kapitalistickému, vytváranie novodobého slovenského národa v období štúrovskom a vytváranie novodobého českého národa v dobe národného obrodenia asi o pol storočia prv sú obdobím formovania obidvoch novodobých národných jazykov. Nové, vysoké spoločenské požiadavky, ktoré v tej dobe mal spĺňať národný spisovný jazyk, podnietili neobyčajný rast, zmeny a prestavbu slovnej zásoby, a to nielen na pláne tvaroslovnom, ale aj sémantickom. Utváraním nových slov, nových slovných významov, špecializovaním slovných významov pre nové pojmy sa dostávajú slová do nových homonymných a synonymných vzťahov. V slovenských pomeroch sa okrem toho mocnejšie prejavil vplyv spisovnej češtiny. Nové podnety nemali, prirodzene, ráz nejakých revolučných zmien, ale nové vzťahy sa rozvíjali postupne. Tak je to aj pri slovesách, o ktorých je v článku reč.

Vývin po rovnakej línii pokračoval pri slovese *zaznamenať*. Jeho základným významom v slovenčine zostalo „písomne alebo ináč zachytávať, zapisovať". Napr.: *Túto udalosť zaznamenali do obecnej zápisnice* (Šikura 1944). Iba tento význam nájdeme v Jančovičovom[30]) a Loosovom[31]) slovníku. Okolo tohto významového jadra sa zoskupuje niekoľko odvodených vý-

---

[30]) Š. Jančovič, *Noví slovensko-maďarskí a maďarsko-slovenskí slovník*, Sarvaš 1848, 400.

[31]) J. Loos, *Slowník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči III*, Budapešť 1871, 629.

znamov: „zaznamenať slovami“, t. j. „povedať, poznamenať“ a „zbadať, postrehnúť“, porov. príklady: ...*a hodno zaznamenať, že ešte roku 1868*... (J. Škultéty 1911); *Výslovnú nenávisť v tejto dobe môžeme zaznamenať len medzi Maďarmi a Srbmi* (D. Rapant, K počiatkom maďarizácie I, 164; doklady z Ansl). V idiomatických spojeniach typu *zaznamenať vplyv, prírastok* a pod. ide o frazeologický viazaný význam. Takouto významovou stavbou sa sloveso *zaznamenať* priblížilo k staršej významovej stavbe príbuzného slovesa *znamenať*. Medzi jeho významovými obsahmi chýba len zložka „mať význam, dôležitosť — bedeuten“. Môže to súvisieť s dosť jednoznačným sémantickým vývinom slovesa *znamenať* práve k tomuto nominatívnemu významu (totiž „mať význam, dôležitosť“), ktorý má dnes v slovese *znamenať* bezpochyby hierarchicky základné postavenie. V národnom spisovnom jazyku sa teda postupne odstraňuje neželateľná mnohovýznamovosť slov a pre dôležité pojmy sa ustaľujú osobitné lexikálne jednotky.

Obdobnú vývinovú cestu pri slovese *zaznamenávati* môžeme sledovať od Jungmanna v novej češtine. J. Jungmann[32]) osvetľuje význam „zaznamenávám“ slovesami *poznamenati, znamenati, zapsati*. Niekoľko dokladov: ...*a wsse na wlas sobě zaznamenává*... (Pařízek 1790; Anč); *Rusko na Wás patřj a hrdé na Wás zachowáwá památku Wassich slawných činů, a w dĕgopisy swé ge zaznamenáwá* (Pražské Noviny 1831; Anč). V rukopise *Příručného slovníka jazyka českého* je sémantická stavba slovesa rozčlenená na tieto hlavné významy: 1. „písomne uchovávať, zapisovať“, 2. „zmyslovou činnosťou postrehovať, všímať si niečo“, 3. „niečo popisovať, zmieňovať sa o niečom“, 4. „niečo znamienkom označovať, poznamenávať“. Frazeologicky viazaný význam „zaznamenať prírastok, vplyv a pod.“, hoci sa v rukopise neuvádza, je aj v češtine obvyklý.

Smerom k väčšej jednoznačosti sa od štúrovskej doby vyvíjala významová štruktúra slovesa *znamenať*. Loosove[33]) významy sa ešte celkove kryjú s tými, ktoré pozná Bernolák, ale hojné doklady z 50-tych rokov XIX. stor. na „znamenať — bedeuten“ svedčia, že sa hierarchia významov pozmenila tak, ako ich zachytil A. Bernolák. Niekoľko príkladov: *Čo majú znamenať znaki v Kalendároch na každí ďeň užívanje* (Domová pokladnica 1847); *P. A. Stafford ... narádzajúc k tomu, že bi sa táto náhrada ... druhí ráz čítala, čo tolko znamená*.. (Slovenskje Národňje Novini 1848); *Podľa výkladu nekterých obrado-vykladačov znamenajú*... (A. Radlinský 1849). Doklady z neskoršej doby a početné doklady zo súčasného spisovného jazyka v archíve Ústavu slovenského jazyka jasne ukazujú, že živé významy slovesa *znamenať* sú iba „mať význam, zmysel, platnosť, značiť; predstavovať“. Napr.: *To inými slovami znamená*... (Budovateľ V); *Strniskové miešanky znamenajú istú záchranu pri neúrode jarného krmu* (Maloch, Krmovinárska príručka). V tomto základnom význame patria do jedného významového

---

32) *Slovník V*, 603.
33) *Slowník*, 640.

okruhu výrazy: *znamenať — význam*. Pre staršie, dnes zastaralé významy tohto slovesa sa používajú príslušné synonymá: 1. „badať, pozorovať, postrehovať"; 2. „značiť, zaznačiť, poznamenať; k podstatnému menu *znamenie (znak)* patria spojenia *robiť znamenie (znak)*; 3. „vyznamenať, vyznačiť". Frazeologický viazaný je význam „znamenať sa s úctou, krížom".

V rukopise Příručného slovníka jazyka českého je významová stavba slovesa *znamenati* rozčlenená takto:

1. „znamením alebo vôbec niečím označovať, značiť, poznamenávať";
2. „robiť si poznámky, zapisovať, písať, zaznamenávať";
3. „svojimi zmyslami postrehovať, pozorovať, všímať si";
4. „mať význam, cenu, platnosť".

Tretí význam je bežný v knižnom, nie v hovorenom spisovnom jazyku. V porovnaní so starou češtinou je významová stavba slovesa *znamenati* zjednodušená, v porovnaní s dnešným stavom spisovnej slovenčiny je zas bohatšia. Rozvetvenejšia významová stavba v spisovnej češtine sa dá vysvetľovať dvojako. Predovšetkým dlhou literárnou tradíciou spisovnej češtiny. Pri utváraní spisovnej slovenčiny za štúrovcov sa viac prizeralo na súčasný stav ľudového jazyka. Druhý dôvod je vnútorno jazykový. V slovenčine bolo od samého začiatku sloveso *značiť* synonymom niekoľkých významov slovesa *znamenať* (o tom sme hovorili vyššie). Preto sa mohol pri slovese *znamenať* vývin v spisovnej slovenčine uberať po línii „significare" a pri slovese *značiť* po línii „signare, notare" omnoho jednoznačnejšie ako v spisovnej češtine, kde sú slovesá *značiti, zaznačiti, vyznačiti, označiti* pomerne nové slová, prevzaté zo slovenčiny a poľštiny začiatkom 19. stor. Vec je však zložitejšia, pretože v prvej polovici 19. stor. sloveso *značiť* rozširuje svoj významový obsah o „znamenať, mať zmysel, význam". O tom v kap. III.

Pri slovese *vyznamenať* sa uskutočnila najvýraznejšia prestavba obsahovej stránky. Zmeny, ktoré budeme sledovať v dobe českého národného obrodenia v češtine, dostali sa i do slovenčiny.

Bohato rozvinutá významová stavba tohto slovesa sa na konci 18. stor. rozšírila o nový významový obsah, ktorý sa predtým vyjadroval slovesom *znamenati:* „vyznamenávať sa, vyznačovať sa". Z najstarších dokladov: *S obzwlásstnj odatnostj se wyznamenali* (Schoenfeldské C. K. Pražské Noviny 1790, 13a; doklady sú z Anč.); ... *(setník) se při té přjležitosti skrze swau horlivost a dobročinnost obwzlásstně* (!) *wyznamenuge* (k *vyznamenati se;* ib. 1790, 57b). Až zo začiatku 19. storočia sú doklady na význam „vyznamenávať, vyznačovať niekoho, byť príznačným", napr.: ... *(Neapolitán) cosy odwážného w pohledu má, co ho před ginými národy wyznamenáwá* (M. Zd. Polák, Cesta do Italie, Dobroslav 2/2, 1821, 3). S novým významom slovesa *vyznamenávati (se)* začalo sa spájať i podstatné meno *vyznamenání*. Taktiež zo začiatku 19. storočia sú najstaršie doklady na význam „vyznamenanie, vyznačenie, pocta": *Byloť to tedy wždycky weliké wyznamenánj a čest každého žáka, který takowých procházek aučasten byl* (J. Rauten-

kranc: Hlasatel 4, 1818, 499); *Onen, kterýžby prwnj na zdi wystaupil, ... obdržj znamenj pocty swého wyznamenánj* (Krameriusovy Vlastenecké noviny 1812, 18b). Prvý slovník, ktorý uvádza tieto nové významy, je Thámov *Deutsch-böhmiches ... Wörterbuch* I (Praha 1814). Sloveso *auszeichnen* prekladá Thám výrazmi: „wyznamenati, sich, wyniknauti, wyskytnauti se nad giné, předčjti nad giné, včiniti se znamenitým, znamenitěgssjm" (str. 153). Uvádza i podstatné meno Auszeichnung: „wyznamenánj" so synonymami *wyniknutj, předčenj, přednůstka* (str. 153). K novotvarom kritický J. Dobrovský nepojal tieto nové slová do svojho nemecko-českého slovníka. „Er hat sich ausgezeichnet" prekladá ako *předčil giné, wýtečným se včinil.*[34]) Zo svedectva súčasníkov vidíme, že tento nový význam je kalkom z nemeckého *auszeichnen (vy-znamenať)*. J. Palkovič[35]) neodporúča používať „nové slovo z nemčiny doslovne (buchstäblich) preložené *vyznamenati se — sich auszeichnen*", radšej: *ukázalým, patrným se stati, učiniti.* Aj J. Jungmann[36]) pripomína súvislosť českého *vyznamenati se* s nemeckým *sich auszeichnen.* Ide jasne o sémantický kalk.

Druhou novou okolnosťou, ktorá taktiež zasiahla vývin v slovenčine, bolo utvorenie nového slova vedľa *vyznamenání*, a to *význam*. Mnohovýznamnosť slov *vyznamenati, vyznamenání* nebola v súlade s požiadavkami, ktoré mal spĺňať moderný spisovný jazyk. Pripomeňme len, že podstatné meno *vyznamenání* malo na začiatku 19. stor. okrem doteraz spomínaných významov ešte tieto ďalšie: „zoznam", „záznam", „poznámka", „obraz", „podstata", „výraz", „slovo" (podľa materiálu v Anč). Tento stav sa neudržal rovnako, ako sa neudržala niekoľkonásobnosť výrazových prostriedkov pre jeden zložitý myšlienkový obsah.[37]) Ako synonymum vedľa *vyznamenání* bol utvorený tvar *význam.* Po prvý raz ho uvádza vo svojom nemecko-českom slovníku K. I. Tham:[38]) „Bedeutung, eines Wortes *wyznamenánj, n.; wýznam, m.*" Najstaršie doklady sú z Jungmannových Prwotín pěkných umění: *Cabale, z franc. cabale, a to z hebr. cabala neb cabbala (tagemný* weyznam *hebreyských pjsmen a slow)* (Prwotiny 1813, 181 b); ... *gestli pak ale tento* wýznam *stačj, aby vzený herinğ také tim pogmenowán býti mohl gménem, ...* (Prwotiny 1815, 176). V terminologickom zmysle používa toto slovo A. Marek v *Logike* (1820, 81); *Čiň rozsuzowánj neb zawjránj gest rozsudek w podmětném wýznamu, ...* (Doklady z Anč). Istý čas sa slovo *význam* používalo ako rovnoznačné vedľa *vyznamenání — vyznamenávání* a *znamení*[39]) a malo rovnako pestrú významovú náplň. Staromilci uprednostňovali starší výraz *vyznamenání*. J. Palkovič píše: „význam bess[er]

---

[34]) J. Dobrovský, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch I,* Praha 1821, 86.

[35]) *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch II,* Bratislava 1821, 2708.

[36]) *Slovník V,* 396.

[37]) Niekoľkonásobnosť výrazových prostriedkov bola vôbec príznačná pre Jungmannovu terminológiu. K tomu porov. A. Jedlička, *Josef Jungmann a obrozenská terminologie literárně vědná a linguistická,* Praha 1949, 76.

[38]) *Deutsch-böhmisches Wörterbuch I,* 164.

[39]) *Slovník V,* 395, 396.

wyznamenánj".[40]) Tieto snahy však nepriniesli ovocie. Slovo sa ujalo a jeho obsah sa užšie vymedzil. Postupne sa ustálili ako základné nominatívne významy „myšlienkový obsah, zmysel niečoho; gramatický význam slova" a „významnosť, dôležitosť, dosah". Významy „výraz, slovný výraz, slovo, pomenovanie" sa v dnešnej spisovnej češtine hodnotia ako zastaralé.[41]) Čeština má pre ne osobitné pomenovania.

Zjednodušila sa i sémantická stavba slovesa *vyznamenati*. V dnešnej spisovnej češtine je jedine živým významom tohto slovesa význam „preukazovať niekomu česť, odmeňovať niekoho". Významy „znamenať niečo", „kresbou, písomne alebo ináč niečo znázorňovať, vyznačovať", „vyrozumievať niečo", „byť charakteristický, príznačný pre niekoho, niečo" sú zastaralé.[42]) S týmto obsahom súvisí slovesné podstatné meno *vyznamenání*. Podstatné meno *význam* patrí do významového okruhu slovesa *znamenati*. Videli sme, že takéto sémantické vzťahy sú pomerne nové.

Vývin významovej stavby slov *vyznamenať* — *vyznamenanie* v spisovnej slovenčine bol podobný: od pôvodnej mnohoznačnosti týchto slov k dočasnej mnohotvárnosti a napokon k užšiemu špecifikovaniu významov, čo malo za následok vytvorenie nových sémantických vzťahov v štruktúre slovenskej slovnej zásoby.

V štúrovskej dobe a v matičných rokoch sú ešte živé staršie významy slovesa *vyznamenať*. Napr.:

1. „označovať, vyjadrovať": ... *ktoré zdvojené údy tela ľudského* vyznamenávajú, *jako oko, ucho, ruka, noha* ... (M. Hattala 1852); *Biela barva je v prírode barva svetla a v poťahu na rozum náš* vyznamenáva *duchovnú osvietenosť* (A. Radlinský 1849);

2. „znamenať, mať význam": *Hľadám-li v dejepisných svedoctvách význam mena „Magyar", prichodím k tomu presvedčeniu, že ono* nevyznamenáva *národnosť* ... (Sokol 1867); *Dnes už cítil, čo to* vyznamenáva *domovina, čo svojeť* (Orol 1882);

3. Od štyridsiatych rokov sa už dá doložiť nový význam „vyznačovať, charakterizovať niekoho, vyznačovať sa". Napr.: ... *že sú občanmi* ... *ľudskými ustanovizňami nad iné* sa vyznamenávajúceho *štátu* (Orol 1872; doklady z Adsl). I Loos[43]) uvádza pri slovese *vyznamenať* nový význam „auszeichnen". Keď štúrovci prevzali z češtiny novotvary *význam, významnosť*, bola za čas v novom spisovnom jazyku podobná mnohoznačnosť a mnohotvárnosť, akú sme konštatovali o obrodenskej češtine. Na vyjadrenie celkove rovnakého obsahu sa vedľa *vyznamenávanie* (napr.: ... *abysme jednali o diplome Mikulovskom, a to o ňom samom, nie ale o jeho tajnom dákom* vyznamenávaní; Letopis MS 1868) sa používali novotvary *značenie, význam, významnosť*. Niekoľko príkladov: *Litvani a Lotiši v Ruskej a Pruskej sú*

[40]) *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch* II, 2708.
[41]) Rukopis *Přír.*
[42]) Rukopis *Přír.*
[43]) *Slowník*, 600.

bez lepšieho značeňja *z príčini tej* . . . (Orol Tatránski I, 1845) ; *„i“* . . . *v slove biť vo* vízname *esse sein ňje je korennuo* . . . (Štúr, Nauka 1846, 16) ; . . . *aňi* víznam *toho* . . . *ňeveďeu* (Slov. Nár. Nov. 1845) ; *Vidno, že v Anglickej „kupectvo“ a „život“ jeden a ten istí* víznam *majú,* . . . (Domová pokladnica 1847) ; *Mnohie síce koreňe sú už samje slová dostávajúc zaraz* víznamnosť *úplnú* . . . (Štúr, Nauka 1846) ; *Z ktorých predmetov mnohé sú nemalej ceny a* významnosti *ohľadom na dejiny národa našeho* (Letopis MS 1867). Boli pokusy použiť nové slovo *význam* ako odvodzovací základ pre domáce ekvivalenty výrazov *charakterizovať, charakteristika.* Príklady z Orla Tatránskeho I: . . . *inší jednej vuoňu k tomu, druhej, treťej a. i. k inšjemu milovanjemu predmetu prirovnávali a rozmaňito* víznamuvali *(charakterisiren);* . . . *všetkích ale prjemerním (diametral) súdom muože sa ona takto* víznamčiť: . . .; . . . *tvrdo je teda stupeň (Grad) vuoňe a jej* víznamčeňje *alebo* víznamčivosť *slovnú rozpovedať.*[44]) Novotvary *významovať, významčiť sa, vyznamčenie, významčitosť* sa v spisovnom jazyku neujali.

V ďalšom ustaľovaní slovenskej spisovnej normy sa táto prílišná mnohoznačnosť a mnohotvárnosť odstránila. I v slovenčine vývin postupoval v smere diferencovania slov *vyznamenať — vyznamenanie* a *význam.* J. Loos[45]) ešte rozoznáva pri slovese *vyznamenať* dva významové obsahy: „megjelel, bezeichnen“ a „kitüntet, auszeichnen“. V dnešnej spisovnej slovenčine má sloveso *vyznamenať* živý nominatívny význam „odmeniť, poctiť niekoho“ (*Ústredné družstvo* vyznamenalo *ho záslužným diplomom,* Hosp. obzor), *vyznamenať sa* má význam „vyznačovať sa“ (. . . *merali mestské víno, ktorým sa Bratislava vždy* vyznamenala, Š. Hoza, 1953). Ostatné významy sú dnes zastaralé. Náš jazyk má pre ne osobitné pomenovania. Slovesné podstatné meno *vyznamenanie* patrí do tohto významového okruhu. Slovo *význam* sa od tohto radu osamostatnilo a v dôsledku prestavby významovej štruktúry slovesa *znamenať* patrí do významového okruhu výrazov *znamenať, mať význam.*

Takýmto vývinom sa významová stavba týchto troch slovies v obidvoch spisovných jazykoch oddialila.

III

V predchádzajúcich výkladoch sme spomenuli, že slovesá *znamenať — vyznamenať — zaznamenať* mali do doby obrodenskej v češtine a v slovenčine obdobnú významovú stavbu, sčasti sa však odlišovali synonymnými vzťahmi. Pre viaceré významy boli v slovenčine na rozdiel od češtiny synonymá *značiť* a príslušné odvodené slovesá. Táto skutočnosť v istom smere ovplyvnila vývin slovného významu pri slovese *znamenať.* V dobe českého národného obrodenia, keď sa novodobá čeština bohato rozvíjala najmä po línii terminogickej, dostali sa tieto slová i do češtiny. V doterajšej litera-

---

44) Doklady sú z Adsl.
45) *Slowník,* 600.

túre sa hovorí, že sloveso *značiti* bolo prevzaté zo slovenčiny, *vyznačiti, označiti* z poľštiny.[46]) Štúdium významovej stránky týchto slovies ako zložitej jednoty na jednej strane tieto zistenia potvrdzuje, ale súčasne ukazuje, že vzájomné vzťahy medzi spisovnými jazykmi prvej poloviny 19. storočia v Čechách, na Slovensku a v Poľsku boli tesnejšie a zložitejšie. Pokúsim sa trochu osvetliť túto otázku.

V kap. I sme konštatovali o významovej stavbe slovesa z n a č i ť toto: Sloveso *značiť* malo v našom spisovnom jazyku pred štúrovským obdobím významy: 1. „dávať znamenie, znamením označiť", 2. „zaznamenať", 3. „vyznamenať", 4. „kresliť, rysovať". Význam „znamenať — bedeuten" sa dá doložiť až od štúrovskej doby, je novší a nepoznajú ho ani naše nárečia.

Slovo *značiť* je teda v slovenčine starý, domáci lexikálny prvok. Z tohto hľadiska treba hodnotiť staršie doklady. Napr. z r. 1606: *Titose wsseczky* značžime *na Rohach* ... (Rodinný archív Révayovcov zo Štiavničky; Adsl). Význam „lineare" je doložený v rukopisnom slovníku R. Hadvabného z r. 1763: *wýlinuğem, wýragsuğem, čárki — prowázki táhnem, značjm, naznačuğem.*[47]) Najstaršie doklady na sloveso *značiti* v spisovnej češtine (v Anč) sú zo sedemdesiatych rokov 18. storočia, a to na terminologický význam „kresliť, rysovať", ktorý sa v slovenčine a v češtine natrvalo neujal, a na význam „dávať znamenie, znamením označiť":

r. 1773: *Potom musegj se mladj samčekowé do plemena způsobnj wyhledáwati a* značiti, ... (= označovať; Wiegand, Hosp. ruční knížka, 147); r. 1776: *Tam (ve škole) má také mládeži ... stawěcské, též mechanicské navčby, gako y* značenj *gak s kružátkem i liniálem, tak bez těch nástrogů se vyskytnauti* (= rysovanie; Škol. řád, 20); r. 1777: ... *řka k djtkam, že gim předně přjmau čárku* znatčiti *chce,* ... (= kreslit; Kniha meth. 1, 167).

Medzi staršími českými dokladmi na *značiti* nachádzame autorov ako: J. Kollár, P. J. Šafárik, B. Němcová, J. M. Hurban, Ľ. Štúr. I Slováci, píšúci v tom čase po česky, i českí spisovatelia, ktorí poznali slovenské pomery a slovenský jazyk tak dobre ako napr. B. Němcová, mali podiel na udomácňovaní niektorých slovenských slov vo vtedajšej spisovnej češtine.

Od dvadsiatych rokov sú v spisovnej češtine doklady na nový význam slovesa *značiti,* a to „znamenať, mať význam", ktorý v slovenčine tej doby nebol známy. Porov. príklady:
r. 1820: ... *a tak by* značila *tolik* ... („znamenala", J. Jungmann, Slowesnost XXXIV, 30); r. 1822: ... *o negatiwné celosti, kterau slowjčko ne již dostatečně značj* ... („znamená, vyjadruje"; Krok 1, 3, str. 45). Vzhľadom na poľský vplyv pri prevzatí slovies *označiti* a *vyznačiti* sa domnievam, že

---

[46]) Pozri napr. B. H a v r á n e k, *Vývoj spisovného jazyka českého.* Československá vlastivěda III, Praha 1934, 87, 91 alebo *Učebnice jazyka českého pro jedenáctý postupný ročník jedenáctileté střední školy,* Praha 1954, 16, 17.
[47]) *Syllabus dictionarii,* fotokópia, 1267.

tento význam sa dostal do češtiny (a odtiaľ do slovenčiny) z poľského jazyka.[48])

Keď sloveso *značiti* pribralo význam „significare“, stalo sa dôležitým synonymom slovesa *znamenati*. Jeho postupné zdomácňovanie sa prejavuje ako dôslednejšie približovanie sa k významovej štruktúre slovesa *znamenati*. Takto si vysvetľujem, že sa sloveso *značiti* v spisovnej češtine začalo používať aj vo význame „zbadať, vidieť“, ktorý v slovenčine nebol známy. Porov. príklad z r. 1845: *Na vše strany skoumavě si founí, // A jak nikde žádného* neznačil, // *Písku, mechu snášel, jak jen stačil,* ... („nezbadal“; Klácel, Ferina 99). Význam „vidieť, badať, zisťovať“ je v dnešnej významovej stavbe slovesa *značiti* zastaralý.[49])

Je pravdepodobné, že rozšírenie významovej stavby slov *značiť — značenie* v štúrovskej slovenčine o nominatívne významy „označovať“, „znamenať“ a „význam“, „dôležitosť“ sa uskutočnilo prostredníctvom češtiny. Uvedieme niekoľko najstarších dokladov na tieto významy v Adsl:

r. 1846: ... *samohláski* ... *osobitňe stojace (sa) vždi príduchom značja* („označujú“; Ľ. Štúr, Nauka 13); 1844: *Šetki tje pokladi zvuku,* značeňja, *rozmaňitosťi, hojnosťi vírazou, novosťi porekaďjel* ... *ležali zahrabanje* („významy“; Nitra II); 1846: *Menoslovja* značeňím *svojím sú najviac alebo samostatnje alebo prídavnje mená slovesné* („významom“; Ľ. Štúr, Nauka 83); 1847: *Hraňičnje míta daktorej krajini majú rozličnuo* značeňja, *príčini a cjele* („dôležitosť“: SNN 1847).

Takto sa aj v slovenčine sloveso *značiť* ešte viac priblížilo k významovej stavbe slovesa *znamenať*.

Vývin významovej stavby slovesa v y z n a č i ť sa dá vysvetliť len zo vzájomného vzťahu významovej štruktúry slovies *znamenať — značiť* a *vyznamenať — vyznačiť“.*

Tak ako bolo v štúrovskej dobe sloveso *vyznamenať* mnohoznačné, i *vyznačiť* malo spočiatku rozvetvenú významovú stavbu. Jeho význam sa rozširuje v troch smeroch: 1. „určiť, vymerať, vybrať, navrhovať“; 2. „vyjadriť“ (ausdrücken, bezeichnen); 3. „vyznamenať“ (auszeichnen), „vyznamenať sa“ (sich auszeichnen). Z týchto významov 2. a 3. predstavujú nové prvky vo významovej štruktúre slovesa *vyznačiť*. Aké sú ich pramene? Po utvorení úzkeho synonymného vzťahu medzi *znamenať* a *značiť* aj významová štruktúra slovesa *vyznačiť* sa pripodobnila slovesu *vyznamenať*. Takto sa významový obsah slovesa *vyznačiť* rozšíril. Uvedieme niekoľko príkladov zo štúrovského jazyka na spomenuté významy:

1. „určiť, stanoviť: ... *keď budeme tou cestou kráčať, kterú nám on* vyznačil (A. Radlinský, Poklady I, 2, 1849); „vymerať“: *v náraďe sňemovnej, pod predošlím sňemom vipracovanej,* viznačuje sa *počjatočním školám 6 rokov,* ... (SNN, 1847); „menovaný“: *Na jeho mjesto za dočasnjeho ministra* viznačení je ... (SNN, 1845);

---

[48]) Porov. M. S. B. L i n d e, *Słownik języka polskiego VI,* vydanie 3. fotoofsetové, 1951, 1118—9: „Co to znaczy? was bedeutet das, was soll das bedeuten, was heißt das?“

[49]) Rukopis *Přír.*

2. „vyjadriť“: *Ňeznáme reči, ktorábi tento ťenunkí rozďjel prítomnosťi bola lapila a ho slovesamí* viznačila ... (Ľ. Štúr, Nauka, 1846);
3. „charakterizovať, byť príznačný“: *Za ňim (!) sa poberau sluha jeho, tlstá kabaňa a široká hrubá šabla ho* viznačuvali (J. M. Hurban, Nitra III, 1846); *Vzorná príkladnosť* viznačuvala *jeho celí život* (SNN, 1847); „vynikať, vyznamenávať sa“: ... *naši predkovia tím* sa viznačovali, *že ... chudobnjemu ňedali žobrať* (SNN, 1845); *Zelený štvrtok* vyznačuje sa *nad ostatnie dne roka rozličnými názvy* (A. Radlinský, Poklady I, 2, 1849).

Podobne sa rozšíril obsah slovesného podstatného mena *vyznačenie:*

„vyjadrenie“: *Dlhá silaba v prítomnom čase* (v „robím“) *slúži len k viznamenaňú* a viznačeňú *prítomnosti* (Ľ. Štúr, Nauka, 1846); „vyznamenanie“: Viznačenja *rozďelujú sa ... takto: ...* (SNN, 1845); „vyniknutie“: ... *obec človeku pole k* viznačeňú sa ... *otvára* ... (SNN, 1845).[50])

Vývin významovej stavby slovesa *vyznačiť* prebiehal paralelne s vývinom obsahovej stránky slovesa *vyznamenať*. Význam „vyjadrovať, označovať“ ustúpil a je dnes pri obidvoch slovesách zastaralý. Sloveso *vyznačiť* má v dnešnej spisovnej slovenčine nominatívne významy „odmeniť, poctiť niekoho, byť príznačný“ (ako sloveso *vyznamenať*) a okrem toho živý zostal tiež význam „zaznačiť, určiť, stanoviť“.

Iné boli vývinové cesty v spisovnej češtine. V češtine nešlo o rozširovanie významu slovesa *vyznačiti*, ale o prevzatie a zdomácňovanie tohto slova. Podľa údaja v Jungmannovom Slovníku[51]) pri slovese *vyznačiti:* „wyznačiti (pol. wyznaczać, wyznaczywać)“ možno pomýšľať na poľské prostredníctvo. Ale ako tu vysvetliť význam „vyznamenať — auszeichnen“, ktorý Linde nepozná?[52]) Najstaršie doklady na tento význam (v Anč) sú z dvadsiatych až tridsiatych rokov: ... *oba bratřj Schlegelové, ...* se *zwláště* wyznačili („vyznamenali sa, vynikli“; Fr. Palacký, Krok I, 1823); *Tušjm, že muž, přede wšjm twau milostj* wyznačený („der Mann, den deine Gunst vor allen auszeichnet“; P. J. Šafárik, Schiller, Maria Stuart, 1831).

Prameňom mohlo byť sémanticky blízke sloveso *vyznamenati*. Ale nie je bez dôležitosti ani okolnosť, že medzi najstaršími dokladmi nachádzame mená slovenských autorov, ktorí písali po česky (P. J. Šafárik, J. Kollár, Ľ. Štúr). Aj ich prostredníctvom sa dostával do vtedajšej spisovnej češtiny význam „vyznačiti — auszeichnen“, ktorý v slovenčine pevne zakotvil. V ďalšom vývine významovej stavby slovesa *vyznačiti* v češtine sa tento význam dostal do okrajového postavenia. Živý zostal význam „prejaviť sa“, význam „vyniknúť, vyznamenať sa niečím“ (o osobe) je zastaralý a sloveso *vyznačiti* vo význame „vyznamenať niekoho“ sa v češtine nepoužíva.[53])

O z n a č i ť. Z doterajšej kusej excerpcie slovenského historického materiálu sa nedá ustáliť, v akom význame sa sloveso *označiť* používalo v spisovnom jazyku na Slovensku pred štúrovským obdobím. A. Bernolák toto slovo

[50]) Všetky doklady sú z Adsl.
[51]) *Slovník V*, 395.
[52]) Porov. L i n d e, *Słownik VI*, 558.
[53]) Podľa rukopisu *Přír.*

neuvádza, ale J. Jungmann[54]) má pri *označiti* s významom „poznamenati, naznačiti, bezeichnen" poznámku, že ide o slovenské slovo. Jungmannov záznam potvrdzujú viaceré slovenské nárečia. V našich nárečiach sa používa častejšie tvar *poznačiť* ako *označiť*. Ale nie je ojedinelé ani sloveso *označiť* s významom „poznamenať":[55]) Napr. *u zme šetki raľie označiľi* (D. a Str. Orava; dr. A. Habovštiak), *označ sebe, ʒe zarežeš!* (Klčov; F. Kočiš), *označ si tí kurence!* (Nové Mesto n/V.; V. Krupa).

V štúrovskom období sa obsah slov *označiť — označenie* rozširuje o významy 1. „vyjadrovať, pomenovávať", 2. „charakterizovať, vyznačovať". Porov. príklady: *označenie: ... prinútenými byť videli sa k* označeniu *zvláštnych hlások* ... (Lipa 1864); *označovať: ... voždi ho (Štúra)* označovau *višší, pri tom zádumčiví pohlad do ňebe* ... (Slovenskje Pohladi 1851). *Označiť* sa stalo synonymom slovesa *vyznačiť*. Do podobného vzťahu sa načas dostali i slovesné podstatné mená *označenie — vyznačenie*. Ale vývin významovej stavby v spisovnej slovenčine pokračoval smerom k väčšej jednoznačnosti. Význam „charakterizovať, vyznačovať, vyznačovať sa" postupne prestáva byť živým; dnes je zastaralý. V dnešnej významovej stavbe slovesa *označiť* sú živé významy „opatriť znakom", „určiť", „pokladať za niekoho, niečo" a „pomenovať", „vyjadriť".

Hlavný podiel na prevzatí a zdomácňovaní slov *označiti, označení* v spisovnej češtine mala asi poľština. Najstaršie doklady sú z 20. rokov. R. 1820: ... *než k* označenj *wystawených představ potřebno* („pomenovanie"; J. Jungmann, Slovesnost XII, 6); 1824: Označugjť *wznikánj podpowědj, saustaw a pogediných mjněnj* („vyjadrujú"; Jednání spol. mus. 2, 59). V tridsiatych až štyridsiatych rokoch mali tieto slová v češtine veľmi širokú významovú náplň. Nevyjadrovali sa nimi iba tie významové obsahy, ktoré boli vlastné súčasnej poľštine,[56]) ale podobne ako v štúrovskej slovenčine *označiti* bolo istý čas synonymom k *vyznačiti*. Aj v češtine sa významová stavba tohto slovesa neskoršie vyvíja smerom k väčšej jednoznačnosti; významy „vyznačovať, vyznačovať sa" ustupujú. Ťažko rozhodnúť, do akej miery bolo rozšírenie významovej stavby slov *označiť — označenie* v štúrovskej slovenčine podmienené vnútorným jazykovým vývinom a do akej miery ho podmieňovali pomery v češtine.

Takto vznikli v novej češtine synonymné členy *značiti — vyznačiti — zaznačiti* pre rad *znamenati — vyznamenati — zaznamenati*. Nastalo tým zblíženie so stavom v slovenčine, i keď obsahová stavba slov *značiti — vyznačiti — zaznačiti* nie je celkom totožná so slovenskou.

---

[54]) *Slovník II*, 1027.

[55]) Porov. pozn. 16. Dotazníkom, ktorý mal len informatívny ráz, som zistil výskyt tvaru *označiť* na týchto miestach: Turč. Blatnica (okr. Martin), Záv. Poruba (okr. L. Mikuláš), Dolná a Stredná Orava, Ratkovské Bystré (okr. Revúca); Nové Mesto n/Váhom, Mojzesovo (okr. Šurany), Dúbravka (okr. Bratislava); Obišovce (okr. Košice), Klčov (okr. Levoča).

[56]) *Oznaczyć, obznaczyć:* a) znaki około czego podawać, b) oznaczać, do poznania podawać, dawać poznać — L i n d e, *Słownik* III, 637.

S načrtnutými významovými zmenami súvisia i niektoré zmeny vo vyjadrovaní slovesných vidov. Slová *vyznamenať (sa)* — *vyznamenanie* sa osamostatnili od podstatného mená *význam*, ktoré sa zas dostalo do blízkeho vzťahu so slovesom *znamenať*. Niet pochýb, že v pomere k slovesu *znamenať* je dnešné *vyznamenať* samostatnou lexikálnou jednotkou. Možno od neho tvoriť druhotné imperfektívne tvary *vyznamenávať*. To isté sa dá povedať o slovese *vyznačiť (sa)* — *vyznačovať (sa)*. Novšie významy slovesa *zaznamenať* „zbadať", „zmieniť sa, povedať" sa viažu na tvar s predponou *za-*. Ide o lexikálne perfektívum.

IV

Rozoznávame niekoľko druhov synoným. Členy synonymného radu môžu byť zameniteľné, ak majú rovnaký sémantický obsah i štylistickú platnosť. Napr. pre nejaký pojem má jazyk termín domáci a cudzí, prevzatý: *podstatné meno* — *substantívum, dejiny* — *história, vývoz* — *export*. Častejšie nie sú členy synonymného radu zameniteľné. Alebo majú zhodnú významovú stránku a odlišujú sa štylistickou platnosťou, napr. *jar* (štylisticky neutrálne slovo) — *vesna* (poetizmus), alebo ich významová stavba sa kryje len sčasti. Pretože sémantický obsah slova predstavuje obyčajne zložitejšiu štruktúru významov, v jazyku sú omnoho početnejšie a pre výstavbu slovnej zásoby dôležitejšie vzťahy čiastočnej zhody vo významovej štruktúre jednotlivých členov radu. Druhy takýchto vzťahov sú v jazyku veľmi pestré. V synonymnom vzťahu je napr. základný nominatívny význam jedného člena s odvodeným nominatívnym významom iného člena a pri treťom slove môže byť tento význam jeho výlučným obsahom, pretože významová stavba nie je taká rozvetvená.[57]) Termín synonymný vzťah bude potrebné používať nielen so zreteľom na významovú stavbu slova ako celok, ale aj pri zhode jednotlivých čiastkových významov. Vzťahy čiastočnej zhody vo významovej stavbe slov sú dôležité pre štruktúru slovnej zásoby preto, že členy vzájomne nezameniteľného radu slov vstupujú do podobných vzťahov čiastočnej synonymie s inými slovami svojimi ďalšími významami, takže ide o vzájomne späté reťaze slov.

V takýchto zložitejších súvislostiach sme sledovali vývin významovej stavby slov *znamenať* — *vyznamenať* — *zaznamenať* v slovenčine a češtine. Zhrnieme výsledky.

Pred formovaním národného spisovného jazyka českého a slovenského bola štruktúra významov uvedených slovies asi takáto:

znamenať „dávať znamenie, (znamením) označiť", „*litteris mandare*", „badať, pozorovať, poznávať", „mať význam, zmysel, značiť", „zapečatiť", „vyznamenávať, vyznačovať";

vyznamenať „označovať, vyjadrovať", „znamenať, mať význam", „vyznačovať, značiť", „*litteris mandare*";

[57]) K tomu porov. môj článok *Porovnávanie slovnej zásoby v príbuzných jazykoch*. Sborník na počesť T. Balana (v tlači).

zaznamenať „*litteris mandare*".

V literárnom jazyku sa ďalej rozširovala obsahová náplň slovesa *vyznamenať*. V slovenčine bolo pre viaceré významy synonymom sloveso *značiť* s príslušnými odvodenými tvarmi:

značiť „dávať znamenie, znamením označiť", „litteris mandare", „vyznamenať", „kresliť";

vyznačiť „poznačiť".

V národnom spisovnom jazyku slovenskom i českom sa ustaľujú pre dôležité pojmy osobitné lexikálne prvky a postupne sa odstraňuje prílišná mnohovýznamovosť slov. Z radu slov, ktoré boli jedným významom v synonymnom vzťahu a z ktorých dve boli veľmi blízke celkovou významovou stavbou, stali sa časom slová odlišného významu.

Po rovnakej línii sa vyvíja obsahová stavba slovesa *zaznamenať*. Základným významom zostalo „litteris mandare" a vedľa neho sa v obidvoch jazykoch vyvinuli odvodené významy „povedať, poznamenať", „zbadať, postrehnúť" a frazeologicky viazaný význam „zaznamenať prírastok, vplyv".

V spisovnej slovenčine sa obsah slovesa *znamenať* ustálil v podstate pre jeden významový okruh: „mať význam, zmysel; predstavovať". Akiste tu hral rolu pomer k významove blízkemu *značiť*, ktoré sa využívalo pre významový okruh „signare, notare". V češtine sa tento synonymný vzťah vytvoril až v dobe obrodenskej. Tu si sloveso *znamenati* podržalo v duchu literárnej tradície rozvetvenejšiu významovú stavbu: „znamením alebo vôbec niečím označovať, značiť, poznamenávať", „robiť si poznámky, zapisovať, písať, zaznamenávať", „svojimi zmyslami postrehovať, pozorovať, všímať si".

Pri slovese *vyznamenať* nastala najvýraznejšia sémantická prestavba, v dôsledku ktorej sa vytvorili nové synonymné vzťahy. Významová stavba tohto slovesa sa na konci 18. storočia v češtine rozšírila o nový významový obsah, ktorý sa predtým vyjadroval slovesom *znamenati:* „vyznamenávať, vyznačovať sa", od začiatku 19. storočia i „vyznamenávať, vyznačovať niekoho, byť príznačným"; tento význam vyjadrovalo i slovesné podstatné meno *vyznamenání*. Ide o kalk z nemeckého *auszeichnen*. Na začiatku 19. storočia bol vytvorený neologizmus *význam* pre pojem „Bedeutung". Mnohoznačnosť slov a mnohotvárnosť výrazov pre jeden pojem sa časom odstránila. Zjednodušila sa sémantická stavba slovesa *vyznamenati*. V dnešnej spisovnej češtine je živý len nový význam „auszeichnen", ostatné významy sú zastaralé. S týmto obsahom súvisí slovesné podstatné meno *vyznamenání*. Podstatné meno *význam* sa dostalo do významového okruhu slovesa *znamenati*. — Nový význam *vyznamenať* — „auszeichnen" sa dostal i do štúrovskej slovenčiny. Prevzatý bol i novotvar *význam*. Nové sémantické vzťahy sa vyvinuli podobne ako v češtine.

Do obrodenskej češtiny boli prevzaté zo slovenčiny a poľštiny slovesá *značiti — vyznačiti — označiti — zaznačiti*. Tým nastalo zblíženie so stavom v slovenčine. Nešlo však len o preberanie.

V dvadsiatych rokoch 19. storočia rozšírilo v češtine sloveso *značiti* (ktoré bolo prevzaté zo slovenčiny koncom 18. storočia) svoju sémantickú stavbu o význam „znamenať — bedeuten". Vzhľadom na poľský vplyv pri prevzatí slovies *vyznačiti* a *označiti* možno predpokladať, že tento význam sa dostal do češtiny z poľského jazyka. A z češtiny bol prevzatý do štúrovskej slovenčiny. Tým sa významová štruktúra slovies *znamenať* a *značiť* veľmi priblížila. Po utvorení úzkeho synonymného vzťahu medzi *znamenať* a *značiť* pripodobnila sa v slovenčine slovesu *vyznamenať* aj významová štruktúra slovesa *vyznačiť*. Sloveso *vyznačiť* má v dnešnej spisovnej slovenčine živé nominatívne významy „odmeniť, poctiť niekoho; byť príznačný" a „zaznačiť, určiť, stanoviť". V češtine bola iná situácia. Tam šlo o prevzatie a zdomácňovanie slova *vyznačiti*. Je pravdepodobná i účasť slovenčiny. Ale v češtine sa v ďalšom vývine významovej stavby slovesa *vyznačiti* dostal význam „auszeichnen" do okrajového postavenia.

S načrtnutou významovou prestavbou súviseli i niektoré zmeny vo vyjadrovaní slovesných vidov. Pred národným obdobím slovenčiny a češtiny boli tvary *vyznamenám, vyznačím* „insignio" čisto vidové (k *znamenať, značiť*). Po ustálení nových významových obsahov slovies *vyznamenať, vyznačiť* v 19. storočí stali sa tieto slovesá lexikálnymi perfektívami, od ktorých sa tvoria druhotné imperfektívne tvary *vyznamenávať, vyznačovať*.

Pri štúdiu týchto semaziologických otázok sa ukázalo niekoľko zákonitostí, ktoré by sa predbežne dali formulovať takto:

1. Pri utváraní národného spisovného jazyka slovenského a českého sa odstraňuje prílišná mnohoznačnosť slov a mnohotvárnosť pomenovaní pre jeden pojem.

2. Úsilie o vybudovanie spisovnej normy, ktorá by vyhovovala novým spoločenským podmienkam a potrebám, sa prejavuje na pláne semaziologickom v prestavbe významovej štruktúry slova. Vývin sémantickej stránky sa uskutočňuje aj pri nezmenenej hláskovej podobe.

3. Vývin slovného významu prebieha vo vzájomnom vzťahu s vývinom významovej stavby všetkých členov synonymného radu *(znamenať : značiť)*. Vznik lexikálneho synonyma má za následok vytvorenie synonymných vzťahov i pri súvzťažných odvodených slovách *(znamenať : značiť = vyznamenať : vyznačiť)*.

4. Pri štúdiu slovníkových vzťahov nejde len o otázky preberania lexikálnych prvkov. Preberajú sa aj jednotlivé významy, čím sa rozširuje sémantická stavba slova. Zdomácňovanie slova je z hľadiska semaziologického svojrázny proces, pri ktorom sa vytvárajú isté synonymné vzťahy v štruktúre slovnej zásoby.

5. Štúdium slovného významu ako zložitej jednoty v dejinách príbuzných jazykov môže znamenať konkrétne prehĺbenie historicko-porovnávacej metódy.

Vincent Blanár

KRITIKY A REFERÁTY

Л. А. Булаховский, **Введение в языкознание II.** Москва (Учпедгиз), 1953.

Druhý svazek sovětské učebnice obecné linguistiky, z pera vynikajícího slavisty L. A. Bulachovského, pojednává v čtyřech hlavách o semasiologii, lexikologii, lexikografii a etymologii. Kniha nepodává systém nauky o lexiku, nýbrž probírá s různých hledisek a ve volném sledu četné lexikologické otázky.

Kniha Bulachovského byla v sovětském odborném tisku podrobena dost ostré kritice.[1]) (Vydání druhé, opravené z r. 1954 se málo liší od prvního.) Tato práce má jistě klady a nedostatky; její nedostatky obrážejí konečně dnešní stav teorie lexikologické.

Po dosavadních recensích[2]) je třeba se dotknout jen několika zásadních bodů. Rozumí se samo sebou, že Bulachovskij chápe slova jako konvenční znaky a že neztotožňuje slovo a pojem. Rozlišuje mezi skutečným a etymologickým významem, mezi významem a „obrazem" u popisných slov (ale rozdíl mezi pojmenováními popisnými a značkovými, z nichž popisná jsou značkovými fundována, neformuluje).

Vytýkalo se Bulachovskému, že přeceňuje individuálně psychologického faktora ve významových změnách, že přeceňuje „emocionálního faktora na úkor sociálního" v obnovování slovníku (jakoby se emocionálnost a sociálnost naprosto vylučovaly). Ale pokládá-li Bulachovskij mluvní akt bez výhrady za sociální, přehlíží jeho stránku individuální. Jednotlivá slova promluvy jsou obecným majetkem, to však nemusí platit o promluvě v celku; mluvící může obecnými slovy jazyka vyjádřit individuální obsah.

Vytýkalo se Bulachovskému, že nestanoví sémantické vývojové zákony a nestaví zákonitost významových změn na roveň zákonitosti změn hláskových. Ale Bulachovskij měl bez obalu přiznat, že konkretní zákony sémasiologické, obdobné hláskovým zákonům (platné v určité oblasti a v určité době), vůbec ještě nebyly odhaleny. Dosud jen víme, že se významy mění v širší a užší, konkretní významy přecházejí v abstraktní a také naopak; mezi významem dřívějším a pozdějším je pak vždy nějaký positivní vztah.

Vytýkalo se Bulachovskému, že nevymezuje dost jasně pojem základního slovního fondu, ale potíže s tím spojené jsou známé. Bulachovskij netěžil z plodné myšlenky, která byla kdysi pronesena, že slova mohou přecházet ze základního slovního fondu do slovní zásoby a naopak; i to je významný lexikologický proces.

Vytýkalo se Bulachovskému, že nepochopil podstatu vlastního jména, „které nevlastní význam". Ale Bulachovskij jednak vymezuje vlastní jména jako rozlišovací znaky pro jednotliviny téhož druhu, neukazující na odlišné jejich vlastnosti, jednak poukazuje na jména jako *Надежда, Вера*, „která dříve ukazovala na nějaký příznak". Tyto útvary mají ovšem dodnes svůj obecný význam, jenže ve své funkci vlastního jména neoznačují skrze něj, nýbrž skrze zvláštní konvenci individuální („křest").

---

[1]) Voprosy jazykoznanija 3 (1954) № 1, 146 (N. M. Aleksandrov), 153 (E. G. Etkind), Inostrannyje jazyki v škole (1954) № 1, 110 (I. V. Arnoľd).

[2]) Srov. ještě Sovětská věda - jazykověda 4 (1954) 74 (J. Horecký), Slovo a slovesnost 15 (1954) 173 (V. Šmilauer).

Bulachovskij má tendenci omezovat možnost přejímání z cizích jazyků. Ale za daných předpokladů se přejímají nejen spojky (na př. lotyšské *un* „a“ z němčiny), nýbrž také předložky (na př. španělské *hasta* „až“ z arabštiny) a zájmena (na př. turecké *ki* „který“ z perštiny).

Myslím však, že cenné příručce Bulachovského je třeba především vytknout to, že nezkoumá otázku, zda slova ve slovníku vzájemně souvisí, do jaké míry lze ve slovníku mluvit o soustavě.

Pavel Trost

Ф. П. Филин, **Лексика русского литературного языка древнекиевской эпохи (по материалам летописей).** Ленинградский государственный педагогический институт им. А. И. Герцена. Ученые записки том 80. Ленинград 1949, 287 стр.

Автор названного исследования поставил себе целью разработать один из вопросов исторической лексикологии русского языка, которого не коснулся еще ни один из исследователей истории русского языка. Это вопрос, касающийся основ исторической лексикологии, как самостоятельной отрасли науки о языке, рассматривающей лексику как систему с ее сложными закономерностями и внутренними противоречиями (2). По мнению автора, такая лексическая система представляет собою такую же реальность (конечно своеобразную), как и фонетическая, морфологическая или синтактическая системы. Точная формулировка задачи этого исследования — выяснить (насколько позволяют материалы) закономерности лексической системы русской литературной речи начальной эпохи ее существования по данным языка древнерусских летописей и, прежде всего, «Повести временных лет».

Почему избрал автор именно этот памятник? — Сам он, ссылаясь на слова С. П. Обнорского в его *Очерках по истории русского литературного языка старшего периода* (1946, стр. 33), отвечает на этот вопрос так: «Повесть временных лет» по своим литературным и языковым особенностям в известной мере занимает центральное место в русской письменности древнекиевской эпохи. В ней представлены самые разнообразные, и по содержанию и по речевой форме, стили древнерусской письменности ... В «Повести», как в своеобразном фокусе, преломляется богатая и разнообразная литературно-творческая деятельность писателей Киевской Руси, создавших основы восточнославянской письменной культуры. Следовательно, изучая язык этого безценного памятника древнерусской культуры, мы проникаем в круг закономерностей, типичных для русского литературного языка старшего периода в целом» (4).

Автор уже в предисловии к своему исследованию сообщает нам результаты своей работы. Ему, по его словам, вполне удалось доказать, „что лексика «Повести» не собрание разнородных слов, попавших в памятник из различных его источников, принадлежавших к различным речевым «жанрам», а живая система с богатыми и своеобразными закономерностями и с известными противоречиями и колебаниями, характерными для русского литературного языка древнерусской эпохи. Эта система сказывалась в процессе литературного речетворчества, прежде всего как органическое слияние византийско-инославянского языкового наследства (древнецерковно-славянской речевой струи) с вос-

точнославянской языковой основой, причем ведущую, определяющую роль играла восточнославянская речь. В лексике «Повести временных лет» нашло свое отражение языковое койнэ Киева — центра складавшегося общерусского народа» (4—5).

Язык древнерусских письменных памятников, продолжает Филин, имел далеко неодинаковый строй и неодинаковую судьбу: он значительно меняется в зависимости от происхождения и «жанра» того или иного произведения (5). Автор различает: 1. язык собственно религиозной литературы, который в основе был древнецерковно-славянский с местными напластованиями, — 2. язык деловых документов, по своей основе восточнославянский с незначительными вкраплениями церковнославянизмов, — 3. язык повествовательной литературы в широком смысле этого слова, в котором обнаруживается значительный слой церковнославянизмов, включенный в русскую речевую основу. Широкое использование церковно-славянских элементов было не механическим а шло по пути органического слияния двух лексико-семантических систем, в процессе которого создавалась качественно новая система, близкая к устной восточнославянской речи и в то же время более развитая и богатая, по сравнению с лексикой бесписьменных диалектов (7).

В дальнейшем автор приходит к заключению, что «широкое и оригинальное использование церковнославянизмов ... было не только важным средством обогащения новой речевой системы, но и в значительной степени помогало преодолевать (пусть не до конца) существовавшую в то время диалектную раздробленность (7).

Выводы его, заявляет автор в конце своего предисловия, являются только рабочей гипотезой, но он уверен, что он стоит на правильном пути.

Относительно метода исследования автор заявляет, что он «опирался на основные принципы „нового учения о языке“ в приложении их к лексико-семантическому материалу древнерусского литературного языка, четко ограниченному и в пространственном, и во временном отношениях» (4), то значит на Марра.

Но вопреки заявлению, привлечь к своему исследованию основные принципы «нового учения» о языке, сторонником которого он был до 1950 г., все-таки большей частью отходит от палеонтологических принципов Марра а пользуется, как будет видно дальше, сравнительно-историческим методом (в недостаточной мере), заимствуя при этом кое-что из зарубежной идеалистической лингвистики. Методологическая сторона работы Филина была уже подвергнута критике в духе сталинского учения о языке Е. Т. Черкасовой в статьи *Вопросы русской лексикологии в работах эпигонов «нового учения» о языке* в сборнике статей «Против вульгаризации и извращения марксизма в языкознании», Москва 1951, стр. 342—347.

Материал, который Филину предоставила «Повесть временных лет», настолько богат, что разобраться в нем, учитывая расхождения разных списков и редакций этого памятника старорусской литературы, стоило больших усилий автору и он принужден был возвратиться к заброшенному марристами филологическому методу. Е. Т. Черкасова, которая для критики новых приемов Ф. Т. Филина привлекла даже рукопись этой работы автора от 1946 года, расходящуюся в некоторых отношениях с напечатаной работой 1949 г. (в печа-

таной работе менее следов применения «нового учения о языке»), вопреки заявлению автора, что он опирается на основные принципы «нового учения о языке», доказывает, что вся книга строится на совершенно иных началах. Филин применяет метод, внешне совпадающий с методом сравнительно-историческим, привлекая для сопоставлений данные различных славянских и индоевропейских языков. Мой разбор некоторых частей работы Филина подтверждает заключения Е. Т. Черкасовой.

Ф. П. Филин разделяет свою работу на четыри главы: I. *Поздние наслоения в лексике «Повести временных лет»;* II. *Церковнославянские элементы в лексике древнерусских летописей XI—XII столетий;* III. *Восточнославянская основа лексического состава древних летописей;* IV. *Общерусская и диалектная лексика в языке древних летописей.* Исследования по главам завершаются выводами автора.

Первая часть может считаться совсем самостоятельной работой, так как автор исследует тексты «Повести вр. л.» в лексикальном отношении по разным спискам этого литературного древнерусского памятника, подчеркивая лексические расхождения по спискам, группам и времени. Типы лексических расхождений по разным спискам автор разделяет на: 1. описки и искажения переписчиков, 2. замену архаических и древнецерковно-славянских слов словами из разговорной речи, 3. церковнославянизацию лексики «Повести вр. л.», 4. лексические замены, обусловленные особенностями самого летописного текста, 5. лексические расхождения различных списков «Повести вр. л.» в хронологическом аспекте. Вконце приходит автор к заключению, что чтения общие Лаврентьевской, Радивиловской, Ипатьевской и Новгородской I-й летописям, а также чтения, общие отдельным членам этих летописных групп (например, Лаврентьевской и Новгородской I-ой и т. п.), в большинстве своем возникли в древнейший период русского летописания XI—XII столетьях (стр. 55—56).

Лексика «Повести временных лет» в ее разных частях подновлялась неравномерно, в зависимости от жанра и значимости ответственных статей. Например, в лексике народных рассказов и статей житийно-повествовательного характера число расхождений много больше, чем в статьях абстрактно-религиозного содержания. До XV ст. все более и более усиливается разговорная восточнославянская лексика, древнецерковно-славянские и другие книжные термины и также устаревшиеся древнерусские слова заменяются словами русскими, даже диалектного происхождения.

В XV ст. встречаемся с новой языковой волной — церковнославянизацией. Но автор ограничивает южнославянское влияние, констатируя малое количество терминов нового влияния, забывая, что эта церковнославянизация охватывает не только лексические подновления, но также внешнюю форму — письмо. Автор считает эту церковнославянизацию внутренним языковым процессом, имевшим свои корни в русской культурной жизни, которая претерпевала известные изменения в эпоху сложения Московского государства (56).

Вторая часть работы Филина посвящена разбору церковнославянских элементов в лексике древнерусских летописей XI—XII ст. Автор рассматривает особо терминологию христианской религии, примеров таких насчитывает в «Повести вр. л.» сотни. Часть слов, теряя свой узкорелигиозный характер,

вошла в общий лексический состав литературного языка: *епископъ, владыка, митрополитъ, попъ, цьркъвь, манастырь, заутрьня, вечерьня.* Дальше идут слова, обозначающие общие понятия: *абье, амо, въскую, доньдеже, доньде, егда, еда, камо, онамо, овамо, обаче, сице, искрь,* которые, хотя имели свои восточнославянские эквиваленты, придавали речи возвышенную стилистическую окраску (69). Далее автор уделяет внимание другим элементам речи, словам: *останокъ, избитокъ, глаголати, азъ,* группе *trat - torot* в словах: *врат - ворот, хран - хорон, влѣк - волок,* так как полногласные и неполногласные формы имеют в «Повести вр. л.» четкое семантическое разграничение. Затем следует общественно-политическая лексика, которая в «Повести» насыщена церковнославянизмами (хотя в целом ряде случаев в восточнославянских диалектах имелись местные эквиваленты) и представлена словами с самым разнообразным значением. Сюда принадлежат слова типа: *влад - волод, преступити, прельстити, работати, раб, плѣн - полон, срамъ, смрадъ, нравъ, врѣдъ, врагъ, гладъ, брань, храбръ, град - город, храм - хором, злато - золото.* Наконец термины, обозначающие: а) понятия времени: *врѣмя - веремя, лѣто, зима, весна, осень, годъ, мѣсяць, луна,* названия месяцев, названия дней недели; б) пространственные понятия: *страна- сторона.* Автор заканчивает этот раздел выводами и констатирует, что церковно-славянская лексика в оригинальных светских текстах древнерусских летописей была использована неравномерно. А это свидетельствует о том, что лексическая система языка «Повести вр. л.» не представляет собой ни механического перенесения словарной системы церковно-славянского языка на русскую почву, ни разговорной восточнославянской словарной системы с примесью церковнославянизмов. Летописцы XI—XII ст. выступают перед нами как писатели, положившие, вместе с другими древнерусскими писателями, начало творческому созданию, которое непрерывно продолжалось в течение многих столетий и привело к образованию современного русского литературного языка (128).

Особого внимания заслуживают *третий и четвертый разделы* исследования Ф. П. Филина, в которых автор выходит из узкого круга соотношений между лексикой церковно-славянской и восточнославянской в «Повести вр. л.» а вступает на широкий путь историко-сравнительного исследования *восточнославянской лексики. Диалектизмы* старых летописей автором определяются главным образом констатированием того факта, что они являются диалектизмами и по сейчас. Автор использовал для доказательства словари разных восточнославянских языков, но оказывается, в недостаточной мере. На счет украинского языка автор ограничился только словарем Б. Гринченко, а совсем оставляет в стороне «Малоруско-німецкий словар» Евгена Желеховского I—II, Львов 1886, материал которого богаче западоукраинскими архаическими горными диалектизмами, чем словарь Б. Гринченко.

Филин приводит нам из «Повести вр. л.» а тоже из других памятников восточнославянскую лексику по группам:

1. Слова, обозначающие хозяйственную жизнь в древнекиевской Руси, а именно: слова, обозначающие полевые и садово-огородные культуры, к которым принадлежат: а) *жито, овьсъ, пьшеница, просо, льнъ, горошин* (от горох), *хмель, ръжь, ячмень, рѣпа, сочевица, тыкъвь, яблонь, яблъко, черешьня, гобино, обилье, сверѣпица, вълчъць* (!), *лебеда, лобеда, лобода, куколь, половелъ;*

б) слова обозначающие состояние и технику земледелия: *земля, нива, поле, ролья, ораница, огородъ, садъ, озимь, озимица, ярь, вьрьшь, теребити, орати, дѣлати, сѣяти, сѣвьць, посѣяти, жати (пожинати), косити, молотити, винограды, смоковье, дубрава, плуг, рало, борона, лемешь, обедь, сьрпъ, гумьно, токъ;* в) состояние погоды: *ведро, дождь, мразъ;* г) насекомые: *прузы, хрустове, гусѣниця;* д) термины по скотоводству и пчеловодству: *конь, конюхъ, комонь, лошадь, орь, волъ, быкъ, овьця, козьлъ, свинья, скотъ, стадо (боранъ, овьнъ, коза, боровъ, нута), бъчела, борть, бортьникъ, бортьный, рой, медъ, медуша, медоварь, воскъ, сыта, свепетъ, матъка, сот (сътъ)* (в «Повести» лишь: *медъ, медуша, воскъ, сыта), — бобръ (бебрянъ), бѣла, вѣверица, вѣкша, горностай, заяць, куна, куница, лисица, пьсьць, рысь, соболь, гусь, утъка, жеравь, гоголь, лебедь, тетрѣвъ, ерябь;* е) термины рыболовства: *рыба, рыболовъ, неводъ, неводичь, тоня, осетръ, мережа, сѣть, икра, корась, удити;* ж) названия различных видов пищи: *хлѣбъ, брашьно - борошьно, каша, квасъ, кысель, коврига, коврижька, отрубы, пиво, пирогъ, посмагъ, солодъ, тѣсто, цѣжь, пьшено, мука, крупа, мясо, говядина, звѣрина, свинина, заячина, конина, сало, тукъ, сыръ, масло.*

2. Нарицательные наименования населенных пунктов: *градъ - городъ, сельце, погостъ, деревьня, вьсь, мѣсто, свобода, исадъ, посадъ.*

3. Термины материальной культуры: а) слова, обозначающие жилище, различные виды построек и их частей: *дворъ, домъ, вежа, хоромы, хоромина, теремъ, истьба, истобъка, баня, шатеръ, поварница, полата, трапезница, сѣни, двери, клѣти, одрины, стрѣхи, стѣна, труба, мостъ, помостъ, медуша, гридьница, оконце, печь, порогъ, голубьници, врата - ворота, гвоздь, горнъ, горньци, дъска, дъщица, дрова, колода, лыскарь, мотыка, рогалье, рубль, трость, железо, мѣдь, камень, гусли, сопели, дрѣво - дерево, кладязь - колодязь, мряморяный - моромoряный;* б) обозначения одежды и обуви: *порты, паволоци, сорочка, свита вотоляна, поясъ, корзно, луда, приполъ, козелъ, обручи, сустузи, скутъ, нитъка, волна, обувь, сапози, лапьти, пробошьни, черевья;* в) названия средств передвижения и конской сбруи: *лодья, корабль, насадъ, челнъ, стругъ, упругъ, ключь, кубара, скедия, олядь, олядия, парусъ, галея, дромонъ, шнека, ушкуй (ускуй, ушкулъ), буса, пабуса, пьрѣ, шьгла; кола, колеса, повозъ, возъ, сани, телѣга, сѣдло, узда, подъкладъ.*

Филин конфронтирует древнерусские термины с данными современных восточнославянских языков и их говоров, иногда проникая в глубь старины, приводя также сравнительный материал, близкий по этимологии из других славянских и индоевропейских языков. Но несколько из этих терминов он не совсем точно объясняет.

Относительно некоторых терминов мне приходится сделать несколько замечаний и дополнений.

При термине *гобино, гобина,* изобилие всего (132), автор приводит и другие слова, образованные от того же корня: *гобьзовати* «способствовать изобилию, умножать», *угобзить* «дать плод», *гобиный, гобиньный, гобозый, гобзый* «изобильный», которые были обычными в древнерусских и церковно-славянских памятниках XI—XII вв. В «Повести вр. л.» термин *гобино* заменяется иногда равнозначным *обилье.* Филин сопоставляет это слово с современным украинским *гобза* (название растения Sambucus ebulus) и русскому *гобза* «скоп

денег», и посему «кошель», «скарб» (Даль I, 373). По неправильно понятому сокращено в словаре Гринченко *лв.* (название календаря Львовянин) Филин отнес его к львовским говорам вместо к галицким. В словаре Желеховского (I, 146) мы находим, кроме имени сущ. *гобзик* для названия растения **Ballota nigra** и его фонетической замены *хобза* Sambucus ebulus тоже глагол *гобзуати* «быть чем-нибудь богатым» Но этот глагол литературного происхождения, взят П. Кулишем при переводе псальма 67 с церковно-славянского языка, на что обращает внимание Гринченко в своем словаре (I, 337). Название растения *гобза* с разновидностию *хобза* (Гринченко II, 916) очень распространено в западоукраинских говорах и даже в закарпатских (Невицьке).

При группе слов *сверѣпѣти, сверѣпый, сверѣпица* «дикий горох, сорная трава» (133) Филин не приводит ни одного примера из живых говоров. Ботанический термин *свиріпа* (**Bunias orientalis, Brassica napis, Sinapis arvensis**) широко распространен в украинских говорах (Гринченко II, 616; Желеховский II, 854).

К термину *ораница* (136), который по Филину встречается на севере в грамотах в значении «пашня», в украинских закарпатских говорах употребляется и сейчас.

Термин *теребити*, как он встречается в Ипатьевской летописи под 6737 годом (Волынско-Галицкая летопись) в предложении „онем же стоящимъ и теребящим лѣсы около града“ Филин видит в глагольной форме *теребящим* только значение «расчищать путь или место для военных целей» (138). Я думаю, что в первую очередь этот глагол имеет и в том же контексте значение «расчищать» лесь» все равно для какой цели, или под пашню, или для дороги. Это широкое значение приведенного слова ясно из старой номенклатуры городов и других поселений этого рода в славянских землях, например город *Теребовля* в Зап. Украине встречается в летописях под 1097 годом, деревня *Теребло* в закарпатской области приводится в латинских грамотах, изданных Мигалием, под 1389 годом, оттуда тоже название реки *Теребля*. На запад от Ужгорода в Словакии имеется город *Требишов*, в сев. Венгрии мы находим город *Тур-Теребеш*, в ЧСР города *Třebíč, Třebová*, в Польше *Trzebinia*. В настоящее время украинский глагол *теребити* в большей части встречается в сложениях *потеребити, притеребити, стеребити* (Желеховский II, 761, 918; Гринченко II, 765), которые по своему основному значению совпадают с *теребить* в некоторых северно-русских говорах. Имя сущ. *теребівля* «место, очищенное от зарослей», находится в словаре Гринченко II, 766). В украинских закарпатских говорах глагол *теребити* употребляется в значении «разгревать», например: кури тераблять в поросі, кури тереблять грядкы, отсюда производное слово *тереблячка* «нога курицы» (мой словарь укр. закарп. говоров). В западноукраинских говорах глагол *теребити* употребляется в переносном значении «очищать картошку от кожи, уплетать, бить, постоянно говорить».

Ф. П. Филин обращает внимание на разночтения в летописях относительно термина *конь*, который обозначал прежде всего воинского коня. В Лаврентьевской летописи под 6477 годом заменяется он термином *комонь* (144). Подробнее занимается Филин этим термином в следующей главе о диалектной лексике (215—216). В старейших летописях *комонь* на основании исследования Филина встречается редко, в позднейших летописях главным образом тогда,

когда летописец рассказывает об отношениях между русскими с одной стороны, венграми и чехами с другой. Правильно указывает Филин на древнечешское *komoň*, *komonstvo* и по его мнению языковая связь с западными славянами (чехами) в употреблении этого термина еще тогда ощущалась. Поэтому тот термин употребляется чаще в Волынско-Галицкой летописи а тоже в «Слове о полку Игореве», написанном жителем Галицко-Волынской земли, он там строго выдержан. В XI—XII вв. термин *комонь* не имел повсеместного распространения в восточнославянских диалектах (215). К этому я замечу, что этот термин встречается и в старопольском языке. Приводит его с производным от *komoń*, *komonica*, *komunikiem*, *komonnikiem* ježdžą А. Брюкнер (Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 1927, 254). В современном украинском языке *комонь* олитературненый архаизм под влиянием переводов «Слова о полку Игореве». В народных украинских говорах его не встречаем. Вместо него живут производные слова: *команиця*, *комониця* «растение Trifolium pratense» — кормовая трава для коней — в карпатских говорах. Термин *комонник* — название мальчика, которого в детской игре другой мальчик употребляет как верховую лошадь, приводится в словаре Гринченко (I, 812). Термин *комоница* по словарю Желеховского (I, 326) имеет тоже значение неплодной лошади, а *каманиця* — значение неплодной жены.

Название *орь* в значении (возможно) лошади крестянской, рабочей, находит Филин только в хронике Георгия Амартола, переведенной в Киеве в XI в. (144). Это редкое в древнерусских памятниках слово встречается по Филину в говорах рязанских в языке уральских козаков а также в чешском и словацком языках. Добавлю, что оно встречается в древнечешском и в старопольском языках в XV в. в виде *horsz* (Brückner, Słownik etym. języka polskiego, op. cit. 382), а теперь употребляется в укр. карпатских говорах в значении «жеребца» с перегласовкой *о* > *у*, *і*, *ӥ* (вурь, вірь, вӥрь, см. мой словарь). Гринченко приводит его из говоров гуцульских (I, 281), а Желеховский из говоров буковинских (I, 120). В чешских словарях, повидимому, неправильно приводится это слово как немецкое заимствование от слова *Ross* «конь» (Holub, Stručný slovník etymologický, Praha 1937, 183; Pavel Váša a František Trávníček, Slovník jazyka českého, Praha 1937, 1137), когда связь чешского *oř* из старорусским *орь* и карпатско-украинским *вірь* совершенно ясна. В только что появившемся третьем издании этимолог. словаря чешского языка Голуба-Копецкого связь чешского *oř* и укр. *вірь* и возможность славянского происхождения этого термина уже допускается.

При терминах пчеловодства приводит Филин только из церковно-славянских текстов термин *свепет* «дикий мед» (145). Интересно, что это слово в позднейших веках (в XIV ст.) в купчих грамотах Перемышля не ощущается как церковно-славянское слово, наоборот, как термин народный: коупилъ панъ петръ разіовский. дѣдицтво пнекольт . . . съ лѣсом, и зъ бортьми и свепеты (читать надо съ свепеты; В. Розов, *Українські грамоти*, Київ 1928, 12, словарь стр. 52). Розов объясняет это слово польским *świepiet* в значении улья. В словаре польского языка Линде (M. S. B. Linde, *Słownik języka polskieho*, V, 533) находим слово *świepiet* в значении «пчел в дупле дерева» из старопольского Статута Литовского.

Цитируя из Лаврентьевской летописи под 6488 годом предложение для

доказательства существования в древнерусском языке слова *медъ*, Филин не остановился на термине *лукно*, обозначающем меру (взявши меду лукно) даже в части специальной в главе «Слова, обозначающие различного рода меры» Железовский приводит в своем словаре термин *лукно* как слово устарелое в значении «гнездо бобра» (I, 415). Но этот термин имел в древнее время более широкое распространение в славянском мире. Его находим в старочешском языке (J. Gebauer, Slovník staročeský, Praha 1913, 289), а также в современном словацком языке в значении «корзинки из коры». Украинское значение «гнездо бобра», повидимому, переносное из формы меры, которая имела форму корзинки, а пчелы держались и до сих пор в Карпатах держатся в соломенных плетеных ульях, напоминающих своей формой форму гнезда бобров.

При объяснении термина населенного пункта *свобода* (154) Филин утверждает, что *свобода* в современных южных и западных славянских пунктах употребляется только в значении абстрактном. Между тем С. Младенов в работе *Етимологични и правописенъ речникъ на българския книжовен език* (София 1941, стр. 591) приводит термин «свобода» в значении «поселище». Ныне в сербском языке этот апелатив стал топонимическим названием: *Slobodnica, Sloboština* (Vl. Marinković, *Rečnik - imenik mesta kraljevine Jugoslavije*, 419). В Западной Украине имеются тоже поселения с названием *Свобода, Слобідка* (а этому термину отвечают поселения далее на запад под названием *Воля*, вероятно под влиянием польского *wola*).

Из терминов материальной культуры остановимся над словами *истьба, истобька* (159), которым, как диалектизмами, Филин подробнее занимается на стр. 244—247. Термином «истьба» в киевском койнэ наименовались: помещение в доме, комната, также «баня», «подвал». В Волынско-Галицкой летописи не встречается это слово, в новгородских памятниках редко, но часто в летописных записях северновосточной Руси, в которых «изба» уже означает то же, что и в современном русском языке (245). Филин приходит к выводу, что на основании данных письменности и современного языка можно предполагать, что *истьба, изба* в значении «жилое строение» не было известно южнорусским племенам и их потомкам а также западным и северозападным. Оно было свойственно диалектам северян, вятичей и, возможно, радимичей (246). Оно попало, может быть, в древнекиевское койнэ, а оттуда могло частично распространиться и на южную и на западную переферии. Уменшительная форма *истъбъка, истобка, истебка* не в смысле «жилое строение в целом», но в значении специальном «подвал, подклет, подизбица» встречаются на северо-западе. И в значении «подвал, комната» оно было занесено из диалекта кривичей в древнерусскую эпоху в Киев (245—247).

Отвечая на вопрос, каково употребление этого слова в современных восточнославянских говорах, Филин утверждает, что для украинского языка в целом этот термин совершенно не характерен. В этом есть доля правды. Но в древнюю эпоху этот термин имел более широкое распространение, особенно в западных областях. Из апелатива он становился географическим термином, иногда употребляется еще как апелатив. Как географический термин, название деревни, встречается вдоль Карпат. З. Штибер в своем исследовании (Stieber, *Toponomastyka Lemkowszczyzny I*, Łódź 1948, 29) приводит название деревни *Избы в Горлицком уезде в Польше*, которое встречается в документах

под 1674 годом. Штибер замечает при этом, что его этимологическое польское значение *chalupa*. Село *Издебки* находится в Бирчанском уезде в Польше. Вследствие редукции начального *и* изменяется это название в *Стебник* (Дрогобицкая область в СССР, в Устрицком уезде в Польше, в Станиславской области в СССР возле города Лисец, название деревни *Стебне* Косовского уезда Станиславской области, тоже часть села Красноила того же уезда. Ярослав Рудницкий в своем исследовании *Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny* (Львов 1934, 107) для деревни *Стебник* Дрогобичской области приводит историческую справку от 1440 г. как *Istebnik*. Апелатив *стебник* употребляется еще сейчас в зап. украинских странах Подгорья для означения здания, в котором сохраняются зерно а тоже ульи пчел во время зимы (Желеховский II, 917, Гринченко II, 711). Тоже на чешской территории встречаются названия сел *Jistebnice, Jistebník, Jistebsko* (A. Profous, *Místní jména v Čechách* II, Praha 1949, 167). Этимологию слова *истьба* подает Е. Бернекер в своем *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, 436.

Среди терминов для обозначения обуви и одежды встречаем в «Повести вр. л.» тоже название обуви *прабошьни* и термин *луда*, как название одного из видов верхней одежды. Первому слову *прабошьни* Филин уделяет особое внимание в IV главе о диалектизмах (247—248). Сопоставляя этот южный термин (Лавр. лет. 6582 г.) с северным *поршьни* — Филин приводит данные для названия этого слова из современных северо-русских говоров. Далее замечает, что *прабошьни*, видимо, рано вышло из употребления и что этимология обоих терминов еще не выяснена. По моему мнению, некоторое и даже близкое основание для выяснения этимологии термина *прабошьни* можно видеть в близких по этимологии словах, находящихся в словаре Желеховского. На стр. II, 731 приводятся слова: 1. *прабісь, прабос* в значении а) босый в ботинках, б) совсем; 2. *прабіський* в значении узкий сапог. Желеховский не указывает нам источника, откуда эти слова взяты. При перемене *с+ь* в *ш* этимологическая связь между *прабошьни* и *прабісь, прабос* является ясной. А кроме того, эти слова близки и по значению, как это следует из контекста Лавр. летописи: „стоꙗше въ прабошьныхъ в чревыхъ в протоптаныхъ“, в котором *прабошьни* объясняется последующими словами „в чревыхъ в протоптаныхъ“. Из этого следует, что *прабошьни* были дыравые и из них была видна босая нога.

При термине *луда* (161) для обозначения одного из видов верхней одежды Филин правильно замечает, что оно было заимствовано предками славян задолго до письменности, приводя древневерхно-немецкое *ludo, lodo* в значении «грубая шерстяная материя», «накидка из этой материи». Замечу притом, что следы этого термина остались и до сих пор в гуцульском говоре а приводит его и Бернекер в своем славянском этимологическом словаре (стр. 743) не только из гуцульского *лудьінє, лудина*, но также и из старочешского. Кроме того, в словаре Гринченко находим еще форму *лудан* (I, 915), а в словаре Желеховского (I, 414) оно обозначает «седло» или его оснащение.

На неправильность мнения Филина, что термин *городъ* в значении крепости употреблялся только на юге, когда на севере для крепости существовало наименование *дѣтинець, кромь, кремль* (170, 242—243) обратила внимание Е. Т. Черкасова в названной раньше статье (345) и привела места из Новгородской

I-й и тоже из Ипатьевской летописей, по которым *город* в значении крепости известен был и на севере.

На счет церковнославянизмов Филин приходит к интересным выводам. Он различает два типа церковнославянизмов: 1. действительные церковнославянизмы, которые ощущались в сознании говорящих как чужие слова, 2. церковнославянизмы, которые уже не сознавались как особые, отличные по своему значению или форме слова от родных слов.

«История русского языка в значительной своей части представляла собой перевод церковнославянизмов первого типа в церковнославянизмы второго типа, причем изменения эти были не только количественными, но и качественными... В нашей теперешней речи есть лишь церковнославянизмы этимологические и почти вовсе нет церковнославянизмов в собственном смысле этого слова» (175).

Филин различает еще третью категорию церковнославянизмов, которые называет «компонентными». Он разделяет их на три группы: 1. стилистические (высокие и обычные стили письменного языка: *градъ - голодъ, глава - голова, злато - золото* и т. д.); 2. семантические, когда посредством дублетов стали выражаться вновь созданные на русской почве понятия: *власть* и *волость, страна* и *сторона, преступити* и *переступити;* 3. грамматические, когда при использовании дублетов в летописном языке намечалась-было специализация форм с особыми грамматическими функциями (*градъ -городъ*, 178). Подробный анализ этих функций был сделан на стр. 94—102. Наконец в особую четвертую группу Филин выделяет фразовые и текстовые церковнославянизмы.

Четвертая глава работы Филина разделяется на две части. В первой Филин выясняет, в какой мере нашли свое проявление в лексике древнерусских летописей *процессы сложения языковых норм*, общие всем восточным славянам, из которых вышли современный русский, украинский и белорусский языки. Филин отказывается от древнейшего мнения в исследовании *О лексике русских говоров* (1936) о большой раздробленности русских племен и их языка. Он утверждает, что задолго до сложения Киевского государства восточнославянские племена в языковом отношении уже представляли собой известное единство, отличавшее их от других славянских языков. С созданием Киевского государства это речевое единство претерпивает значительные качественные изменения, продолжает далее Филин, с исторической сцены постепенно сходят племена, а следовательно и племенные диалекты, место которых занимают новые территориальные диалекты феодальной эпохи; начинается процесс сложения общерусского (общевосточного) разговорного языка, перерванный затем феодализацией и нашествием иноземных орд.

Филин правильно подходит к разрешению задачи установить на конкретном материале, что в лексической системе «Повести вр. л.» является неделимым общим фондом, а что еще хранит в себе следы разхождения в восточнославянских диалектах и в каком направлении шло дальнейшее развитие данной системы. Для этой цели Филин исследует прежде всего родственные группы понятий или отдельные понятия, обозначаемые многими или, по крайней мере, двумя словами. Наиболее заметное место в лексикальном сложении «Повести вр. л.» занимают образования с *-ид-, -шед-, -ход-*. На основании многих при-

меров Филин заключает, что глагол *ити* имел общее (недифференцированое) значение, не смотря на то, каков был характер этого передвижения.

Глаголы *ѣздити - ѣхати* совпадают в «Повести врем. лет» с глаголом *ити - ходити* в общем значении «передвигаться».

Кстати глагола *ити* с общим значением «передвигаться» замечу, что в украинских карпатских говорах глагол *ити* до сих пор удерживает свое недифференцированое значение, напр. *йти на кони, йти возом, йти на машині* («поездом»).

В дальнейшем разбирает автор глаголы *лѣзти, брести, ступити, блудити, ристати, минути, стремитися, бѣжати,* составляющие с *-ид-, -ход-, -шед-* тесную семантическую группу. В летописных рассказах *лѣзти* не редко совпадает с *ити.* Семантика *лѣзти* была в «Повести вр. л.» шире, чем *лезть* в современном русском языке (195). К этому замечу, что в украинских западных говорах *лізти* употребляется в значении «итти медленно, итти с трудом», а это значение совпадает с употреблением глагола *лѣзти* в «Повести вр. л.».

При дублетах *найти - налѣзти* Филин констатирует, что *найти* в «П. вр. л.» встречается всего три раза а *налѣзти* 18 раз и что в северных редакциях «П. вр. л.» *найти* вытесняет *налѣзти.* Из этого следует, что *налѣзти* употреблялось чаще на юге, в Киеве. Замечу, что следы этого слова имеются еще в западных украинских говорах, напр. *налізти* в окрестностях Львова. В ближайшем соседстве в польском языке употребляется только *znaleźć.*

Филин продолжает в разборе группы терминов говорения *речи, глаголати, молвити, говорити, сказати, повѣдати,* термины, обозначающие понятия «брать», «взять», с основами: *-я-, -им-, -ем-, има-, -име- (яти, пояти, имати, взяти).* Относительно тройного значения глагола *имати* «брать, иметь» и в качестве вспомогательного глагола замечу, что и в современном украинском языке удержалось это троякое значение до сих пор. Далее следует разбор группы слов со значением «видеть», «смотреть» *(видѣти, зьрѣти, позоровати, глядати, съмотрѣти),* из которых *зьрѣти, позоровати, съмотрѣти* являются тремя равнозначащими словами (209).

Филин останавливается на найболее выдающихся фактах «скрещений» значений компонентов некоторых лексических групп, чтобы получить новый материал для характеристики разнодиалектной основы киевского койнэ.

В группе *бити - тети* (211) оба глагола совпадают в своем значении, но *тети* выходило из употребления в разговорной речи восточных славян и в XI—XII вв. было уже диалектизмом а современные восточнославянские диалекты не дают никаких материалов, на основании которых можно было бы сделать выводы о территориальном распространении *тети.* Добавлю, что этот глагол теперь в украинском языке вышел из употребления а Желеховский занес его в свой словарь из словаря Шейковского из Подолья. В карпатских украинских говорах имеется только в песнях, например: *теплый вітер тепе* (В. Верецькі) а тоже в междуметиях глагольного происхождения, например: *тай циганином теп до земні* (Тебербло), *циганин ним теп до землі* (В. Верецькі). Но существует глагол *тіпати* в значении «бить, трясти» на всем просторе украинского языка (Гринченко II, 776), подобно и в чешском языке *tepati.*

Редкостью в древнерусском языке является глагол *переклюкати,* который в ряде списков «Повести вр. л.» в статье под 6463 г. замещает глагол *прельстити,*

но чаще встречается существительный *клюка в значении* «обман, хитрость, лесть», а также прилагательный *клюкавый* в значении «льстивый». Глагол *переклюкати* находит Филин только у Даля в том же значении, как и в старину, «перехитрить». Не нашел его ни в словаре белорусского языка Носовича, ни в словаре украинского языка Гринченко. Но в словаре Желеховского находим причастие от того глагола *переклюканий* с отсылкой на причастие *склюканый* и глагол *склюкати* в значении «спутать, перехитрить, обмануть». В закарпатских украинских говорах находим глагол *клюкати* бежать по-заячьи. Чаще чем этот глагол употребляются имена существительные *ключка* «затрудительный вопрос», *ключки* «петли» *(заяць мече ключки)*, *ключќаня* «название для коровы с рогами внутрь», *ключ* «часть спирали а также форма полета журавлей». Слова *ключка, ключ* и глагол *ключкувати* приводятся тоже у Гринченко I, 791. Из этого вывод, что *переклюкати* в значении «перельстить» в народном языке было общеизвестное слово как на севере, так и на юге.

Филин заканчивает первую часть этой главы некоторыми общими выводами о киевском языковом койнэ. Филин приходит к заключению, что язык киевлян XI—XII вв. представлял собою весьма сложную и развитую речевую систему. Почва для киевского койнэ подготовлялась задолго до возвышения Киева, потому что для освоения разнодиалектных элементов и органического слияния их в единую систему нужно было время. Но ломка старых племенных диалектов и процесс образования общерусского языкового койнэ, судя по наличию в киевском койнэ синонимов типа *купити* и *крьнути* (древнеиндийское *krinati* [212]), *дѣло и орудье* и других синонимов, начались очень рано, еще во время антского союза (224—225). Одновременно Филин отмечает в киевском языке XI—XII вв. значительное количество разнородных диалектизмов относительно позднего происхождения.

Образование общерусского койнэ в киевскую эпоху резко усилилось. Туда стекалось население из всех восточнославянских областей. Из Киева одновременно с распространением власти шло культурное влияние на периферию — протекал процесс создания общерусского устного языка найболее интенсивно. Выработавшиеся нормы киевского койнэ на основании слияния разнообразных диалектных струй, обогащенные церковнославянскою речью, стали общеобъязательными для всех грамотных людей того времени. Одновременно они стали преградой для дальнейшего проникновения в письменный язык местных диалектизмов, имея при этом ярко выраженную социальную окраску. Язык боярско-княжеских слоев и духовенства отличался от языка простых людей — утверждает Филин под влиянием «нового учения» о мнимой классовости языка. Последовавшая после падения Киева феодальная раздробленность ослабляла сложившуюся норму древнерусского литературного языка и способствовала проникновению в письменную речь новых местных диалектизмов (224—226).

Приходя к рассмотрению диалектизмов в лексике древнерусских летописей, Филин указывает на затруднения, с которыми надо считаться, исследуя старорусские диалекты. Причины следующие: 1. язык летописей и других памятников, по своей структуре, не тождествен диалектной речи масс населения древней Руси, и диалектизмы проникали в него далеко не в полном объеме; 2. диалектные области представлены в древней письменности далеко

неравномерно; 3. язык древнерусской письменности отражает в себе речь городского населения. Язык основных масс восточнославянского населения представлен только в той мере, поскольку он общий с языком верхов и низов населения (снова ясные следы теории о мнимой классовости языка!). Полная история русских диалектов может быть создана только после составления фундаментальных атласов восточнославянских и смежных с ними языков. По этой причине автор считает ценным в настоящее время «хотя бы крупинки сведений и фактов, проливающих свет на речевую структуру отдаленных от нас эпох» (227). Автор опирается в исследовании этого вопроса на два основных принципа: 1. сравнительное изучение языка летописей, составленных в различных местностях древней Руси, — 2. на показания современных восточнославянских диалектов — оба принципы, вместе взятые, позволяют делать более или менее правдоподобные выводы. Так как «Повесть врем. лет» для изучения лексических диалектизмов языка Киевской эпохи совершенно недостаточна, автор привлекает также данные более поздних летописных текстов и отчасти других литературных произведений. Ввиду того автор отказывается от группирования материала по диалектам древней Руси а располагает его тематически на: 1. социально-политическую лексику, — 2. термины материальной культуры, — 3. наименования земельных участков, урочищ, лесов, вод и пр., — 4. обозначения различных явлений природы, — 5. названия растений и деревьев, — 6. названия животных и насекомых, — 7. названия различных продуктов потребления, — 8. речные и морские термины, — 9. слова, обозначающие различного рода меры, — 10. слова, обозначающие понятия непредметного значения, — 11. лексические диалектизмы разного значения.

Относительно некоторых терминов мне пришлось уже говорить прежде и констатировать их существование на областях украинского языка в настоящее время и в прошлом. Но в некоторых случаях считаю нужным дать свои замечания.

1. Автор видит в немецком заимствованном слове *герцюк* (232), которое встречается в Вол. Гал. летописи, галицкий диалектизм из-за его словообразовательного компонента *-юкъ*. Думаю, что здесь мы имеем особую передачу немецкого слова *Herzog*, где *ю* вместо *о* является вследствие перегласовки *о* > *ю* в закрытом слоге. Правда, мы ожидали бы перегласовки *о* > *у*, потому что *ю* являлось бы результатом перегласовки старого *е* в закрытом слоге. А это могло действительно так быть из-за того, что это заимствование, повидимому, шло посредничеством мадьярского языка, где немецкое *Herzog* вследствие вокальной гармонии переменяется на *herceg*. Галицкая княжеская и боярская верхушка была в это время в тесных политических и даже в родственных отношениях с мадьярской королевской семьей (галицкий князь Данило перебывал некоторое время в Венгрии, мадьярские короли владеют Галичем).

2. Что термин *крижевникъ* «крестоносец» (234) надо считать западноукраинским диалектизмом, заимствованным, повидимому, из чешского *křiževník*, свидетельствует не только его употребление в Вол. Гал. летописи, но и родственные слова *крижі, крижак, крижівка, крижівниця, крижевий, криженъ, крижбанти*, которые находим в словаре Желеховского (I, 379), известные не только в западноукраинских диалектах, но тоже далее на восток в центре Украины (Гринченко I, 841). Филин ошибочно отнес к этой группе слов термин

крижма, который является греческим заимствованием от χρῖσμα и употребляется в узком круге церковного обряда крещения.

3. Термин *дѣтинець* «внутренняя городская крепость» (242), нельзя считать свойственным только Новгороду а потом и Пскову. Этот термин был свойствен тоже и Галичу. В Вол. гал. летописи под 1261 годом читаем в связи с осадой города Судомира: людьє жє видишє татары на городѣ, оустремишася побѣгнути до дитиньца. Тоже в городе Галиче часть замкового укрепления называлась *дѣтинець* (смотри А. Петрушевич, Историческое известие о церкви св. Пантелеймона близ города Галича, Львов 1881, стр. 16).

4. Термин *цѣрь* «сухой трут» (248), встречающийся в Лавр. и других списках «Повести вр. л.» под 6454 годом в рассказе о мщении Ольги Волынянам, заменяется в Ипатьевском списке формой *чѣрь*. Это слово по Филину сохранилось до сих пор в белорусском языке в совсем подходящем для летописного контекста значении. Севернорусские летописцы заменили незнакомое им *цѣрь* словом *сѣра*. Замечу, что в закарпатских укр. говорах до сих пор употребляется термин *чѣрь* в том же значении и в той же форме, как он приведен в Ипатьевском списке летописи. Его находим тоже в словаре Желеховского (II, 1064).

5. Особняком стоящее в древнерусской лексике *рябиная ночь* «грозовая ноч» (258) по мнению Филина находит свое подтверждение в белорусских говорах и соседних с ними западнорусских (смоленских). Оно попало в киевское койнэ с севера или северо-запада. Иначе трудно объяснить, почему оно не сохранилось в других восточнославянских говорах. Мнение автора не совсем верно, потому что до сих пор этот термин употребляется в украинском языке в измененном, правда, виде *горобина ніч* (Гринченко I, 356).

6. Из терминов, обозначающих меры, заслуживает внимания *зобьница, зобьня*, мера сыпущих тел (268), термин, который приводится в «Повести вр. л.» под 6822 годом. Филин считает его типично псковским. В современных севернорусских говорах находится это слово в значении «корзина». Думаю, что современное укр. гуцульское *дзьобенька* «сумка», род котомки, надеваемой через плечо (Гринченко I, 422, Желеховский I, 180) надо считать старым термином, который и своим значением близок к старой мере *зобьница, зобьня*. Аффрикат *дз* вместо начального *з* типичное гуцульское явление.

7. Термин *лони*, обозначающий время «в прошлом году» (270), встречается в Синодальном списке Новгородской летописи под 6736 годом. Этот термин за данными Филина теперь широко распространен в северорусских говорах, нет его в южнорусских, не нашел его Филин и в белорусских а также в украинском словаре Гринченко, хотя его приводит Преображенский в своем словаре. Надо заметить, что *лони* является в настоящее время укр. карпатским диалектизмом. В карпатских укр. говорах оно обычно (Желеховский I, 412) а тоже в соседних словацких говорах и в чешском языке *(loni)*.

8. К глаголу *угошити, изгошити* «устроить, построить, соорудить, сделать» (Новг. лет. I, Синод, 6668, 6732 гг.; 273), который Филин считает древним северо-западным (кривичско-смоленским) на основании его существования в нынешних псковских и новгородских говорах, замечу, что этот глагол встречается тоже в укр. западных и карпатских говорах. В словаре Желеховского (I, 156) подано для этого слова три значения: 1. *гошити, гошіти на кого* «выжидать, подсте-

регать, чтобы броситься»; 2. *гошитися* «готовиться»; 3. «поощрять, побуждать». В укр. закарпатских говорах употребляется глагол *гошитися* в значении: 1. готовиться к нападению; 2. гневаться, например: *не мусиш на ня гошитися, я ти ся не дам.*

9. Термин *прясло* в значении части городской стены, первоначально звено изгороди по Филину характерен для древнего псковского городского диалекта (изредка встречается и в новгородской письменности; 244). Замечу, что этот термин в форме *прясмо* известен до сих пор в укр. карпатских говорах. До словаря Гринченко (II, 499) его занесено из гуцульских говоров в значении «часть плетня между двумя кольями». Его приводит и Желеховский (II, 786) в том же значении, отсылаясь при этом как источник на Потебню. Он еще до сих пор употребляется в найболее западных украинских лемковских диалектах по обеих сторонах Карпат. Занесли его в языковый атлас польского Подкарпатья М. Малецкий и К. Нитщ (M. Małecki i K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia,* Kraków 1934) из деревни Явырки, а на юге у меня записан в деревнях Уяк и Якубяны. В. Важный (V. Vážný) в своем исследовании *Z mezislovanského jazykového zeměpisu* (Praha 1948) приводит это слово из окрестности Старой Любовки в восточной Словакии в форме *prasmo.* Термин *прясло* не ограничивается только на восточнославянские языки, он характерен тоже для польского языка *przęsło* а его диалектные формы *kšasu̯o* занесены в приведенный языковый атлас польского Подкарпатья под ч. 168.

В конце своей книги Филин подводит итог своего исследования относительно лексико-семантических диалектизмов, которых насчитывает около ста тридцати, потенциальный запас которых далеко им не исчерпан. А если бы учесть все древнерусские памятники, то число диалектизмов увеличится значительно. Филин в дальнейшем повторяет свои старые взгляды на древнерусский язык, что диалекты в древнерусскую эпоху «в их лексическом составе отличались значительным богатством территориальных, или племенных, особенностей, и чем ближе к нашему времени, тем более стираются эти особенности в сложном процессе речевого развития, в котором в общем доминирует языковое сходство а не расхождение» (277).

Филин для доказательства большой раздробленности старорусских диалектов (еще в духе «нового учения о языке») принимает такие группы диалектов для древнерусской эпохи: 1. диалект Новгорода и его области, — 2. псковский диалект, — 3. северо-западный диалект, — 4. северорусская группа говоров, — 5. северо-восточный диалект, — 6. восточнорусская группа говоров, — 7. южнорусская диалектная группа, — 8. юго-западный диалект, — 9. западнорусская группа говоров.

К *диалекту* Новгорода относит Филин слова: *вячьший* (представитель родоплеменной знати, старший по возрасту, представитель феодальной знати), *огнищанинь* (княжеский муж, управляющий княжеской вотчиной), *бервь* (плот, бегеровая плотина), *пьрть* (баня), *дребь* (непроходимое место, трущоба), *рьль* (заливной луг, наносный остров), *окошьное* (преисподняя), *тировати* (пребывать, проживать), *буй* (место погребения, позже кладбище, заброшенное кладбище), *ушь* (какое-то растение), *вьрьшь* (посевы, хлеб), *обилье* (хлеб, урожай на корню), *уклюнути* (укусить, ужалить) и более позднее: *гридь* (место жительства, убежище), *коблягъ, одьрьнь* (совершенно, сполна), *обьлъ* (в полное

рабство), *перевѣтъ* (тайные переговоры, донос), *рядовичь, городьня* (часть моста), *дѣтинець* (новгородский диалектизм по преимуществу), *курья* (залив, гоны), *веретея, наволокъ, теребъ, притеребъ, соломя* (пролив), *възводъ, възводье* (подъем воды на Волхове), *удьнье* (полдень), *буса, пабуса* (род судна), *лоцмань, ушкуй* (род судна), *шьгла* (мачта), *лойва* (род судна), *упругъ, олоньсь* (в прошлом году), *молиць* (мякоть дерева, источенная червями).

К *псковскому диалекту* принадлежат: *рагоза* (вражда, распря), *кромь* (крепость), *костерь* (башня, стрельница), *кутъ* (угол крепости), *охабень, захабень* (часть города), *перси* (городское укрепление), *прясло* (часть городской стены), *звукъ* (щебень, мусор), *зобьница* (мера сыпучих тел)

К *северо-западным говорам* относятся: *изгой, истьба, истъбъка, корста* и *керста* (гробница, гроб), *ломъ* (болото?), *скудельница* (общая могила), *волога* (жир, масло), *пьрѣ* (парус), *бьрковьскъ (берковець)* (мера веса), *гошити (угошити, изгошити)*.

К *северорусской группе* принадлежат: *быкъ* (при отсутствии противопоставления слову *волъ*), *вѣкша* (белка), село (не только «населенный пункт» но и «земельный участок», пашня, поле), *погостъ* (административный центр в сельской местности), *деревня* (поселок а также подсека, пашня), *исадъ* (пристань, прибережный поселок), *пожьня, полътина,* может быть *пузъ* (мера сыпучих тел), *заразити* (убить), *поршьни* (род обуви).

К *северо-восточному диалекту* принадлежат: *кремль, крестьяне* (смерды).

К *восточнорусской группе* принадлежали: *истьба* (изба), *лошадь, ветъхъ* (*ветъшь;* тряпка, мочалка), *вежа* (постройка на дворе), может быть *вотола* (грубая ткань), *врагъ* (овраг), *пахати, пашьня*.

К *южнорусской диалектной группе* принадлежали: *ролья, волъ, быкъ* (в их семантической связи), *городъ* (городское поселение и укрепленный пункт, крепость), *вѣверица*, преимущественное употребление образований от корня *лѣп-*, также *борз-*, *банъ* (правитель), *берладьникъ* (товарищ из вольницы, жившей в Берлади), *билинчь* (улика, признак, по которому можно узнать что), *вьрвь, гречьникъ* (купец), *залозьникъ* (купец), *каганъ, чага, кощей, дертица* (доска), *лимень* (лиман), *рѣнь* (песчаная отмель на реке), *ирий, лѣпокъ* (род цветка), *актазъ* (конь), *фарь* (конь), *прабошьни, кързно* (верхняя одежда), *лагодити, лѣнощи, жалощи, укропъ* (кипяток), *саигат* (подарки из добычи).

К *юго-западному диалекту* (гал.-вол.) принадлежали: *герцикъ (герцюкъ), крижевьникъ пробощь, риксъ* (угорский король = лат. rex), *вицький, вежа* (башня), *бебръ, кубара* (судно), *олядия* (судно), *цебръ, деряждье, керьлѣшь,* может быть, *евшан* (полынь или чернобыль) *мѣсто* (городское поселение), *мѣстичь*.

К *западнорусской группе* принадлежали: *цѣрь, рябиная ночь, веребей* (воробей).

Объединяющими западнорусские диалекты с южнорусскими были слова: *болонье, пуща, грудьнъ, ирий, вѣверица, лагода, лагодити, огърнути, криница, почати*.

Не смотря на узкую ограниченность диалекта только лексико-семантической стороной древнерусского языка, как она нам является в выводах Ф. П. Филина, мои исправления и добавления говорят против мнения автора о боль-

ших расхождениях племенных или территориальных диалектов древнерусского языка в эпоху родового строя и в эпоху Киевской Руси. Ряд слов, ограниченных Филиным на диалект Новгорода *(уклюнути, дѣтинець)*, Пскова *(зобьница, прясло)*, на северо-западные диалекты *(истъбъка, гошити)*, западнорусские *(рябиная ночь, цѣрь)*, присущи также украинским говорам в нынешнее время, а о некоторых были приведены сведения из более древней эпохи. К неверным заключениям привело Филина *недостаточное применение историко-сравнительного метода*, недостаточное использование сравнительного материала не только восточнославянских языков, но также и языков славянских ближайших соседей восточных славян. Филин сам признал ошибки своей работы в статье *О важнейших ошибках в разработке истории русского языка* в сборнике статей Против вульгаризации и извращения марксизма в языкознании (Москва 1951, стр. 355). Он признает предвзятость мысли, будьто бы чем дальше в глубь времен, тем больше расходились между собой русские диалекты в своем словаре а эта мысль высказана лишь на основе марровской «теории». Свою ошибку Филин исправляет говоря:

> «Данные славянского сравнительно-исторического языкознания свидетельствуют об обратном: в эпоху родового строя и в эпоху Киевской Руси древнерусские племенные диалекты, имея в своих основных словарных фондах отличия, в то же время были весьма близки друг к другу. Таким образом, мое прежнее убеждение было не чем иным, как слепой верой в марровские догмы.»

Данные, приведеные Филиным в числе приблизительно 130 мнимых диалектизмов, вынятых из нескольких литературных памятников, не отражают еще общенародного языка восточных славян в эпоху Киевской Руси, который лег бы в основу девяти диалектных групп.

Ф. П. Филин в своей работе коснулся многих вопросов, связанных с созданием древнерусского литературного языка в киевскую эпоху. Сосредоточился главным образом на церковнославянизмы а в дальнейшем на диалектизмы. Оба элемента способствовали созданию общерусского «койнэ», относительно которого надо было объяснить, было ли оно классовым диалектом или языком, который обслуживал всех членов общества. При очень подробном анализе церковнославянизмов и их словарно-стилистической функции надо было более критически отнестить к вопросу об замене архаических слов древнецерковнославянского языка словами, заимствованными из разговорной речи а то ввиду того, что такие замены могли состояться уже на южнославянской почве.

И при некоторых недостатках анализа диалектизмов в «Повести временных лет» работа Ф. П. Филина является положительным вкладом для познания очень сложного процесса образования русского литературного языка в древнейшую его эпоху. Выводы Ф. П. Филина о раздробленности восточнославянской группы языков на большее число диалектов при недостаточном количестве приведенного им сравнительного материала оказываются недостаточно убедительными.

Иван Панькевич

Zenon Klemensiewicz, **Zarys składni polskiej.** Warszawa 1954, Państw. Wyd. Naukowe, 74 str.

Tato práce má být podle autorovy předmluvy „stručným popisem a základní klasifikací závažnějších syntaktických struktur...“ Musí prý při tom pominout některé podstatné problémy obecné theorie syntaxe, které právě v posledních dobách vyvolávají intensivnější zájem linguistů. — Ale nelze samozřejmě nakonec zapřít alespoň osobní názor na řešení právě těch problémů nejzávažnějších, autorovo řešení se pozná z definic i z příkladů. Vyčerpává proto tato hutná knížka syntaktickou problematiku bez podstatného omezení.

Klemensiewiczův Zarys obsahuje seznam a klasifikaci syntaktických spojení, tedy nauku o větě, jejích členech a nauku o spojování vět. Tuto až včetně k vzájemnému spojování samostatných vět anebo souvětí, k určování vztahu mezi takovýmito nejvyššími syntaktickými jednotkami. Autor to nazývá „syntaktyczny stosunek nawiązania zewnętrznego“ (§ 41). Je to do jisté míry plus jeho syntaxe proti tradici, ale není bohužel podstatného rozdílu mezi tímto „stosunkiem nawiązania zewnętrznego“ a tím, co jako protiklad nazývá „stosunkiem nawiązania wewnętrznego“ (§ 39). Okolnost, kdy mluvčí nebo pisatel ukončí větu (souvětí) pausou ukončenou nebo neukončenou nebo, jak říká Klemensiewicz, „střední“ (označenou obyčejně středníkem), je bohužel hodně subjektivní, přítomnost nebo nepřítomnost těsnějšího vztahu nelze tu vázat na interpunkci jako na výlučného rozhodčího. Upozornil jsem svého času na velké předěly myšlenkové při formální nezakončenosti v souvětích O. Králíka, zde stačí poukázat na to, že mezi Klemensiewiczovými větami na str. 63 *(Padał deszcz gęsty i równy. Pełno było jego szumu)* by bylo možno udělat místo tečky čárku nebo středník a už tím by padly z § 41 do § 39 (stosunki nawiązania wewnętrznego).

Omeziv se na seznam a klasifikaci syntaktických spojení a syntaktických jednotek nejvyššího řádu (vět), podal Klemensiewicz studii přísně syntaktickou. O významu gramatických kategorií se mluví v knize (a to jenom rekapitulačně na konci, v § 42), jen pokud mají funkci syntaktickou. Tu mají jen pády, dále kategorie osoby a konečně kategorie čísla a rodu, ale jen pro potřeby kongruenční (poměr *stůl-stoly* nemá sám o sobě funkci syntaktickou, ale vymáhá shodu v přívlastku, resp. i v přísudku: u slovesa tedy a u adjektiva jde o „mezislovní“ funkci, o funkci přece jen syntaktickou).

K tomuto důležitému závěrečnému paragrafu bych měl některé připomínky:

Obecně se nedá o slovesném modu říci, že by neměl funkci syntaktickou. Subjunktiv má j e n o m syntaktickou funkci. A tu na rozdíl od Klemensiewicze soudím, že i v našich jazycích má někdy kondicionál funkci subjunktivu, je jenom vyznačením podřízenosti. Myslím tu na český typ „nevzpomínám si, *že bych mu to byl dával*“. Kondicionál není v takových větách zcela odůvodněn jen snad svým „kondicionálním“ významem, je přece možno nahradit jej indikativem. A totéž myslím platí o polském příkladu (str. 65) „nie spodziewam się, *że byś mi to zrobił*“; i tu jde nahradit kondicionál indikativem *że mi to zrobisz.*

Klemensiewicz rozeznává ve shodě s tradicí tři druhy podřízenosti: shodu, rekci (rząd) a „przynależność“. Otázku terminologickou pokládám za druhořadou; nezáleží na tom, jak termín zní, ale na tom, co se má pod ním rozumět. Ale termín „przynależność“ by se přece jen spíš hodil za nadřazený termín pro kongruenci i rekci, které jsou také svéráznými případy „przynależności“. Bylo by snad vhodnější mluvit o „ostatní přináležitosti“ (ruské primykanije nebo cizí juxtaposice mají zase nevýhody jiné). — K tomuto třetímu vyjádření podřízenosti počítá Kl. kromě adverbiálních typů *mówić głośno, jít*

(stoupat, letět) nahoru i typ *mieszkać w lesie* (*za lasem* a j.) se správným odůvodněním, že volba předložkového pádu tu nezáleží na „řídícím“ slovese, nýbrž na skutečné situaci a na záměru mluvčího. Nejde tu zkrátka o vazebné spojení, a proto se taky podobné případy nepovažují za objektové.

V typech *w powieści „Lalka“, na statku „Batory“* nelze však podle mého mínění hledat porušení zásady kongruence, tady nečekáme nutnou shodu, nominativ jmenovací je zrovna tak určující pád jako jiné nepřímé pády v adnominální funkci.

A nyní k vlastní syntaktické látce.

Originální je řešení problému věty. Za větu pokládá Kl. jen „wypowiedzenie“ s určitým slovesem. Věty bez určitého slovesa jsou mu „oznajmieniami“. Klemensiewicz tedy přemístil celou obtíž problému na útvar oběma druhům vět („zdanie“ a „oznajmienie“) nadřazený, na to, co nazývá „wypowiedzenie“ (český termín „výpověď“ má význam jiný). Wypowiedzenie je podle Kl. „jednostka powiadomienia językowego“ = „najmniejszy twór powiadamiającego, który w określonych warunkach (?) ... stanowi już dla odbiorcy całość komunykatywną“. Rozdíl mezi „zdaniami“ a „oznajmieniami“ zůstává tak čistě formální. V dalším budem nahrazovat českým termínem „věta“ všechny tři termíny polské, protože se náhodou nemusíme dotýkat věcí, kde by si tyto termíny konkurovaly.

Rozdělení vět nemá společného jmenovatele. Krom rozdělení podle intencionální funkce na oznamovací, tázací a žádací (v oznamovacích chybějí příklady na věty podmínkové) — máme tu ještě „věty se zabarvením citovým“, zase oznamovací, tázací a žádací (ač jen oznamovací věty citové lze dobře odlišit od oznamovacích neafektivních, u tázacích a žádacích je afekt přítomen vždy: tak věta *że byś wiedział, że nie pójdę!* figuruje mezi větami podle funkce intencionální, a ne v oddílu vět podle citového zabarvení, ač je výrazně citová) — a nakonec ještě (zase mimo rámec vět s odstínem citovým) figurují věty zvolací (wykrzyknienia).

V § 8, kde je řeč o skladebných členech věty (překládám tímto Šmilauerovým termínem Klemenciewiczův termín „składnik“), se autor jen zcela mimochodem dotýká problému slovních druhů, zůstává v tradičním rámci slovních druhů a dělí slovní druhy (části řeči) na samostatné (= lexikální) a nesamostatné (= gramatické).

Pro modální slova typu *pravděpodobně* zavádí Kl. termín „składnik dodatkowy“, a sice „oceniający“[1]), vztahuje se podle něho ne k některému větnému členu, nýbrž k větě jakožto celku. Většinou tomu tak opravdu bývá, protože modální slovo udává buď spolu s určitým slovesem nebo s infinitivem modalitu přísudku (t. j. modalitu věty) — anebo tuto modalitu subjektivně hodnotí (tu jde o superposici modality subjektivní nad modalitou věty samé, na př. ve větě *on by bohužel nepřišel; zítra asi naštěstí bude pršet)*. Přesto však nelze vyloučit ani některé typy modality jen členské, zrovna na př. u Klemensiewiczem voleného modalitního adverbia *prawdopodobnie:* je přece možno zabarvit tímto modalitním adverbiem právě jenom některý větný člen *(prawdopodobnie jutro wyjadę...; wyjadę jutro prawdopodobnie do Zakopanego)*. Pravdaže ani v tomto případě nelze pokládat modální slovo za samostatný větný člen.

V § 9. se pojednává o způsobu vyjadřování skladebného členu a o poměru mezi skladebným členem a slovem, respektive slovním výrazem. Zde se sluší poznamenat, že Kl. právem neanalysuje syntakticky jednotky souslovné (typ *prosto z igły*) a že klade do jedné linie pády předložkové i výrazy srovnávací, které je opravdu možno považovat

---

[1]) Sám termín „składnik dodatkowy“ je samo sebou širší; zahrnuje i navazovací spojky a oslovovací vokativy.

za svérázný flektivní útvar. Obé zas ovšem formalisticky odděluje od samých pádů prostých.

Tu bych měl jenom malou poznámku: je vhodný termín „czasownik zaimkowy“ pro reflexiva tantum typu *bát se, modlit se?*

Dvacátý paragraf pojednává o druzích vztahů mezi skladebnými členy. Obsahuje známé dělení na vztahy koordinační (współrzędne) a subordinační (niewspółrzędne); tyto poslední se dělí na predikační (orzekające) a determinační (przyłączające). Aposici (przyrzędność) právem pokládá za zvláštní druh determinace. Koordinační výraz = szereg („řada“), subordinační = związek. — Každý skladebný člen může být zároveň część wypowiedzenia (§ 14), ale część wypowiedzenia je termín nadřazený, může jím být i determinační výraz (t. j. co do skladebných členů dvou- i vícečlenný).

V kapitole o podmětu (§ 16) se mimo jiné uvádí, že podmětem může být krom syntaktického substantiva též „jakýkoli jiný slovní druh, když ho mluvčí užije jako příkladu mluvnické kategorie“ (*a l e je spojka*). To je patrně nechtěné úzké vymezení, máme i mimoškolské příklady typu *každé proč má své proto*, nebo i hanácké pořekadlo *„šak a dyť (= však a vždyť) só švagři“*. Podstatné by bylo připomenout, že i v tomto případě dochází k syntaktické substantivisaci toho slovního druhu, kterého v podmětě užijeme (jak ukazuje přívlastek ve výraze *každé proč*).

Za koordinační podmět pokládá Kl. správně i typ „otec s matkou“, *Asesor z Rejentem = Asesor i Rejent.* Správně poukazuje na to, že souřadnost tu dokazuje i plurálový přísudek. Ale není správné to, že by občasný přísudek singulárový musil za každých okolností svědčit o tom, že se jeden člen pokládá mluvčím za hlavní a druhý za vedlejší. Někdy tomu tak je, říká to konečně do jisté míry sám předložkový komitativ, ale na volbu singulárového přísudku mají vliv i činitelé jiní; především (i v našem případě) okolnost, zda přísudek předchází před podmětem či nikoli. Předchází-li přísudek, nebývá v mluvčím představa podmětu ani vždy hotova a máme zhusta singulárový přísudek i při mnohanásobných podmětech ve formě jasně koordinační: *najednou v y b ě h l Jan a Vilém s Vojtou před dům a k ř i č e l i až uši zaléhaly* (druhý přísudek, po podmětu, je už v pl.). Když podměty typu *otec s matkou* předcházejí, je plurálový přísudek téměř pravidlem. I v Klemensiewiczem citované polské větě by byl asi plurálový přísudek, kdyby slovosled byl *„Almanzor z garstką rycerzy bronią się jeszcze...“*, třebaže zde jde opravdu o komitativ chápaný jako druhořadý (takže by se snesl singulárový přísudek i při tomto slovosledu). Singulárový přísudek bývá skoro závazný až u těch typů, kde je druhořadost dalšího členu podmětu zcela zřetelná (v typech „Polsko *spolu s jinými státy* usiluje o mír; Polsko *tak jako jiné státy* usiluje o mír“), takže se dá někdy pokládat za rozvíjející větný člen. — Tato poznámka se týká příkladů na str. 22 i 70.

V kapitole o přísudku (orzeczenie) v § 17 se Kl. dotýká problému spony. Za sponová slovesa považuje krom *być, bywać* ještě *stać się, stawać się, zostać, zostawać, robić sie czymś, jakimś.* Praví o nich, že „ograniczają pod względem czasowym i przestrzennym (sic!, proč tak úzce?) treść orzecznika“ (orzecznik = jméno v přísudku, náš posponový doplněk, doplněk t. zv. doplňující). Kl. tu neuvádí předmětové podoby těchto sponových sloves; bude to mít, jak uvidíme, zajímavý důsledek.

Těžko odůvodnit, jak se dostávají do eliptických sponových vět příklady typu *Sokół smyk naprzód, Kusy cap!* (tu je vynecháno sloveso *zrobił*, ne spona!).

V § 18, o větách bezpodmětových, nacházíme vedle sebe příklady *czytamy* (s podmětem vyjádřeným koncovkou) a *w Krakowie* (odpověďová věta). Dostávají se na stejnou linii jen proto, že v příkladě druhém plyne ze situace také podmět v 1. osobě.

Snad bylo užitečnější dělení podle jiného zřetele, jak je podmět vynechán, ne která osoba.

Klemensiewicz zná i věty bezpřísudkové (§ 19). Krom nesporných kontextově nebo situačně eliptických případů počítá k nim však i případy *mnie tu ani żyć ani umierać; tego spokoju nie oddzielić od ogromnego spokoju świata*. Klemensiewicz tu považuje infinitiv za podmět. Ale jde tu o infinitiv v modálním významu, vyjadřuje se jím možnostní modus příslušného slovesa. Jde tu tedy o bezpodmětné věty s infinitivem jako predikátem v takové možnostní nebo nutnostní modalitě.

Pojetí a rozdělení rozvíjejících větných členů (związki poboczne, § 21) je jednoduché. Rozvíjející větný člen označuje buď předmět *(a)*, nebo *(b)* vlastnost syntaktického substantiva, nebo *(c)* vlastnost činnosti nebo stavu a konečně *(d)* vlastnost této vlastnosti.

Při takové jednoduchosti je ovšem třeba skreslovat.

Tak adverbiální určení nelze dobře definovat jen jako „vlastnost činnosti nebo stavu". To by se, přesně vzato, týkalo jen inherentního adverbiálního určení, toho, co se obyčejně označuje jako určení vlastního způsobu; k němu se druží udání intensity nebo (při pregnantním vyjádření jejím) určení míry. Ale všecka ostatní adverbiální určení jsou opravdu „okoliczniki", t. j. udání okolností, ne udání vlastností. Lze pravda namítnout, že zjednodušení se tu týká jen definice (ale na to jsem právě chtěl upozornit), že protiklad „vlastnosti" a „okolnosti" máme i v přívlastku a také se často v definici opomíjí. Je opravdu svůdná paralela s přívlastkem, adv. určení by bylo možno nazvat „přívlastkem u slovesa", po př. u adjektiva. Ale máme-li na mysli vlastnost, platí to nejlíp právě u typu *mówić głośno, głośno mówiący,* kde zase těžko kvalifikovat *głośno* jako „okolnost" (když *głośno mówić = głośne mówienie*). Ale těžko nazvat „vlastností" výraz *za svítání* ve větě *za svítání vstal a šel na čekanou.*

Toto by konečně byla maličkost terminologická, Kl. možná nechtěl užít správnějšího termínu „determinace" místo „vlastnost", protože by si byl zkomplikoval definici předmětu (proti adv. určení). Závažnější je, že autor zapomíná v tomto stručném nástinu na vazby komplexní. Už okolnostní adverbiální určení mívá trochu komplexní charakter, t. j. neváže se mnohdy na samo sloveso, ale na celý slovesný výraz v širším smyslu, t. j. na sloveso s předmětem, po př. ještě s inherentním adv. určením: *vzal knihu se stolu a dal ji do skříně.* Výrazy *se stolu* a *do skříně* se vážou na výrazy *vzal knihu* nebo *dal ji* (resp. spíš lze utvořit dvojici *knihu se stolu* nežli *vzal se stolu;* nejpřirozenější jsou ovšem v našich příkladech předmětové dvojice *vzal knihu* a *dal ji*). Podobně ve větě *na lavičce v parku rychle napsal pohlednici* doplňuje výraz *na lavičce v parku* celé užší jádro *rychle napsal pohlednici.* — Ale hlavně tu ovšem myslíme na skutečné komplexní vazby, na přívlastky verbonominální, nazývané v české mluvnické tradici doplňkem (respektive doplňkem určujícím). Ty z jeho úvah zcela vypadly, v oddíle o přísudkovém přívlastku (str. 41) se dozvíme jen o parenthetickém typu *dziecko, chore, drżało z zimna,* ale normální neparenthetický typ *děti přišly unavené a hladové* Klemensiewiczovi unikl.

Něco z našich doplňků se dostalo dokonce do oddílu o předmětě (§ 22). Ten je u Klemensiewicze značně originální.

Autor dělí přemět 1. na ogarnięty (= přímý), 2. na wtórnie ogarniety (= nepřímý), 3. uwzględnieny, na př. *věřím bratru* (dal by se spojit s 1., ale nelze dát do passiva) — v tomto oddíle je pěkně vzpomenuto povahy sousedství possesivního genitivu a dativu, 4. pomocný, 5. komitativní *(spojit koho s kým),* 6. předmět činného původce (!), 7. srovnávací — až konečně 8. orzecznikowy a 9. orzekający.

Už z tohoto schematu vidět, že celý oddíl „předmět činného původce" je v naší gramatické tradici považován za adv. určení (a to i nejnověji u Trávníčka II_1, 173;

Šmilauer 331—332). Totéž platí o většině příkladů v „předmětě pomocném" *(psát perem, střílet z luku, z té mouky nebude chleba...)*; výjimkou je na př. *zgrzytać zębami*, jež lze chápat objektově. A totéž platí konečně o „srovnávaném předmětu" *(bělejší sněhu, nejvyšší mezi nimi..., hrá líp než její bratr* — a typy *vyměnil hůl za sekyrku, zaplatil za lehkomyslnost chorobou)*. Připustili bychom předmětové pojetí nanejvýš v typech *mám raději obraz než rytinu*, a to jen vzhledem ke genesi tohoto typu *(mám raději obraz, ne rytinu)*, ale i tento případ je líp chápat jako adv. určení zřetele (to Kl. nezná; soudíc dle příkladů na str. 34, směšuje se s adv. určením způsobu).

Nejzajímavější jsou ovšem poslední dva druhy předmětu, předmět „orzecznikowy", t. j. přísudkové jméno po sponovém slovese, *stojí-li toto sloveso ve tvaru neurčitém*, t. j. participiu nebo infinitivu — a předmět „orzekający", t. j. náš doplněk po objektových slovesech sponových *(činit koho jakým, jmenovat ho čím, zvolit ho čím, zač, považovat ho za koho*, dokonce i adverbiální typ *nazywam się Hreczecha)*; mimo to případy typu *witano ich jako zbawców*.

Objekt orzecznikowy vyplynul jako řešení z nouze; co se jménem po sponě, když tato stojí ve tvaru neurčitém nebo jmenném? Při českém řešení, že jde o doplněk (doplňující), se tyto potíže neobjeví. Objekt orzekający vyplynul z potíží podobných: při výčtu sloves sponových se zapomnělo na jejich podoby předmětové. Nejen *otec je krejčím*, ale i *otce měl krejčím;* nejen *bratr se stal poslancem*, ale i *bratra zvolili poslancem* mají instrumentály doplňkové.

Klemensiewiczovo řešení je při tom hodně důmyslné. Přiznávám se, že ač s ním v duchu české gramatické tradice nesouhlasím, je třeba je uznat za lepší než Trávníčkovo, který (na str. 179 a 162 prvního vydání II. dílu své Mluvnice) pokládá případy *stal se ředitelem, zvolili jej starostou* a *považuji tě za přítele* za adv. určení věcného obsahu. Trávníček dobře postřehuje tento obsahový vztah, ale zapomíná, že právě „obsahové určení" slovesa je předmětové určení, předmět je sémantické doplnění slovesa. (Mimo to musí potom Trávníček definovat adv. určení velmi široce, jako ten větný člen, který vyjadřuje rozmanité okolnosti a vztahy: definice tak široká, že zahrnuje všechny druhy determinace). U předmětu se proti adv. určení právem zdůrazňuje těsnost vazby. Ale nerozhoduje přece jen sama nutná doplnitelnost. Ta může platit někdy, třebaže daleko řidčeji, i pro adv. určení (Šmilauer nazývá takové adv. určení doplňující); na př. u sloves *chovat se jak, bydlit kde.* U posledního případu ukázal velmi dobře Klemensiewicz, že tu nejde přesto o úzký vztah *vazebný* (lze tu doplnit sloveso různými předložkovými pády anebo adverbii). Je tedy třeba jen *vazebné* konstrukce pokládat za předmětové. Sponové „předměty" Klemensiewiczem uváděné vypadají opravdu jako vazby *(stát se čím, zvolit koho zač* nebo *čím)*. Ale jde o vazby po sponových slovesech, o vazby, které i Kl. normálně (při finitním tvaru spony) traktuje zcela jinak. Někdy jde nadto o vazby komplexní! Je proto zařazení pod předmět velmi problematické.

A ještě jedna poznámka. Řídícím členem může být při objektu sloveso nebo adjektivum. Případy typu *zgodnie z przekonaniem* bych syntakticky neanalysoval. Jako celek je to adv. určení, dál se analysovat nedá, protože *zgodnie z* se stalo sekundární předložkou. Těžko proto pokládat *z przekonaniem* za objekt po adverbiu (jak to činí Kl. na str. 27).

Adverbiální určení (okolicznik, § 23) dělí Kl. na určení místa, času, způsobu, míry, příčiny, účelu, podmínky, přípustky a účinku. Toto poslední by mělo stát podle svého rázu vedle určení způsobu a míry. — Postrádáme tu zejména určení zřetele (splývá Klemensiewiczovi, jak už bylo vzpomenuto, s určením způsobu). — O určení prostředku, původu a činného původce jsme se dověděli, že je Kl. traktuje objektově.

Kapitola o přívlastku je velmi zajímavá tím, že Kl. přes svůj jakoby zásadně formalistický postoj řeší správně problém kvantitativního přívlastku. Ve výrazech typu *litr mléka* mluví o formální podřízenosti partitivního genitivu, ale o jeho nadřazenosti významové — a vzhledem k tomu doporučuje přiznat těmto „genitivům" (uvozovky od recensenta) „stanowisko tej części zdania, na którą wskazuje stosunek syntaktyczny do otoczenia" a předchozí udání kvanta považovat za „»odwróconą« przydawkę ilościową". Stanovisko rozumné. Je třeba jen provést důsledně (na př. i v typu *co nowego* na str. 37) — a zejména uvědomit si, že názor o rozchodu formy a obsahu tu vyplývá z falešného hodnocení genitivnosti udané látky: nejde tu o genitiv, nýbrž o partitiv.[2]) A partitiv jako každé jiné vyjádření podílnosti nemá jméno podle syntaktické funkce (tím hodně vybočuje z řady jiných pádů). Syntakticky zastupuje každý jiný syntaktický pád: Na př. ve větě *dal každému po dvou korunách* je podílný výraz *po dvou korunách* syntakticky akusativem, ve větě *na každém sešitě leželo po dvou korunách* nominativem. Bylo by vhodné skoncovat s tou falešnou genitivností partitivu, resp. numerativu, už i kvůli výuce neslovanským jazykům (deset *vojáků* = decem *milites*, nikoliv decem *militum*).

Přecházíme ke vztahům mezi větami. Při vztahu podřadnosti jde ovšem o podřízenost formální, nemusí být nutně i podřízeností obsahovou, aspoň ne v tom smyslu, že by obsah věty hlavní byl závažnější. Hlavní smysl bývá často uzavřen ve větě vedlejší: *věřím, že mě nikdy nezklameš; prosil ho, aby mu otevřel okno a podal mu vody.*

Kl. podává (na str. 43) pěkné rozdělení vět vedlejších podle poměru k větě hlavní: jsou věty „doplňující" (věta vedlejší tvoří tu jeden z větných členů věty hlavní) a „rozvíjející". Tyto druhé jsou dvojí: buď věta vedlejší rozvíjí některý z větných členů věty hlavní (obyčejně substantivum); ale tento větný člen nepotřebuje takového rozvíjení n u t n ě, věta hlavní je s hlediska významového soběstačná — nebo jde o takovou rozvíjející větu, která se neváže na jeden větný člen, nýbrž na větu hlavní jako na celek (tu jde o t. zv. nepravé věty vedlejší s *což, čehož* atd., *takže* ...).

V souřadných souvětích rozeznává Kl. tyto poměry mezi větami: slučovací, protikladný, rozlučovací, důsledkový a „włączny". Klemensiewicz myslí u tohoto posledního typu na příklady, „kiedy treść wypowiedzenia wtórego włącza sie w zakres treści wypowiedzenia poprzedzającego", ale v příkladech najdeme krom typů s *czyli, to jest, a mianowicie* i takovéto (str. 46): *osiagnięto rekord: barometr ... wskazywał 76 mm* (věta důvodová); *prosiłem na klęczkach: niech mie zatłuką* (objektová).

Je otázka, proč některé typy obsahově hypotaktické, ale vyjádřené paratakticky, zařadil Kl. do souvětí podřadných. Jde většinou ovšem jen o věty důvodové, vyjadřované tak často paratakticky *(půjdu domů, je mi špatně)*. Je to zase okolnost, která nedovoluje nazvat Klemensiewicze formalistou, jak by se zdálo z věcí jiných. Poněvadž na druhé straně přece jen vidí raději shodu obsahu s formou, vypadlo mu patrně dost formálně parataktických, ale obsahově hypotaktických typů, jak zjistíme srovnáním se skladbou Šmilauerovou.

Do adverbiálních vět přidává Kl. na podnět Urbanczyka a Safarewiczové i „okolicznikowe przeciwieństwa". Jde tu o dost řídký případ nepravé hypotaxe v adversativním poměru (Šmilauer 390). Krom typu *co bym miał spodziewać się nagrody, to mi jeszcze łajecie* řadí sem Kl. i některé typy zdánlivě podmínkové (o jejichž normální stylisticko-navazovací funkci dobře na téže str. 54 vykládá).

---

[2]) Srov. podobné řešení recensentovo ve Slově a slovesnosti 14 (1953) 115—121.

Do vět objektových vloudil se i příklad „*ztracilam nadzieje, żeby brat się ustatkował*“, ač Kl. případy typu *stavba mostu* traktuje (na str. 40) správně jako (objektový) přívlastek.

U rozvíjejících vedlejších vět odpovídajících českým větám s *což, čehož* atd. vtipně upozorňuje Kl., že u této nepravé hypotaxe se naopak obsah věty hlavní vlučuje do obsahu věty vedlejší: *powiedział mi całą prawdę, co mię głęboko wzruszyło = to, że mi powiedział..., mię głęboko wzruszyło.* Jsme tu před zcela jinou situací než u vlastních vedlejších vět — a Klemensiewicz ji dobře řeší.

Paragraf 35 je věnován vazbám přechodníkovým, § 36 souvětím s parenthesou (včetně parenthetického uvození mezi přímou řečí), § 38 souvětím složitým.

Klemensiewiczův Zarys je podstatným a podnětným přínosem syntaktickým. A právě taková díla nám ukazují, jak je dnes problematika syntaxe jistým způsobem v krisi. Jestliže je instrumentál *ředitelem* ve výraze *stal se ředitelem* pro Trávníčka adv. určením a pro Klemensiewicze předmětem; jestliže je ve výraze *litr mléka* partitiv *mléka* pro Šmilauera tradičním přívlastkem, pro Trávníčka však adv. určením množství, kdežto pro Klemensiewicze (a recensenta) je tu *litr* kvantitativním přívlastkem; je-li pro Trávníčka genitiv *domu* ve výraze *střecha domu* adv. určením celku a je-li pro Isačenka (Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavljenii s slovackim, str. 182) výraz *do smerti* ve větě *on do smerti ostalsja vernym svoim idealam* objektem — pak je jistě syntax v krisi, i když ne snad obecné. Příčiny této krise jsou obecně trojí: nedostatek jednotícího pohledu, směšování funkcí obsahových se syntaktickými a nesprávné hodnocení formy. Je třeba více věřit dialektickému s e p ě t í formy a obsahu nežli (domnělému) r o z c h o d u formy a obsahu.

Studie tak závažné, jako jsou Klemensiewiczovy, ovšem tuto krisi nejen odhalují, ale přispívají svým způsobem i k jejímu řešení. Klemensiewiczova knížka nebude bez podnětného vlivu i na česká studia syntaktická.

František Kopečný

Václav Machek, **Česká a slovenská jména rostlin.** Praha 1954, ČSAV, 366 str.

Významná kniha jazykozpytce a znalce botaniky, prof. Václava M a c h k a, našla již svého recensenta v jazykozpytci a znalci botaniky prof. Václavu V á ž n é m (Naše řeč 37, 1954, 262—275). Odkazuji výslovně na tento posudek; zároveň mohu přihlížet víc k těm stránkám, jimž Vážný věnuje menší pozornost.

Na nejnovější Machkovu knihu se můžeme dívat dvojím způsobem: jednak podává odborníkům, ale i prostým milovníkům rostlin první souborné vědecké poučení o původu názvů našich vyšších rostlin, které jsou obsaženy v D o m i n o v ě a P o l í v k o v ě *Klíči k úplné květeně republiky čs.* a v D o s t á l o v ě *Květeně ČSR.* Je tedy podobným monografickým zpracováním, jako byl svého času Š m i l a u e r ů v *Vodopis starého Slovenska* nebo monumentální toponomastické výklady P r o f o u s o v y. Jednak je to další systematická a zároveň dosud největší přípravná práce Machkova pro budoucí etymologický slovník český nebo slovanský. Sama zas vznikla — aspoň zčásti — na základě více než dvaceti autorových článků časopiseckých, které ve výkladu jmen rostlin razily nové cesty nebo aplikovaly cizí theorie na slovanský materiál. Rozsáhlý seznam použité literatury (str. 359—364) dokazuje intensivní Machkovo studium literatury jazykovědné i botanické. Po svém dobrém zvyku cituje prof. Machek v textu i literaturu krásnou, lidové písně, pořekadla, lidové autory: pomocí jich — a ovšem pomocí vlastního rozboru názvů rostlin — zachycuje a osvětluje mnoho ze starých lidových obyčejů a pověr. Velmi

cenné jsou dále četné citáty ze stč. rostlinářů. Jak ukazují hojné odkazy, přispěli k zdokonalení Machkovy knihy zvláště jazykozpytec V. Šmilauer a botanik J. Dostál.

Kniha má dvě části: úvod (str. 5—25) a vlastní etymologické výklady, seřazené podle čeledí rostlin, uvnitř nichž jsou vysvětlovány jednotlivé názvy rodů (str. 27—303). Knihu zakončují obsažné rejstříky (str. 305—358), zachycující názvy vědecké, české, slovenské, ostatní slovanské, nakonec středolatinské.

V úvodu mluví autor o účelu knihy, zdůrazňuje, co zbývá vykonat (edice stč. rostlinářů, úplný seznam lidových názvů rostlin, vývoj oficiálního názvosloví), rozděluje názvy rostlin na lidové a knižní, probírá obecně různé stáří lidových jmen se zajímavými exkursy jazykově zeměpisnými, zjišťuje podněty pro pojmenování rostlin. Podrobně mluví o tvůrcích české vědecké nomenklatury, pro niž je epochální jméno Preslovo. V úvodu jsou také některé velmi cenné závěry, plynoucí z rozboru celého materiálu, na př. že „velká většina našich rostlinných jmen je mladší nežli z psl. doby“, dále že psl. jména rostlin „jsou slova isolovaná, t. j. nemající žádného spojení s nějakým kořenem slovesným nebo základem jmenným, tedy slova dále neprůhledná“ (str. 9).

Vlastní vědecká práce Machkova je uložena v etymologických výkladech, rozložených po jednotlivých heslech. Z nich se dovídáme, pokud lze, o stáří jména, pochází-li od předindoevropského substrátu, nebo je-li to slovo indoevropské, či baltoslovanské, obecně slovanské atd. až po slova jen nářeční. Velkou pozornost věnuje autor slovům přejatým z latiny, němčiny a jiných jazyků i nově utvořeným: pro to všechno má vždy příslušné doklady i věcné výklady. Úctyhodná je botanická kvalifikace autorova, jež mu dovoluje, aby seznámil čtenáře se vším, co je na rostlině význačného i zajímavého, a co tedy mohlo být důvodem pojmenování. Zvlášť využívá autor výkladu pomocí t. zv. signatura rerum, kdy rostlina nebo její část zdá se ukazovat již svým tvarem a pod. na př. léčivou moc. To souvisí úzce s vírou v magickou moc rostliny, což se zas může obrážet v tabuovém pojmenování (srv. str. 107, 155, 183, 214 tota, toten a pod.). Bohužel tato zajímavá pozorování nejsou navzájem spojena. Botanické znalosti přivádějí autora často k lepšímu výkladu jmen (tak str. 52, proč nemůže *dříšťál* být odvozen od *dristati*, str. 238, proč se *sedmikrásce* říká i *jiskerka* atd.). Při etymologických výkladech překvapuje nás již při prvním pohledu, kolik nejasností zůstává, čili jak poměrně málo víme o původu slovanských názvů rostlin. I to je ovšem zásluha Machkovy kritičnosti, která namnoze odolává výkladům nepodloženým věcně a formálně. Machek však tím, že označuje výslovně všechna nejasná slova, prokazuje dobrou službu jiným jazykozpytcům, kteří mohou zkoušet své štěstí nebo vyvozovat z negativních faktů určité závěry.

Jednou z mnoha příčin, proč je těžko zachytit původ některých názvů rostlin, je jejich nepředstavitelná proměnlivost (srv. *rdesno* str. 86, *zimozel* str. 223, *pampeliška* str. 233 atd.). Vzácně trpělivý autor musí přiznat na př. str. 257: „Je těžko vyznati se v tomto chaosu.“ Ale i z této proměnlivosti dovede Machek těžit: vykládá ji — mimo jiné — tím, že slova spojená na př. s určitou představou, stala se změnou poměrů nemotivovanými a tak propadla dalším vlivům a změnám (srv. str. 248 o pelyňku). Jiným důvodem obtíží je, zvláště u starých textů, možnost omylu, přepsání a vůbec neporozumění. U těchto textů bývá i jinak těžko identifikovat jméno a rostlinu, protože názvy mohly být stejné při různých rostlinách (na př. pro stejný účinek) a naopak mohla mít jedna rostlina různé, třeba krajové, názvy. Tyto a jiné obtíže vedou někdy autora k tomu, že své jednotlivé starší výklady odvolává.

Obracím-li se k vlastním etymologickým výkladům Machkovým, je nejlépe začít slovy autorovými: „Názvy rostlin jsou vůbec slabou stránkou i dosavadních etymologických slovníků“ a „výklad botanických jmen je zpravidla nesnadný“ (str. 22). Ocitáme

se tedy, jako málokde jinde v jazykovém materiálu, na nejisté půdě. Tím úspěšnější jsou Machkovy výsledky, založené jako vždy na zjišťování příbuznosti významové s bedlivým přihlížením k stránce hláskové. Ovšem právě zde využívá Machek hláskových nepravidelností k výkladu, že jde o slova přejatá z předie. substrátu, jak to — po některých podnětech cizích — dokazoval zejména ve svých posledních studiích časopiseckých. Z mnoha etymologií, při nichž nepotřebuje sahat k praevr. substrátu, uvádím aspoň několik: na str. 136 vykládá pol. *słowień* z doloženého *swojski len* zkrácením na *swojlen* a metathesí *słowień*. Na str. 137 vykládá *třemdavu*, která podle starých herbářů „moří červy" z **čerm-dava, *červ-dava*. Na str. 148 vykládá *třezalku* podle jiného názvu této rostliny „*zděšenec*" ze stč. *dřežěti* „třásti se". Na str. 191 vysvětluje *kostival* ze staršího **kosti-bal* k csl. *balovati* „léčiti". Na str. 227 vykládá podle lidových pověr jméno *posed* z „posedl(ý)" t. j. zlým duchem, s odpadnutím neslabičného *l*.

Přes padesát názvů rostlin — tedy pozoruhodné množství — vykládá Machek — většinou ve shodě se svými staršími výklady — jako slova přejatá od neindoevropských obyvatel obývajících krajiny později slovanské. Týká se to na př. názvů *tis, jedle, smrk, kleč, mák, řepa, šípek, hloh, dub, topol* a řady jiných. Jak říká na str. 9, uchyluje se k tomu výkladu proto, že „jsou-li hláskové potíže tak velké, že nemůžeme hladce vyjíti z jediného původního tvaru, jsme nuceni uchýliti se k domněnce, že to slovo přejali staří Indoevropané ... z jazyka jinoethnického evropského praobyvatelstva", a o něco dále „právě při přejímání slov mohou nastati veliké ty změny (přesmyky, vkládání hlásek, nepřesná reprodukce zvuků)". Cenné je tedy již shromáždění materiálu, vymykajícího se přesným responsím hláskovým; cenný je i pokus převést neznámé na společného jmenovatele. Mám-li přece dvě námitky, jsem si vědom, že autor sám považuje své výklady za hypothetické, jak za dnešního stavu nelze jinak.

Prof. Machek zjišťuje podobné „pronikavé změny" (přesmyky a j.) v hláskách i u slov, u nichž nesahá k výkladu pomocí substrátu, tak na str. 258 *chrpa*, které spojuje se *ščrb*. Nestačilo by, myslím, namítnout, že slovo chrpa je isolované, protože máme v každém jazyce prastará slova, a přece — nebo právě proto — isolovaná. Stejně str. 140 dvojice *krušpan — grušpan* (obé ze staršího *pušpan*, a to z něm. *Buchsbaum*) vybízí k opatrnosti při výkladu střídání neznělých a znělých pomocí substrátu. Rovněž nepravidelné response samohlásek, jež vykládá na př. u slova *lebeda, loboda* (str. 84) pomocí substrátu, nalézám i u slov, jež vykládá jen ze slovanštiny, tak str. 141 č. *klokoč*, r. *klekočka*, slovin. *klakec*.

A druhá poznámka: Při slově *řešetlák* (str. 145), které má mnoho variant, říká Machek toto: „Tato rozmanitost forem svědčí tomu, že to slovo bylo neprůhledné a že je pravděpodobně cizí; snad je orientální." Zde tedy soudí na cizí původ podle variability forem. Ale zas najdeme v knize řadu příkladů, kde se variabilita vykládá — a to právem — na základě jediného jazyka, bez pomoci substrátu. Lze tedy vcelku říci, že jde o možnosti, které bude nutno podepřít kriterii mimojazykovými. Jinak mám k etymologickému postupu jen málo poznámek, spíš technických. Bylo by dobře spojit pomocí odkazů místa, kde jde o týž zjev (str. 90 se vykládá u lit. *vinkšna* vkladné *k*, ale 130 je *alksnis* bez poznámky a bez odkazu). Při výkladu o původu některých slov není zachován vždy týž stupeň jistoty: Tak str. 114 jsou kladena prostě vedle sebe *salix—orkyta*, ale str. 133 jsou obě slova spojena velmi hypotheticky. Na str. 109 se odvozuje lat. *rosa* z řec. ῥόδον, ačkoliv nemáme jasné analogie. Str. 240 prohlašuje Machek pojmenování písečník za nejasné. Soudím, že je to překlad vědeckého názvu ammobium (řec. ἄμμος = „písek"). Sr. i německé Sandimmortelle.

V pečlivě tištěné knize zůstalo málo tiskových chyb. Uvádím tyto: Str. 23 má být jako rok vydání Preslovy *Květeny české* uveden 1819. Str. 53 v hesle *Asarum* má být *jinak* místo *nijak*. Str. 117 v hesle *Lupinus* má být *dodejme* m. *dojdeme*. Str. 187 v hesle *Cynoglossum* má být *lingua* m. *linqua*. Str. 278 v hesle *Orysa* má být ὄρυζον m. -ξ-. Str. 285 je kontaminace dvou vazeb: „Krmili jej (t. j. oves) pouze koním." Str. 360 má být místo *Handbuch des deutschen Aberglaubens* správně *Handwörterbuch*.

Na závěr bych chtěl podotknout, že se tato ryze vědecká kniha stýká s praxí tam, kde autor navrhuje změnu dosavadních názvů buď návratem k staršímu znění (na př. str. 102 *moroška*), nebo tím, že odmítá „neladné" názvy umělé. I v této své knize se obrací prof. Machek — jako tak často dělá se zdarem v Naší řeči — k čtenářům, aby pomáhali při organisovaném soupisu českých a slovenských jmen rostlin, který chystá Botanická společnost. Prof. Machek vykonal velkou práci již pečlivým snesením látky, které teprve umožňuje celkovou orientaci, a soustavnou revisí dosavadních názorů. Tím pak, že vysvětlil mnoho nejasného a ukázal zároveň cesty, které jsou schůdné při dalším řešení, dokazuje prakticky vědeckost poučky o souvislosti věcí a tedy i věd, v našem případě jazykozpytu a botaniky. Jsem přesvědčen, že právě tato methoda, vycházející z konkretních poznatků, ale přesahující ve svých důsledcích hranice jedné vědy, nám ukazuje další možnosti vědecké synthesy.

Karel Janáček

Čtyři knihy o husitství a radikálních sektách

František Kavka, **Husitská revoluční tradice**, 1953, SNPL. — *Josef Macek*, **Husité na Baltu a ve Velkopolsku**, 1952, Rovnost. — *Isaac de Beausobre*, **Rozprava o českých adamitech**, 1954, ČSAV. — *Zbigniew Ogonowski*, **Arianie polscy**, Varšava 1952, Wiedza Powszechna.

František Kavka si ve své knize *Husitská revoluční tradice* postavil za úkol sice jen podat „pokus o přehled dějin husitské tradice" v českých zemích, avšak i tak se jeho dílo dotýká problematiky značně širší — především husitské tradice na Slovensku a v sousedních zemích. Autor sleduje vývoj husitské tradice od bitvy u Lipan do dnešní doby. Všímá si starých letopisů a děl historiků z nejrůznějších táborů, přitom však nezapomíná ani na rekonstrukci lidové tradice husitské, kterou se u nás dosud nikdo soustavně nezabýval.

Kavka v druhé kapitole „Husitská tradice oporou lidu v boji proti feudálním pánům (1437—1526)" podrobně probral odraz třídních rozporů v ideologii vykořisťovaných mas, revoluční husitskou tradici v dílech stoupenců Jednoty bratrské a komolení husitské tradice kališnickou církví. Avšak znovu zůstala neobjasněna důležitá otázka, otázka slovanské myšlenky v lidu, spojené s tradicí husitskou.[1])

Pobyt Korybutova vojska v Čechách sice přišel vhod především konservativní měšťanské oposici v husitském hnutí (o tom na př.: Macek, „Husité na Baltu a ve Velkopolsku", str. 23 n.), přece však pobyt slovanského vojska a neustálé zdůrazňování slovanské příbuznosti určitě zanechaly stopy mezi lidem. Jistě působil i Husův odkaz. Třebaže máme práce o slovanské myšlence v husitství a o stycích husitů se slovanskými

---

[1]) Přehled československých dějin, I. č., str. 32 (Čs. čas. hist., roč. II., příl. 2) vytyčuje jako jednu thesi: „Zvláštní místo v revolučním ohlasu zaujalo Polsko, kde lid polský, ukrajinský, běloruský se od počátku spojil s husity (Poláci na Táboře, ruský lid ve vojsku Korybutově, boje v Haliči a ve Velkopolsku)." To vše jistě zapůsobilo na vzrůst slovanského povědomí u Čechů.

zeměmi (práce Gollovy, Bidlovy, Florovského, Mackovy atd.), chybějí nám práce o slovanském povědomí českého lidu ve spojitosti s husitskou tradicí, zvláště po Lipanech.

Zvláštní pozornosti by si zasloužilo zkoumání slovanské myšlenky ve spojitosti s husitstvím a později i Jednotou bratrskou za vlády Jagiellovců a Ferdinanda I.[2])

Ve třetí kapitole [„Husitská tradice v bojích s Habsburky a s církevní reakcí (1526—1620)"] se Kavka obšírně zabývá husitskou tradicí v Jednotě bratrské, v táboře českých luteránů a v odumírající církvi kališnické. Tato kapitola si také všímá husitské tradice u pobělohorské emigrace. Upozorňuje na projevy husitské tradice v tom, že osady českých emigrantů ve Slezsku dostávají „husitská" jména, jako Husinec, Tábor, Tábůrek, Žižka. Přitom ovšem správně podotýká, že v literárních dílech pobělohorské emigrace je husitství skreslováno, a to i v díle J. A. Komenského.

V dalších kapitolách se Kavka zabývá husitskou tradicí v nevolnických povstáních 17. a 18. století, národním obrozením, revolucí 1848 a dovádí pak dějiny husitské tradice až do dneška.

Kavkova kniha je vlastně prvým pokusem svého druhu; i když z větší části je materiál znám (z děl A. Krause, R. Urbánka, F. M. Bartoše a j.), nebyl nikde tak přehledně uspořádán. Kavkovo dílo ukázalo na četné mezery v bádání o husitské tradici u nás, zvláště o tradici lidové. Znovu se ukázalo, že je třeba zpracovat jednotlivé otázky důkladně monograficky, abychom pak mohli přistoupit k vytvoření úplného celkového obrazu. Potřebovali bychom nyní stejně důkladné dílo o husitské tradici na Slovensku a práci o této tradici v sousedních zemích.

Důležitou otázkou husitství v Polsku se zabývá Josef Macek v knize *Husité na Baltu a ve Velkopolsku.* V první části autor podrobně popsal „Spanilou jízdu husitů k Baltu" (v r. 1433). V první kapitole Macek rozebral situaci v Čechách po bitvě u Domažlic až do uzavření smlouvy mezi husity a Polskem v Pabjanicích roku 1432. V druhé kapitole probírá autor podrobně husitsko-polské vztahy od roku 1420 do roku 1433.

Macek zdůrazňuje význam husitského poselstva k Vladislavovi a Vitoldovi jakožto uvědomělý čin slovansky smýšlejících husitů. Ukazuje ovšem (a to v našem dějepisectví snad po prvé), že ve styku husitů s Polskem je nutno rozlišovat dvě stránky a že na polské straně je třeba vidět nejen polského krále, církevní hierarchii a feudální magnaterii, ale také široké masy polského lidu, jež často otevřeně projevovaly sympatie s husitským hnutím. Apelování na slovanskou příbuznost u obou složek polské společnosti má ovšem proto zcela rozdílný význam. Celkem příznivý nebo alespoň neutrální postoj polských vládnoucích kruhů k husitství do roku 1424 není možno vysvětlovat jinak než politickými plány polského dvora v době jeho nepřátelství se Zikmundem. A definitivní přechod Vladislavův do tábora nepřátel husitů po tomto roce je možno vysvětlit kežmarským mírem se Zikmundem v roce 1423.

Jazyková příbuznost a slovanské povědomí hrály zcela jinou úlohu mezi masami polského lidu. Při velké blízkosti obou jazyků se husitské myšlenky v Polsku velmi rychle šířily — a toho si ovšem byli vědomi nejen čeští a polští husité, ale i jejich nepřátelé.

---

[2]) Toto zkoumání by nebylo bez zajímavosti ani pro polské dějepisectví, zvláště pokud jde o kontinuitu husitských vlivů a vlivů Jednoty v Polsku — srv. Macek: „Husité na Baltu a ve Velkopolsku", str. 139: Od počátku 16. století se v Polsku objevují zprávy o novém druhu kacířství, opět českého, prvotní Jednoty bratrské. V prvních desetiletích 16. století pak odpor lidu proti feudálnímu útisku je veden pod rouškou luteránství a německé reformace. I když není možno dokázat nepřetržitou souvislost husitství ve Velkopolsku s luteránstvím, přece jenom je jasné, že stoupenci českého kacířstva připravili luteránským kněžím půdu.

Macek ukazuje, že z vojska Korybutova zůstala většina vojáků v Čechách, neuposlechla výzvy vrátit se do Polska a bojovala pak pod Žižkou a Prokopem Velikým ve všech rozhodných bitvách.

Na základě málo známých pramenů pak Macek ukazuje, jak polské a ukrajinské obyvatelstvo polského království projevovalo své sympatie k české husitské revoluci. Dále Macek podrobně rozebírá změnu politické situace Polska, která přiměla polský dvůr k uzavření smlouvy s husity proti Řádu německých rytířů. Celá tato kapitola je vlastně polemikou proti Gollovu názoru, že husité bojovali v Polsku jako najatí žoldnéři polského krále. Macek přesvědčivě dokazuje, že husité se vypravili k Baltu jako rovnocenní spojenci Poláků a že peníze a různé potřeby přijali jen jako nutnou náhradu. Kromě toho Macek zdůrazňuje, že Řád byl stejným nepřítelem Poláků i Čechů, a že proto husité měli vlastní důvod k tažení proti němu.

Velice cenná je kapitola třetí, nazvaná „Řád německých rytířů a husité". V této kapitole použil Macek nejnovějších polských prací o hospodářských poměrech v Prusku v 15. století. Kromě toho užil vedle známých pramenů (srov. Gollovu práci „Čechy a Prusy ve středověku") také pramenů u nás neznámých. Na základě těchto prací a pramenů pak obšírně a přesvědčivě dokazuje, že sympatie pruských měst vůči husitům pramenily z hospodářské a společenské situace, jak se tehdy v řádových zemích vyvíjela. I v další, čtvrté kapitole „Průběh spanilé jízdy k Baltu", užil autor dosud neznámých pramenů, jako jsou spisy státního gdaňského archivu.

V druhé části své knihy se Macek zabývá husitstvím ve Velkopolsku a na Kujavsku. Autor nově osvětlil činnost Spytka z Mełsztyna a Abrahama ze Zbąszyna a podrobně rozebral Długoszovy zprávy o husitství ve Velkopolsku. Na základě listinných pramenů (hlavně soudních protokolů) autor podal historii známého husitského střediska ve Zbąszyně. V posledních kapitolách své knihy podal pak Macek přehled vývoje husitství na Kujavsku a zakončil knihu přehlednou statí o významu husitství pro polské revoluční tradice.

Mackova kniha je úvodem do studia husitství a jeho revolučního působení v Polsku a stane se jistě vítaným přínosem jak pro badatele naše, tak zejména i pro historiky polské, kteří nyní věnují husitství zvýšenou pozornost.

V roce 1954 vydal Historický ústav ČSAV v řadě Studie a prameny (sekce filosofie a historie) jako čtvrtý svazek *Rozpravu o českých adamitech* od Issaca de Beausobra. Tuto neobyčejně zajímavou práci hugenotského emigranta v Berlíně ze začátku 18. století přeložili z francouštiny Augustin Kadlec a Amedeo Molnár, který také doplnil knihu cennými vysvětlivkami a životopisnou poznámkou o autorovi.

Je zajímavé, jak hluboko pronikl vzdělaný Francouz před více než dvěma sty lety do podstaty husitství. Před napsáním své rozpravy se důkladně poučil ze všech pramenů, jichž tehdy mohl dosáhnout. Jeho pronikavá kritika kroniky Eneáše Sylvia nás udivuje — tím spíše, že v roce 1730, kdy Beausobre psal svou „Rozpravu", a ještě mnoho desetiletí později byla hodnověrnost této kroniky v Čechách uznávána i protestantskými autory.

Na základě přesvědčivých důkazů Beausobre ukazuje, že domnělý nudismus a pohlavní nevázanost adamitů jsou pouhou pomluvou, vytvořenou v zájmu katolické církve, a že skutečné kacířství těchto lidí spočívá v tom, že odmítali uvěřit v transsubstanciaci. Proto je pronásledoval i Žižka a ortodoxní husité vůbec, neboť ti přepodstatňování zprvu všichni uznávali.

Beausobrův zájem o české adamity byl založen na jeho přesvědčení, že tato sekta byla vlastně svým učením o eucharistii předchůdkyní reformovaného vyznání, k němuž

se Beausobre hlásil. Avšak jeho zájem nikdy nepřerůstá v nekritickou apologii adamitů; proto má jeho „Rozprava" velkou cenu i dnes, ačkoliv již dnešní bádání (hlavně zásluhou F. M. Bartoše) značně pokročilo dál. Pro nás má Beausobrovo dílo význam i tím, že ho kriticky používal i Josef Dobrovský ve své práci „Geschichte der böhmischen Pikarten und Adamiten".

Také v Polsku je nyní věnována velká pozornost husitství a radikálním protestantským skupinám. Polští historikové se zabývají především církví sociniánů (t. zv. „ariánů") již proto, že tato církev dala Polsku autora první polské gramatiky Francouze Statoria (Stoińského) a několik významných polských básníků.

V roce 1952 vydal magistr Zbigniew Ogonowski populární knížku pod názvem *Arianie polscy*, kde ve třech oddílech podal přístupnou formou přehled dějin reformace v Evropě a v Polsku, stručně pojednal o ariánském učení a připojil krátký přehled ariánské literatury s několika drobnými ukázkami.

Autor podrobněji probral sociálně hospodářské kořeny polské reformace a přešel pak k vylíčení snah o vytvoření polské národní církve. Upozornil na organisační neuspořádanost polského protestantismu v jeho počátcích a na kožmineckou unii s Českými bratry z roku 1554.[3])

Ogonowski správně poukázal na příčiny neobyčejně silného rozvoje kalvinismu v Polsku, tkvící v tom, že systém presbyterů umožňoval šlechtě zmocnit se vlády nad církví. Kalvínští pastoři, kteří většinou pocházeli z nižších vrstev, byli ovšem s takovýmto stavem nespokojeni, a proto již od počátku začínají vystupovat proti šlechtě. Děje se to formou různých „heresí", v nichž se stále častěji ozývá požadavek rovnoprávnosti všech lidí a někdy i volání po majetkovém komunismu.

Ogonowski správně poukázal na velký vliv anabaptismu na rodící se ariánství; bylo snad možno uvést více údajů o stycích s moravskými novokřtěnci.[4])

Dále se Ogonowski zabývá ariánským učením v jednotlivých obdobích existence církve (první — do založení Rakowa, druhé — začátky činnosti F. Socina, třetí — „sociniánské" období). Poukazuje na to, že radikalismus v theologických otázkách (na př. Budny) neznamenal vždy radikalismus společenský.[5])

Ogonowski popsal průběh polemiky mezi Grzegorzem Pawłem z Brzezin a Jakubem Paleologem, na níž je možno dobře ukázat rozdíly mezi názory dvou křídel — radikál-

---

[3]) Bylo by ovšem třeba blíže vysvětlit nejasnou formulaci mgr. Ogonowského: „Istotnie doszło do połączenia z nimi (t. j. s Čes. bratry — A. M.) na synodzie w Koźminku w sierpniu 1554, ale unia ta nie mogła być trwałą. Szlachtę raziły i odstraszały radykalne tradycje braci czeskich, mimo że w tym odłamie reformacyjnym zniknęło od dawna już wszystko, co mogło przypominać o plebejskim początku tej sekty" (str. 43—44). Podle toho, co víme o kožminecké unii a jejím rozpadnutí (srov. J. Bidlo: Jednota bratrská v prvním vyhnanství. Praha 1900—1903), došlo k unii přes zjevnou nechuť Čes. bratří, hlavně pod tlakem pruským. Jednota pak využila první příležitosti, aby unii prohlásila za neplatnou. Polským protestantským šlechticům nevadilo ani tak bratrské učení (přijali na př. jejich konfesi), jako spíše jejich sociální složení a pak i to, že v Jednotě měli hlavní slovo kazatelé, kdežto u Poláků světští šlechtici. O tom srv. též práci M. Wilbura „A History of Unitarianism. Socianism and its Antecedents". Cambridge 1947 (především kap. XIX).

[4]) K tomu: Wilbur v cit. díle, dále kronika moravských novokřtěnců „Geschicht-Buch der Hutterischen Brüder" — vyd. Dr Rud. Wolkan, Vídeň 1923. Z polských autorů: St. Kot „Ideologja polityczna i społeczna Braci Polskich zwanych Arjanami", Varšava 1932.

[5]) Bylo by zajímavé srovnat sklony k judaismu u konservativních litevských ariánů s judaismem „židostvujuščich" v Rusku.

nějšího a konservativnějšího — v ariánském hnutí.[6]) Dále se autor zabývá významem Fausta Sociana pro myšlenkový i společenský vývoj hnutí a konstatuje, že Socinus zahájil zprvu skrytě, později otevřeně prošlechtickou politiku.

Třetí období vývoje ariánství, jež autor nazval obdobím „sociniánským", charakterisuje Ogonowski ztrátou zájmu o společenské problémy a zesíleným zájmem o čistou theologii, jdoucí ruku v ruce s příklonem k šlechtě. Zároveň začíná ostré pronásledování ariánů. V této době začíná také rozkvět ariánského školství a tiskařství v Rakově.

Avšak ani po vyhnání z Polska (r. 1660) nepřestávají ariáni pracovat a šířit svoje učení. Na jejich ideologii navázal později John Locke a zejména Baruch Spinoza.

Oddíl věnovaný ariánské literatuře Ogonowski zahajuje poznámkou, že krásná literatura se u ariánů vyvinula až v 17. století, to znamená v době, kdy v ariánském hnutí už neexistovalo radikální, „plebejské" křídlo. I tak byla však ariánská literatura za všeobecného úpadku literárního tvoření v 17. století nejlepší složkou tehdejší polské literatury.

Mezi první ariánské autory patří Erazm Otwinowski, Józef Domaniewski a Olbrycht Karmanowski. Autor uvádí jejich stručné životopisy a charakteristiky jejich díla. Větší pozornost věnoval Ogonowski životu a dílu Zbigniewa Morsztyna a zejména největšího ariánského básníka Wacława Potockého.

Kniha Ogonowského je určena širokým vrstvám čtenářů a jako takovou ji také musíme posuzovat.[7]) Můžeme říci, že pro první informaci velmi dobře postačí.

Antonín Měšťan

Bibliografie polských silesiak. 1. Sestavili *Andělín Grobelný* a *Milan Kudělka*. S právem rukopisu. Slezský studijní ústav v Opavě 1952. Stran 228 + IV. 2. Sestavili *Andělín Grobelný, Milan Kudělka* a *Alois Sivek*. S právem rukopisu. Slezský studijní ústav v Opavě 1954. Stran 187 + II. 3. Sestavili *Andělín Grobelný, Milan Kudělka* a *Alois Sivek*. Slezský studijní ústav v Opavě 1954. Stran 231 + II.

Nezbytnost bibliografických soupisů pro vědeckou práci jakéhokoliv druhu je každému vědeckému pracovníku velmi dobře známa.[1]) Dobrá bibliografie poskytuje nutnou základní orientaci po materiálu studovaného thematu, je prvním bezpečným vodítkem pro badatele často z počátku bezradně tápajícího na neznámé půdě nového problému, podává přehled dosavadních prací a dosažených výsledků a zaznamenává stav výzkumu v tom kterém vědním oboru. Neobejde se bez ní žádná seriosní vědecká práce, a neexistuje-li dosud v některém vědním úseku, je pracovník nucen pořídit si ji aspoň v omezeném rozsahu zkoumaného thematu sám. Ačkoliv prospěšnost a nutnost dobrých a spolehlivých bibliografií je všeobecně uznávána, je nutno konstatovat jistou nechuť k práci na větších, systematických bibliografiích, a to zvláště u mladších vědeckých pracovníků. Důvody toho jsou pochopitelné. Bibliografické práce, jejichž sestavení je spojeno vždy s nemalými obtížemi, velkým pracovním úsilím a vypětím, které

---

[6]) Pro charakteristiku pokrokovější skupiny by bylo dobře uvést také názory Piotra z Goniądza.

[7]) Podrobný vědecký rozbor ariánského učení podal Z. Ogonowski v čas. „Studia i materiały z dziejów nauki polskiej", 1954, č. 2, str. 205—243 v článku „Racjonalizm w polskiej myśli ariańskiej".

[1]) Srov. o tom zejména Stefan Vrtel-Wierczyński, *Teoria bibliografii w zarysie*, Wrocław 1951, a Slavomír Wollman, *K otázce bibliografie*, Sovětská literatura 4 (1955) 65—75.

vyžadují velké trpělivosti, svědomitosti a houževnatosti a jsou i časově značně náročné, jsou dosud — ačkoliv jejich vědecký charakter je nesporný[2]) — většinou málo ceněny, považovány za činnost převážně pomocnou, jen na okraji vlastní tvůrčí práce vědecké, a při hodnocení také tak posuzovány.

Tím více je proto nutno ocenit skutečnost, že dva mladí vědečtí pracovníci, Dr Andělín Grobelný a Dr Milan Kudělka (později se k nim přidal i Dr Alois Sivek), podjali se úkolu zvláště obtížného, pracného a záslužného, pořídit z dostupných pramenů za daných okolností a možností co nejúplnější bibliografii polských publikací, článků a periodik, týkajících se Slezska.

Bibliografie — jak autoři v předmluvě sami zdůrazňují — byla původně zamýšlena jen jako pomůcka pro vnitřní potřebu Slezského studijního ústavu v Opavě (oddělení pro vědecké styky s Polskem) a neurčena k vydání. Rozsah a význam této široce koncipované bibliografie však přerostl již za přípravných prací úzký rámec jen interní záležitosti ústavu a bylo rozhodnuto zpřístupnit ji širšímu okruhu vědeckých pracovníků a publicistů vydáním aspoň v omezeném počtu 300 výtisků.

Je jasné, že při tak rozsáhlém bibliografickém soupisu, vypracovaném v čase poměrně velmi krátkém, nebylo možno se vyvarovat jistých nedostatků a mezer. Je to plně pochopitelné, uvážíme-li, že čeští badatelé nemohli mít k disposici v plném rozsahu všechny prameny a materiály, které jsou dostupny jejich polským soudruhům. Autoři také neměli naprosto v úmyslu soutěžit s velikými, na řadu let rozplánovanými podrobnými bibliografickými pracemi o Slezsku, na nichž se má podílet početný kolektiv polských vědeckých pracovníků a které jsou toho času teprve ve stadiu přípravném.[3]) Nepřístupnost části polského materiálu, kterou uvedli již v předmluvě k 1. dílu Bibliografie jako hlavní nesnáz své práce, vyloučila již předem možnost docílit oné úplnosti, k jaké budou moci dospěti bibliografické práce polské. Naše Bibliografie, jak už ostatně naznačuje i její grafická úprava (hektografovaný strojopis) a původní účel, vznikla ze snahy poskytnout co možná rychle dobrou a spolehlivou příručku, která by vědeckým pracovníkům i všem ostatním zájemcům o slezskou thematiku a problematiku usnadnila orientaci v materiálu a podala informaci, co kde už na polské straně, v polských časopisech a knihách bylo o Slezsku a Slezanech napsáno. Bibliografie je prvním soupisem toho druhu, proto je především záznamová, registrační, nikoliv výběrová a hodnotící. Je jasné, že autorům nebylo možno provést kritické zhodnocení a výběr materiálu, a to již proto, že mnoho materiálu bylo nutno převzít z druhé ruky (z bibliografických soupisů jiných, z časopiseckých záznamů a zpráv atd.), takže autorům někdy nebylo možno zjistit blíže ani obsah zaznamenávaných publikací, natož pak jejich ideové zaměření, hodnotu a význam. Sledovali cíl zachytit pokud možná všechno, co bylo polsky o Slezsku vydáno. Proto se do Bibliografie dostalo i leccos bezvýznamného, drobnosti jen lokálního charakteru nebo články mající význam jen časový. Z téhož důvodu — částečně i proto, aby odvrátili výtku stranickosti — zařadili autoři do Bibliografie též články a publikace s jasně protičeským zahrocením.

Někdy se sem ovšem dostaly i položky zbytečné, tak na př. *Gornośląski rozkład jazdy* (díl 2, odd. O/B) do Bibliografie jistě nepatří.

---

[2]) Srov. Slavomír Wollman, l. c., 65.

[3]) Srov. Michał Ambros, *Bibliografia śląska, jej stan obecny i zadania na przyszłość* (Katowice-Wrocław 1946, Instytut Śląski), Marta Burbianka, *Zagadnienia bibliografii śląskiej* (Nauka Polska 2, 1954, 157—161), Michał Witkowski, *Bibliografie polských silesiak 2* (recense), Slezský sborník 52, 1954, 561—563.

Prostý záznam většiny publikací bez bližšího určení jejich obsahu je ovšem nemalou nevýhodou pro neinformovaného používatele, neboť někdy je značně nesnadné zjistit jen podle pouhého názvu, často velmi stručného a všeobecného, čeho se publikace týká.

Pořízení výběrové a kritické bibliografie v rozsahu celé slezské thematiky by však bylo prací pro veliký kolektiv pracovníků na dlouhou řadu let a nesplnilo by hlavní úkol, který si autoři vytyčili, t. j. pořídit co nejdříve retrospektivní bibliografickou rukověť polských prací o Slezsku, která by až do vydání podrobných polských prací vyplnila citelnou mezeru v tomto oboru. Je nepochybné, že i přes svůj převážně jen registrační charakter se Bibliografie polských silesiak stane neocenitelnou pomůckou všem vědeckým pracovníkům ve Slezsku a o Slezsku, a to tím spíše, že je dosud jedinou příručkou toho druhu a že jí — jak se zdá — zůstane ještě na dlouhou dobu.

Autoři sledovali vydáním Bibliografie také významné politické cíle: 1. ukázat, jak historie, tradice i kultura znovu získaných slezských území na Odře a Nise výrazně svědčí o jejich původním polském charakteru, který nemohly plně vyhladit ani staleté germanisační snahy pruských uchvatitelů; 2. demonstrovat dokumentárně a varovně na velmi hojném materiálu, zejména z doby těsně po 1. světové válce (srovn. zvláště díl 3, odd. 3/B — Právo, politika, národnostní otázka), buržoasně nacionalistické a šovinistické tendence, které vedly k rozbrojům a napjatému poměru česko-polskému v slezském pohraničí; 3. doložit bohatou literaturou nový vztah česko-polský po druhé světové válce, vytvářený v duchu proletářského internacionalismu a slovanské vzájemnosti a mající do budoucna upevnit trvalý bratrský svazek dvou sousedních národů, jazykově, geograficky, ethnograficky i historicky úzce spolu spřízněných.

Slezsko bylo již v dávné minulosti důležitou součástí polského státu, zůstalo jí i v době mezi dvěma světovými válkami, ač tehdy značně okleštěno, a jeho význam znovu zesílil po osvobození Polska v roce 1945, kdy po staletém odloučení se stará polská území ve Slezsku opět vrátila k mateřské zemi. Po sloučení východních oblastí meziválečného Polska, osídlených Ukrajinci a Bělorusy, se Sovětským svazem, přesunulo se těžisko lidovědemokratického Polska dále na západ a význam Slezska tím ještě více vzrostl. Stalo se nejen svým rozsahem, ale i svým hospodářským, politickým a kulturním významem jednou z nejdůležitějších oblastí celého státu. Bylo-li již dříve pro svou výhodnou polohu ve středu Evropy kulturním prostředníkem mezi Polskem a evropským Západem,[4]) stalo se jím dnes v míře ještě větší. Literatura o Slezsku, již dříve v Polsku značně rozsáhlá a bohatá, zmohutněla po roce 1945 neobyčejně. Tím citelněji postrádali badatelé ve všech oborech se slezskou thematikou moderní bibliografii polských prací o Slezsku, která by zachytila materiál až po současnou dobu.[5]) Je velikou zásluhou mladých badatelů Slezského studijního ústavu, že tuto mezeru vyplnili pohotově a s velkou pílí v čase velmi krátkém, za pouhá tři léta. A že tak učinili ještě dříve než vědečtí pracovníci polští, to jejich zásluhu nemálo zvětšuje.

Ačkoliv je Bibliografie určena především pro potřebu českých a slovenských pracovníků, byla — třebas ovšem s jistými výhradami — přijata kladně též na straně

---

[4]) Srov. o tom na př. pozoruhodnou práci Henryka B a r y c z e, *Ślązacy w polskiej kulturze umysłowej na tle polsko-śląskich związków duchowych w przeszłości*, Wrocław—Warszawa 1946.

[5]) O starších bibliografických pracích kromě přehledu v Bibliografii samé srov. též Viktor F i c e k, *Bibliografie bibliografií slezské oblasti*, Příloha Slezského sborníku roč. 50 (1952) čís. 1, 1—12.

polské,[6]) označena jako cenný přínos pro problematiku česko-polských vztahů a oceněna jako velmi prospěšná příručka i pro polské pracovníky v oborech se slezskou thematikou.

Všechny tři svazky Bibliografie je nutno považovat za celek a také tak posuzovat. Skládají se ze stejných souběžných oddílů, které se navzájem doplňují. Tak na příklad 1. svazek, obsahující první část bibliografického materiálu, sebranou v době od 1951 do 1952, posuzován samostatně, by se jevil zejména v některých partiích (na př. v odd. Literární věda a literatura) jako značně neúplný, s povážlivými mezerami i v materiálu známém a přístupném (tak na př. tam chybí celé básnické dílo Fierlovo, které je zaznamenáno až v třetím svazku). Teprve ve spojení se svazkem druhým a třetím doplní se položky na bibliografii téměř úplnou, vyčerpávající všechen přístupný polský materiál o Slezsku. Paralelní rozdělení materiálu do stejných oddílů ve třech svazcích, vynucené okolností, že Bibliografie vznikala a byla vydávána postupně, je značnou nevýhodou při orientaci; tuto nevýhodu částečně odstraní teprve připravovaný rejstřík jmenný, místní a věcný, který má vyjít v dohledné době.

Autoři použili systému desetinného třídění, při čemž rozsáhlejší skupiny rozdělili ještě na několik oddílů, označených velkými písmeny (na př. 3/A, 3/B atd.). I když vhodnost tohoto způsobu třídění pro vědecké účely je sporná,[7]) je nutno přiznat, že vcelku uspokojivě pomohl autorům v tomto prvním hektografovaném vydání Bibliografie zvládnout velmi nesnadný úkol, jímž bylo rozdělení neobyčejně rozsáhlého a velmi různorodého bibliografického materiálu do oddílů a skupin.

Velmi prospěšné jsou odkazy na referáty a recense o větších publikacích, které umožňují rychlou podrobnější informaci o dílech jinak u nás těžko dostupných.

Po prvním oddíle (O/A), přinášejícím přehled prací všeobecných, prací z několika vědních oborů a kolektivních, ukazuje oddíl O/B, věnovaný časopisům a periodickým publikacím, neobyčejný rozmach polského časopisectví ve Slezsku po r. 1945 a je dokladem překvapujícího kulturního rozvoje v zemích zpět získaných. Rovněž oddíly O/C (Vědecké a osvětové instituce a organisace) a O/D (Knihověda — rukopisy) obsahují vedle hojného staršího materiálu přesvědčivé dokumenty nevídaného vědeckého i osvětového rozkvětu polského Slezska po druhé světové válce. Velmi cenný a užitečný je přehled dosavadních bibliografických prací v oddíle O/E. Několik málo položek z oboru filosofie a psychologie se objevilo až ve druhém svazku. Objemný oddíl Náboženství a církev bude možno při sestavování výběrové bibliografie značně omezit, jelikož obsahuje i mnoho záznamů významu jen úzce místního. Zato rozsáhlý oddíl věnovaný národopisu, folkloristice a ústní slovesnosti přináší i v drobnostech neobyčejně zajímavý, bohatý a prospěšný soupis materiálu ke studiu lidových zvyků, obyčejů, krojů, staveb a lidového umění všeho druhu. Stejně bohatý materiál najde však v Bibliografii i ten, kdo se bude zabývat thematikou týkající se obchodu, národního hospodářství a dopravy, dále otázek sociálních a dělnického hnutí, školství, veřejné správy a vojenství. Oddíl Právo, politika a národnostní otázka se stane jistě neocenitelnou pomůckou ke studiu problematiky česko-polských vztahů ve slezském pohraničí, též i neshod, třenic a rozbrojů, poskytne také podrobný přehled důležitějších novinářských článků k tomuto thematu. Oddíl jazykovědný obsahuje zejména hojně materiálu dialektologického a etymologického, v oddíle přírodovědném najdou se i publikace, které zaujmou též literární vědce a folkloristy (na př. literatura o Witelovi, o anthropologii beskydských horalů a j.), oddíl o průmyslu,

---

[6]) Srov. recensi Elżbiety W a l e w s k é v časopise Przegląd Biblioteczny 21 (1953) 382—384 a Michała W i t k o w s k é h o ve Slezském sborníku 52 (1954) 561—563.

[7]) Srov. o tom již v recensi prof. Josefa M a c ů r k a ve Slezském sborníku 51 (1953) 133—134.

lékařství a domácím hospodářství zaznamenává četné materiálie ke studiu hospodářsko-společenských vztahů a poměrů, zvláště mnoho zajímavého a poučného o hornictví a hutnictví. Nevelká skupina Výtvarné umění, hudba, architektura, divadlo a sport obsahuje, jak už název naznačuje, materiál velmi různorodý, pro svůj malý rozsah však nepůsobí obtíže při orientaci a je snadno přehledná. Rozsáhlá skupina Literární věda a literatura je jednou z nejúplnějších a nejvýznamnějších. Literárnímu vědci, který se zajímá o slezskou thematiku a slezskou literární produkci, poskytne přímo nepřeberné bohatství pramenů a literatury k problematice a historii písemnictví ve Slezsku a o Slezsku. Skupina mohla být však rozdělena na dva oddíly, z nichž v prvním by byla uvedena vlastní díla literárněumělecká, v druhém pak pojednání, články a publikace o literatuře a spisovatelích. Společné abecední zařazení obou kategorií značně ztěžuje orientaci. Neméně významný je ovšem i oddíl Historie, který pro svůj rozsah a závažnost obsaženého materiálu by vyžadoval samostatný odborný posudek z pera historikova. K němu se řadí menší oddíly Prehistorie a archeologie, Zeměpis a Mapy. Historika stejně jako literárního vědce živě zaujme oddíl Paměti a životopisy, přinášející cenný pramenný materiál k poznání slezské minulosti, slezských hospodářských a společenských poměrů i kulturního života.

U skupin a oddílů, které zahrnují v sobě několik značně odchylných oborů (na př. 3/D), by prospělo ještě detailnější vnitřní dělení (na př. oddělit sociální otázku a dělnické hnutí od školství, vojenství atd.).

Někdy je zařazení záznamu dost problematické. Tak na př. Adama Przybylského *Walka o Śląsk Cieszyński w styczniu 1919 r.* (Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa), uvedená v odd. 3/B Právo, politika, národnostní otázka, by měla být aspoň v odkaze připomenuta též v oddíle 3/D jako publikace charakteru převážně vojenského. Stejně tak Londzinův článek *O naszych śląskich zbójcach,* uvedený v odd. 3/D, měl být v odkaze zmíněn též v odd. 3/A (Národopis a folkloristika), kde je jinak pěkně soustředěna literatura o Ondrášovi a Jurášovi. Z téhož důvodu by měla znamenitá kniha Władysława Ochmańského *Zbójnictwo góralskie*, obsahující mnoho materiálu k thematice ondrášovské a hojné materiálie národopisné a folkloristické, být uvedena nejen v odd. 3/D, kam jistě plným právem patří již pro svůj výstižný podtitul (Z dziejów walki klasowej na wsi góralskiej), ale též v oddíle 3/A. Rovněž tak Birkenmajerovy publikace o nejstarším slezském vědci *Witelovi* měly být uvedeny nejen v oddíle přírodovědném, ale i v literárněvědném, neboť — jak známo — ve starší fázi literární historie se vedle děl literárněuměleckých zaznamenávají i naukové práce nejrůznějšího charakteru.

Někde se v Bibliografii objevily i práce nepolské (na př. *Codex judiciarius pro Galicia occidentalis,* vydaný ve Vídni, nebo Jacques Décoret, *La question de Haute Silesie et son règlement,* Lyon 1924), což přesáhlo rámec označený titulem.

Nedopatřením byly do Bibliografie zařazeny nepochybně publikace z lvovského období Ossolinea, jak správně upozornil již Witkowski.[8])

Nedostatek Bibliografie je ovšem i její grafická úprava, ačkoliv pečlivě provedená, neboť strojopis poskytuje jen málo možností grafického rozlišení a nemá oné přehlednosti, jaká právě u prací bibliografických je velmi žádoucí. Mohlo však být ještě více využito všech možností diferenciace, které i strojopis poskytuje, na př. velkých písmen, podtrhávání; zřetelnost a přehlednost bibliografických záznamů by tím nemálo získala.

---

[8]) Srov. recensi ve Slezském sborníku 52 (1954) 562.

Všechny tyto nedostatky a výhrady, ostatně jen rázu podružného, nikterak nesnižují význam a prospěšnost práce, která v nynějším stadiu bádání o Slezsku má charakter průkopnický. Je obdivuhodné, kolik rozsáhlého a bohatého materiálu dovedli autoři přes velké obtíže a četné překážky shromáždit a utřídit do tří objemných svazků Bibliografie. Svědčí to o jejich neobyčejné svědomitosti, mimořádné píli a velikém pracovním vypětí, stejně jako o jejich zájmu a nadšení pro věc.

Bibliografie je rovněž dokumentem poctivé, politicky uvědomělé a obecně prospěšné práce Slezského studijního ústavu, který je jediným vědeckým ústavem toho druhu v rozsáhlé oblasti našeho Slezska, dnes v celé své šíři od Jablunkovska až po Kladsko hraničícího s bratrským Polskem a majícího dnes proto zvláště veliký význam nejen jako oblast, důležitá hospodářsky a kulturně, zajímavá ethnograficky, jazykově i folkloristicky, ale i jako činitel mezislovanský, prostředník styků česko-polských.

Jiří Krystýnek

Ludvík Kunz, **Česká ethnografie a folkloristika v letech 1945—1952.** Praha 1954, Československá akademie věd, 382 str.

Kunzova kniha je nejen za posledních deset let jedinou prací na poli dokumentace ethnografie a folkloristiky, ale možno ji nazvat vůbec první českou samostatně knižně vydanou bibliografií těchto oborů. Obsahuje materiál vyexcerpovaný ze 109 odborných a krajinských časopisů, seznam prací knižně vydaných i prací disertačních. Články z denního tisku a periodik institucí veřejné zprávy, které v knize zahrnuty nejsou, slibuje autor vydat v samostatném soupise za léta 1945—1953. Pilná práce, se kterou L. Kunz shromáždil tak četný materiál, i když v některých případech — pokud jde o produkci knižní a překlady — neúplný[1]), dojde zajisté uznání u všech odborných pracovníků.

Kunzovu bibliografii předchází řada starších českých ethnografických soupisů bibliografických, které, zvláště v období před první světovou válkou, v době činnosti Zíbrtovy, Niederlovy a Polívkovy dosáhly značné vědecké výše. Všechny tyto předcházející bibliografie můžeme rozlišit podle hodnoty záznamu a podle řazení.

Záznamy Čeňka Zíbrta,[2]) Jiřího Polívky[3]) a Lubora Niederla[4]) mívají připojeny obsáhlé kritické annotace, které vystihují hlavní problematiku studie, článku či knihy a vyhovují plně i dnešním požadavkům vědecké bibliografie. Většina prací omezuje se však pouze na důkladnější nebo povrchnější výčet bibliografických dat. U obou skupin bibliografií bylo řazení záznamů většinou thematické; pouze u některých jsou jiná hlediska: buď probírají jednotlivá díla bez jakéhokoli systému,[5]) nebo — pokud šlo o přehledy dějin náropisu a folkloristiky — i podle autorů.

Ludvík Kunz postupoval při vypracovávání své bibliografie nezávisle na starších českých předlohách. Dílo rozvrhl do dvou částí. V první z nich stručně podal přehled

---

1) Na př. M. Zeman, *Horňácké tance,* Praha 1951, Národní hudební vydavatelství Orbis.

2) Č. Zíbrt, *Literatura kulturně historická a ethnografická.* Český lid 7 (1898)—23 (1914).

3) J. Polívka, *Bibliographische Übersicht der Erscheinungen auf dem Gebiete der čechoslawischen Volkskunde.* Zeitschrift für österreichische Volkskunde 1 (1895) 353—361; 2 (1896) 269—380; 3 (1897) 373—382. — Týž, *Věstník slovanské filologie a starožitností* 1 (1901) 3. oddíl: Literatury slovanské, lidověda slovanská.

4) L. Niederle, *Věstník slovanských starožitností* 1 (1898); 2 (1899); 3 (1900).

5) Jde hlavně o zprávy, které byly publikovány v jednotlivých číslech, tak jak docházely redakci.

dosavadní bibliografické činnosti ethnografické a folkloristické a nastínil rozvoj těchto věd v období let 1945—1952. Do druhé části, určené bibliografii české ethnografie a folkloristiky za léta 1945—1952, zařadil vedle základního autorského seznamu, doplněného rejstříkem thematickým a místním, i seznam excerpovaných časopisů a přehled recensí a referátů.

Stať o české bibliografické činnosti do roku 1945, obsaženou v první části práce, doplnil autor cennými přehlednými seznamy: speciálních bibliografií českého a československého národopisu; českých bibliografií národopisu evropského, zvláště slovanského; bibliografií všeobecných a speciálních s významem pro národopis; a chronologickým přehledem bibliografických soupisů české ethnografie a folkloristiky. Přes pečlivost a podrobnost, s jakou Kunz postupuje, nejsou soupisy úplné a mohou být doplněny několika dalšími údaji. Jednou z velmi důležitých bibliografií, obsahujících český národopisný materiál, byla periodicky vydávaná *Bibliografie české historie.*[6]) Ve svazcích za léta 1905—1924 nalezneme záznamy z oboru ethnografe a folkloristiky v oddílech: Dějiny jazyka a literatury (přísloví, lidová podání, dialektologie), Dějiny hudby a divadla (lidová píseň), Dějiny umění výtvarného (lidové umění, architektura, kroj, keramika). Dějiny sociální a hospodářské (poměry v obci, zemědělská technika, atd.). Ve svazcích následujících, sestavených nejprve A. Filáčkem (za léta 1925—1926), později St. Jonášovou-Hájkovou (za léta 1927—1941), byl vložen samostatný oddíl „Národopis“, který vypracoval za léta 1930—1932 J. Horák, za léta 1933—1934 Fr. Navrátil a v období let 1935—1941 J. Svoboda. Záznamy z některých dílčích oborů jsou však i nadále obsaženy ve výše zmíněných oddílech. Z bibliografií slovanského národopisu bylo by pak lze ještě připomenout práce: J. Polívky, Kapitolka z dějin lidovědné sběratelské práce jihoslovanské;[7]) J. Páty, Krótki prehlad lužickoserbskeho narodopisneho dźeła;[8]) a J. Krále, Geografická bibliografie Podkarpatské Rusi,[9]) kde národopisný materiál je zahrnut do oddílu Antropogeografie a pomocné vědy. Nehledíc ke zmíněným nedostatkům a některým menším nedopatřením,[10]) jsou Kunzovy přehledy cenným přínosem pro každého badatele.

V druhé kapitole první části ukázal autor výstižně rozvoj ethnografie a folkloristiky od roku 1945, a to ve třech základních směrech: v oblasti studia dějin a metodiky a práce vědecko-organisační, v oblasti studia kultury hmotné a v oblasti studia kultury společenské.

Následující druhá, nepoměrně rozsáhlejší část (57—379) je věnována vlastní bibliografii české ethnografie a folkloristiky od r. 1945 do r. 1952. L. Kunz na rozdíl od výše zmíněných starších českých národopisných bibliografií seřadil jednotlivé záznamy podle autorů s průběžným číslováním. Tento postup dovoluje nejen sledovat růst a specialisaci badatelů (už i vzhledem k tomu, že práce jednotlivých autorů jsou řazeny chronologicky a že jsou zaznamenány i recense), ale hlavně umožňuje zařadit články a studie v thematickém i místním rejstříku pod několik hesel bez opakování a se značnou úsporou místa. Ke kladům bibliografie patří i uvedené signatury Národní knihovny v Praze, Universitní knihovny v Praze a Zemské a universitní knihovny v Brně, zaznamenané u knižně vydaných prací v seznamu autorském, u časopisů pak v samostatném soupisu, který předchází seznam autorský. Badatelé ocení nezkrácené bibliografické citace, zvláště u časopisů

---

[6]) Bibliografie české historie, Praha, Nákladem historického klubu.
[7]) Slavia 10 (1931) 570—574.
[8]) Slavia 10 (1931) 769—781.
[9]) Praha 1923, Geografický ústav Karlovy university.
[10]) Na př. D. Stránská přispívala do Hoffmann-Krayerovy *Volkskundliche Bibliographie* (Berlin) pouze v letech 1927—1932, a ne, jak autor uvádí, až do r. 1939.

regionálních, a stejně tak uvítají, že všechny záznamy jsou doplněny stručnými annotacemi thematickými i místními. Lze jen litovati, že annotace nejsou obsažnější a že nejsou alespoň rozlišující, když ne již přímo hodnotící, neboť mnohdy nevyjadřují rozdíl mezi základními studiemi a méně význačnými články a někdy obsahují v podstatě to, co je již řečeno v názvu práce (na př. č. 521).

Při autorském systému řazení jsou pro běžnou práci s bibliografií nezbytné rejstříky. L. Kunz vybavil svou práci dvěma seznamy — thematickým a místním. Thematický rejstřík, do kterého jsou zahrnuty práce původní a překlady, rozdělil na čtyři hlavní skupiny, obsahující: Dějiny, metody, dokumentace, vědecké ústavy a společnosti, činnost vědecko-organisační; Studie z oblasti kultury hmotné; Studie z oblasti kultury společenské; Lidové umění s podskupinami Lidová slovesnost, Písně, Lidová hudba, Lidový tanec, Lidové umění výtvarné. Při sestavování příští národopisné bibliografie by snad mělo být uváženo, zda by nebylo správnější, zařadit výtvarné umění do oddílu kultury hmotné a lidovou slovesnost pod heslo folkloristika. Ze samotné práce Kunzovy vyplývá (srovnáním hesel v rejstříku), jak mnohdy úzce souvisí lidové výtvarné umění s řemeslnou výrobou a prací člověka vůbec (na př. výroba keramiky, lidové umělecké kovářství atd.).

Místní rejstřík, ve kterém jsou zpracovány studie materiálové, rozčlenil autor na základní oddíly: České země, Slovensko, Evropa, Asie, Afrika a Amerika.

Není snad nemístné srovnat systém rejstříků vypracovaný autorem se systémem, jakého použil J. Gajek a Z. Malewska u indexu k 1—39 ročníku polského časopisu „Lud“,[11]) i když vím, že jde o dva různé druhy bibliografií. Gajek a Malewska rozdělili celou látku do čtyř skupin: index věcný, index ethnografický — členěný podle souostroví, světadílů, zemí, krajů a oblastí, zeměpisné polohy a ethnických skupin; index osobní — obsahující seznam jmen (názvy lidové, přízviska atd.), seznam jmenný i autorský a seznam článků; index vědeckých institucí a společností. Hlavním rejstříkem, ze kterého vychází Gajkův soupis, je index věcný, abecedně řazený, při čemž jednotlivá stručná hesla (na př. Adam biblický, Bádání, Bajka) nemají mezi sebou vnitřní obsahovou souvislost. U Kunzovy bibliografie je nejdůležitější seznam thematický, členěný podle oborů ethnografického a folkloristického bádání, takže v tomto seznamu jsou včleněné i některé oddíly stojící v indexu Ludu samostatně. (Na př. index vědeckých společností, zprávy o jednotlivcích atd.) Domnívám se, že výhodnější a přehlednější je Kunzův thematický rejstřík, vycházející z vnitřních potřeb a dělení národopisu, i když nedosahuje detailnosti Gajkova indexu věcného. Na druhé straně však Gajkův a Malewské index ethnografický má určité výhody před Kunzovým soupisem místním. Je bohatší o pododdíl „Skupiny a podskupiny ethnografické“, a jelikož je řazen podle krajů a okresů, dává ucelený přehled o veškeré literatuře jednotlivých ethnografických oblastí. Nemyslím, že by při sestavování bibliografie mělo být upuštěno od základního abecedního řazení obcí a krajů (tedy od postupu Kunzova), ale bylo by snad vhodné, kdyby buď literatura o jednotlivých obcích byla zařazena i pod heslo příslušných ethnografických oblastí (na př. Valašsko) nebo okresů (na př. Benešovsko) nebo kdyby seznam místní byl doplněn přímo zvláštním indexem oblastním. Tak by se bylo také lze vyhnout té situaci, že na př. studie D. Stránské, Poslední kurloky na Těšínsku[12]) je v místním seznamu uvedena pod hesly Bukovec, Hrčava, H. Lomná, ale ne pod heslem Těšínsko. Přáli bychom si dále, aby rejstříky byly úplnější a zevrubněji korigované, aby se nestá-

---

[11]) J. Gajek, Z. Malewska: *Index Ludu*, T. 1—39. Lud 40 (1953).
[12]) D. Stránská, *Poslední kurloky na Těšínsku*. Slezský sborník 45 (1947) 16—32, 234—242.

valo, že některé práce, v seznamu autorském uvedené, v rejstříku thematickém vypadly nebo že čísla v thematickém seznamu neodpovídají číslům v seznamu autorském.

Nakonec připojuji ještě zmínku o vnější úpravě díla, která by mohla být vzata v úvahu jako návrh při sestavování příští bibliografie. Vzhledem ke zřetelnosti a jasnosti nemělo by se snad upouštět od běžně užívaných způsobů zařazovat referáty a recense u příslušných prací na samostatnou řádku a rozlišovat přímo písmem původní práce od recensí, které by mohly být tištěny kursivou. Thematický rejstřík by získal na přehlednosti, kdyby nebyl tak stlačen a kdyby hesla na rozdíl od ostatního textu byla tištěna výrazněji.

Kunzova bibliografie, nehledíme-li k některým nedostatkům, kterým se ostatně vyhne málokterá bibliografie a které jsou bohatě nahrazeny četnými jejími klady, je dílem dobrým, zasluhujícím pochvaly. Bylo by potěšující, kdyby autor v této práci slibně započaté pokračoval, a to tím spíše, že ve svém díle již naznačil i program budoucí bibliografické práce ethnografické i folkloristické.

Projektovaná bibliografie, podle návrhu autorova, měla by pozůstávati ze dvou částí: bibliografie běžné — shrnující materiál v průběhu 1—5 let, a bibliografie retrospektivní, která by obsáhla produkci obou oborů od jejich počátku.

První kroky k uskutečnění plánu běžné bibliografie již byly učiněny a je potěšitelné, že se dvou stran. Na zadních stránkách Českého lidu (1955, č. 3) začal vydávat zprávy za rok 1954 L. Kunz, ve Slavii pak vychází v rámci „Zpravodajství ze slavistiky za rok 1953“ v oddíle slovanských starožitností výběrový annotovaný materiál ze slovanské ethnografie včetně bohemik.

Retrospektivní bibliografie by měla, podle návrhu autorova, obsáhnout nejen celou literární produkci českou (včetně překladů) a produkci národnostních menšin v ČSR, ale i práce autorů cizích s thematikou či vztahem k našemu území. Stanovisko, které L. Kunz zastává, prozrazuje, že k plánu přistupuje se širokým rozhledem, neboť potřebám badatelů bude moci vyhovět jedině bibliografie literatury o našich zemích, a nikoli pouze bibliografie českých prací ethnografických a folkloristických.[13]) Plánovaná bibliografie by měla zahrnouti období let 1800—1945, a to ve třech oddílech: za léta 1800—1845, 1846—1890 a 1891—1945. Za dělítko nevzal autor vývoj ethnografie jako vědy, nýbrž mezníky v práci bibliografické (Jungmannova Historie literatury české, 2. vydání a Polívkovy bibliografické přehledy). Bude úkolem příštího kolektivu, zabývajícího se touto prací, aby navržená časová rozmezí prodiskutoval. Příští bibliografie měla by mít formu lístkovou nebo knižní a řazení autorské, obsahové a zeměpisné. V knižním vydání by řazení mělo být provedeno pomocí rejstříků na základě číselného pořadí, u systému lístkového s plnými bibliografickými citacemi v jednotlivých oddílech. Domnívám se, že pro usnadnění práce s bibliografií retrospektivní, u které lze předpokládat velký počet záznamů, by snad bylo vhodné, kdyby se vzal za základ seznam obsahový, i když by se pak muselo počítat s opakováním nebo alespoň s číselnými odkazy.

Autor navrhuje, aby tato bibliografie byla bibliografií pouze registrující, zahrnující pro určité období veškerou literární produkci. Nemá být bibliografií hodnotící. L. Kunz píše: „Jejím podstatným znakem bude úplnost popisu, závazná pro ústřední orgány bibliografie registrující. ... Měřiti zevrubně hodnotu bibliograficky registrovaných prací a na tomto základě pořizovati jejich výběr, by nebylo jejím úkolem.“[14])

---

[13]) Na tuto závažnou věc upozornil již J. St. Bystroń v díle *Bibljografja etnografji polskiej*. Kraków 1929, Bibljoteka Ludu Słowiańskiego č. 1, III str.

[14]) L. Kunz, *Česká ethnografie a folkloristika v letech 1945—1952*. Praha 1954, 14.

Pro pracovníky, zabývající se sestavováním bibliografie, musela by být závazná úplnost, ovšem úplnost ve smyslu excerpce materiálu. Speciální bibliografie (tedy bibliografie určitého vědního oboru) má podávat nejen souhrn bibliografických dat, ale i kritický obraz o stavu bádání toho kterého oboru. Tuto úlohu může splnit jedině bibliografie výběrová a hodnotící,[15]) ve které je proveden buď přímý výběr materiálu nebo záznamy jsou doplněny rozlišujícími a doporučujícími annotacemi. Tím, že bude oddělen balast podřadných, údaje opakujících statí od prací hodnotných (při čemž nemají být ovšem vyloučeny práce materiálové a práce mající význam dokumentární), usnadní se práce badatelova. Takové zpracování pro výběrovou, hodnotící bibliografii klade ovšem vysoké požadavky na pracovníky zabývající se touto prací. Jak naznačil S. Wollman ve své studii,[16]) tato práce, která je prací vědeckou, může být vykonávána jedině zkušeným odborníkem.

Dílo předložené L. Kunzem je výsledkem obětavé práce jednotlivce, který vzdálen ústředních knihoven pražských a při jiné práci vědecké vyhověl nutným potřebám vědeckých pracovníků ethnografů a folkloristů. Tuto nanejvýš obětavou práci musíme hodnotit kladně.

Miriam Stará

---

15) S. Wollman, *K otázce bibliografie.* Sovětská literatura 4 (1955) č. 1, 65.
16) Tamtéž, 66.

ZPRÁVY

Sovětská diskuse o jazyce umělecké literatury

I

Jestliže se ještě dnes vracíme k průběhu diskuse o problematice jazyka umělecké literatury, která byla podnícena známými jazykovědnými články soudruha Stalina v roce 1950 a která probíhala v sovětském tisku po několik let (a která v jistém smyslu trvá dodnes), je tomu tak proto, poněvadž výsledky této diskuse jsou neobyčejně plodné a důležité — jak pro linguistiku, tak také pro literární vědu.

Sovětskou diskusi o problematice literárního jazyka musíme chápat jako součást širší jazykovědné a literárněvědné diskuse. Zúčastnili se jí jak linguisté, tak také literární vědci, kritikové a mnoho spisovatelů a básníků.

V prvním, počátečním stadiu, které trvalo od vystoupení soudruha Stalina v jazykovědné diskusi asi do poloviny roku 1951, se diskuse rozbíhala; články a příspěvky v tomto období měly převážně podnětný, programový ráz. Pro toto období jsou typické zejména hluboce podnětné projevy akademika V. Vinogradova, stati A. Jegolina, V. Novikova, A. Tarasenkova, B. Tomaševského, A. Revjakina, A. Fadějeva a j. Významná redakční stať Literární gazety z října roku 1951, Problémy jazyka umělecké literatury, která shrnula první výsledky diskuse, charakterisuje již v jistém slova smyslu další její stadium. Je to období, kdy nastává hlubší studium jednotlivých otázek, kdy se teoretické a metodické principy ověřují prací na materiálu. Konečně třetí fází této diskuse můžeme nazvat období od XIX. sjezdu KSSS na konci roku 1952 až do dnešní doby. Zde už ani nejde v pravém slova smyslu o diskusi. Celá řada zásadních otázek studia jazyka umělecké literatury byla již v hlavních rysech prodiskutována a ověřena studiem konkretního materiálu. Lze říci, že dnes mnohé z těchto dříve tak zanedbávaných otázek se octly trvale v zorném poli sovětských literárních vědců a linguistů. Aktuální zájem literární vědy a estetiky byl po XIX. sjezdu obrácen především k problematice typisace a k boji proti t. zv. teorii „bezkonfliktovosti".

V naší informativní stati se nechceme a nebudeme zabývat všemi otázkami dotčenými v dlouhotrvající sovětské diskusi o jazyce literárních děl. Není to zde ani možné, ani účelné. Proto si thema omezíme jednak časově(budeme sledovat diskusi jen do XIX. sjezdu KSSS) a jednak věcně. Úmyslně ponecháme stranou některé okrajové otázky, jako na př. problematiku jazyka překladu umělecké literatury, otázky jazyka dramatických děl, nebudeme se zde zabývat jazykovědnými diskusemi v neruských sovětských republikách a konečně nechceme ani v celé šíři probrat otázky jazykového rozboru literárních děl ve školách. Tyto polemiky by vyžadovaly speciálního přístupu a detailnějšího výkladu.

Po zásadním vystoupení soudruha Stalina v jazykovědné diskusi v moskevské Pravdě nastal v sovětské jazykovědě čilý ideový ruch. Avšak jazykovědci nezůstali dlouho ve svém úsilí osamoceni. Brzy se přihlásili i badatelé jiných příbuzných vědních disciplin,

aby zodpověděli palčivé otázky, které před nimi vyvstaly po uveřejnění geniálních Stalinových prací. A v první řadě to byli literární vědci.

Jedním z prvních literárních vědců, který na tyto otázky upozornil, byl A. Tarasenkov. Ve svém článku *Literatura i voprosy jazyka* (Pravda 8. IX. 1950) vychází ze Stalinových poznámek o příbuznosti marrismu s rappismem a proletkultovštinou a ukazuje, jak proletkultovský formalismus a naturalismus v literatuře vede k ničení literárního jazyka, k nesrozumitelnosti a zkáze literatury. Hesla dekadentů o „zaumném“ jazyku a jejich formalistické novotaření má stejné kořeny jako marristické teorie o vzniku nového „proletářského jazyka“. A. Tarasenkov ve svém článku přesvědčivě dokazuje, že zbytky tohoto falešného chápání jazyka se vyskytují i v současné literatuře. Nesmyslné jazykové novotaření, přemíra archaismů, naturalismů a jiných okrajových výrazů ještě dnes narušuje čistotu, bohatost a výstižnost jazyka umělecké literatury. Tím je pak snižována pravdivost a srozumitelnost díla. Problémy, na které upozornil bojovný Tarasenkovův článek, byly zakrátko předmětem diskusí moskevských spisovatelů komunistů, kteří se 27. září sešli na zasedání, věnovaném otázkám jazyka literárních děl.

I tato diskuse, uvedená referátem akademika V. V. Vinogradova, upozornila spisovatele na nutnost odpovědnějšího poměru k jazyku a na nebezpečí vyplývající z neznalosti a podceňování otázek literárního jazyka. A. Fadějev i jiní spisovatelé vyzvedli příklad Maxima Gor'kého, který se ve svých kritických pracích tak často zabýval jazykovou stránkou literatury a jehož dědictví nebylo v tomto směru ještě dostatečně využito.

Tyto první hlasy, volající po větší pozornosti k literárnímu jazyku a po jeho soustavnějším studiu, se brzy setkaly s kladným ohlasem v řadách dalších sovětských literárních vědců a linguistů. V. V. Novikov v přednášce pro aspiranty Akademie společenských věd při ÚV KSSS, samostatně vydané v r. 1951 pod názvem *Trudy tovaryšča Stalina po jazykoznaniju i voprosy sovetskogo literaturovedenija,* věnoval této otázce v rámci širší literárněvědní problematiky mnoho pozornosti. Shodně s ostatními účastníky linguistické diskuse zdůraznil především nutnost tvůrčího chápání a aplikace marxismu-leninismu. Jakýkoli dogmatismus a zjednodušování vede k zhoubným následkům. V. V. Novikov ukázal, že i dnes ještě dožívají v sovětské literární vědě jisté zbytky novorappistického zjednodušování (na př. skreslování pojmu stranickosti A. Belikem a sektářské rozdělování spisovatelů v Tregubově knize o V. Majakovském). Velkou chybou je i podceňování studia jazyka literárních uměleckých děl. Zapomíná se často na to, že „základním materiálem literatury je slovo“ (M. Gor'kij). „Je nutný rozhodný obrat k pečlivému a všestrannému studiu osobitosti umělecké formy díla, spisovatelova uměleckého mistrovství. Pro literární vědce jsou tyto otázky nerozlučně spjaty s problémy jazyka, bez jejich správného vyřešení je boj za zvýšení umělecké a ideové úrovně sovětské literatury nemyslitelný. Omyly v jazyce — to nejsou drobnosti, ale vážné chyby...“ (str. 35), napsal V. V. Novikov.

Boj za vysokou úroveň literatury nelze odtrhovat od úsilí o bohatý, krásný a čistý literární jazyk. Strana vždy odsuzovala neúctu a nevšímavost k jazyku. Je známo, jak Lenin vystupoval proti komolení ruského jazyka přemírou cizích slov, žargonů a zkratek. Strana podporovala Gor'kého v jeho boji proti formalistickým a naturalistickým chybám v jazyce sovětských spisovatelů. O tom svědčí i známý Ždanovův výrok z jeho krátkého projevu na prvním všesvazovém sjezdu sovětských spisovatelů: „Být inženýry lidských duší, to znamená aktivně bojovat za kulturu jazyka, za kvalitu děl.“ (A. A. Ždanov, *O umění,* 1949, 17.) Podobně i ve stranických usneseních o ideologických otázkách je kvalitě uměleckých děl věnována velká pozornost. Na př. v usnesení O repertoáru dramatických divadel a cestách k jeho zlepšení z r. 1946 ÚV KSSS konstatoval, že ideově

špatné hry jsou napsány „negramotně, že autoři neznají dostatečně ruský spisovný a lidový jazyk“. [ÚV VKS(b), *O otázkách umění,* 1952, 13] V. V. Novikov si dále všímá chyb, plynoucích z falešné marristické teorie „třídnosti“ jazyka. V pracích některých sovětských literárních vědců (M. Serebrjanskij, Literární črty, prof. L. I. Timofejev, Theorie literatury a j.) je tato protimarxistická these nekriticky přijímána, což vede k podceňování jazyka klasiků a k nesmyslným výkladům a rozborům literárního jazyka. Tyto chyby jsou o to nebezpečnější, že se zahnízdily v mnoha sovětských literárních cvičebnicích a že desorientují učitele, mládež a některé spisovatele.

V. V. Novikov končí svou přednášku výzvou k sovětským literárním pracovníkům, aby směle a otevřeně kritisovali všechny zbytky formalismu a naturalismu v jazyce umělecké literatury, aby se učili lásce k rodné řečí u Lenina, Stalina, Gor'kého, u velikých představitelů národních kultur, aby společným úsilím odstranili zaostávání teorie literatury za požadavky života.

V podstatě stejné zaměření jako Novikovova přednáška měl i článek známého literárního vědce A. Jegolina, *Za tvorčeskoje razvitije nauki o literature,* uveřejněný v Izvéstiích AN SSSR, OLiJa 9 (1950) vyp. 1. Jegolin se zde mimo jiné dotýká poměru literatury jako faktu nadstavbového k jejímu základnímu materiálu — jazyku, jenž nepatří do nadstavby. V dalším kratším článku z pozdější doby *Puti razvitija sovetskogo literaturovedenija* (Liter. gazeta, № 60, 22. V. 1951), Jegolin upozorňuje na to, že je nutno věnovat větší pozornost teoretickým otázkám literární vědy. V řadě několika důležitých problémů uvádí též otázku úlohy jazyka ve vývoji literatury a úlohy literatury ve vývoji jazyka. Svůj článek uzavírá několika konkretními ukázkami, jak marrismus vulgarisoval výklad jazyka umělecké literatury, a výzvou, aby se literární vědci a spisovatelé učili od Gor'kého správnému poměru k jazyku.

Z dalších literárních vědců, zabývajících se významem Stalinových statí o jazykovědě pro literární vědu, je třeba jmenovat A. I. Beleckého, který pronesl referát na vědeckém zasedání AV SSSR věnovaném otázkám jazykovědy (30. XI.—2. XII. 1950). Beleckij pak otiskl stať *Značenije trudov I. V. Stalina po jazykoznaniju dlja sovetskogo literaturovedenija,* Izv. AN SSSR, OLiJa 10 (1951) vyp. 1.[1])

Beleckij m. j. upozornil na některé nedostatky při studiu literárního mistrovství spisovatelů. Rozbory děl bývají většinou slepeny ze dvou částí: v první se probírá obsah a v druhé forma. Rozbor umělecké formy je často nahrazován pouhou subjektivní charakteristikou. Aby byly odstraněny tyto nedostatky — říká Beleckij —, je třeba prozkoumat důkladně principy stylistického rozboru uměleckých děl. Obsah i formu uměleckého díla je třeba zkoumat v jednotě nerozlučné: „Nemůže existovat žádné odtržené, isolované studium »formy«, které by bylo podáváno jako bezplatná příloha k rozboru obsahu, ale nemůže existovat při zkoumání literárního díla ani rozbor, který by nepočítal s formou.“ (Str. 21.)

Významný krok vpřed v sovětské jazykovědné diskusi znamenalo společné vědecké zasedání Ústavu světové literatury A. M. Gor'kého a Ústavu ruské literatury (Puškinův dům) Akademie věd SSSR. Tohoto zasedání, které se konalo v Moskvě v květnu 1951, se aktivně zúčastnila celá řada sovětských literárních vědců. Hlavní referáty byly uveřejněny ve sborníku *Voprosy literaturovedenija v svete trudov I. V. Stalina po jazykoznaniju* (1951, AN SSSR). Pro náš výklad má největší význam programová stať akademika V. V. Vinogradova, *Nasuščnyje zadači sovetskogo literaturovedenija,* Znamja

---

[1]) Viz o ní podrobněji Frank Wollman, *Polemika o srovnávací metodu v literární vědě,* Slavia 21 (1953) 439—449.

(1951) № 7. Vinogradov vychází z významných Stalinových slov o tom, že hlavním úkolem každé vědy je studovat specifičnost svého předmětu. Proto se musí i literární věda zaměřit na studium specifických znaků literatury. Mnoho chyb vyplývalo z toho, že se literatura ztotožňovala s jinými druhy ideologické nadstavby. Uznávaná specifičnost literatury zavazuje „k prohloubenému studiu vnitřních specifických zákonů vývoje ruské nebo jiné národní literatury, ve spojitosti se zkoumáním obecné sociální historické podmíněnosti literárně historického pohybu“ (sborník Otázky lit. vědy..., str. 7). Nesmí se zapomínat na to, že i jednotlivé druhy nadstavby mají svůj vlastní pohyb, své vlastní zákony a že mezi nimi jsou rozmanité spojitosti a vzájemné vztahy. Studium specifičnosti literatury musí vést k větší pozornosti k otázkám jazyka, který je — jak pravil Gor'kij — základní nástroj a spolu s fakty a životními jevy materiál literatury. Vinogradov důrazně připomínal nutnost historického přístupu ke studiu literatury: „Historický způsob zkoumání literatury si vyžaduje pozorného studia změn v rozsahu a obsahu samé kategorie umělecké literatury v různých podmínkách vývoje společnosti, vyžaduje si výzkumu rozdílů ve společenské funkci literatury, okruhu a složení tvůrčí literatury a jejích konsumentů“ (str. 9).

Vinogradov dále upozornil na některé důležité konkrètní úkoly literární vědy. Je to na př. zjištění úlohy, kterou spisovatelé, básníci a publicisté hrají ve vývoji národního jazyka, studium lidovosti, umělecké mluvy a folkloru a pod. Důležité je též studium vztahů jazyka celonárodního a jazyka umělecké literatury. Zde samozřejmě nejde o dva jazyky. Jazyk umělecké literatury je neoddělitelnou součástí jazyka celonárodního, má však své specifické rysy: „Umělecká literatura se buduje na základě celonárodního jazyka jeho obrazně estetickou transformací“ (str. 10). Vinogradov dále věnoval mnoho pozornosti otázkám stylistiky: „Zásady a úkoly stylistiky jako linguistické discipliny zůstávají dodnes ještě ne zcela jasné, základní pojmy a kategorie této vědy dosud nejsou určeny“ (str. 11). Vinogradov pak sám k této problematice přispěl mnoha bystrými a podnětnými připomínkami. Upozornil na úlohu jazykové synonymiky ve stylistice, na sociální kořeny stylistické rozrůzněnosti jazyka, na jednotu obecného národního stylistického bohatství, na otázku individuálního slohu spisovatele, na souvislost stylu a ideového záměru, stanovil rozdíl mezi jazykem a stylem atd. Tyto otázky V. Vinogradov řešil a rozpracovával i ve svých dalších statích. Jimi se však budeme zabývat později.

K důležitým programovým projevům, zahajujícím diskusi o jazyce literárních děl, můžeme počítat též referát B. V. Tomaševského, *Jazyk i literatura*, přednesený na tomtéž vědeckém zasedání jako předchozí stať Vinogradovova. (Výtah této přednášky byl uveřejněn v Literární gazetě pod názvem *Jazyk pisatelja*, 1951, č. 65; úplný text referátu vyšel v Oktjabru, 1951, č. 7.) Tomaševskij se zaměřil hlavně na tři problémy. Je to za prvé otázka vývoje spisovného jazyka ve spojitosti s vývojem literatury samé; za druhé problematika individuálních forem jazyka, t. j. stylu jako výrazového prostředku ztělesňujícího autorovu myšlenku; otázka účasti spisovatele na formování spisovného jazyka a jeho vlivu na jazyk lidu.

Pozoruhodný příspěvek do rozbíhající se diskuse přinesl též známý sovětský znalec Puškina a ruské literatury 18. století D. D. Blagoj ve svém článku *O nacional'noj specifike literatury*, Bolševik (1951) № 18. Blagoj se pokusil stanovit, v čem spočívá národní rys literatury. Na prvním místě uvádí jazyk jako celonárodní dorozumívací prostředek, jako nástroj boje za vývoj národa, jako „materiál národního slovesného umění s jeho specifickými — jen pro daný národ — způsoby vyjadřování a vyjadřovacími prostředky, systémy stylistiky atd.“ (Ve sborníku Otázky lit. vědy..., str. 87.)

V. V. Jermilov ve stati *Nekotoryje voprosy teorii socialističeskogo realizma*

(uveřejněno ve sborníku Otázky literární vědy ve světle prací J. V. Stalina o jazykovědě) ukazuje — v rámci širší problematiky — společné rysy „proletkultovců“, „rappovců“ a marristů. Jermilov dokazuje, že pro tyto vulgarisátorské směry byla „charakteristická snaha odvést jazyk a literaturu od celonárodního života, přimět jazyk a literaturu, aby sloužily odloučení a isolaci“ (str. 137) a ztotožňování pojmů a problémů vývoje krásné literatury.

Těmito důležitými články a projevy, o nichž jsme zde doposud hovořili, byla zahájena dlouhotrvající jazykovědná a literárněvědná diskuse. Dále ji budeme sledovat ne již chronologicky, ale thematicky. Ve čtyřech kapitolách se pokusíme charakterisovat průběh a výsledky diskuse podle čtyř hlavních themat, která byla středem zájmu této diskuse. Jsou to tyto problémy: 1. Co je literární jazyk a jaký je jeho vztah k jazyku celonárodnímu, lidovému a spisovnému. 2. Otázky lexikálního a frazeologického rozboru jazyka umělecké literatury. 3. Styl a sloh. 4. Jazyk a umělecké mistrovství spisovatele.

II.

Vystoupení J. V. Stalina v jazykovědné diskusi nenechalo nikoho na pochybách o tom, že marristické rozdělování národního jazyka na různé „třídní jazyky“ je hluboce chybné a nevědecké, a tedy protimarxistické. Jedna ze základních chyb Marrových a jeho žáků spočívala v nepochopení jednoty celonárodního jazyka. Samozřejmě celonárodní jazyk je neobyčejně rozrůzněn, historicky se vyvíjí a má mnoho různých konkretních podob, odstíněných podle místa i společenské vrstvy.

Teoreticky bylo tedy již od samého začátku diskuse jasno, že literární jazyk není něčím v e d l e celonárodního jazyka, ale že je jeho nedílnou součástí. Šlo tedy především o to, určit specifičnost literárního jazyka, zjistit jeho místo v celonárodním jazyce a probádat jeho vztahy k ostatním oblastem celonárodního jazyka, jako je jazyk lidový, hovorový, spisovný atd.

Již V. V. Vinogradov ve své stati o naléhavých úkolech sovětské literární vědy upozornil na specifické, svérázné znaky jazyka literárních děl: „V umělecké literatuře se užívá jazyka celonárodního se vší jeho gramatickou svérázností, se vší bohatostí a rozmanitostí jeho slovní zásoby jako prostředku a jako formy umělecké tvorby. Jinými slovy: všechny prvky, všechny vlastnosti a zvláštnosti celonárodního jazyka spolu s jeho gramatickou stavbou, s jeho slovníkem, systémem jeho významů a sémantikou, slouží jako prostředek umělecky zobecněného typisovaného podání a osvětlení společenské skutečnosti.“ (Sborník Otázky lit. vědy . . ., str. 10.) Literární jazyk čerpá svobodněji ze starobylých jazykových prostředků, z místních nářečí, z hovorové mluvy atd. než celonárodní jazyk, nesmí se ovšem příliš odklánět od jeho gramatické stavby, základního slovního fondu, jinak by se stal nesrozumitelným. Literární jazyk se ustavičně obohacuje a je neobyčejně mnohotvárný — jako život sám. To si dobře uvědomovali zvláště velcí mistři ruské literatury.

Specifičnosti jazyka umělecké literatury věnoval zvláštní pozornost B. Tomaševskij v stati *Jazyk i literatura.* Autor této práce vychází při svém zkoumání především z funkce jazyka literárních děl a hned na začátku zdůrazňuje, že jazyk v literatuře se stává velmi významným nástrojem ideologického boje. Jazyk není třídní, sám je lhostejný k třídnímu boji, ale jednotlivé třídy nejsou lhostejny k jazyku. To platí v dvojnásobné míře o jazyku umělecké literatury. „Pod perem spisovatele přestává být jazyk neutrálním materiálem. Je zapojen do ideologického zápasu, což se odráží nejen ve sdělovaném obsahu, ale i v samé povaze vyjádření, ve zvláštním zabarvení, které prolíná spisovatelovu řeč a dodává jí tak individuální formy.“ (Sborník, str. 175.)

Dále se Tomaševskij zabývá vývojem spisovného jazyka ve spojitosti s vývojem literatury. Spisovný jazyk a jazyk literatury není totéž. Spisovný jazyk je „jazyk vzorný, vytříbený a je jakýmsi zobecněním vyjadřovacích schopností celonárodního jazyka“ (str. 177). Užívání spisovného jazyka se zdaleka neomezuje jen na uměleckou literaturu. Ovšem „normy spisovného jazyka se vyvíjejí a tvoří v těsné spojitosti s celým průběhem vývoje literatury, se střídáním literárních škol a směrů“ (str. 177). Tomaševskij dále podává stručný přehled vzniku a vývoje ruského spisovného jazyka. Přitom si všímá jeho vzájemných vztahů k ruskému literárnímu jazyku. Hodnotí význam Lomonosova, Karamzina a Puškina pro vznik spisovné ruštiny. (Někteří účastníci diskuse vytkli Tomaševskému, že opominul jiné významné spisovatele: Fonvizina, Krylova, Radiščeva.) Tomaševskij zdůrazňuje význam spisovatelů a literatury pro rozvoj celonárodního jazyka. Literatura obohacuje jazyk především v oblasti frazeologie; jazyk jako zbraň v boji za společenský pokrok se stále „vybrušuje“. V závěru Tomaševskij zdůrazňuje nutnost historického přístupu ke studiu jazyka a jeho problematiky. (V roce 1952 V. V. Tomaševskij poněkud přepracoval tuto přednášku pro potřeby Všesvazové společnosti pro šíření politických a kulturních znalostí. Vyšla pod názvem *Jazyk i stiľ* v Leningradě.)

Vzájemnými vztahy literárního jazyka k jazyku spisovnému se zabývá V. D. Levin v článku *O jazyke chudožestvennych proizvedenij*, Russkij jazyk v škole (1951) № 3. Levin — podobně jako Tomaševskij — si uvědomuje rozdíly i zase určité shody mezi jazykem literárním a jazykem spisovným. Správně poznamenává, že obě tyto významné součásti celonárodního jazyka se svérázným způsobem prostupují, že spisovný jazyk je širší a v jistém smyslu zase užší, než jazyk umělecké literatury. „Jazyk uměleckého díla odráží a uskutečňuje systém společného spisovného jazyka, ale přitom nezapadá obyčejně zcela do jeho rámce; specifické umělecké úkoly, které odrážejí i obecné zaměření spisovatelovy tvorby, dané jeho světovým názorem, nutí občas spisovatele, aby překročil hranice obecně spisovné normy a aby použil tak říkajíc »mimospisovných« jazykových prostředků.“ (Str. 6.) Tyto „mimospisovné“ prvky mohou pocházet z různých dialektů, profesionalismů, žargonů, mohou to být archaismy, neologismy atd., které spisovný jazyk nepřipouští. Jazyk uměleckého díla můžeme se zdarem studovat jen tehdy, díváme-li se na něj historicky a pozorujeme-li jej na pozadí norem celonárodního jazyka. V jazyce uměleckých děl nejde ovšem o pasivní odraz obecné normy spisovného jazyka, nýbrž o aktivní a tvůrčí poměr k ní. Nezřídka nespisovné prvky, užité v literárním jazyce, se stávají běžnými a přecházejí do spisovného jazyka. Dále Levin na konkretním materiále ukázal, jak Puškin sbližoval umělecký jazyk s jazykem spisovným, jak bojoval za demokratisaci, zlidovění literárního jazyka. U Puškina lidový tón řeči není jen stylistickým zabarvením, ale přímo základním rysem. Všichni velcí spisovatelé udržují správnou rovnováhu mezi jazykem literárním a spisovným.

Vztahu literárního jazyka k jazyku lidovému se dotýká A. Tarasenkov v stati *Za bogatstvo i čistotu russkogo literaturnogo jazyka*, Novyj mir (1951) № 2. Poznamenává, že je nesprávné úplně ztotožňovat jazyk lidu s jazykem literatury: „Vždyť jazyk literatury je přece především výběrem určitých jazykových prvků, které slouží k vytvoření vlastního individuálního způsobu tvůrčí práce. Jazyk žádného spisovatele, i toho nejvšestrannějšího a nejnadanějšího, nekryje se úplně s jazykem lidu.“ (Str. 204.) Mnozí účastníci literární a linguistické diskuse se dovolávali při určování vztahu mezi jazykem umělecké literatury a jazykem lidovým cenných výroků a myšlenek Maxima Gor'kého, který této otázce věnoval velkou pozornost. A. Šiškinová v článku *M. Gor'kij i jazyk sovetskoj literatury*, Zvezda (1950) № 12, zdůrazňuje veliké zásluhy

Gor'kého o jazyk sovětské literatury. Gor'kij bojoval proti marristickému pojetí jazyka, které otevíralo dveře nebezpečným a škodlivým naturalistickým a formalistickým jazykovým zkomoleninám. Odmítal zvláště Marrovu falešnou thesi třídnosti jazyka a neustále dokazoval, že národní jazyk vznikl tisíciletým vývojem a že jeho nositelem je lid — tvůrce dějin. Tak je třeba chápat Gor'kého výzvu ruským sovětským spisovatelům: „Věř ve svůj národ, který vytvořil mohutný ruský jazyk, věř v jeho tvůrčí síly!" Odtud Gor'kého pozorný vztah k jazyku lidové slovesné tvořivosti a nekompromisní odmítání jazykového eskamoterství dekadentních „jazykotvůrců". Gor'kij neuznával existenci zvláštního „básnického jazyka", který by měl vlastní zákonitosti, zvláštní gramatickou stavbu a zvláštní slovní zásobu. Stále spisovatelům připomínal, aby se učili u lidového a hovorového jazyka: „. . . Puškin si vysoce vážil jazyka »moskevských pekařek hostií«, učil se u své chůvy Ariny Rodionovny. Nejskvělejší znalec mluveného jazyka Leskov se rovněž učil u chůvy, vojačky." Ovšem Gor'kij nikdy neztotožňoval jazyk hovorový s jazykem literatury. Spisovatel musí hovorovou mluvu umělecky zpracovat, ztvárnit, vytříbit, tím se stává významným spolutvůrcem jazyka. Hodnota jazyka záleží v tom, že „spisovatelé z živelného proudu mluveného, každodenního jazyka provedli co nejpřísnější výběr, nejpřesnějších, nejvýstižnějších a nejpromyšlenějších slov". „Dělení jazyka na literární a lidový znamená jenom to, že máme abych tak řekl, »surový« jazyk a jazyk propracovaný mistry."

Literární jazyk se nestane lidovým, je-li naturalistickou kopií hovorového jazyka, je-li přeplněn dialektismy, profesionalismy, nespisovnými náhodnými výrazy.

Gor'kého názory na literární jazyk se zabývali i další badatelé, jako A. Drozdov, *Gor'kij o literaturnom jazyke,* Lit. gazeta (1951) № 44, A. M. Jegolin, *Gor'kij o jazyke chudožestvennoj literatury,* Vestnik AN SSSR (1951) № 7, V. S. Sidorin, *Gor'kij v naši dni,* Literatura v škole (1951) № 3, V. V. Vinogradov, *Drug nauki i jejë krupnejšij predstavitel',* Vestnik AN SSSR (1951) № 7; *A. M. Gor'kij i nauka,* Russkij jazyk v škole (1951) № 4. Autoři těchto článků a statí se zabývali zejména Gor'kého bojem za čistotu a bohatství literárního jazyka a rozborem jeho názorů na lidovost jazyka literatury. Na Gor'kého navazuje i Nikolaj Asejev v článku *Žizn' slova,* Novyj mir (1951) № 4. Asejev zdůrazňuje důležitost toho, aby se spisovatelé učili mistrovsky využívat jazykového bohatství lidové tvorby. Autor nesmí napodobovat jazyk folkloru, ale musí jej umět tvůrčím způsobem opracovat. Spisovatelé poznáváním lidové řeči si nejen obohacují svou slovní zásobu, nejen poznávají významovou mnohotvárnost a mnohostrannost slov, ale též se učí zákonité organisaci věty a verše. Specifičností jazyka lidové ústní slovesnosti se zabývala ve zvláštním článku badatelka A. M. Astachovová, *Značenije trudov I. V. Stalina po voprosam jazykoznanija dlja razvitija nauki o narodnom poetičeskom tvorčestve,* Izvestija AN SSSR, OLiJa 10 (1951) № 6. Též A. I. Jefimov věnoval ve své knížce *Ob izučenii jazyka chudožestvennych proizvedenij.* Moskva 1952, mnoho pozornosti lidovosti literárního jazyka. Literární jazyk je jen tehdy životný, je-li organicky svázán s celonárodním jazykem, jehož tvůrcem a nositelem je lid. Lidovost spisovatelova jazyka spočívá v tom, že jsou v něm ztělesněny všechny vymoženosti jazykové kultury národa. Jefimov se snaží určit základní znaky lidovosti literárního jazyka: 1. Využití nejlepších, nejtypičtějších a nejživotnějších výrazových prostředků národního jazyka, které byly vytvořeny a jsou zakotveny ve staleté národní slovesné kultuře. 2. Tvůrčí obohacení slovesných uměleckých prostředků na základě důkladného poznání a osvojení bohatství celonárodního jazyka. 3. Nejlepší výběr slov z obecné pokladnice základního slovního fondu, nejpříhodnější jejich použití a dokonalá znalost gramatiky. 4. Lidový literární jazyk svými uměleckými a estetickými

vlastnostmi slouží za vzor a ztělesňuje nejvyšší vymoženosti národní jazykové kultury. 5. Lidovost literárního jazyka spočívá v prostotě, obecné dostupnosti, osobitosti a realističnosti, t. j. v organické jednotě slova a pravdivého idevého obsahu. 6. Neklamným důkazem lidovosti spisovatelova jazyka je obecné rozšíření individuálních jazykových zvláštností v celonárodním jazyce. Jefimov zdůrazňuje význam spisovatele ve vývoji celonárodního jazyka, zabývá se lexikálním rozborem literárního jazyka a snaží se stanovit vědeckou metodu rozboru spisovatelova stylu a slohu. Kladem Jefimovovy brožury (shrnul v ní i hlavní myšlenky dvou svých již dříve publikovaných statí: *O zadačach izučenija jazyka i sloga chudožestvennych proizvedenij*, Russkij jazyk v škole (1951) № 5; *O některých zvláštnostech jazyka uměleckých děl*, sborník statí Sovětská literatura, 1952) je její podnětnost, přehlednost a bohatá dokumentace konkretními příklady, jež činí autorovy závěry přesvědčivými.

Při stanovení specifičnosti jazyka umělecké literatury mnozí účastníci diskuse se zabývali poměrem jednotlivých tříd k literárnímu jazyku. Je samozřejmé — zdůraznil to již J. V. Stalin ve svých pracích o jazykovědě —, že popření třídnosti jazyka neznamená popření onoho nesporného faktu, že společenské třídy nejsou k celonárodnímu jazyku lhostejné. Vykořisťovatelské třídy se snaží zaplavit celonárodní jazyk svými třídními žargony, snaží se zúžit širokou působnost celonárodního jazyka.

V. V. Novikov, V. V. Vinogradov, A. Tarasenkov i další účastníci diskuse poukázali na to, že spisovatelé, hájící ve svých dílech zájmy horních vrstev vykořisťovatelských tříd, vnášeli do literatury třídní žargony a kazili jazyk. J. Belaš v článku *Slovo — polkovodec čelovečeskoj sily*, Znamja (1950) № 10 pokusil se ukázat, jak se boj společenských tříd a skupin odráží na vývoji literárního jazyka. Ve stručnosti načrtl jednotlivé vývojivé fáze ruského literárního jazyka XIX. stol. Dopustil se však přitom řady chyb, jež kritisoval J. Surkov v stati *Voprosy jazykoznanija i sovetskaja literatura*, Novyj mir (1951) № 1. Podstatou Belašových chyb bylo dosud nepřekonané vylgárně sociologické nazírání na vývoj jazyka i společnosti. Surkov upozorňuje, že si Belaš plete otázku třídní charakteristiky světového názoru, ideologie spisovatele, s otázkou jeho jazyka. Nelze stavět dějiny obecně spisovného jazyka do přímé závislosti na dějinách umělecké literatury a jejích stylů. Belaš chybně periodisuje jazyk ruských spisovatelů minulosti podle týchž stupínků a mezníků, podle nichž literární historie třídí ideologii těchto spisovatelů. Surkov v tomto pojetí vidí zbytky marristického zjednodušování a vytýká Belašovi i nepochopení a snižování významné Gor'kého úlohy v boji za bohatý a krásný jazyk sovětské literatury. Belaš se sice slovy dovolává Gor'kého, deklarativně zdůrazňuje význam jeho statí o jazyce, ale ve skutečnosti jej snižuje tvrzením, že dnes mají tyto Gor'kého články ještě větší cenu než ve 30. letech, protože „v té době byly v sovětské literatuře ještě silné různé směry, cizí socialistickému realismu, a byla pochopitelná a do jisté míry i historicky oprávněná zesílená pozornost kritiky k otázkám ideologickým na úkor otázek »technologických«". Surkov s tímto názorem nesouhlasí a správně podotýká, že Belaš si důsledně neuvědomil, že nelze — ani relativně — odtrhovat pozornost k otázkám ideologickým od péče o jazyk literatury. „Není správné — píše Surkov —, že se úkol bojovat za bolševickou ideovost stal pro sovětskou literaturu následkem rozhodných vítězství socialismu méně aktuální než za prvních stalinských pětiletek. Není správné ani to, že jazykem (»technologií« podle terminologie autora článku)[2]) je třeba se zabývat až po vyřešení nejdůležitějších ideových problémů. A Gor'kij obracel pozornost

[2]) T. j. Belaše.

spisovatelské veřejnosti k jazykovým otázkám právě proto, že v tom viděl prostředek k posílení ideově organisující, výchovné síly sovětské literatury.“

Surkov se ve svém obsáhlém článku zabýval dále škodlivým a zhoubným vlivem formalistů a dekadentů na ruský literární jazyk. Rozvedl a prohloubil podněty, které k této otázce přinesli V. V. Novikov, A. Tarasenkov a j., a své závěry podepřel konkretními příklady z ruské literatury. Surkov přesvědčivě dokázal, jak oblíbená Marrova „idea“ o třídnosti jazyka a o nezbytnosti jazykové revoluce byla neobyčejně blízká právě nejrůznějším formalistickým, estétským a dekadentním spisovatelům, usilujícím o rozbití životodárného svazku literatury se skutečností. Marrův nesouhlas s jazykovými reformami, s postupnými evolučními změnami v jazyce se kryje s modernistickými, futuristickými hesly o nutnosti vytvořit nový jazyk, jazyk ulice. Styčné body marrismu a formalistických literárněvědných teorií vidí dále Surkov ve snaze odtrhnout jazyk od myšlení, v úsilí zbavit slovo smyslu, narušit jeho sdělovací — společensky tak nesmírně významnou — funkci. J. V. Stalin přesvědčivě dokázal, že nelze myšlení isolovat, oprošťovat od jazykové „přírodní materie“, jak tvrdil Marr. O totéž v podstatě usilovali také všichni představitelé protirealistických tendencí v literatuře. Již symbolisté se snažili, jak říká Surkov, „utápět logiku reálných životních vztahů v kalném proudu iracionálních visí, tajuplných zámlk a »prorockého« zaklínání“, chtěli zbavit myšlenku „okovů slov“. Společným rysem všech dalších dekadentních a formalistických školek a směrů — od „zaumniků“ přes futuristy až po bezobsažnou asociativní poesii nedávných let — je tendence vytvořit ze slova samostatnou jednotku, jejíž hodnota je dána ne jejím obsahem, sémantikou, ale zvukovou, fonetickou stránkou. Tento názor, dovedený do důsledku, vedl k zcela nesmyslnému a nebezpečnému jazykovému novotaření: „Marrovo »nové učení o jazyce« tak sloužilo jako živná půda pro formalistické proudy v literatuře, poskytovalo »teoretickou basi« bořivé práci v oblasti jazyka, kterou tyto směry vykonávaly.“

Nihilistickým vztahem formalistů k národnímu jazyku se zabýval též V. S a j a n o v v článku *Zametki o jazyke*, Znamja (1951) № 1. Sajanov dospěl v podstatě ke stejným závěrům jako Surkov. Konstatuje podobnost a spojitost mezi některými marristickými poučkami a platným formalistickým jazykovým novotařením. Tak na př. vtipně poznamenává, že některé Chlebnikovovy básně, založené na stejných zvukových kořenech — *mor, ver* — nemají daleko k mystické Marrově teorii o čtyřech základních elementech. Sajanovův článek se dotýká i jiných otázek: všímá si příkladného poměru Gor'kého a Majakovského k jazyku, vztahu jazyka umělecké literatury a ústní slovesnosti, otázek uměleckého mistrovství, odkazu ruské klasické literatury atd.

O škodlivých formalistických tendencích v literárním jazyku píše též A. T a r a s e n k o v v citovaném již článku a A. Č i v i l c h i n v stati *O jazyke chudožestvennych proizvedenij*, Zvezda (1950) № 11. Pisatelé zdůrazňují nerozlučnou spojitost ideového obsahu díla a jeho jazykového vyjádření. Každý nepřátelský ideový směr v literatuře se nutně musí odrazit i v jazyce literatury. Čivilchin i Tarasenkov si všímají zejména protirealistických theorií ruských dekadentních básníků — „slovotvoření“ Severjaninova, Balmontovy „theorie“ o poesii jako kouzelnictví, Chlebnikovova idealistického názoru, že každému písmenu v jazyce odpovídá určitý komplex pojmů atd. — a ukazují (podobně jako Surkov a Sajanov) na příbuznost těchto „theorií“ s pseudorevolučními frázemi o nutnosti vytvořit nový proletářský jazyk.

Tak účastníci jazykovědné a literární diskuse postupně, každý z jiné stránky a na jiném materiále, osvětlovali složitou problematiku specifičnosti jazyka umělecké literatury. V tomto směru významným krokem vpřed byly zejména obšírné a bohaté polemiky

o tom, do jaké míry může a má spisovatel v literárním uměleckém díle používat slov nespadajících do základního slovesného fondu. Jinými slovy: šlo o určení specifičnosti a osobitosti slovní zásoby literárního jazyka.

III.

Jedním z nejnápadnějších specifických znaků literárního jazyka je veliká rozmanitost, mnohotvárnost a bohatství jeho slovní zásoby. Hned na první pohled je zřejmé, že spisovatel může užívat i těch slov, která leží vně základního slovního fondu celonárodního jazyka. Literární jazyk zahrnuje daleko více slov a frazeologických obratů než jazyk spisovný. Spisovatel může použít nejen neobvyklých, literárních slov, t. j. poetismů, nejen zastaralých výrazů, nářečních tvarů, odborných termínů, hovorových, argotických či žargonových slov, ale má právo též vytvořit si slova nová, doposud v jazyce neexistující. To vše je zřejmé a nesporné. Co však není samozřejmé a co vyvolalo — a můžeme říci: stále vyvolává — polemiky a různá, často protikladná mínění, je otázka, kde jsou hranice užití těchto „okrajových“ slov, do jaké míry a v jakém množství mohou být spisovatelem použita, kde jsou měřítka, podle nichž máme jejich přítomnost v literárním jazyce posuzovat atd.

Všimněme si, jaké názory byly o této otázce vysloveny v diskusi, již sledujeme.

Už V. V. Novikov v cit. přednášce upozornil na to, že v literatuře je třeba obezřele používat slov, která nemají celonárodní význam a dosah. Novikov vyzvedl zásluhy Gor'kého o čistotu ruského literárního jazyka a poznamenal, že někteří současní autoři si nevzali dostatečné poučení z Gor'kého stálé a příkladné péče o literární jazyk. Gor'kij ve svých literárních kritikách věnoval rozboru jazyka mnoho pozornosti. Vytýkal některým spisovatelům (na př. F. Panferovovi, autoru Brusek) jazykový naturalismus, nadměrné používání místních dialektických slov a výrazů. Novikov pak kritisoval některé současné spisovatele, básníky (I. Seľvinského, B. Pasternaka, S. Kirsanova a j.) za zbytky formalistického komolení literárního jazyka a za nadměrné používání archaismů v historických románech (Novikov ukázal, že tato tendence je velmi často spjata s projevy nacionalismu a s idealisací minulosti — na př. v tvorbě gruzínského spisovatele K. Gamsachurdii). Ani přílišné užívání profesionalismů, naturalistických výrazů a cizích slov v pracích začátečníků nesmí uniknout pozornosti literární kritiky.

V podstatě tytéž názory jako V. Novikov vyjádřil též A. Tarasenkov ve vzpomenutém již článku v Pravdě (8. IX. 1950). Odmítá jazykové novotaření, které je v rozporu se zákonitostmi národního jazyka, a upozorňuje na chybnou praxi některých sovětských spisovatelů při užívání slov stojících vně základního slovního fondu.

Tyto myšlenky později Tarasenkov rozvedl v referátě, který přednesl dne 17. I. 1951 v Ústředním domě spisovatelů v Moskvě na společném zasedání sovětských spisovatelů, jazykovědců, učitelů a profesorů ruského jazyka a literatury, věnovaném problematice jazyka sovětské umělecké literatury ve světle Stalinových statí o jazykovědě. Konečnou formulaci Tarasenkovova referátu nalézáme v článku, který vyšel pod názvem *Za bogatstvo i čistotu russkogo literaturnogo jazyka* v časopise Novyj mir (1951) № 2. Tarasenkov varuje, aby se boj za čistotu a dokonalost básnického jazyka neproměnil v prosazování systému dogmat a mrtvých pravidel. Je třeba navazovat na klasické dědictví národní literatury a současně je obohacovat. Příkladem budiž Majakovskij, který směle doplňoval slovní zásobu ruské básnické řeči a bojoval proti přehnané uhlazenosti jazyka dekadentů, proti jazykovému konservatismu a archaisaci literárního jazyka. Velké zásluhy Majakovského o ruský básnický jazyk nesnižují některé jeho omyly, kterých se při obohacování jazyka dopustil. Tarasenkov dále upozornil na nebezpečí forma-

listických úpadkových směrů pro literární jazyk, na to, jak dekadenti, akmeisté, konstruktivisté atd. zaplavovali básnickou řeč nesrozumitelnými cizími výrazy, kancelářskými obraty, pseudolidovými slovy, nesmyslnými novotvary, vulgarismy, archaismy a pod. Mnoho prohřešků proti správnému užívání slov, ležících mimo základní slovní fond, lze najít i v současné sovětské literatuře. Na př. někteří autoři historických románů (K. Gamsachurdia, V. Jazvickij, S. Maričová) si libují v přílišné archaisaci, ve snaze oživit dnes již nesrozumitelná a zbytečná stará slova. Někdy množství těchto zastaralých církevních a knižních slov až do krajnosti znesnadňuje čtení historických románů. Umělá „historická“ stylisace jazyka je nesprávná. Naproti tomu však Tarasenkov nechce, aby byly opomíjeny všechny starobylé tvary a slova: „Nejsme proti starým slovům vůbec. Existují skutečně některá slova stará, která však nabyla nového významu.“ Někdy je užití archaismů na místě, jako na př. v románu A. N. Tolstého, Petr. I. Autor této skvělé knihy ve snaze vyvolat v čtenáři ovzduší dávné historické epochy, nešel snadnou cestou umělé „historické“ stylisace literárního jazyka ani cestou přesné nápodoby ruského jazyka z konce 17. století a začátku 18. stol., nýbrž cestou důkladného studia starého ruského jazyka, cestou pečlivého výběru slov. Teprve na základě hlubokých znalostí spisovatel s mírou a taktem užil omezeného množství archaismů, jež pak nejenže nesnižovaly srozumitelnost knihy, ale naopak přispívaly k hlubšímu a podrobnějšímu vykreslení zobrazovaného historického prostředí. Jestliže nadměrné užívání archaismů není oprávněné ani v historické próze, tím méně je lze ospravedlnit v literatuře, zabývající se problémy současnosti. To platí na př. o Prokofjevovi i o některých dalších básnících. Tarasenkov dále odmítá přílišné užívání provincialismů, naturalismů, uplatňování ztrnulých estétských měřítek při hodnocení literárního jazyka a všechny další neústrojné, nesrozumitelné a duchu ruštiny cizí výrazy a slova, která nespadají do základního slovesného fondu. Tarasenkov — podobně jako i další účastníci jazykovědné diskuse — se dovolává velkého příkladu Gor'kého a Lenina, vyzvedává význam jejich boje za čistotu ruské řeči. Mezi kritisovanými se objevují jména F. Panferova, Babela (propagátor kdysi přímo módního oděského zlodějského žargonu), Seľvinského, Zoščenka atd. Tarasenkov na příkladu estétské manýry t. zv. „skazu“ dokazuje přímou souvislost reakční ideologie s komolením ruské řeči. Avšak kritické poznámky jsou věnovány i významným spisovatelům, jako je Šolochov (zbytky naturalismu — podle názorů autora článku — zbytečně kazí některá, jinak mistrovská díla tohoto spisovatele), Katajev (kritika oprávněně vytkla oděsismy v jazyce jeho knihy Za vládu sovětů), A. Fadejev (některé jeho věty, dlouhé „tolstojovské věty“, jsou těžkopádné a nepřispívají ke srozumitelnosti díla), L. Leonov a j.

Jako příkladné mistry ruské řeči uvádí Tarasenkov F. Gladkova, jenž prodělal dlouhý a složitý literární vývoj, a N. Isakovského, proslulého neobyčejnou jednoduchostí, prostotou, přesností a výstižností básnického slova. Závěrem Tarasenkov cituje tato významná Kalininova slova: „Největší úspěchy lidského myšlení, nejhlubší znalosti a nejplamenější city zůstanou lidem neznámy, nedostanou-li jasnou a přesnou jazykovou formu.“

Na zmíněném moskevském zasedání spisovatelů a literárních pracovníků promluvil k otázce užívání archaismů mimo jiné též A. Jugov, který temperamentně hájil oprávněnost starých ruských tvarů, slov a výrazů (článek *Zametki o jazyke*, Lit. gazeta 1951, № 15). Jugov, vycházeje ze Stalinovy these o tom, že jazyk není vytvářen třídou a že vzniká průběhem dlouhých staletí úsilím mnoha pokolení, vyvodil nesprávný závěr, jako by jazyk byl „věčným oceánem“, z něhož lze odvážně vybírat a oživovat zapomenutá slova. Jugov ostře polemisoval proti těm, kdož potírají prastaré ruské tvary a slova,

a brojil proti korektorům a gramatikám, jež ustalují a kanonisují spisovné tvary a slova. Jako velký příklad básníka, který směle obohacoval svůj jazyk archaismy, uváděl Jugov V. Majakovského.

Jugovovy názory vyvolaly v diskusi řadu námitek. Nejvýrazněji vyslovil svůj nesouhlas A. Tarasenkov v příspěvku *Živoj jazyk i mertvaja archaika*, Lit. gaz. (1951) № 24. Tarasenkov vytýkal Jugovovi, že správné these pozměňuje, překrucuje a pak z nich vyvozuje nesprávné závěry. Jazyk, i když je vytvořen úsilím mnoha pokolení, není věčný. Jugov nevidí vývoj jazyka, veliké změny, jimž je jazyk nutně podroben během dlouhých staletí.

Tvrzení, že Majakovského tvorba má mnoho společného s poetikou staré Rusi, je neopodstatněné a vede k popření Majakovského novátorství. Názory vyslovené Jugovem vedou k libovůli a k zanedbávání nutných a nezbytných gramatických pravidel a zákonitostí ve vývoji jazyka. Tarasenkov nazval Jugovovo stanovisko estétským a varoval před liberalismem v jazykové spisovatelské praxi, zvláště proto, že znalost zákonitostí jazyka nebývá u spisovatelů na té výši, jak by bylo potřebné. Tarasenkovovy názory byly v diskusi podepřeny spisovatelkou V. Inberovou i mnoha účastníky zasedání. Zejména B. Jegorov, *Vnikaja v citaty*, Zvezda (1951) № 7, ostře kritisoval neoprávněné užívání archaismů a ukázal, že se Jugov neoprávněně dovolává Belinského, jehož pojem „rusismus“ nelze ztotožňovat s „archaismem“. Naproti tomu V. Levin a B. Serebrennikov polemisovali s Tarasenkovem, i když se neztotožňovali s názory Jugovovými. Oba diskutující zdůraznili, že při posuzování vhodnosti či nevhodnosti užití určitého méně běžného slova je vždy rozhodující, v jaké souvislosti bylo onoho slova použito. Serebrennikov přímo řekl, že považuje spor o užívání archaismů do značné míry za scholastický, protože o oprávněnosti určitého zastaralého výrazu vždy rozhoduje to, zda archaismus v daném kontextu přispívá k objasnění správného ideového záměru spisovatelova nebo zda je s ním v rozporu.

Levin se odvolal na známý Puškinův výrok o tom, že opravdový vkus netkví v nerozvážném zavržení toho či onoho slova, rčení, ale v citu pro účelnost a přiměřenost. Diskusi, která přinesla ještě několik dalších podnětných příspěvků, uzavřel A. Fadejev krátkým závěrečným projevem, *Literatura i jazyk*, Liter. gazeta (1951) № 8. Zdůraznil v něm, že zasedání odhalilo nedostatky ve filologické průpravě spisovatelů. „Odvykli jsme analysovat uměleckou formu literárního díla. Skoro jsme se nezabývali materiálem, který je v literatuře hlavní — jazykem uměleckého díla.“

Fadejev vyzval spisovatele k hlubokému a pečlivému studiu rodného jazyka. Odmítl útoky proti gramatice, ale upozornil na nedostatky ve vyučování ruskému jazyku na mnohých školách. Dále Fadejev znovu upozornil na nebezpečí různých jazykových „ismů“, které jazyk znečisťují a činí nesrozumitelným. Místní rčení, novinářský žargon, zbytečná cizí slova, archaismy, estétské knižní výrazy atd. — to vše je nutno odstranit z literárního jazyka. Je třeba se učit u klasiků, nutno si osvojit jejich pečlivý přístup a vřelý vztah k jazyku. Velikým příkladem je L. N. Tolstoj. K otázce vhodného výběru neobvyklých slov, jako jsou archaismy a pod., Fadejev řekl: „Není třeba se přít o jednotlivá slůvka, zda jich lze použít, či ne. Před námi je obrovský oceán, jak správně řekl A. Jugov, obrovský oceán starého i nového, ale při výběru z tohoto oceánu je nezbytně třeba znát míru a mít vkus. Na svém místě je všechno správné, ale najít to místo — v tom je ta práce, a abychom je našli, nesmíme zapomínat, že naše řeč je vybraná, organisovaná.“ Svůj závěrečný projev pak Fadejev uzavřel takto: „Jako výsledek této schůze je třeba učinit závěr: musíme se učit, abychom dosáhli jasnosti a prostoty v oblasti

našeho umění, zvláště v oblasti jazyka. Avšak tato jasnost a prostota zdaleka nestírá osobitost řeči každého z nás.“

Problematice slovního fondu spisovatelova jazyka věnoval značnou pozornost též J. Belaš ve vzpomenutém již článku (Znamja, 1950, № 10). Dospěl k názoru, že už podle spisovatelova slovního fondu, podle toho, jak tento fond odráží změny a potřeby sovětské společnosti, lze do určité míry soudit i o básníkově charakteru. Toto tvrzení dokládá srovnáním slovní zásoby dvou sovětských básníků — Isakovského a Maršaka. Jazyk obou těchto významných spisovatelů je individuální, odráží jinou stránku skutečnosti; nelze však jeden z nich prohlásit za lepší a oprávněnější. Každý opravdu velký spisovatel si vytváří „svůj“ slovník. Dále Belaš kritisuje špatný jazyk některých mladých básníků (A. Kovalenkov), zvláště častou chudobu a nevýraznost slovníku, odmítá mechanické používání slov, mlhavé a nepřesné obraty a výrazy. O používání jazykových „ismů“ a různých okrajových výrazů a slov psal též A. Čivilichin, *O jazyke literaturnych proizvedenij*, Zvezda (1950) № 11; A. L. Dymšic, *O nekotorych voprosach bor'by za čistotu literaturnogo jazyka*, Izvestija AN SSSR, OLiJa 10 (1951) vyp. 5; V. Vil'činskij, *I. V. Stalin i voprosy sovetskoj literatury*, Zvezda (1951) № 12; V. Šklovskij, *O literaturnom jazyke*, Lit. gazeta (1951) № 48; J. Surkov, *Voprosy jazykoznanija i sovetskaja literatura*, Novyj mir (1951) № 1; M. Ryl'skij, *O jazyke i literature*, Znamja (1951) № 3; V. Sajanov, *K novym uspecham sovetskoj literatury*, Zvezda (1951) № 8; G. Lenobl', *Slovo i obraz*, Znamja (1951) № 8; K. Čukovskij, *O čuvstve sorazmernosti i soobraznosti*, Lit. gazeta (1951) № 26.

Všichni jmenovaní účastníci diskuse se shodli na tom, že nutno odsoudit neúčelné a nadměrné užívání okrajových slov; tato otázka byla v diskusních příspěvcích osvětlena s mnoha stran. A. Čivilichin kritisoval nedbalý jazyk některých prosaiků a básníků, nadměrné užívání archaismů; V. Viľčinskij, J. Surkov, M. Ryľskij, G. Lenobľ a j. se zabývali vzájemným vztahem národního jazyka a dialektů, profesionalismů a žargonů; V. Sajanov a K. Čukovskij pak znovu opakovali a dokazovali zásadu, že nelze mít námitek proti použití žádného neobvyklého slova, není-li jím porušena zásada přiměřenosti a účelnosti. Sajanov napsal: „V daném případě vše závisí na spisovatelově taktu a vkusu, na citu pro míru, jenž organicky přísluší každému opravdovému umělci.“ Tento názor — v diskusi ostatně dosti běžný — podpořila J. Trifonovová, *Rabota nad jazykom*, Lit. gazeta (1951) № 86, tím, že se pokusila dokázat přímou závislost určitého slova na ideovém obsahu díla. Je nepopiratelné, že idea, obsah určuje formu uměleckého literárního projevu. Podle Trifonovové tedy *jakékoli* slovo je oprávněné, jen když přispívá k vyjádření ideového obsahu díla.

Významným příspěvkem k diskusi byl redakční článek časopisu Literaturnaja gazeta, *Problemy jazyka chudožestvennoj literatury* (1951) № 122. Tento článek, který bystře a přehledně shrnul klady i zápory diskuse, přinesl další podněty pro studium jazyka umělecké literatury. V článku bylo konstatováno, že diskuse posud nedostatečně objasnila zákonitosti výběru slov a stylistických prostředků umělecké literární tvorby. Tvrzení, že spisovatelova volba určitého slova je podmíněna pouhým uměleckým cítěním, taktem, smyslem pro míru atd., není správné, protože nic nevysvětluje a neobjasňuje. Kriteriem jazyka uměleckých děl nemůže být pouhý cit, vkus, takt. Podobně ani názor, který jednoznačně činí slovní výběr závislým na ideovém úkolu díla, neobstojí: „Jazyk uměleckého díla nikterak nezávisí pouze na obsahu díla. Všechny *stylistické* prostředky v jazyce spisovatele vznikají na základě využití prostředků *celonárodního jazyka*. Maje volnost ve *volbě* prostředků, které mu dává celonárodní jazyk, uskutečňuje spisovatel tuto volbu v *mezích norem celonárodního jazyka*.“ Redakce zaujala též stanovisko k otáz-

kám různých lexikálních vrstev, z nichž spisovatelé mohou čerpat při obohacování literárního jazyka. Pokud jde o archaismy, byla jim — podle mínění autorů článku — věnována neúměrná pozornost. Jugovovo stanovisko bylo odmítnuto; je nesporné, že přílišná archaisace jazyka je vždy spojena s určitou ideovou chybou. Spolehlivým kriteriem užití archaismů je srozumitelnost a přístupnost. Podobně ani přemíra provincionalismů nepřispívá ke kvalitě literárního díla. Užití místního výrazu je správné, nemá-li výraz ekvivalent v celonárodním jazyce a přispívá-li k vyjádření svérázného místního koloritu. O lidovosti spisovatelova jazyka se ve článku praví: „Lidovosti jazyka dosahuje spisovatel nikoliv stylisací v duchu rádoby venkovské řeči, nikoli přílišným nakupením nářečních a krajových rčení, nýbrž jasností, obecnou srozumitelností, uměním využít všech prostředků, které mu poskytuje nekonečně bohatý a stále se obohacující jazyk celonárodní.“ Lidovosti literárního jazyka brání někdy i nesprávný jazykový konservatismus, který řeč v přílišné obavě před vulgarismy přikrašluje a činí papírovou, literátskou a neživotnou. V závěru článku redakce kritisuje literární kritiku, která opomíjí jazyk umělecké literatury a nedovede jej ani objektivně posoudit a zhodnotit, spokojujíc se s pouhou mlhavou, subjektivní charakteristikou jazyka literárního díla.

Značnou pozornost rozboru spisovatelova slovního fondu věnoval A. J. Jefimov v brožuře *Ob izučenii jazyka chudožestvennych proizvedenij* (1952). Především konstatuje, že doposud při rozboru literárního jazyka bylo věnováno mnohem více pozornosti neobvyklým slovům, různým okrajovým „ismům“, než slovům patřícím do základního slovního fondu, jež tvoří 99 % slov literárního jazyka. Jefimov nepovažuje tento postup za správný, protože především slova vybraná ze základního slovního fondu určují stupeň typičnosti, životnosti a lidovosti spisovatelova jazyka a slohu, teprve na jejich pozadí je vůbec možné jazykové novátorství i používání neobvyklých slov z různých nespisovných jazykových vrstev. Příčina, proč se studium literárního jazyka zpravidla omezuje na zkoumání výjimečných slov, je především v tom, že doposud není vypracována metoda studia základního slovního fondu, že různých jazykových „ismů“ je poměrně v literárním jazyce velmi málo a že jsou konečně svým způsobem „výmluvnější“. Nalézt správnou vědeckou metodu, jak přesně určit a klasifikovat v jazyce literárního díla slova náležející k základnímu slovnímu fondu, je nesnadné; Jefimov se pokouší najít řešení a vytýčit kriteria, jež nám určí tuto slovní zásobu. Podle Jefimova je třeba se opírat o údaje historické lexikologie (oddělit v jazyce přesně původní prvky od prvků příbuzných a cizích), historické dialektologie (rozlišit celonárodní výrazy od místních) a o fakta etymologická. Druhým obtížným úkolem je klasifikace slov základního slovního fondu. I zde Jefimov navrhuje své řešení. Vyslovuje zásadu, že klasifikační měřítka mají být co nejrůznostrannější. Navrhuje třídění podle thematiky (slova vztahující se k určité skutečnosti), významu a stylistického zabarvení (užití slova v různých významech, stupeň metaforisace) a podle vzniku a původu. Přesná klasifikační měřítka je ovšem nutno vytvořit též pro třídění slov, která zůstávají vně základního slovního fondu. Autor navrhuje toto dělení: 1. slova charakteristická pro společenský život a publicistiku, 2. profesionalismy a technické výrazy, 3. vědecká terminologie, 4. literárně vědné termíny, 5. poetismy a slova z oblasti umělecké, 6. žargony a argot, 7. dialektismy a místní slova (provincionalismy), 8. hovorové výrazy. Jefimov nepodceňuje význam studia těchto méně obvyklých slov, naopak: uvědomuje si, že mají — na rozdíl od stylistiky neutrálního základního slovního fondu — ostré stylistické zabarvení. Tato slova je ovšem nutno sledovat v kontextu, jedině to nám umožní jejich přesný výklad a hodnocení. Odtud vede již přesná cesta k rozboru spisovatelova stylu a slohu. Jazykové „ismy“ je nutno studovat též historicky, ve vývoji: mnoho dříve neobvyklých slov se postupně stalo

součástí základního slovního fondu (četné dialektismy, neologismy, hovorové výrazy atd.). Velký význam při rozboru spisovatelova lexika má důkladné studium problematiky homonym a synonym. Existuje synonymika celonárodního jazyka a také synonymika individuální, autorská. Metaforisací slovních významů se neustále rozšiřují existující jazykové prvky. Rozbor spisovatelova lexika musí být dále doplněn rozborem frazeologickým. Každý jazyk má svou frazeologickou zásobu — je to souhrn obecně známých a často používaných ustálených rčení. Frazeologický rozbor jazyka uměleckého díla určuje zásobu frazeologických jednotek a prvků, použitých spisovatelem, ukazuje, jak autor tohoto materiálu využívá, odkud frazeologické obraty čerpá, jak je obměňuje, jak tvoří nová, trvalá frazeologická spojení. Frazeologický rozbor má jít ruku v ruce s rozborem lexikálním; klasifikace frazeologického materiálu se proto může v podstatě shodovat s klasifikací lexika. Frazeologické novátorství je příznačné pro velké spisovatele, určuje výrazně osobitost jejich slovesné tvorby. Nově vytvořené frazeologické obraty oživují a obnovují význam všeobecně známých slov. Tím dochází ke stálému obohacování řeči; mnoho literárních rčení se stalo postupně majetkem lidu a opačně: lidová rčení jsou cennou a nezbytnou složkou literárního jazyka. Frazeologický rozbor nám ukazuje, v jakých rozmanitých spojeních se střetávají slova nejrůznějšího původu a druhu. — Všechny tyto důležité poučky a postřehy dokládá Jefimov množstvím konkretních příkladů. V závěru pak znovu zdůrazňuje, že je třeba jazyk chápat jako nástroj boje a vývoje společnosti, z čehož plyne nutnost studovat způsob, jakým spisovatel využívá jazyka v boji za lepší zítřek lidské společnosti, jak se v jazyce literárního díla odráží autorův světový názor.

IV.

Sovětská diskuse o jazyce literárních děl zvlášť podnětně zasáhla do studia literárního slohu a stylu. Stylistika v době před uveřejněním Stalinových článků o jazykovědě bývala dosti zanedbávána a opomíjena. Teprve diskuse ukázala její veliký význam a učinila první kroky k nápravě. I když diskuse problémy — pochopitelně — spíše nadhazovala než řešila, přesto byl její přínos v tomto směru značný.

Nejzávažnější slovo k těmto otázkám již na samém začátku diskuse řekl akademik V. Vinogradov. Jeho názory se staly pro mnohé diskutující východiskem dalších bádání. „Zásady a úkoly stylistiky jako linguistické disciplíny zůstávají dodnes ještě ne zcela jasné, základní pojmy a kategorie této vědy dosud nejsou určeny," napsal akademik Vinogradov v článku *Naléhavé úkoly literární vědy* (sborník Otázky literární vědy . . ., str. 11; Znamja 1951, № 7). Podle autorova názoru je třeba vypracovat teoretickou basi stylistiky a vyjasnit terminologické otázky. „Užívá-li se termínu »styl« k označení různých funkčních útvarů národního spisovného jazyka, má jiný význam než v těch případech, kdy označuje systém výrazových prostředků slovesně uměleckého díla nebo literárního směru" (str. 11). Vinogradov dále upozorňuje na to, že zkoumání různých stylistických rozmanitostí jazyka je nezbytně nutno spojit se studiem svérázných funkčních způsobů jeho užití v různých oblastech společenského života. Ve stylech spisovného jazyka se odrážejí typické způsoby vyjadřování, vlastní určitému sociálnímu prostředí a podmíněné jeho kulturou. V souvislosti s touto problematikou nabývá na důležitosti okruh otázek týkajících se jazykové synonymiky v oblasti gramatické a lexikálně frazeologické. Mnoho práce čeká též při prozkoumávání národní pokladnice stylistiky a poetiky. Při této příležitosti se Vinogradov dotkl též obtížného problému národní specifičnosti literatury, kterou vidí v oblasti jazyka. „Funkce jazyka v umělecké literatuře se rozšiřují a stávají složitějšími. Na základě celonárodního jazyka se vytvářejí

za pomoci jeho výrazových možností formy uměleckého zobrazování, principy jazykové výstavby obrazů a charakterů, metody typisace a individualisace řeči literárních postav, složité způsoby vedení dialogu, bohatá umělecká frazeologie celý arsenál zobrazovacích prostředků. Metody a principy uměleckého mistrovství, obrazná zobecnění se předávají jako dědictví... Do národní pokladnice stylistiky a poetiky se ukládají ty způsoby a metody odrazu a podání skutečnosti ve slově, které se historicky obohacují v procesu vývoje národní literatury. V zákonitostech vývoje prostředků slovesně umělecké obraznosti a exprese nalézá svůj výraz národní specifičnost literatury" (str. 13).

Termínu „styl", kterému se běžně přisuzuje dvojí smysl (funkční útvar spisovného jazyka a systém výrazových prostředků literárního uměleckého díla nebo literárního směru), Vinogradov používá též ve smyslu individuálního stylu určitého spisovatele. (Někdy též přijímá pro tento význam termín „sloh", jehož se budeme zde přidržovat.) Slohem tedy akademik Vinogradov rozumí „zvláštní a svérázný rys v metodě slovesně umělecké tvorby, ve způsobech a principech výběru a uměleckého užití celonárodního jazyka, který vytváří individuální sloh toho či onoho umělce slova..." (str. 14). Spisovatelův sloh nám odhaluje jeho světový názor, jeho tvůrčí individuálnosti, jeho vztah ke skutečnosti. Na to upozornil již Marx na př. v kritice pruské censury nebo v polemice s Proudhonem, jehož nabubřelý, vychloubačný, dryáčnický sloh plně odpovídá charakteru jeho maloměšťácké filosofie. „Při stylistickém zkoumání nelze jazyk v umělecké literatuře oddělovat od ideového záměru spisovatele, od obrazné tkáně díla, od charakteru jednajících osob..." (str. 15). Proto smysl a hodnota uměleckého slova je závislá na tom, kdy, kde, v jaké souvislosti a hlavně proč ho bylo užito. Smysl uměleckého obrazu, jeho funkci a jeho hodnocení nám ozřejmí stylistické ovzduší díla. Je třeba si dále ujasnit rozdíl mezi slohem a jazykem. Akademik J. Grot o tom píše: „Sloh v užším slova smyslu je charakteristický způsob výkladu, je k řeči ve stejném poměru jako způsob chůze k pohybu těla, individuální rukopis k psaní, fysiognomie k rysům a výrazu tváře" (str. 15). Sloh je „individuálním vlastnictvím" každého spisovatele. V závěru článku akademik Vinogradov zdůrazňuje, že proces umělecké tvorby velikého národního spisovatele, stejně jako jeho styl — i když obojí je nutně spojeno s určitým společenským prostředím a s třídní ideologií — nesmí být zužován jen na odraz a slovesně umělecký výraz omezeného třídního světového názoru.

Mnoho pozornosti stylistickým otázkám věnoval též B. T o m a š e v s k i j v přednášce *Jazyk i literatura* (Oktjabr 1951, № 7). Stylistika podle B. Tomaševského týká se právě tak linguisty jako literárního vědce. Stylistika účinně pomáhá při rozboru soustavy uměleckých obrazů v literárním díle, je nepostradatelná při určování uměleckého procesu a mistrovství spisovatele. Přitom je si Tomaševskij vědom toho, že umělecký princip nelze v literatuře redukovat jen na otázky jakési specifické estetiky básnického jazyka. Básnická řeč je řečí „obraznou", bohatou na asociace a vedlejší představy, má silné citové zabarvení. „Do oblasti stylistiky je třeba přiřadit ty prvky řeči, které rozšiřují doslovný, věcně logický obsah sdělení a které mu dodávají svérázné výrazové jakosti." „Slova kteréhokoli jazyka mají při jakémkoli užití vedle svého logického významu ještě expresivnost nebo — což je totéž — stylistické zabarvení." Logický význam slova pojmenovává věc, kdežto citové zabarvení slova tuto věc hodnotí, charakterisuje mluvčího. „Slovo nejen »chápe«, ale i »prožívá«," říká Tomaševskij a cituje známý výrok Vinogradovův: „Slovo hraje expresivními barvami sociálního prostředí. Tím, že odráží osobnost (individuální nebo kolektivní) mluvčího a charakterisuje jeho hodnocení skutečnosti, kvalifikuje ho jako představitele té či oné společenské skupiny." (Sborník Otázky lit. vědy..., 186.) To se týká nejen slovní zásoby, ale též frazeologie a grama-

tických jazykových obratů. Tím se stává jazykový sloh významným výrazovým prostředkem, charakterisujícím autora, vypravěče i postavy literárního díla. Kritika — podle názoru Tomaševského — často opomíjí stylistické ovzduší díla a své soudy zjednodušuje tím, že si nevšímá autorova hodnocení hrdinů díla a toho, jak sami hrdinové hodnotí skutečnost. A to právě nám ukáže stylistický rozbor. Neexistuje-li tato předběžná analysa, není celkové hodnocení literární postavy možné. (Demenťjev v diskusi namítl, že tento názor by mohl vést k oživení formalistických a objektivistických tendencí, protože se nezdůrazňuje hlavní měřítko každé umělecké kritiky: prověrka díla životem. Stylistický rozbor není základem hodnocení.) Je ovšem nesporné, že styl řeči je jedním z velmi účinných prostředků charakteristiky — a to nejenom v uměleckém díle. To, že jedno a totéž sdělení může být vyjádřeno s různými stylistickými odstíny, se zakládá na existenci synonymických prostředků v jazyce. Neobyčejně důležitý je ovšem kontext, který umožňuje dát témuž slovu mnoho různých významů: „Slovo, které má ve slovníku úplně jasné stylistické zařazení, zdánlivě nepochybné, může ve skutečném kontextu dostat zcela nečekané zabarvení. Vše záleží na konkretním užití tohoto slova, na jeho poměru k tomu jazykovému systému, v němž je ho užito“ (str. 190). Dosavadní stav stylistiky je neuspokojivý. Literární kritika odbývá rozbor individuálního spisovatelova slohu povrchní impresionistickou charakteristikou; stylistický rozbor básnického textu je dosud na všech školách kamenem úrazu. Skutečné studium slohu je nahrazeno mechanickým vyjmenováním různých stylistických obratů a prvků, zjišťovaných podle starých antických rétorik. Navíc bývá přidána celková nezávazná impresionistická charakteristika umělecké formy. „Stylistika... podává doposud jakési nedokonalé třídění ani ne tak jevů stylistických, jako spíše jevů rázu slovníkového“ (str. 191). Tento stav lze překonat jen soustředěnou společnou prací linguistů a literárních vědců — končí svůj článek Tomaševskij.

K diskusi o stylu přispěl též V. D. Levin v článku *O jazyke chudožestvennych proizvedenij*, Russkij jazyk v škole (1951) № 3. Autor se v něm převážně zabývá vztahem spisovného jazyka k jazyku literárnímu a zjišťuje, že při studiu jazyka uměleckého díla je třeba zvlášť zkoumat (i když to spolu úzce souvisí) jazyk jako odraz určitých jazykových faktů své doby a jazyk jako individuální styl, který je prostředkem k vyjádření světového názoru. Jazyk uměleckého díla, i když odráží nejpodstatnější rysy normy spisovného jazyka, zpravidla do sebe zahrnuje i „mimospisovné“ prvky, jejichž stylistická výraznost je zřejmá pouze na pozadí této normy. Jádro spisovného jazyka je stylisticky „neutrální“ — v uměleckém literárním díle různé spisovné jazykové prvky a spojení získávají nejrozmanitější stylistické odstíny. Při výstavbě soustavy individuálního uměleckého stylu není ovšem nezbytné překračovat meze normy spisovného jazyka, jenž sám poskytuje přebohaté stylistické výrazové prostředky. „Umělcova individualita“ — píše Levin — „se může zřetelně projevit na principech výběru, v prostředcích a metodách organisace jazykového materiálu, v ostrém a originálním střetnutí nebo paralelním užití různých stylů spisovného jazyka, v přesunutí hranic těchto stylů uvnitř spisovného jazyka.“ Spisovatelův individuální styl se tedy projevuje v zásadách organisace, spojení a výběru jazykového materiálu. Tento materiál jednak spisovatel čerpá z neustále se vyvíjející, živé lidové mluvy, z jejích nejrůznějších podob, jednak z bohatých tradic spisovného a literárního jazyka. V zásadách tohoto výběru a použití jazykového materiálu se zřetelně projevuje světový názor. „Zkoumání cest a prostředků odrazu světového názoru ve stylu spisovatele“ — píše Levin — „je jeden z nejdůležitějších úkolů sovětské jazykovědy, jeden z úkolů, které ještě nejsou dořešeny.“ Individuální styl — uzavírá svůj článek Levin — je ovšem nutno vždy zkoumat historicky a konkretně, t. j. na pozadí

dobového stavu celonárodního jazyka a spisovného jazyka. Jinak se nám nepodaří vyzkoumat skutečnou souvislost autorova světového názoru a jeho individuálního stylu.

Významným příspěvkem k diskusi o stylistice byla stať A. I. Revjakina, *Jazyk kak element literaturno-chudožestvennogo stilja,* Literatura v škole (1951) № 3. Její hlavní přínos je v tom, že se autor neomezil jen na programový teoretický výklad otázek, ale že jej doplnil konkretním stylistickým rozborem básnického textu (Krylovova bajka Poustevník a medvěd a j.). Revjakin kritisuje marrovský výklad o třídnosti literárního jazyka, avšak varuje současně před objektivistickým pohledem, který by přehlížel skutečnost, že třídy se snaží vtisknout jazyku svou tvářnost, že jej využívají pro své cíle. „Literární směry a styly umělecké literatury odrážejí názory určitých tříd v jejich dějinném vývoji, v jejich boji a vzájemném působení. Ten nebo onen literárně umělecký styl je výsledkem určité umělecké methody, kterou tvoří jistý systém principu výběru a reprodukce skutečnosti“ (str. 13). Autor dále píše, že „literárně umělecký styl vytváří jednota obsahu a formy, která obsah konkretisuje“. Do obsahu zahrnuje Revjakin thematiku, ideový smysl, obrazy, děj, k formě počítá žánr, komposici, charakteristické znaky verše a jazyk. Termín styl chápe Revjakin rovněž v několikerém významu: rozlišuje styl literatury určité třídy v určitém období (na př. literární styl revoluční rolnické demokracie), styl určitého spisovatele a styl jednotlivého díla. Jazyk je významnou součástí stylu, i když se jím, podle Revjakina, styl nevyčerpává: „Je tedy potřebí studovat jazyk básnických děl jako jeden z prvků stylu ve spojitosti se všemi prostředky, vyjadřujícími ideovou podstatu uměleckých děl, t. j. ve spojitosti se zvláštnostmi jejich obrazů, komposice, žánru, verše“ (str. 15). Jazyk — podobně jako ostatní prvky stylu — „vykonává funkci konkretně citového, malebného, plastického zobrazení skutečnosti“. Nejen t. zv. prostředky obrazného jazykového vyjádření, jako jsou epiteta, přirovnání, tropy atd., ale jazyk jako celek, souhrnem celé své slovní zásoby, slouží jako prostředek k vyjádření citů a myšlenek člověka. „V básnických dílech se slovo stává projevem, konkretisací obrazu, prostředkem jeho typisace a individualisace“ (str. 15). Ve skutečně uměleckých a mistrovských dílech není ani jedno slovo umělecky neutrální, všechny prostředky básnického jazyka tvoří nedílnou stylistickou jednotu. Základem této jednoty je vždy ideový obsah díla. Revjakin se dále pokouší podat metodu a cíle stylistického rozboru. Navrhuje tento postup: 1. provést rozbor složení autorova slovníku, zjistit způsob výběru slov a prameny; 2. určit svéráznost slovních zobrazovacích prostředků (tropy, epiteta, přirovnání a pod.); 3. prostudovat syntaktické prostředky zobrazování; 4. charakter autorova jazyka a principy jazykové charakteristiky osob, jejich typisace a individualisace jazykovými prostředky; 5. určit ideově estetickou funkci všech jazykových prvků a konečně; 6. stanovit klady a nedostatky básnického jazyka uměleckého díla.

Svá tvrzení Revjakin dokládá četnými konkretními příklady; v závěru stati se zabývá rozborem epitet u Lermontova, Saltykova-Ščedrina, Puškina a j., při čemž se důsledně snaží odhalit smysl, sociálně-estetický charakter těchto zobrazovacích prostředků.

Velmi podnětnou studii o stylistice napsala E. G. Rizelová, *Problema stilja v svete trudov I. V. Stalina po voprosam jazykoznanija,* Inostrannyje jazyki v škole (1952) № 7. Tato studie je uvedena citátem V. V. Vinogradova, v němž se zdůrazňuje nutnost vypracovat teorii stylistiky: „Otázky a úkoly normalisace národních jazyků, boje proti znečišťování hovorové řeči žargonovými výrazy a úzce lokalisovanými provincionalismy vyžadují ke svému úspěšnému rozřešení teoretickou základnu stylistiky. Stylistika národního jazyka musí aktivně působit na rozvoj kulturní řeči ... Hluboké chápání stylistiky celonárodního jazyka v jejím vývoji musí být základem slovesné

tvorby spisovatelů". Rizelová si všímá terminologické nevyjasněnosti. Existují různé výklady termínu *styl.* Často se nesprávně směšují pojmy linguistické s literárněvědnými. Je třeba přísně rozlišovat *jazyk* od *jazykového stylu* (linguistický pojem) a od *stylu literárně uměleckého* (literárněvědný pojem). Samému termínu *styl* bývají přisuzovány tyto různé významy: 1. umělecký styl bez jakéhokoli vztahu k jazyku (na př. hudební, architektonický, výtvarný atd.); 2. styl ve spojení s jazykem: a) literární styly (styl umělecké literatury, vědeckých pojednání, publicistiky atd.), b) styl dramatu, novinového sloupku, úřední vyhlášky, soukromého dopisu atd., c) styl spisovatele, vědce, novináře, řečníka, atd., d) styl prostý, vznešený, hovorový, květnatý atd., e) styl emocionální, expresivní nebo bez emocionality či expresivnosti atd., f) klasický styl, romantický styl, styl socialistického realismu a tak pod. — Rizelová k tomu poznamenává, že ne každý z uvedených způsobů užívání pojmu styl je správný a opodstatněný a uvádí tuto vlastní definici jazykového stylu: Styl (jazykový, řeči) „je způsob užití výrazových prostředků celonárodního jazyka určitého národa v jedné určité sféře ústního nebo písemného styku. Protože každý jazykový styl vykonává ve společenském životě lidí určitou funkci, bývá též nazýván funkčním stylem, což je — jak se nám alespoň zdá — označení jasné a srozumitelné..." Nejdůležitějším kriteriem pro třídění stylů, o němž se vedou spory, je tedy — podle Rizelové — funkční zaměření. „Jazykové výrazové prostředky jako prvky řeči jsou... v zásadě stejné u všech stylů mluvené i psané formy národního jazyka. Odlišné jsou však způsoby jejich užití u různých lidí v různých společenských podmínkách, s různým funkčním zaměřením." Jako příklady různých funkčních jazykových stylů pisatelka uvádí styl krásné literatury, publicistiky, odborné literatury; pracovní řečnický a telegrafický styl; styl rozhlasových projevů, oficiálního a běžného styku atd. Při klasifikaci stylů nutno vždy přihlížet k jejich historickému vývoji. Některé styly zanikají (styl jarmarečních vyvolavačů), jiné se mění (řečnický styl), vznikají nové styly (rozhlasový projev atd.). Vést přesné hranice mezi jednotlivými funkčními styly je dosti těžké. Některé styly jsou si velmi blízké, jiné se zase výrazně vzájemně odlišují. Jazykový styl není jednoduchá konstanta, bývá často bohatě vnitřně rozčleněn, uvnitř stylu se uplatňuje řada podřízených druhů. Na př. styl umělecké literatury, který se liší od ostatních stylů určitými specifickými vlastnostmi, dělí se na tři základní druhy: styl dramatu, prózy a poesie. Obecné zákonitosti stylu umělecké literatury se obměňují podle zvláštních zákonitostí toho kterého uměleckého druhu. Kromě toho je možné ještě další dělení stylu podle žánru: na př. styl lidové písně, balady, sonetu, poemy, epigramu atd. Vedle funkčního stylu rozlišujeme *individuální jazykový styl* — na př. spisovatele, řečníka, vědce atd., který vyniká individuálním přizpůsobením obecných zákonitostí daného funkčního stylu. Někdy dokonce individuální jazykový styl vede k porušení existujících zákonitostí funkčního stylu. Častěji tím však bývá funkční styl obohacován a vznikají nové možnosti využití existujících výrazových prostředků celonárodního jazyka. Rizelová, dovolávajíc se akademika V. Vinogradova, dále upozornila, že nelze zaměňovat pojem „jazyk" autora za jeho „jazykový styl". Jazykem spisovatele rozumíme soubor jazykových prostředků, vybraných autorem ze systému celonárodního jazyka a za určitým cílem tvořivě zpracovaných, kdežto spisovatelův jazykový styl znamená individuální využití tohoto jazykového materiálu k jistým uměleckým záměrům. Rozdíl mezi jazykem a stylem lze charakterisovat těmito třemi poučkami: 1. Vztah jazyka ke stylu lze obrazně přirovnávat ke vztahu mezi materiálem a jeho zpracováním, zformováním; 2. sféra jazyka je skoro neomezená, kdežto sféra působnosti stylu je ohraničena určitou oblastí lidské činnosti; 3. zákonitosti jazykových stylů jsou neoddělitelně spjaty se zákonitostmi vývoje jazyka.

Použití termínu styl v souvislosti s hovorovostí, emocionalitou a pod. jazyka nepovažuje Rizelová za správné. V tomto případě nemůžeme hovořit o vznešeném či jednoduchém stylu, protože vlastnosti, jako je expresivnost, stručnost, prostota a pod., mohou být vlastní kterémukoli funkčnímu stylu. Místo slova styl je proto lépe používat výrazu: (takové a takové) *stylistické zabarvení*. Rizelová rozlišuje v podstatě dvojí druh stylistického odstínu: a) prostý, vznešený, květnatý až bombastický, hovorový, familiární až vulgární, b) stylistické zabarvení jazykového projevu podle stupně emocionality a expresivnosti. Řeč může být prosta emocionality nebo může mít v různé míře citové zabarvení (na př. satirický tón v řeči, sentimentalita, exaltovanost, pathetičnost atd.). Expresivnost mluvy má též různé odstíny, jako je na př. živost, obraznost, strojenost, mnohomluvnost, stručnost, statičnost, dynamičnost a pod. Stylistické odstíny jsou závislé na různých podmínkách, především na společenské úloze funkčního stylu, dále na thematu, na odstínu vztahu mluvčího k předmětu, na jeho sociálním postavení, na stupni jazykového vzdělání a mistrovství atd.

Rizelová dále upozorňuje na nesprávné směšování pojmu „styl umělecké literatury“ s pojmem „literárně umělecký styl“. Styl umělecké literatury znamená způsob využití výrazových prostředků celonárodního jazyka v umělecké literatuře, kdežto literárně umělecký styl, podle V. V. Vinogradova, označuje už určitý „systém vyjádření autorova světového názoru“. Do literárně uměleckého stylu patří námět díla, komposice, obrazy a jazykový styl, jenž je jednou z nejdůležitějších forem vyjádření uměleckého stylu. Další terminologické omyly nastávají, směšuje-li se pojem „styl klasicismu“ ve významu jazykového stylu klasicismu s pojmem „literárně umělecký styl klasicismu“. Podle Rizelové zásadní rozdíl spočívá v tom, že literárně umělecký styl patří do kategorie nadstavby, kdežto jazykový styl není jevem třídním a nadstavbovým. Nelze mluvit na př. o stylu proletářského nebo šlechtického jazyka. Ovšem Rizelová nepopírá, že zejména styl jazyka umělecké literatury výrazně odráží světový názor mluvčího. Ten se projevuje ani ne tak ve výběru slov a výrazů, jako spíše v oblasti jejich využití, ve frazeologii.

Závěrem pak autorka této podnětné stati vytyčuje tři důležité úkoly stylistiky: 1. studium jednotlivých stylů, zvláště pak stylu umělecké literatury a jeho dějin, 2. rozbor stylů jednotlivých literárních druhů a 3. rozbor individuálního stylu spisovatele, řečníka, básníka atd. Při řešení těchto úkolů nesmí však linguisté opomíjet ani otázky literárně uměleckého stylu, které sice netvoří předmět stylistiky, ale jsou s ním v úzkém vztahu.

Nemalou pozornost stylistickým otázkám věnuje též A. J. Jefimov v knize *Ob izučenii jazyka chudožestvennych proizvedenij*. Jde mu především o studium individuálního slohu spisovatele: „Centrální úlohou rozboru slovesné tkáně uměleckých děl je definovat specifičnost jazyka a slohu spisovatele, individuální svéráznost jeho jazykových prostředků, v nichž nachází výraz idea i obsah díla“ (str. 8). Podobně jako i jiní badatelé též Jefimov kritisuje terminologickou neujasněnost ve stylistice. Zdůrazňuje, že pojem styl v literární vědě má mnohem širší význam než v linguistice. Styl spisovatele v literárněvědném smyslu znamená jednotu všech ideově-uměleckých osobitostí a prvků díla, kdežto styl jako termín stylistický zahrnuje užší oblast. Jefimov, odvolávaje se na Vinogradova, dovozuje, že Stalinovy práce o jazykovědě potvrzují správnost názoru, že nelze vystačit jen s pojmem „spisovatelův jazyk“, ale že je nutno rozlišovat též pojem „spisovatelův sloh“.

Termín spisovatelův jazyk určuje určitou slovní zásobu a gramatickou stavbu, kterou spisovatel čerpá z obecné pokladnice národního jazyka. „Spisovatelův sloh“ spočívá v individuálním systému výstavby jazykových prostředků, je svázán organicky

s ideovým obsahem díla. Pod pojmem slohu Bělinskij rozuměl „živou, organickou jednotu formy a obsahu, dovednost vyjádřit myšlenku tím slovem, tím obratem, který vyžaduje podstata myšlenky samé". „Sloh — to je talent, sama myšlenka... v slohu je celý člověk, sloh je vždy osobitý jako osobnost, jako charakter" (V. G. Belinskij, *Sočinenija,* III, 1900, 204). Podle Jefimova hlavním úkolem stylistiky je studium slohu, nikoliv jazyka, i když ovšem nelze studium slohu oddělovat od studia jazyka. Při studiu slohu spisovatele je třeba určit jednak to, co je autorem převzato z obecné stylistické pokladnice celonárodního jazyka a z tradiční stylistické zásoby literárního jazyka, jednak to nové, co spisovatel přináší osobitého, specifického, vlastního. Svéráznost spisovatelova slohu může být zjištěna studiem ideového zaměření, obsahu díla a studiem autorova jazykové a stylistického vkusu, k čemuž je prospěšná znalost biografických faktů (prostředí, výchova, místo působení autora atd.). Při studiu slohu literárního díla nesmíme zapomínat na jeho uměleckou, estetickou stránku. Též vzájemný vztah a závislost literárního žánru a slohu vyžaduje bedlivého studia. Na př. bajka ovlivňuje slohový výraz spisovatele nejen svým konkretním ideovým obsahem, ale již jistými specifickými rysy, vlastními danému žánru — bajce.

Do diskuse o stylistice zasáhl též hispanista G. V. Stepanov článkem *O stile chudožestvennoj literatury,* Voprosy jazykoznanija (1952) № 5. Stepanov definuje spisovatelův sloh jako „individuální a do jisté míry neopakovatelný způsob uměleckého zobrazování prostředky všeliterárního jazyka" (str. 24). Stepanov poznamenává, že rozbor jazyka nelze směšovat s rozborem ideového obsahu díla, což vede k nesprávné snaze připisovat celonárodnímu jazyku vlastnosti jakéhosi „třídního jazyka". Na druhé straně se však setkáváme v buržoasní vědě (H. Hatzfeldův lexikální rozbor Cervantesova Dona Quijota) s pokusy zfalšovat subjektivistickým lexikálním rozborem pravý ideový význam některých literárních děl. Stepanov dále hovoří o naléhavých úkolech jazykového rozboru uměleckých literárních děl. Zastavuje se u otázky, v čem spočívá specifičnost literárního jazyka. A tu pisatel konstatuje, že v umělecké literatuře se uplatňují — výrazněji než v ostatních sférách celonárodního jazyka — různé obměny a výběr gramatických obratů, slov, frazeologie atd. Princip výběru závisí na obecných ideově uměleckých názorech spisovatele, na ideovém záměru díla, jeho literárního žánru atd. Specifičnost umělecké literatury vidí Stepanov v neposlední řadě v tom, že jde o oblast užití celonárodní řeči, v níž se s největší úplností využívají umělecko-stylistické možnosti obsažené v celonárodním jazyku. Stepanov dále hodnotí různé aspekty jazyka s hlediska jejich použití a využití pro umělecké cíle a konstatuje, že nejpoddajnějším materiálem je slovník. Tím se pisatel dostává k problematice různých jazykových „ismů", jimž věnuje nemalou pozornost. Stepanovova studia je cenná tím, že obecné závěry a these demonstruje konkretními rozbory a příklady.

K důkladnému poznání stylistických otázek přispěla nemálo i celá řada studií a článků zabývajících se konkretním rozborem jazyka a slohu některých ruských spisovatelů. Nemůžeme se zde blíže zabývat těmito pracemi; proto zde uvádíme pouze nejdůležitější bibliografická data. Rozborem literárního jazyka M. Gor'kého se zabývala zvláštní vědecká konference, jejíž výsledky byly otištěny v časopisech Akademie věd SSSR, *Sessija posvjaščennaja 15-letiju so dnja smerti A. M. Gor'kogo,* Izvestija AN SSSR, OLiJa 10 (1951) vyp. 5; Vestnik AN SSSR (1951) № 7; na tomto zasedání přednesli referáty J. B. Tager, S. V. Kastorskij, A. B. Šapiro, A. J. Tararajev a A. I. Ovčarenko. O Majakovském psali L. Timofejev, *O stichotvornom masterstve Majakovskogo i jego tradicii v sovetskoj poezii,* Oktjabr (1951) № 8; V. Percov, *Jazyk Majakovskogo i puškinskije tradicii,* Lit. gazeta (1951) № 45; O Nekrasovovi K. Ču-

kovskij, *Masterstvo Nekrasova*, Oktjabr 1951, № 12; o L. N. Tolstém L. Myškovskaja, *Rabota L. N. Tolstogo nad obrazom i slovom*, Oktjabr (1951) № 6; o Alekseji Tolstém V. Ščerbina, *Rabota A. N. Tolstogo nad slovom*, Znamja (1951) № 4; o Čechovovi P. G. Strelkov, *O rečevych stiljach v p'jese A. P. Čechova „Vyšnevyj sad"*, Izvestija AN SSSR, OLiJa 10 (1951) vyp. 2 atd.

V.

Diskuse o jazyce literárních děl se setkala již od prvé chvíle s velkou pozorností sovětských spisovatelů a literárních kritiků. Je to pochopitelné. Po Stalinových článcích o jazykovědě si sovětští spisovatelů a literární pracovníci s dvojnásobnou naléhavostí uvědomili závaznost známého výroku Maksima Gor'kého: „Boj za čistotu, za obsahovou přesnost, za vybroušenost jazyka je boj za nástroj kultury. Čím ostřejší je tento nástroj, čím přesněji je namířen, tím je vítěznější." Přímý vztah mezi kvalitou jazyka literárního díla a mezi jeho ideovou a uměleckou hodnotou, jenž býval leckdy dříve opomíjen, stal se předmětem pečlivého studia, živých diskusí a polemik. Už V. V. Novikov v citovaném článku upozornil, že je nutné učinit „rozhodný obrat k pečlivému a všestrannému studiu osobitosti umělecké formy díla, spisovatelova uměleckého mistrovství. Pro literární vědce" — píše dále Novikov — „jsou tyto otázky nerozlučně spjaty s problémy jazyka; bez jejich správného vyřešení je boj za zvýšení umělecké a ideové úrovně sovětské literatury nemyslitelný" (str. 35). Dále pak Novikov kritisoval chybný postup některých literárních vědců a kritiků, kteří rozebírají obsah isolovaně a nezávisle na umělecké formě. Rovněž pak je nesprávná představa o tom, že umělecké mistrovství je něco autonomního, samostatného. „Umělecké mistrovství samo o sobě jakožto souhrn technických postupů neexistuje. Slouží k vyjádření ideového obsahu a je s ním nerozlučně spjato" (str. 29). Téhož problému se dotkla Valerija Gerasimova v krátkém diskusním článku *Ob odnom „upuščenii" kritiki*, Lit. gazeta (1951) № 76. Autorka správně kritikům vytýká málo zájmu o rozbor spisovatelova literárního jazyka a slohu. Skutečný rozbor jazyka bývá nahrazován povrchní, formální charakteristikou (jazyk spisovatele je „hutný, výrazný, čistý, křišťálový" a pod.). Nejde o to, aby byly napříště v kritických článcích pouze kvantitativně rozšířeny odstavce věnované jazyku uměleckého díla. Jde o kvalitativně odlišnou metodu rozboru literárních děl, při čemž rozbor jejich jazyka musí být prováděn v nerozlučné jednotě s rozborem ideového obsahu, s rozborem literárních obrazů a postav. O těchže nedostatcích ve studiu spisovatelova uměleckého mistrovství a jeho umělecké i ideové jedinečnosti a osobitosti shodně psal též V. V. Vinogradov, B. Tomaševskij, V. D. Levin, A. I. Revjakin, A. Tarasenkov a j.

K objasnění důležitých otázek uměleckého mistrovství a literárního jazyka přispěl skvělou statí *Zametki o masterstve*, Novyj mir (1950) № 12 známý sovětský spisovatel Samuil Maršak. V první části této svěže a vtipně psané stati Maršak se zabýval problematikou básnického slovníku. Autor odmítá názor, že básnický slovník se podstatně liší od slovníku prózy. Skutečná poesie mluví vždy slovy prostými a srozumitelnými. Naproti tomu v určitých historických obdobích literatura trpěla „profesionální hluchotou" k živému hlasu lidu. „V takových případech si literatura," píše dále S. Maršak, „vytvářela svůj vlastní, zcela omezený a zvláštní, nepřeložitelný slovník. Neodmítala sice mluvit i o životních jevech — nebo, přesněji řečeno, nazývala je jejich jménem — ale všechno, o čemkoliv se zmínila — život, smrt, láska, válka — měnilo se u ní ve hru se slovy." Každé odcizení poesie skutečnému životu, zájmům skutečnosti a lidu vede k jejímu nevyhnutelnému úpadku. Nadčasová poesie se nikdy nestane majetkem lidu, ztratí brzy svou působnost a upadne v trvalé a spravedlivé zapomnění. „Žádná básníkova

sloka nebo řádka neexistuje v prázdnu, v odtrženém prostoru, objevuje se vždycky na pozadí velikého života lidu, na pozadí mnoha událostí..." Verše hluché k příběhům lidí, k jejich osudům jsou neplodné a asociální. Příkladem takové asociální poesie je na př. poesie dekadentů.

S. Maršak srovnává verše dekadentního básníka Feta s poesií revolučního demokrata Někrasova a dospívá k závěru, že básníkův poměr ke skutečnosti, projevující se v míře pravdivosti a ideovosti jeho poesie, se výrazně projevuje již ve výběru slov, v básníkově slovníku. „Fetův jazyk není jazykem lidu. Básník vyňal ze svého slovníku všechno, co se mu zdálo všední, hrubé, nízké," konstatuje Maršak. „Jestliže neodbytný dnešek někdy vnikne do tohoto uzavřeného světa, hned pozbývá svého praktického smyslu a nabývá dekorativního rázu." Tak dochází k falešnému a přikrášlenému pohledu na svět. Naproti tomu Někrasov nešel cestou tehdejšího oficiálního básnictví. Nesnažil se drsnou a strašnou skutečnost zahalit do jemných a vybraných poetických slov. Proto mu estéti vytýkali neohebnost, drsnost a prý malou lahodnost básnického výrazu. Avšak srovnání Fetovy básně Železnice se stejnojmennou básní Někrasovovou nás přesvědčuje o umělecké síle realistického zobrazení a ideové hloubce Někrasovových veršů na rozdíl od povrchní líbivosti a naprosté neživotnosti Fetovy básně. Nadto pak Maršak u Někrasova nalézá i mnohem více básnické překvapitosti i osobitosti ve slovníku, v rytmu, rýmu atd.

V druhé části studie Maršak rozebírá vysoké umělecké kvality Někrasovova verše. Dokazuje, že forma každé skutečné mistrovské poesie, její metrum, rytmus, intonace atd., to vše přispívá k plnějšímu a přesnějšímu vyjádření skutečnosti a básníkova ideového záměru. Takový mistrovský verš autor nazývá veršem „pracujícím", na rozdíl od verše „nepracujícího", t. j. lhostejného k ideovému obsahu básně a ničím nepřispívajícího k hlubšímu a přesvědčivějšímu zachycení životní pravdy. Maršak konkretními příklady dokazuje, že Někrasovův verš je vždy do nejmenších formálních a stavebních podrobností ve shodě s ideovým obsahem básně a že je nositelem mnoha důležitých významových odstínů. Někrasov byl na příklad mistrem ve vystižení hlasové intonace veršem. Jeho strofa je někdy jakoby složitou jazykovou stupnicí. Zaznívá z ní mnohohlasný sbor i jednotlivé hlasy — stařecký, dětský, mužný, smích i pláč. Někrasov dokonce ani někdy neřekl svůj názor na mluvící osobu, ani ji blíže necharakterisoval, za něho však mluvil verš: rozměr, rytmus, výběr slov, stavba řeči, to vše určilo intonaci, výšku i odstín hlasů jednajících osob. V Někrasovově jazyce a verši se odrazila bouřlivá a převratná epocha, kdy se v Rusku vše měnilo, bořilo, přetvářelo. Ve stavbě jeho řeči se spojuje zpěvná národní píseň s pestrou hovorovou řečí, vysoká básnická tradice s novinářskou aktuálností. Někrasovova poesie nepodlehla náporu naléhavého životního materiálu: „Jestliže verš nežije prázdným životem, jestliže pracuje, vydrží velký náklad prozaického životního materiálu a nikterak neztrácí na své poetičnosti a hudebnosti." Skutečná poesie — uzavírá Maršak svou studii — nepoužívá k oslňování různých triků, ozdob atd., dovede naopak využít nejobyčejnějšího dvojverší a nejobyčejnějších slov. Podmínkou trvalé hodnoty každé poesie je věrnost životní próze a stálý styk s celonárodním jazykem.

Druhý Maršakův diskusní článek, věnovaný otázce rýmů, *Zametki o masterstve. — O plochich i chorošich rifmach*, Lit. gazeta (1950) № 99, vyvolal několik polemických odpovědí. V. Sajanov v článku *Zametki o jazyke*, Znamja (1951) № 1 odmítá Maršakovo rozlišování rýmů a asonancí; V. Nazarenko, *V čem ne prav S. Maršak*, Zvezda (1951) № 2, se pak pokouší najít v Maršakových názorech rozpory a omyly (Maršak se prý domnívá, že rýmy vznikají samovolně, dále prý odmítá teoretické zpra-

cování pravidel veršové techniky a přeceňuje poesii dekadentů, jmenovitě poesii Fetovu). Na tyto výtky bystře reagoval V. Aleksandrov v článku *O dvuch otklikach na stat'ji S. Maršaka*, Novyj mir (1951) № 7, v němž jednak odmítá Sajanovovo ztotožňování rýmu a asonance, jednak důrazně odmítá Nazarenkovu argumentaci jako pochybnou, vulgarisátorskou, ba přímo novorappistickou.

Významné slovo k problematice uměleckého mistrovství a jazyka řekli přední sovětští spisovatelé u příležitosti druhé všesvazové konference mladých spisovatelů, jež se konala v březnu 1951 v Moskvě.

A. Fadejev v předsjezdové besedě s posluchači Gor'kého literárního institutu hovořil mimo jiné též o problémech uměleckého mistrovství a jazyka [*Trud pisatelja*, Lit. gazeta (1951) № 22]. Zdůraznil, že umělecké mistrovství je závislé na třech základních momentech: 1. na autorově znalosti života a jeho ideové vyspělosti, 2. na přesnosti a jasnosti tvůrčího záměru, 3. na stupni ovládnutí techniky spisovatelské práce. Zejména jazyk uměleckého literárního díla si vyžaduje velké péče; výběr a vybrušování jazykových prostředků patří k nejsložitějším úkolům spisovatele. Zorganisovat obrovský nakupivší se životní materiál a nepřeberné bohatství výrazových prostředků v jediný celek není nikterak snadné, vyžaduje to dlouholetého a zevrubného studia života i literárního materiálu. L. N. Tolstoj, M. Gor'kij mohou sloužit v tomto směru současným spisovatelům za vzor. Spisovatel musí jazykový projev plně podřídit ideovému záměru díla. V próze — a tím více v poesii — je velmi důležitým činitelem rytmus. Věty (verše) nemají sdělovat pouze myšlenky, ale též nálady, emoce.

I. Erenburg ve svém projevu na thema *Pisatel' i žizn'*, Lit. gazeta (1951) № 30, promluvil též několik slov o jazyce literárních děl. Zdůraznil, že formalismus neznamená nadbytek zájmu o formu, nýbrž nedostatek obsahu. Každý spisovatel si musí najít svou formu; mnohému se lze naučit u klasiků, rozhodně však napodobovat starou formu nelze. Tak na př. styl Tolstého nebo Turgeněva vyplýval z určité doby, byl jejím odrazem. Kdyby hrdinové dnešních sovětských románů mluvili podobně jako postavy Tolstého, tak to bude stylisace, a nikoliv opravdový styl. Erenburg dále konstatoval nápadnou chudobu slovníku u mladých spisovatelů, z nichž mnozí píší jakýmsi špatným novinářským jazykem. „Chudobu svého slovníku se někteří začátečníci pokoušejí nahradit častým používáním silných slov, superlativů a hyperbol," řekl Erenburg. Tím pak ztrácejí cit pro význam slova.

Konstatin Fedin v referátě o uměleckém mistrovství, *Masterstvo pisatelja*, Lit. gazeta (1951) № 36, rovněž podtrhl význam jazyka pro literární uměleckou tvorbu. Jazyk je základním materiálem díla, proto také diskuse o spisovatelském mistrovství musí vyjít od otázek jazyka, jimž je třeba dát přednost i před tak významnou problematikou, jako je na př. studium komposice. Spisovatel se musí učit jazyku po celý život; velmi dobrou školou jsou pro spisovatele noviny. Publicistická práce umožňuje mladému prozaikovi získat to nejdůležitější: stručnou formu, přesnost výrazu, jasnost myšlenky. Noviny jsou školou pozorování života. Mlhavě píše člověk o tom, co si mlhavě představuje. Spisovatel musí umět zdokonalovat své mistrovství ve všech druzích a formách prózy. Nejlépe je začít povídkou, která nesnáší mnohomluvnost a nutí ke stručnému a přesnému vyjadřování. Neexistuje „druhořadý žánr, ale existuje nesprávný a podcenivý poměr k některým žánrům". Na druhé straně ovšem Fedin souhlasí s míněním Erenburgovým, že jazyk novin nebývá často na výši. Umělecké mistrovství definuje Fedin jako umění vyjádřit velkou životní pravdu. Kde mistrovství neslouží velké a pravdivé myšlence, tam můžeme hovořit o formalismu. Bohatství a mnohotvárnost literárního jazyka je žádoucí ne proto, aby spisovatelé překvapovali čtenáře jazykovým kouzelnictvím,

jako na př. dekadenti, ale proto, aby byla podstata životní pravdy vystižena co nejlépe, co nejpřesvědčivěji, nejpřiléhavěji a nejjasněji.

Závislostí jazykového uměleckého výrazu na zobrazování skutečnosti a na jejím ideovém pojetí se zabývali i mnozí další účastníci diskuse. P. Pavlenko v článku *Škola pisatelja — žizn'*, Lit. gazeta (1951) № 36, zdůraznil, že každé nové thema, nový tvůrčí záměr si vyžaduje nejen nový vnější rámec, ale i novou jazykovou harmonii. Skutečný mistr se nespokojuje se stále stejným systémem, stejnou stavbou vět, stejným výběrem a užitím slov. Nápadná rozdílnost jazyka některých knih L. N. Tolstého nebo Fadejeva potvrzuje zásadu, že rozdílná skutečnost si nezbytně vyžaduje různého jazykového vyjádření.

Téže otázky si povšiml i spisovatel V. Katajev, který v diskusi na semináři mladých spisovatelů, *V odnom seminarii*, Lit. gazeta (1951) № 36, vytkl jednomu začínajícímu prozaikovi přílišnou vyumělkovanost slohu. Spisovatel má mluvit jednoduše, výrazně a výstižně. Nesmí se pachtit po slovní okázalosti. Katajev své názory uzavírá lapidárním výrokem: „Spisovatel musí sdělit čtenáři svou myšlenku nejpřesnějším, nejkratším a nejúčinnějším způsobem. To je právě literatura." Podobně stanovisko k této otázce zaujal i A. J. Jefimov v knížce O studiu jazyka uměleckých děl.

Jednoduchost jazyka ovšem nesmí být zaměňována za chudobu a primitivnost. Mnozí účastníci diskuse kritisovali některé mladé sovětské básníky za jejich nevýrazný a velmi omezený slovník. Na př. Boris Solovjev si stěžuje v článku *Zametki o kul'ture sticha*, Zvezda (1951) № 3, na přílišnou popisnost, strohost a dokumentárnost některých současných básnických sbírek (M. Lukonin, B. Filippov a j.). Solovjev označuje tuto tendenci za jistý druh „prozaisace" poesie. Verš ztrácí svou specifičnost; intonace, rým, rytmus atd. se stává nevýrazným, ztrácí svoji důležitou významovou úlohu. Vzorně pracuje na verši S. Ščipačev, i když v jeho básních pisatel nachází určité prohřešky proti básnické intonaci a rytmu.

Úlohou básnického slova při výstavbě uměleckého literárního obrazu se zabývá G. Lenobľ v článku *Slovo i obraz*, Znamja (1951) № 8; téhož problému se dotýká i V. Smirnovová, *O nekotorych voprosach masterstva pisatelja*, Lit. gazeta (1951) № 55, S. Nikiforov, *Novyje puti sovetskogo jazykoznanija*, Lit. gazeta (1950) № 65, G. Baširov, *Jazyk realizma*, Lit. gazeta (1951) № 78 a j. Tito autoři se shodují v tom, že slovo je významným uměleckým prostředkem typisace skutečnosti. Jazyk a řeč výrazně přispívá k charakteristice člověka. Není správné, jestliže všechny postavy jednoho románu hovoří „stejnou" řečí. To neodpovídá skutečnosti a svědčí o autorově malém smyslu pro lidské charakterové individuality. Proto také výběr a užití slov má být posuzováno v první řadě s hlediska jejich typisační a charakterisační funkce, t. j. s hlediska zobrazování skutečnosti. Z toho vyplývá, že jazyk v uměleckém díle je neoddělitelný od obrazu, od komposice. V. Smirnovová si ve svém příspěvku blíže všímala vzájemných souvislostí ideje, obrazu, komposice a slova v uměleckém literárním díle. Dospěla k závěru, že idea uměleckého díla nemůže existovat bez komposice; právě tak i jednotlivý dílčí obraz, je-li vytržen ze souvislostí, ztrácí smysl. A podobně: není-li umělecké slovo pevně spjato s obrazem, stává se pouhým znakem.

O otázkách básnické metafory psal J. Belaš v cit. stati. Belaš odsuzuje neurčiťost, mlhavost básnických metafor, žádá metafory přesné, plastické, takové, aby jasně vyjádřily určitou myšlenku. Na druhé straně však Belaš nesouhlasí s názorem vyjádřeným v článku V knize musí být vše krásné autory J. Ivaščenkem a V. Telpugovem, kteří požadavek přesnosti přehnali a žádali po básníkovi jakási přesná, logická, vědecká přirovnání. Belaš správně poznamenává, že logický soud a básnická metafora není totéž.

Mnoho pozoruhodných postřehů o vzájemných vztazích jazyka literárního díla a uměleckého mistrovství je rozseto v četných drobnějších recensích, článcích a statích o konkretních dílech sovětské literatury. Rozsáhlost tohoto materiálu nám brání, abychom se jím zde, byť i jen ve zkratce, zabývali. Překračuje to ostatně náš vytčený úkol: podat informativní přehled sovětské diskuse o jazyce umělecké literatury v letech 1950—1952.

Mojmír Grygar

Nové práce o Nikolaji Ostrovském

V Sovětském svazu vyšla již celá řada prací zabývajících se problematikou života a díla význačného spisovatele-bolševika N. A. Ostrovského. Byly to však vesměs práce menšího rozsahu, práce nezabírající celou problematiku osobnosti i tvorby, nýbrž pouhé dílčí studie. často, zejména v 30. letech, se v nich tápalo buď pod vlivem nepřátelských tendencí nebo nedomyšlených teorií v základní otázce hodnocení, totiž je-li Ostrovského kniha Jak se kalila ocel dílo umělecké, nebo jen pouhá autobiografie. Velmi často se práce klonily k názoru druhému. První širší monografie, jež se zabývá celou osobností i dílem Ostrovského, je práce S. T r e g u b a, *Nikolaj Aleksejevič Ostrovskij* (1904—1936), Moskva 1950, Molodaja gvardija, 464 str.

Autor sám je současník Ostrovského, byl dokonce v komisi složené ze spisovatelů a literárních pracovníků, která posuzovala rukopis knihy Bouří zrození. Má tedy k této problematice velmi blízko. Léta už pracuje na materiálu, otiskl celou řadu menších prací a článků. Také on se kdysi mýlil v základním pohledu na dílo Ostrovského.[1]) Na jeho nejnovější práci je patrno, že si tuto otázku vyřešil, přesto však možno říci, že zde jisté stopy dosud zbyly.

Odráží se to poněkud v pojetí celého problému, v základním zaměření monografie. Je to snaha podat co nejpodrobnější obraz života této jedinečné a zároveň typické osobnosti a úzkého sepětí jeho života s dílem. Snad tento záměr Tregubův má své aktuální zaměření. Klade se nám totiž do souvislosti s obsahem některých referátů na posledním sjezdu sovětských spisovatelů, v nichž se velmi otevřeně a kriticky řešil právě problém pravdivosti a poctivosti osobního života spisovatelů ve vztahu k jejich práci. Tento záměr je zřejmý už z výběru citátů, jež klade do čela knihy jako motto (Stalin: „My kommunisty, — ljudi osobogo sklada. My skrojeny iz osobogo materiala“; Belinskij: „Naše vremja preklonit koleni toľko pered chudožnikom, kotorogo žizn' jesť lučšij kommentarij na jego tvorenija, a tvorenija — lučšeje opravdanije jego žizni.“), i z tří základních otázek, jež si klade v úvodní kapitole. U spisovatele, jako byl Ostrovskij, je toto jistě výrazné specifikum; na něm lze skutečně dokázat klasickou harmonii života a díla. Vzniká zde však na druhé straně nebezpečí, kterému se Tregub zcela nevyhnul, že totiž Ostrovskij-spisovatel bude zastíněn Ostrovským-člověkem. Je to přece jen škoda, zvláště když v úvodní kapitole ukazuje autor na bohatém materiálu hluboké objektivní působení jeho uměleckého díla.

Tedy tomuto základnímu záměru odpovídá i celé rozvržení práce do kapitol. Postupně sledují Ostrovského život od narození až do smrti. Na základě obrovského množství materiálu ze sočinského i moskevského musea, od mnoha pamětníků atd. získává čtenář

---

[1]) Viz rec. V. B. N i k o l a j e v, *Dve knigi o Nikolaje Ostrovskom.* Novij mir 26 (1950) № 4, která se dotýká Tregubova článku *Nravstvennaja sila Ostrovskogo-Korčagina,* Molodoj boľševik (1946) № 9.

podrobnou představu o jeho životě. Bohatého materiálu je využito tak, že stránky a kapitoly čteme jako jednolitý celek. Celou řadu otázek vidí autor správně, přináší zajímavé postřehy. To se však přece jenom ztrácí v obrovském množství materiálu životopisného, takže Ostrovskij-umělec ustupuje do pozadí. Tomu napomáhá leckdy i způsob rozboru díla. V kapitole, kde se líčí dětství a jinošství Ostrovského, uvádí Tregub citáty z knihy *Jak se kalila ocel* tam, kde se ztotožňuje osud Pavla Korčagina s osudem Ostrovského. Rozbor tohoto prvního románu je o čtyřicet stran obsáhlejší než rozbor románu *Bouří zrození.* Je to částečně způsobeno tím, že sem Tregub vkládá zase mnoho životopisného materiálu, který neustále srovnává s knihou, aby dokázal úzké spojení s dílem. Postavě Korčagina, podložené osudy autora samého, věnuje velmi mnoho pozornosti, podává obsáhlý, živý rozbor. Jeho výroky a činy opět srovnává s výroky a činy Ostrovského. Ostatní postavy románu jsou v rozboru poměrně potlačeny, hlavní hrdina vychází isolován. Část, kde Tregub řeší problém typičnosti (vlastně polemisuje s nesprávnými názory minulosti) a na mnoha příkladech srovnává životní osudy skutečných postav-předloh k románu s jejich literárními dvojníky, je velmi zajímavá, potřebovala by však dovést do konce a formulovat, proč a jak přetvářel spisovatel osud svých hrdinů a co tím konkretně sledoval.

Dosti zůstal Tregub dlužen druhé knize Bouří zrozeni. Její vnější osudy, totiž jak a kdy vznikala, co k ní autor studoval atd., jsou podrobně vylíčeny. Rovněž předělávání a vylepšování na základě připomínek, jež dostal k svému prvnímu rukopisu. Chybí zde však hlubší rozbor, který by zároveň srovnáním s první knihou ukázal, v čem Ostrovskij vyrostl jako umělec, kde je pojítko mezi oběma romány a pod. Byl by to důkaz, že není spisovatelem jedné knihy, v níž vyčerpal svou dosavadní životní zkušenost, nýbrž že tvořil dále s vědomou snahou prohlubovat své umělecké mistrovství. Tregub se omezil pouze na ideově umělecký rozbor jednotlivých postav od sebe isolovaných, takže představa o knize není ucelená.

Ze základního pojetí práce plyne tedy to, že není dílu Ostrovského věnováno tolik soustředěné pozornosti, jak bychom od literárně historické monografie čekali. Jednotlivé knihy Ostrovského nejsou zasazeny do širokého historicko-společenského i literárního rámce své doby, čímž by jejich význam ještě více vystoupil. Poměrně málo pozornosti je věnováno jazyku, otázkám komposice. Dalo by se namítnout, že všechno to lze v monografii najít, že autor na nic nezapomněl. To je sice pravda, avšak proti tomu, s jakou podrobností snáší materiál životopisný, vlastní práci nad uměleckým dílem věnuje málo pozornosti. Rozboru díla Ostrovského jsou věnovány sotva dvě kapitoly, a ty jsou ještě z největší části opět promíšeny životopisnými údaji. Tím kniha dostává ráz popisnosti a nepřehlednosti. Čekali bychom ucelenější rozbor tím spíše, že poslední kapitola obsahuje mnoho důkazů o tom, jak právě *dílo* Ostrovského žilo a dosud žije nejen v SSSR, ale i za jeho hranicemi, jak se zejména za poslední války stalo přímo materiální silou. Právě tak bychom čekali ucelenější pohled na publicistickou činnost Ostrovského. I ta je zde roztroušena do jednotlivých kapitol a její význam není ostře vyhraněn.

Zbývá otázka, bylo-li správné, takto si určit základní přístup k problému. Zásadně to správné není, neboť literární historii záleží především na tom, co autor po sobě zanechá, čím hovoří k lidem i po své smrti, t. j. na díle. Ovšem u Ostrovského lze toto pojetí připustit, neboť i z jeho celého života se může poučit mnoho lidí a zejména spisovatelů. Bylo jen třeba přesněji a pozorněji třídit materiál, aby se spisovateli i člověku dostalo přiměřené pozornosti.

Jinak je kniha materiálově bohatá. Na konci je, kromě důležitější literatury

o Ostrovském, připojen jednak seznam základních dat jeho života a činnosti, jednak bibliografie základních vydání díla.[2])

Tvůrčí odpovědí a doplněním této monografie je práce, která vyšla o několik let později, totiž studie D. J u f e r e v o v a, *N. A. Ostrovskij* (kritiko-biografičeskij očerk) Moskva 1954, Gos. izd. chud. lit., 158 str.

Přístup autora k problému studie je podstatně jiný. Zabývá se především *dílem* N. A. Ostrovského, vycházeje z jeho objektivního působení nejen v SSSR, ale v celém světě. Toto pojetí je správné, a je předpokladem pro to, aby se dostalo dílu tohoto významného spisovatele uceleného zhodnocení. Juferev rozbírá jednotlivé rysy tohoto klasického díla, a tak hodnotně přispívá k řešení některých obecných problémů marxistické estetiky a literární theorie. Života Ostrovského si všímá jen do té míry, aby v podstatných momentech odhalil kořeny uměleckého mistrovství a vysoké ideovosti jeho knih. Mohl tak učinit tím spíše, že je zde podrobná životopisná práce Tregubova a Vengrovova[3]) vedle jiných, drobnějších.

Přínosem je kapitola nazvaná *Slovo — oružije.* V ní je načrtnut obraz doby a literatury po revoluci před vystoupením Ostrovského na veřejnost s první knihou. Rozvíjí se prudký třídní boj, který nalézá odraz i v oblasti ideologie. Kladný hrdina v literatuře byl potřebou doby. I zkušení autoři, jako A. Tolstoj, Veresajev, Fedin, Leonov, Erenburg, dlouho trpěli neúspěchy. Pociťoval se citelný požadavek toho, aby spisovatelé měli více účasti na životě, aby nebyli pouhými pozorovateli. Ve velké době mohou autoři vytvářet pravdivé umělecké typy jen na základě velikých a pravdivých zkušeností.

Ostrovskij udělal značný krok kupředu svou první knihou, svým obrazem kladného hrdiny tím více, že jej ukázal ještě za občanské války. Pavel Korčagin je blízký i hrdinům Gor'kého, Šolochova, Serafimoviče a všech ostatních předchůdců. Tím odpověděl Ostrovskij společenské potřebě doby. Odrazil zároveň jasnou tendenci v literatuře — zobrazit s dokumentární přesností historicky konkretní a současně typické osoby a události. V další kapitole — *Kniga o tom, kak narod sozdajet gerojev* — podává Juferev rozbor knihy Jak se kalila ocel. Je to zároveň polemika s mylnými názory minulosti a s tendencemi, svést ideově umělecký obsah na pouhou biografii autora, upírat vysoce umělecký účin knihy podceňujícími výroky o tom, že kniha zaujímá jen výjimečností osudu hrdiny, že vyhrává pouhým thematem a pod. Ukazuje na výrazných příkladech, jak Ostrovskij z obrovského životního materiálu vybíral pouze to, co mohlo zesílit jeho ideově-umělecký záměr, jak jasně promýšlel charaktery jednotlivých postav sovětských lidí, jak je líčí ve vývoji, nikoli vzpomínkově staticky, jak k tomu ještě studuje spousty materiálu o revoluci, jak vypouští mnoho zajímavých podrobností, v nichž bylo nebezpečí, že naruší pevnou ideovou linii díla; autorského textu je málo, stále se něco děje. — Postavy — i episodické — kolem Korčagina nejsou pouhý ilustrující rámec hrdiny, nýbrž určující princip při rozvoji děje. Všechny episody, všechny různé umělecké prostředky jsou podřízeny jednomu a rozhodujícímu: odhalení obrazu bojujícího národa (srov. 53). Zalidněnost je jednou ze svérázných vlastností této knihy. Je to ovšem vyšší typ tvůrčího kolektivu, který od malička formuje Pavla Korčagina, je s ním úzce spjat. Jen tak se z něho mohl stát typ kladného hrdiny. Juferev pracuje i s místy, která Ostrovskij do

---

[2]) Tregubova práce byla kritisována krátce po vyjití v Komsomolské pravdě z 27. I. 1952 v článku nadepsaném *Neudačnaja kniga.* Důkladnější vědecké kritice byla podrobena v monografii N. Vengrova (viz dále).

[3]) N. V e n g r o v, *Nikolaj Ostrovskij,* Moskva 1952, AN SSSR, Inst. mir. lit. im. Gor'kogo, 319 str. — Rec.: E. F o j t í k o v á, *Významná práce o díle Nikolaje Ostrovského,* Sovětská literatura 4 (1955) 238—245.

knihy nedal nebo která v dalších vydáních vyškrtl nebo kde zpřesnil politický dosah. Za ideově nejbohatší považuje Juferev poslední kapitoly a závěr románu, kdy se hrdina se vší důsledností projevuje i za nejtěžších podmínek. Zde objevuje nový smysl tragismu na rozdíl od buržoasního, individualistického. Dále se dovídáme, kolik úsilí věnoval Ostrovskij jazyku a stylu. Juferev krátce a výstižně upozorňuje na to, jak s růstem hrdiny stává se i jeho jazyk bohatším a organisovanějším. Ukazuje, jak vhodně dovedl Ostrovskij individualisovat své postavy jazykem, jak sevřeně, až lakonicky se uměl vyjadřovat. Všechno to, co tato kapitola výstižně odhaluje a ilustruje příklady, dokazuje, že kniha sahá daleko za rámec pouhé biografie.

V další kapitole — *Nikogda neuspokojis' na dostignutom* — líčí monografie vzrůstající napětí ve světě, podporované fašistickou ideologií, jež se už veřejně projevuje v Německu, Italii a Španělsku. V próze i poesii se objevuje bojovná antifašistická thematika. Ostrovskij nezůstal stranou; vytyčil si úkol, vychovat v mládeži lásku k socialistické vlasti a bezmeznou nenávist k nepříteli. Jako Ukrajince ho blízce zajímal fašismus Piłsudského v Polsku. Zde monograf líčí vnější osudy knihy, studium materiálu, práci nad vylepšováním atd. Ve vlastním rozboru (kap. *Obrazy borcov protiv fašizma)* vysoko hodnotí knihu Bouří zrozeni. Název kapitoly je záměrný, neboť kniha je jen jednou třetinou předpokládaného románu, takže jsou v ní zobrazeny postavy s nedokončenými osudy. Ideově umělecký záměr knihy je ukázat tvář nepřítele, celý fašistický nelidský aparát. Na rozboru románu je ukázáno, že se to Ostrovskému podařilo. Za specifičnost tohoto díla proti knize prvé považuje Juferev skutečnost, že „Ostrovskij vyšel daleko za hranice své osobní zkušenosti“, to znamená, že musil vynaložit daleko více spisovatelského úsilí.

V poslední kapitole *(Bojec, učitel', tribun)* shrnuje autor nevelkou, ale podstatnou část díla Ostrovského. Dokazuje na mnoha výstižných citátech organickou spojitost mezi oběma tvůrčími složkami, uměleckou a publicistickou. Nejvíce statí a projevů je věnováno otázkám růstu a výchovy mladých a problému jejich pravdivého zobrazení v umělecké literatuře (srov. str. 146). Správně začleňuje dílo Ostrovského do světového kontextu dobového i literárního, neboť jeho význam zejména v napjaté době politické i umělecké krise buržoasního světa daleko přesahoval hranice Sovětského svazu. Považuje ho za přímého následovatele Gor'kého v linii socialistického realismu, což také bylo jednou z hlavních snah samotného Ostrovského.

V závěru nastínil Juferev další literární tvorbu v SSSR, pro niž je charakteristické, že navazuje na Ostrovského, na Pavla Korčagina.

Celkově lze považovat monografii Juferevovu za vyrovnaný celistvý rozbor, třebaže se o nedostatcích díla Ostrovského vůbec nezmiňuje.

Další práce o N. A. Ostrovském je určena pro mládež. Je to knížka N. Vengrova a M. Efrose nazvaná *Žizn' Nikolaja Ostrovskogo*, Moskva-Leningrad 1951, Detgiz., 199 str. — První vydání vyšlo r. 1948.

Sovětští badatelé se ujali úkolu, seznámit sovětskou mládež s hrdinným, bohatým a příkladným životem mladého autora-komsomolce. Jeho dílo je t. zv. „nastol'naja kniga“ sovětské mládeže a jeho život sám je ideální pro širší zpracování, aby mohl výchovně působit na vytváření rodících se charakterů. Tato monografie byla velmi příznivě zhodnocena sovětskou kritikou.[4]) Je to populárně podaný životopis spisovatele-bolševika. Kapitoly jsou krátké a přehledné, psané živě, až beletristicky, spíše jako beletristické obrázky ze života. Některé jsou velmi napínavé, takže poučná stránka knížky je podána

---

[4]) B. Nikolajev, *Dve knigi o Nikolaje Ostrovskom,* Novyj mir 26 (1950) № 4.

nenásilně. Velká část práce, jak už je výchovně zaměřena, je věnována dětství a mládí Ostrovského na Ukrajině. Autoři si dali vysoký cíl — docílit monografií toho, oč usiloval svým dílem sám Ostrovskij: vychovat v sovětské mládeži čestné a nebojácné lidi, uvědoměle milující svou vlast. Kniha neztratila svou zajímavost ani ve druhé části, která se zabývá spisovatelskou prací Ostrovského. Vhodně ji autoři vkloubili do života spisovatelova, avšak zároveň se jim podařilo ukázat i na umělecké zvláštnosti obou románů. Stavějí do správného světla i starý problém, je-li kniha román či biografie. Velmi krásná je pak kapitola nazvaná *Neobyknovennaja žizn' Pavla Korčagina.* Na mnoha dopisech — mezi nimi je i dopis matky Olega Koševého a jiných známých i neznámých hrdinů Sovětského svazu — dokazuje, jak oblíbená knížka Ostrovského příkladně působila. Tím zároveň učí mládež, jak má knihy číst a co si z nich má brát pro život.

Je příznačné pro sovětské badatele, že nezapomínají na mládež. Tato kniha zapadá do celé řady vysoce hodnotných knih pro ty nejmladší.

Zájem sovětské literární vědy o dílo Nikolaje Ostrovského není náhodný. Důkladným rozborem tohoto klasického díla socialistického realismu usilují sovětští badatelé nejen o to, aby s konečnou platností ocenili jeho skvělou hodnotu, nýbrž aby zároveň rozborem jeho základních rysů přispěli marxistické literární vědě a estetice k řešení obecných formulací v otázkách socialistického realismu.

Milada Semíková

Wiener Slavistisches Jahrbuch, herausgegeben vom Seminar für slavische Philologie an der Universität Wien durch *Rudolf Jagoditsch.* Svazek I, 1950, VI + 214 str.; II, 1952, 251 str.; III, 1953, 157 str.

Nový rakouský slavistický časopis, o jehož třech prvých svazcích tu referujeme, chce pěstovat slavistiku v širokém jagićovském pojetí (jazyk, literaturu, národopis, slovanské starožitnosti) a je vydáván v jazyce německém (je připuštěna však také angličtina, francouzština a ruština). Chce sloužit především rakouské slavistice, ale chce spolupracovat i s odborníky mimo Rakousko. Přináší články, materiály, souhrnné zprávy a recense z celého oboru slavistiky. Dosavadní svazky věnují na prvém místě pozornost slovanským literaturám, potom jazykovědě, mimo to však přinášejí také poměrně hojně příspěvků k dějinám slavistiky atd. Chci shrnout obsah prvých tří svazků podle těchto hlavních oborů (v časopise samém se příspěvky z rozličných oborů střídají).

I. *Dějiny slavistiky, její úkoly, bibliografie.* Protože je první svazek časopisu věnován jubileu století katedry slovanské filologie na vídeňské universitě, založené v r. 1849, je prvnímu svazku předeslán obsáhlý článek o dějinách této stolice z péra profesora R. Jagodiče (*Die Lehrkanzel für slavische Philologie an der Universität Wien 1849—1949;* I, 1—52). Autor v něm podává přehled stoletého vývoje studia slavistiky na vídeňské universitě a nastiňuje její úkoly v přítomnosti, kdy se pro ni — jistě též jeho zásluhou — opět projevuje oživený zájem, záruka to nového příznivého vývoje. Studie Jagodičova psána je s velkou znalostí věci, přináší také hojný nový materiál, zvláště archivní; některé její odstavce, na př. o Fr. Miklošičovi, podány jsou s velkým porozuměním a mistrovsky; přece však nemůžeme souhlasit se všemi jejími myšlenkami, zejména ne s myšlenkou až příliš zdůrazňující německý vliv na Slovany a na slovanské slavisty.[1])

---

[1]) Z jednotlivostí třeba na př. opravit datum úmrtí Josefa Dobrovského (1829, nikoli 1828) a datum jeho seznámení s Durychem (teprve asi 1776). Proti pannonismu Kopitarovu nevystoupil teprve Šafařík, nýbrž již Dobrovský.

V dobře doložené studii sleduje Polychronis Enepekides styky Bartoloměje Kopitara s Řeky (*Kopitar und die Griechen;* III, 53—70), které nebyly dosud soustavně prozkoumány. Zájem Kopitarův o Řeky vznikl ve Vídni, kde byla na počátku 19. století kvetoucí řecká kolonie s chrámy, školami, tiskárnami, časopisy a s řeckým písemnictvím. Ve styku s vídeňskými Řeky vnikl Kopitar do novořeckého jazyka, který tak ovládl, že se od roku 1811 mohl státi recensentem a brzy nato censorem novořeckých knih a časopisů. Autor sleduje tuto Kopitarovu činnost censorskou a ukazuje, jak v něm měli rakouští Řekové výborného, i když kritického, propagátora svých podniků a obhájce svých potřeb. Z řeckých učenců byli to zvláště archimandrita řeckého chrámu ve Vídni Anthimos Gazis (1764—1828) a v Paříži usedlý Adamantios Korais (1748—1833), s kterými byl Kopitar v stycích. V záležitosti novořeckého spisovného jazyka stál na Koraisově stanovisku, podle kterého nutno mu položiti základem lidový jazyk; jeho zákony nemají stanovovat gramatikové. Vzal Řeky v ochranu i proti přehnané Fallmerayerově theorii, že Řekové v Evropě zanikli. Závěrem oceňuje autor velmi kladně Kopitarovy zásluhy o poznání a rozšíření novořeckého písemnictví a tím i o přípravu řeckého boje za osvobozcní. Jako přílohu otiskuje seznam Kopitarových recensí a zpráv o řeckých publikacích, dále seznam dosud nevydaných nebo neznámých Kopitarových dopisů atd. Jeho práce je hodnotným příspěvkem nejen k danému thematu, nýbrž i k dějinám slovanské filologie, protože Kopitarovy styky s Řeky mají své ohlasy v jeho korespondenci s Jos. Dobrovským a jeho názory o novořeckém spisovném jazyce mají protějšek v jeho analogickém úsilí, týkajícím se spisovného jazyka jižních Slovanů. I Kopitarův názor k velmi probírané otázce o t. zv. poslovanštění Řecka má své místo v historii slavistiky.

Mezi materiály podává J. Matl příspěvek k poznání činnosti V. Jagiće publikací jeho korespondence Dr. W. Christianimu, spolupracovníku Archivu für slavische Philologie (*Vatroslav Jagić an Dr W. Christiani;* II, 161—170; 19 krátkých listů). Úvodem podává vydavatel bibliografické údaje z novější literatury o Jagićovi a připojuje osobní vzpomínku na Jagiće. Škoda však, že korespondenci Jagićovu vydal bez poznámek, které by byly dosti potřebné. Zdá se také, že chronologické pořadí některých listů mohlo být jiné. — G. Wytrzens sděluje a důkladně komentuje zajímavý dopis M. Hórnika Vatroslavu Jagićovi z 12. IV. 1885 (III, 71—73), v němž se dobře obráží pisatelova činnost ve prospěch lužickosrbského kulturního života, a to nejen po stránce literární, nýbrž i materiální a politické. — L. Sadniková-Aitzetmüllerová podává nekrolog a seznam spisů vynikajícího štyrskohradeckého slavisty Bernda v. Arnima (8. IX. 1899—5. II. 1946; II, 1—5). — O. Tureček referuje o *Pamětech* Matyáše Murka (Praha 1949; II, 222—224).

J. Matl věnuje k 70. narozeninám Pavla Dielse nabádavé poznámky k současné slovanské jazykovědě a literární vědě (*Einige Bemerkungen zur slavischen Sprach- und Literaturwissenschaft*, II, 50—72; více místa věnuje jazykovědě). Za aktuální pro slovanskou jazykovědu pokládá takové zkoumání, které by mělo význam pro poznání dějin a současného stavu slovanské kultury, a podává přehled rozličných otázek z tohoto okruhu, které by měly být pěstovány (liší se ovšem navzájem svou metodikou i svým konečným cílem). Je to potřeba spolupráce jazykovědy s lidovědou, potřeba její pomoci při zkoumání dějin slovanského práva, naléhavost bádání o jménech místních ve spojení se zkoumáním otázek týkajících se osídlení, potřeba bádání etymologického a rozborů lexikologických v souvislosti s rozborem kulturních otázek, jakož i semasiologie v užším slova smyslu. Své programové návrhy dokládá autor názornými příklady s připojenou

bibliografií.[2]) Také pro literární vědu vybírá naléhavé úkoly, jako je na př. potřeba přehodnocení některých epoch a dalšího zkoumání srovnávacího pojetí v methodologii slovanských literatur, zkoumání problematiky lidové epiky atd. Pracovní program Matlem nastíněný je nepochybně zajímavý a pozoruhodný, i když není vyčerpávající (ponechává stranou úkoly vyplývající z nedávné diskuse o srovnávací jazykovědě). Jeho podněty se jistě setkají s širším ohlasem.

K bibliografii slavistiky přispěl časopis také souhrnnou zprávou o činnosti Ševčenkovy společnosti v letech 1947—1949 (II, 236—245) a zvláště obsáhlým seznamem knih a publikací, které došly do redakce časopisu a který sestavili G. Wytrzens a K. Marko (III, 138—157).

II. *Slovanská jazykověda.* K. Rösler napsal velmi dobře informovanou studii o analytickém futuru v slovanštině *(Beobachtungen und Gedanken über das analytische Futurum im Slavischen,* II, 103—149). Je to práce důkladně založená na faktickém materiálu a litujeme jen, že nemůžeme plně souhlasiti také s jejími závěry. Autor probírá především stav vyjadřování futura v jednotlivých slovanských jazycích, počínaje staroslověnštinou; všímá si všech způsobů vyjadřování futura, hlavní pozornost však věnuje perifrázi pomocí slovesa *bǫdǫ* s infinitivem. Pro staroslověnštinu osvědčuje při tom jemné pochopení pro existující případy konstrukcí podobných, ale významem odlišných. Některé jazyky slovanské, zvláště srbocharvátštinu, podrobně zkoumá, jinde jsou ovšem jeho informace kusejší nebo téměř scházejí (slovenština!). Po prohlídce materiálu konstatuje, že uvedený způsob analytického vyjadřování futura je především znám v jazycích slovanských západních, a to hlavně v češtině (tu od konce 13. století) a v polštině (zde od 3. čtvrtiny století 14. do 17. století), potom ve východní slovanštině, a to v běloruštině, v ukrajinštině (od 16. století) a velkoruštině (od 17. století), konečně malou měrou i na slovanském jihu v srbocharvátštině, a to v čakavštině od konce 14. století a částečně a později i v štokavštině. Autor míní, že podnět pro vznik a rozšíření tohoto způsobu vyjadřování futura dala němčina svou obdobnou vazbou slovesa *werden* s infinitivem. Připomíná proto nejprve těsné styky češtiny s němčinou a soudí, že se v češtině analytické futurum typu *budu + infinitiv* proto vyvinulo nejdříve; přitom prý byla v češtině samé opora ve vazbách slovesa *budu* s participiem praes. Z češtiny postoupil podle autora tento vývoj do polštiny (i když prý mohla na polštinu působit také přímo němčina) a odtud se prý pak šířil dále na východ. Autor připouští ovšem také pro polštinu atd. domácí opěrné body ve vazbách sloves s modálním významem, spojených s infinitivem, hlavní impuls k vytvoření nové vazby však odvozuje z vnějška. Těžko lze tímto způsobem pochopit stav v srbocharvátštině. Autor se sice také pokouší ukazovat na německé vlivy na srbocharvátštinu nebo aspoň na české prostřednictví takových vlivů, musí však sám uznat, že nebyly ani příliš silné ani že nepřišly v pravou dobu. Proto vyslovuje otázku, zdali v srbocharvátštině (v čakavštině) nejde již o vývoj „proethnický" (str. 146), a závěrem připouští, i když ne zcela rozhodně, že tu mohlo jít o vývoj spontánní.

Takové jsou hlavní výsledky práce Röslerovy. Myslím, že autorovo tvrzení, jako by hlavní impuls pro vytvoření analytického způsobu vyjadřování futura v slovanských jazycích a na prvním místě v češtině vyšel z němčiny, je nesprávné. Aby své tvrzení blíže odůvodnil, opakuje autor bez jakékoli výhrady také starší názory, jako by změny přehláskové, změna *ó* v *uo, ú* v *au, ý* v *ej,* ustálení přízvuku na první slabice atd. v češtině nastaly vlivem německým, takže by tu napodobení analytického způsobu vyjadřování futura bylo součástí širších jazykových vlivů; bylo však již pověděno — a očeká-

---

[2]) Ale některé významné práce, mezi nimi na př. dílo A. Profouse, *Místní jména v Čechách,* jsou ponechány stranou.

vali bychom proto, že to autor také připomene v své rozpravě —, že u zmíněných jevů o německý vliv na češtinu jít nemusí a že je tu v češtině vývoj zcela spontánní. A podobně se tu mohl stát spontánně také vývoj k vyjadřování futura nedokonavých sloves analytickým způsobem pomocí *budu* s infinitivem. A stejně dobře tomu tak mohlo být i v jiných jazycích slovanských. Poučný je po této stránce vývoj v srbocharvátštině (v čakavštině a částečně v štokavštině), kde o nějakém silnějším vlivu němčiny nebo o českém zprostředkování takového vlivu těžko lze mluvit a kde se přece jen vazba analytického futura *budem* + infinitiv vyvinula. Důležité je dále široké rozšíření daného způsobu vyjadřování futura nedokonavých sloves v slovanských jazycích, a to na širokém slovanském území a ve všech vrstvách příslušných slovanských jazyků. Bylo by lze očekávat, že vliv pouze knižní vytvoří (na př. v češtině, v ukrajinštině a pod.) vazbu tak rozšířenou a tak životnou? Tu jistě musily být především důvody vnitřní, důvody vyplývající z domácích potřeb a z domácích vzorů. Německý vliv by byl mohl nejvýše spolupůsobit (na př. v češtině), sotva však byl hlavním impulsem uvedeného vývoje. Důležité je také to, že v němčině nebyly pro dobu, kdy je analytické futurum v slovanštině již doloženo (v češtině již od 13. století!), dány plné předpoklady pro takové působení na slovanské jazyky, protože tam konstrukce slovesa *werden* s infinitivem v tu dobu nenabyla ještě plně významu futurálního. Vliv německý by se byl ovšem mohl projevit v lužické srbštině při tamní dvojjazyčnosti (ale právě poměrů lužickosrbských si autor blíže nevšímá);[3]) pro češtinu lze připustit nejvýše, jak již naznačeno, spolupůsobení německého způsobu vyjadřování, jinak byl náš vývoj s německým pouze paralelní, souběžný, vycházející z podobných potřeb a z podobných vzorů. O vlivu češtiny na polštinu v této věci ovšem mluvit lze a uplatnil se, jak známo, jen v omezeném období. Nejpřirozenějšími vzory v slovanských jazycích k rozšíření analytického futura s *bǫdǫ* s infinitivem nedokonavého slovesa byly asi příklady vazeb *načęti, chъtěti, iměti* a podobných sloves s infinitivem a spolupůsobila jistě i spojení těchto a podobných sloves s participii rozličného druhu.[4]) Ale to jsou zatím jen předpoklady — v záhřebském časopise Slovo 3, 1953, 112, se také právem upozorňuje, že k vytvoření analytického způsobu vyjadřování futura pomocí *bǫdǫ* s infinitivem mohla vést i potřeba stylistického rozlišení rozličných nuancí futura v slovanštině —, které bude nutno dále sledovat na materiálu co nejširším a rozebraném co nejjemněji.[5]) — G. Wytrzens podal doplněk k Röslerovu materiálu z ruštiny, prostudovav další ruský materiál (*Zur Frage des periphrastischen Futurums im Russischen*, III, 22—27). Potvrzuje však výsledky Röslerovy jak co do chronologie objevení se těchto vazeb v ruštině (tvrdí, shodně s P. J. Černychem,[6]) že se ve velkoruštině rozšířily teprve asi v druhé polovině 17. století), tak i co do jejich původu. I on tu hledá vliv západoslovanský (také prostřednictvím ukrajinštiny), i když připomíná další momenty, které mohly v samé ruštině přispět k rozšíření této vazby. Tvrdí též, že původně převládalo spojování slovesa *imu* s infinitivem, to že pak bylo vytlačeno konstrukcí sloves s *-čati* + infinitiv a toto konečně že bylo nahrazeno spojením *budu* + infinitiv.

---

[3]) Je zajímavé také, že slovinština, kde by bylo lze mluvit o německých vlivech, uvedeného způsobu tvoření futura nemá.

[4]) G. Wytrzens ukazuje v III. svazku, str 27, že *bǫdǫ* v konstrukci s participiem na *-lъ* ztratilo brzy svůj původní lexikální význam.

[5]) Z jednotlivostí opravme *obręščetъ* z Mar. kodexu na *obręštetъ* (str. 107) a připomeňme, že v Kyjevských listech je jen jedna strana popsána později, takže nelze při dokladech ze srbocharvátštiny mluvit o prvních „stranách" Kyjevských listů (k str. 108).

[6]) P. J. Černych, *Историческая грамматика русского языка*, 1950, str. 232.

Nový časopis přináší také několik příspěvků etymologických. R Aitzetmüller přispěl k etymologii stsl. slova *kovъ* (ἐπιβουλή úklad) (II, 155—156). — G. Neuhauser podává tři etymologie ruských jmen zvířat (III, 110—111).[7] — Linda Sadniková probírá v článku „*Zur Herkunft der Windbezeichnungen bei den Südslaven*" (I, 131—133) názvy větrů u Bulharů a Srbů a zkoumá původ představ s těmito názvy spojených.

Dva příspěvky jsou věnovány zápisům slovanských jmen v t. zv. evangeliu Cividalském. V článku „*Zur Frage der Slaven in Pannonien im 9. Jahrhundert*" (I, 112—130) soudí K. Piuk po rozboru těchto zápisů a také jmen uvedených v Conversio Bagoariorum et Carantanorum, že jejich povaha není naprosto nutně jen západoslovanská, a to slovenská, jak se domníval Ján Stanislav, nýbrž že prý jde ve větší míře o jména jihoslovanská a dále i o jména vůbec neslovanská. Pannonie, s kterou jména ta byla obvykle spojována, nebyla podle autora obydlena ze slovanských kmenů v té době jen Slováky, nýbrž skýtala v 9. století velmi pestrý ethnický obraz. Podle P. Skoka předpokládá tu smíšením vzniklý jazyk t. zv. pannonskoslovanský, který by byl na přechodu mezi jazyky západoslovanskými a jihoslovanskými a který by byl později zanikl v maďarštině. Podobně se předpokládá v Rumunsku t. zv. jazyk dáckoslovanský, opět dnes již vyhynulý, který by byl býval spojovacím článkem mezi jazyky východoslovanskými a jihoslovanskými.[8] Z článku Piukova je patrná značná nejistota při výkladu daného materiálu jmen a sotva lze říci, že by bylo podáno více než prostě zase jiná eventualita výkladu materiálu. — Velmi významným příspěvkem ke studiu tohoto materiálu je však studie, kterou napsal prof. Arturo Cronia z university v Padui (*Revision der slavischen Eigennamen im alten Evangeliar von Cividale;* II, 6—21). Seznamuje s celou historií evangeliáře Cividalského, jehož evangelium Markovo bylo kdysi pokládáno za autograf samého sv. Marka (a náš Dobrovský tuto legendu vyvrátil). Jména návštěvníků kláštera, v kterém byl kdysi evangeliář chován, mezi nimi hojně slovanských, pocházejí z doby od konce 8. do začátku 11. století. V kodexu jsou nám vůbec zachovány nejstarší záznamy slovanského jmenného materiálu (osobních jmen bulharských, charvátských, velkomoravských, a jak Cronia zjišťuje, také východoslovanských). Autor však právem vytýká všem dosavadním výkladům, že nečerpaly přímo z originálu, nýbrž že se zakládaly na starém vydání Bethmannově. Toto vydání[9] není podle Croniova přezkoumání bez vážných závad, takže veškeré zkoumání na něm založené třeba pokládati za nedefinitivní. Kritika zápisů, provedená autorem zatím hlavně na dvou listech (5. a 6.), přinesla významné výsledky tím, že opravila mnohá čtení, čímž padají výklady na nich založené, dále tím, že ukázala na nejistotu mnohých čtení a že zjistila nové doklady (na př. jméno *zernil*) a jméno *dorogoroc* ve znění východoslovanském. Autor nabádá k novému kritickému vydání materiálu a předpokládá, že se najde ještě další slovanský materiál. Cenná je také bibliografie, týkající se zkoumání kodexu a slovanských jmen v něm obsažených, podaná na str. 20—21,[10]) vítána je i přiložená fotografická ukázka z listu 5.

---

[7]) Jde o slova *dikobraz, perepeljatnik* „krahujec", *ščuka, ščupak* „štika" a o příspěvek k etymologii slova **borzda* (čes. *brázda,* rus. *борозда*); ale předpoklad, jako by ruské slovo *dikobraz* bylo přejato do ruštiny z češtiny, sotva je pravděpodobný.

[8]) Jestliže se v článku operuje s tímto předpokladem, pak bychom očekávali, že bude jmenován také jeho první původce, jímž je G. Reichenkron, Zeitschrift für slavische Philologie 17, 1941, 143—168.

[9]) C. L. Bethmann, *Die Evangelienhandschrift zu Cividale,* v čas. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 2, 1877, 111—128.

[10]) Dodali bychom k ní nové B. Rybovo kritické vydání spisu Josefa Dobrovského, *Fragmentum Pragense Evangelii s. Marci vulgo autographi* z r. 1953.

Zajímavá pozorování o povaze srbocharvátského přízvuku uveřejňuje W. A p p e l (*Gestaltstudien;* I, 53—70). Zkoumání je provedeno podle experimentálněfonetického záznamu mluvy profesora Milana Rešetara z roku 1927. Podle toho není v srbocharvátštině přízvuk t. zv. klesavý povahy musikální, nýbrž je to přízvuk nemusikální, exspiratorní; přízvuk stoupavý je však musikální. Prof. R e š e t a r neuznal výsledků tohoto zkoumání, dodávaje, že se musí spoléhat na své ucho, a autor studie sám připouští, že subjektivní cítění a také názor fonetiků sluchových nelze postrádat, a dodává poznámky o potřebě spolupráce mezi fonetikou experimentální a fonetikou sluchovou. V studii Appelově je však ještě řada dalších výsledků, z nichž uvádím závěry, vyplývající ze srovnávání poměru množství samohlásek a souhlásek znělých i neznělých v češtině, v němčině a v srbocharvátštině (v češtině vokály 45 %, znělé konsonanty 28,5 %, neznělé 26,5 %; v němčině 32 % : 39 % : 29 %; v srbocharvátštině však 49 % : 32 % : 19%!). Tak zv. klesavý přízvuk v srbocharvátštině má spíše průběh indiferentní, závisí na počtu slabik slova a na postavení slova v mluvním celku a podléhá větné intonaci, kdežto stoupavý nikoli. Stoupavý (musikální) přízvuk je jen podmíněně svobodný (nemůže stát na koncové slabice slova nebo slovního celku). — V druhé části svých studií (II, 95—102) registruje autor ve fonetických zápisech s rozličných stránek českou větu *otec je doma* a ukazuje, jak se funkce jazykového jevu projevuje v jeho vnějším výrazu. — T ý ž a u t o r konečně kriticky oceňuje práci W. B r a n d e n s t e i n a, *Einführung in die Phonetik und Phonologie,* Wien 1950 (II, 234—236).

Z jazykovědných příspěvků, týkajících se jednotlivých slovanských jazyků, třeba kromě C o c r o n o v a příspěvku o ruském slovese *bresti/broditь* (II, 150—154), které se pokládá v textech 17. století za synonymní s *itti/choditь* (ne vždy právem), upozorniti ještě na charakteristiku makedonštiny, kterou podala Persida H r a s c h e - V i r e t, rodilá Makedonka z Bitola (*Zur Charakteristik des Makedonischen;* I, 87—100). V první části své práce přehlíží dosavadní názory o makedonštině, správně ukazujíc na jednostrannost a tendenčnost mnohých z nich. První, kdo vyslovil názor o samostatnosti makedonštiny, byl Karel H r o n ve spise *Das Volkstum der Slaven Makedoniens,* Vídeň 1890. V části druhé podává autorka přehled jazykových vlastností makedonštiny, na kterou hledí nejen jako na samostatný slovanský jazyk, ale také — s hlediska nářečního dělení — jako na jednotný jazykový typ. Z vokalismu, který se vcelku rovná bulharskému, probrala zastoupení nosovek a jerů, v konsonantismu si všimla osudu *tj, dj, stj, zdj, skj, zgj,* v tvarosloví přehlíží rozličné tvary členu a upozorňuje na specifické makedonismy, které však, jako na př. ztráta deklinace a infinitivu, jsou již spíše povahy syntaktické. Zvláště pak mluví ještě o makedonském přízvuku. Vytknout však musíme chybnost některých praslovanských tvarů, které autorka připojuje k makedonským příkladům.[11]) — V 2. svazku na str. 245—251 referuje t á ž a u t o r k a o současné práci, spojené s vytvářením spisovného makedonského jazyka.

Jinak třeba ještě uvésti, že Jos. H a m m sděluje v článku „*Altpolnisches aus den kroatischen Archiven*" (II, 171—180) staropolský listinný materiál z polské sbírky dokumentů, nalezené prof. K n i e w a l d e m v archivu Jihoslovanské akademie. — Z recensí obsahu jazykovědného upozorněme na posudek díla R. T r a u t m a n n a, *Die elb- und ostseeslavischen Ortsnamen,* Berlin 1946 a 1949, od W. S t e i n h a u s e r a s cennými kritickými poznámkami (II, 188—194), dále na referáty St. B o d n a r c z u k a

---

[11]) Při výkladu o členu se nedovídáme o významovém vztahu rozličných podob členu ke třem mluvnickým osobám, jak o tom máme zprávy na př. u L. L a m o u c h e, *Mémoires de la Société de Linguistique* 12 (1903) 54—58, nebo u K. B r u g m a n n a, *Die Demonstrativpronomina der idg. Sprachen,* Leipzig 1904, 42 násl.

o Vasmerově ruském etymologickém slovníku (II, 195—198; III, 115—121), v nichž se podrobněji mluví i o jiných slovnících etymologických, zvláště o polském etymologickém slovníku od Fr. Sławského, a konečně na zprávu G. Wytrzense (III, 124—127) o I. ročníku časopisu *Slovo* a o I. svazku edice *Radovi Staroslovenskog Instituta.*[12])

III. *Dějiny slovanských literatur.* Staré ruské literatury se týká především práce D. Čyževs'kého „*Anklänge an die Gumpoldslegende des hl. Václav in der altrussischen Legende des hl. Feodosij und das Problem der Originalität der slavischen mittelalterlichen Werke*" (I, 71—86), v níž autor poukazuje na dvě episody v staroruské Nestorově legendě o sv. Feodosijovi (vznikla v letech 1076—1088, světec žil asi v letech 1000—1074), které obsahují ozvuky církevněslovanského zpracování Gumpoldovy legendy o sv. Václavu. Episody, o které jde, zakládají se podle autora sice na skutečných událostech z života Feodosijova, ale Nestor je prý zaznamenal vlivem zmíněné tradice ze Života Václavova. Autor se snaží prokázati, že Nestor plody českocírkevněslovanské literatury vskutku znal, a upozorňuje také na shodné rysy ruské verse starší legendy o sv. Václavu a církevněslovanského zpracování legendy gumpoldské s Nestorovým zpracováním legendy o sv. Borisu a Glěbovi; domnívá se dokonce, že Nestor byl také v Čechách, a to jako průvodce ostatků sv. Borisa a Glěba do kláštera sázavského r. 1094. Studie Čyževského, i když musí hojně pracovat s předpoklady a s domněnkami, je nepochybně pozoruhodným příspěvkem k dějinám literatury českocírkevněslovanské i staroruské a k dějinám kulturních styků českoruských v nejstarší době. Přináší mimo jiné také zajímavé myšlenky pro chápání a oceňování t. zv. originality hagiografických děl staré ruské literatury a středověkých textů slovanských. — Týž autor přispěl důkladným a informativním pojednáním o staroruském vypravování o sv. Isákovi (*Studien zur russischen Hagiographie;* II, 22—49). Snaží se v něm zařadit zkoumanou skladbu mezi skladby podobného obsahu a uvažuje o její tendenci, kterou spatřuje ve varování před nebezpečím příliš přísné askese. Nabádavé jsou tu úvodní autorovy poznámky o úkolech vyskytujících se při zkoumání staroruské literatury.[13]) — Tanja Čyževška přispěla srovnáním Vladimira Monomacha a Kekaumena (II, 157—160). — Staroruské literatury se týkají také dvě znamenité recense, které R. Jagodič věnuje jednak dílu Dm. Čyževského, *Altrussische Literaturgeschichte im 11., 12. und 13. Jahrhundert* (Frankfurt a. M. 1948; II, 209—222), jednak edici *La geste du prince Igor* (II, 198—209).

Literatury staročeské se týká článek Aloise Schmause, věnovaný analyse obsahu, formy, pramenů a pravděpodobného vzniku staročeského skládání o Štilfridovi (III, 37—52) a K. Röslerův posudek studie H. H. Bielfeldta, *Die Quellen der alttschechischen Alexandreis,* Berlin 1951 (III, 133—135).

Hojně příspěvků věnuje časopis novějším literaturám slovanským, z nich pak především literatuře ruské a srbocharvátské. Uvedu aspoň názvy hlavních z nich: Fr. Wiltschek, *La Fontaine und Krylov, ein literaturwissenschaftlicher Vergleich* (I, 155—192); W. Lettenbauer, *Leo Tolstojs „Krieg und Frieden" und das Problem des historischen Romans* (III, 37—52; zkoumá otázku, lze-li Tolstého *Vojnu i mir* na-

---

[12]) Tu je však třeba opravy v citátu ze Života Konstantinova; lépe než o Pannonské legendě třeba mluvit o Životě Konstantinově.

[13]) K přehledu literatury o českých elementech v církevněslovanském písemnictví bylo by možno dodati řadu novějších prací (není totiž jmenována žádná z prací o těchto thematech z doby po r. 1940). Pro thematické srovnávání by se hodily také látky obsažené v kodexu Supraslském.

zývat pravým historickým románem, a rozhoduje se pro označení „Raumroman"); H. Emmer, *Neuere Gogol-Literatur* (III, 79—114; cenný přehled asi 140 nových publikací o Gogolovi); Arturo Cronia, *Marko Marulić, ein Vertreter und Deuter der christlichen Renaissance in Dalmatien* (III, 5—21); A. Schmaus, *Das Renegatenproblem im Gorski Vijenac* (II, 73—94; studie k stému výročí smrti P. P. Njegoše); Jos. Matl, *Zwei literarische Porträts: Ivo Vojnović, Miško Kranjec* (I, 101—109);[14]) Otto Tureček, *Čechische Literatur und Dostojevskij* (I, 134—154). Z materiálových příspěvků zaslouží zmínky cenný dokument z života P. Preradoviće, který uveřejnil R. Jagodič (I, 195—206) a *Stritariana I*, publikovaná K. Piukem (I, 206—214); Jos. Matl otiskuje dopisy básníka A. G. Matoše (1873—1914) Hildě Fürstenbergové, překladatelce jeho veršů, se stručnou, ale výstižnou úvodní charakteristikou básníkovou (II, 181—187). V oddíle recensí podal týž autor řadu cenných poznámek k příručce Fr. Trogrančiće, *Letteratura medioevale degli Slavi meridionali*, Roma 1950 (II, 229—234).

IV. *Lidové podání* je zastoupeno aspoň mezi materiály a recensemi. H. Halm zaznamenal (I, 193—195) v německém překladu legendu z makedonské vsi Veljusa, zachycenou v roce 1938, v níž se, arci ve formě hodně pozměněné, projevují ozvuky vypravování ze života slovanských apoštolů a jejich učedníků. — R. Jagodič podává krásnou černohorskou píseň o unesení nevěsty, kterou zpíval slepý guslar Mišelja Vuković Marković a která byla zaznamenána v r. 1916 (III, 74—77). — Týž autor velmi příznivě posuzuje knihu švýcarské slavistky Elsy Mahlerové, *Altrussische Volkslieder aus dem Pečoryland*, Basel 1951 (III, 127—130).

Jsou tu ještě další recense, na př. referát G. Stökla o díle Alberta M. Ammanna, *Abriss der ostslavischen Kirchengeschichte*, Wien 1950 (II, 224—229), k němuž připomeňme i český spis Jar. Kadlce, *Byzantské křesťanství u slovanských národů*, Praha 1946. — Výběr recensovaných knih týká se téměř výlučně vědecké produkce rakouské a německé.

Přehledu látky v časopise by prospěl jmenný a věcný rejstřík.

Z podaného přehledu obsahu tří prvních ročníků nového rakouského slavistického časopisu je, myslím, vidět, že v něm přibyl k dosavadním orgánům pro slovanskou filologii významný a vítaný doplněk.

Josef Kurz

O současném stavu slavistických studií v Maďarsku

Chceme-li hovořit o slavistických studiích v Maďarsku, máme především na mysli práci linguistickou, protože bádání o slovanských literaturách zde prozatím ještě nenašlo velkého uplatnění. Zájem o slavistiku není v Maďarsku novinkou: katedra slovanské filologie existuje na budapešťské universitě již více než sto let (založena byla r. 1849). V nejnovější době se však značně změnil jeho směr: zatím co starší maďarská slavistika se zabývala především etymologií slovanských lexikálních výpůjček a toponomastikou, dnešní tendence spíše směřují k bádání o slovanských jazycích v pravém slova smyslu.

Současná maďarská slavistika je prozatím soustředěna na budapešťská vědecká pracoviště, a to jednak na Slovanský ústav fakulty jazyka a literatury, jednak na Jazyko-

[14]) K literatuře o Vojnovićovi, uvedené na str. 106, třeba připojit *Slovesnost Slovanů* Franka Wollmana, 1928, 219—221, od téhož autora *Dramatiku slovanského jihu*, 1930 (o Vojnovićovi tu na str. 245) a dále monografii Józ. Gołąbka, *Ivo Vojnović, dramaturg jugosłowiański*, 1932.

vědný ústav Maďarské akademie věd. Obě pracoviště ovšem úzce spolupracují: to podotýkám především proto, že v Maďarsku existuje značná nezávislost pracovišť Akademie na pracovištích universitních a k různým personálním uniím dochází jen v menšině případů. — Ke skupině maďarských slavistů dále přistupují ještě někteří pracovníci Zemského archivu (Országos Levéltár), zpravidla historikové, kteří se zabývají vydáváním archivního materiálu slovanské provenience.

Na spolupráci těchto pracovišť je založen plán maďarské slavistiky, který obsahuje dvě hlavní složky: první je vydání slovanských jazykových památek, které se nalézají na území Maďarska, druhá je jazykový atlas slovanských nářečí, kterými se mluví na tomto území. Obě tyto práce jsou míněny jako díla kolektivu spolupracovníků, který vede akademik István Kniezsa.

Co se týká edice památek, zatím připadají v úvahu edice listin, které jsou plánovány jako dvousvazkové vydání: první svazek, obsahující listiny ze Slovenska, psané českým jazykem (Stredoveké české listiny, red. Št. Kniezsa, Budapest 1952) již vyšel. Druhý svazek bude obsahovat slovenské listiny z téhož období (1526—1700). Kromě toho se připravuje soupis všech slovanských jazykových památek, uskuteční se pravděpodobně nejdříve soupis památek Zemského archivu a Széchényiho knihovny. Uvažuje se také o bibliografické publikaci, která by obsahovala jazykový rozbor těchto památek; myslí se ovšem prozatím na památky české a slovenské.

Poněvadž v maďarských knihovnách je soustředěna velká většina slovenských jazykových památek, plánuje se vypracování historického slovníku slovenského jazyka (A Magyarországi Szlovák Nyelvemlékek Szótára). Tato práce je ovšem posud v pouhých počátcích: zatím se připravuje přesný soupis slovenských jazykových památek. Samo sebrání materiálu a sestavení slovníku by zajisté potřebovalo větší počet spolupracovníků, než jakým zatím obě pracoviště mohou pro tuto práci disponovat.

Přehled o stavu nářečí slovanských jazyků v Maďarsku má získat další připravovaná velká práce, totiž jazykový atlas slovanských nářečí v Maďarsku (Magyarországi Szláv Nyelvatlasz). V Maďarsku se mluví celkem ve dvou stech čtyřiceti obcích slovanskými jazyky, z toho ve sto třiceti jedné slovensky, v devadesáti třech srbocharvátsky, v devíti slovinsky, v jedné ukrajinsky, v jedné polsky. Prozatím se pracovníci Akademie i fakulty soustředí na výzkum slovenských nářečí, jednak proto, že jsou v převaze, jednak proto, že tato práce nejlépe odpovídá orientaci maďarských slavistů. Práce na výzkumu slovenských nářečí se v podstatě shoduje se současnými dialektologickými výzkumy Slovenské akademie věd, používá se téhož dotazníku sestaveného Paulinym a Štolcem. Dotazníková methoda je doplňována magnetofonovými zápisy.

Vedle těchto velkých kolektivních prací vzniká ještě celá řada prací individuálních. V tomto roce vyšla první část dosud nejrozsáhlejší publikace maďarské slavistiky, zpracovávající veškeré slovanské výpůjčky v maďarštině, kterou napsal akademik Kniezsa.[1]) V minulém roce vyšla rovněž dosti obsáhlá práce kandidáta věd P. Királye, A KeletszlovákNyelvjárás Nyomtatott Emlékei (Tištěné památky východoslovenského nářečí). — Obor lexikografie je zastoupen významným dílem L. Hadrovicse a L. Gáldiho, dvěma ruskými slovníky, Orosz-magyar Szótár a Magyar-orosz Szótár, které vyšly v letech 1951—1952, zkrácený Magyar-orósz Kézi Szótár vyšel v r. 1953.

Kromě toho vzniká ještě celá řada menších prací, které byly dosud publikovány v různých časopisech. Sem patří na př. jugoslavistické práce člena korespondenta Maďarské akademie věd L. Hadrovicse, Le peuple serbe et son Eglise sous la domination

---

[1]) A Magyar Nyelv Szláv Jövevényszavai, I, 1—2, Budapest 1955.

turque (Paris 1947), A XVI. századi protestáns horvát nyomtatványok helyesírása (Pravopis charvátských protestantských tisků ze XVI. stol.; vyšlo v Osztályközlemények 1, 1951), Az ómagyar Troja-regény a délszláv irodalomban (Staromaďarská trojanská povídka v jihoslovanských literaturách; vyšlo rovněž v Osztályközlemények 5, 1954). Články P. Királye jsou věnovány především vývoji slovenštiny, sem patří na př. studie K voprosu slovakizaciji, Acta linguistica 2, 1952. V poslední době se P. Király zabývá analysou staročeských rukopisů, které objevil v rukopisném oddělení knihovny Séchényiho, na př. dvěma staročeskými písněmi, z nichž jedna je opisem písně Jezu Kriste, ščedrý kněže, a dále zlomkem staročeské Alexandreidy.

Velká péče se věnuje výchově slavistického vědeckého dorostu za vedení prof. Kniezsy. V poslední době byly obhájeny tři kandidátské práce z oboru slavistiky, a to zmíněná již práce P. Királye o východoslovenských nářečích, dále rozbor slovenské lékařské knihy ze 17. stol. Gy. Décsyho a dialektologická práce o slovenských nářečích v pohoří Bükk I. Sipose.

Po zániku časopisu Études Slaves et Roumaines neměla maďarská slavistika delší dobu svůj časopis. Tento nedostatek byl v nejnovější době odstraněn: na začátku školního roku vyšel první svazek periodického sborníku Studia slavica. Tento objemný svazek obsahuje celou řadu studií, článků a recensí z oboru slavistiky, psaných jednak ve světových, jednak ve slovanských jazycích. Pro nás nejzajímavější je zde práce E. Fügediho, K otázke užívania slovenského jazyka na panstvách v 17. storočí. Tato práce se opírá o velký listinný materiál, uložený v Zemském archivu, je to ovšem práce historická, nikoliv linguistická. Významný je také článek E. Úrhegyi, Budapeštský rukopis Knijh o zarmutcenijch welikých Czýrkwe Swaté. Tento rukopis, jenž je majetkem Széchényiho knihovny, byl dosud připisován Petru Chelčickému. Autorce se podařilo dokázat, že jde o dílo Jana z Příbramě.

Na poli polemiky a diskuse je třeba se zmínit o kritice Stanislavovy knihy Slovenský juh v stredoveku, kterou uveřejnil akademik Kniezsa[2]) (tato kritika byla původně pronesena ve formě přednášky).

Na plenárním zasedání Maďarské akademie věd byla slavistika v letošním roce zastoupena přednáškou o státní a právní terminologii v maďarštině a jejím vztahu k terminologii slovanské, kterou rovněž proslovil akademik Kniezsa.

Horlivá činnost maďarské slavistiky je posilována v neposlední řadě také zahraničními styky se slovanskými státy a státy lidových demokracií, výměnou vědeckých pracovníků a aspirantů i účastí na mezinárodních konferencích.

Zoe Hauptová

Rozšíření redakční rady. Po válečném přerušení bylo vydávání Slavie obnoveno ročníkem XVIII. (1947—1948) za redakce prof. Dr Bohuslava Havránka (pro jazykovědu), prof. Dr Franka Wollmana (pro literární vědu a obory příbuzné) a prof. Dr Karla Krejčího jako sekretáře redakce (viz redakční oznámení v Slavii 18, 1947, 247—248). Od té doby byla redakční rada podle pracovní potřeby postupně rozšiřována. R. 1949 byl do redakce povolán Dr Slavomír Wollman, který převzal úkoly sekretáře, zatím co prof. Krejčí si ponechal vedení redakce. R. 1952 v souvislosti se začleněním Slovanského ústavu a jeho časopisů do Čs. akademie věd vstoupil do redakce ředitel ústavu prof. Dr Julius Dolanský. R. 1954 stal se sekretářem pro jazykovědu Dr František V. Mareš, který již od r. 1950 s redakcí spolupracoval. Koncem r. 1955 uznala redakční rada za

---

[2]) MTA I. Osztályának Közleményei 2 (1952) 373—390.

nutné rozšířit počet redaktorů pro obor jazykovědy o prof. Dr Karla Horálka a prof. Dr Josefa Kurze.

Počínaje ročníkem XXV. (1956) pracuje redakční rada Slavie v tomto složení: akademik Bohuslav Havránek (všeobecné řízení v oboru jazykovědy, jazyky ruský, český, slovenský, otázky baltoslovanské), prof. Dr Josef Kurz (jazyky církevněslovanský, srbskocharvátský, slovinský, polský, otázky polabské), prof. Dr Karel Horálek (srovnávací slovanská jazykověda, jazyky bulharský, makedonský, ukrajinský, běloruský), Dr František V. Mareš (sekretář redakce pro obor jazykovědy, jazyk lužickosrbský), člen-korespondent ČSAV prof. Dr Frank Wollman (všeobecné řízení v oboru literární vědy a oborech příbuzných, literárněvědná metodologie, srovnávací bádání, ústní slovesnost, literatury východních Slovanů), člen-korespondent ČSAV prof. Dr Karel Krejčí (vedoucí redaktor, literatury západních Slovanů), člen-korespondent ČSAV prof. Dr Julius Dolanský (literatury jižních Slovanů), Dr Slavomír Wollman (sekretář redakce pro věci, týkající se celého časopisu, pro obor literární vědy a obory příbuzné, všeobecná redakce zpravodajství ze slavistiky).

Redakce

S L A V I A. Časopis pro slovanskou filologii. — Vydává Slovanský ústav Československé akademie věd v Nakladatelství ČSAV. — Tiskne Knihtisk, n. p., závod 01 v Praze. — Redakční rada: Julius Dolanský, Bohuslav Havránek, Karel Horálek, Karel Krejčí (vedoucí redaktor), Josef Kurz, František V. Mareš (sekretář redakce), Frank Wollman, Slavomír Wollman (sekretář redakce) — Redakce: Valentinská 1, Praha I, tel. 656-86 (617-00). Administrace: Nakladatelství Čs. akademie věd, Vodičkova 40, Praha II. — Snížený poplatek povolen dohlédacím poštovním úřadem Praha 022, 313-394-Be 55. Úč. St. banky čs. 438-214. — Ročník XXV, rok 1956, sešit 1.
Rukopis tiskárně 11. XI. 1955, imprimatur 6. IV. 1956, vydáno 20. V. 1956.
Cena tohoto sešitu Kčs 20,—, cena ročníku Kčs 80,—. — A-05322.

СЛАВИЯ. Журнал по славянской филологии. — Издает Славянский институт Чехословацкой Академии Наук в Издательстве ЧСАН. — Типография: Книгтиск, н. п., завод 01 в Праге. — Редакционная коллегия: Юлиус Доланский, Богуслав Гавранек, Карел Горалек, Карел Крейчи (главный редактор), Иосеф Курц, Франтишек В. Мареш (секретарь редакции), Франк Вольман, Славомир Вольман (секретар редакции). — Редакция: Валентинска 1, Прага I. тел. 656-86 (617-00). — Администрация: Издательство Чс. Академии Наук, Водичкова 40,Прага II. — Том XXV, год 1956, выпуск 1. Сдано в набор 11. XI. 1955, подписано к печати 6. IV. 1956, издано 20. V. 1956.
Цена этого выпуска Кчс 20,—, цена тома Кчс 80,—.

S L A V I A. Revue de philologie slave. — Publiée par l'Institut Slave de l'Academie tchécoslovaque á son Édition. — Imprimée par Knihtisk, n. p., usine 01 à Prague. — Conseil de rédaction: Julius Dolanský, Bohuslav Havránek Karel Horálek, Karel Krejčí (rédacteur en chef), Josef Kurz, František V. Mareš (secrétaire de rédaction), Frank Wollman, Slavomír Wollman (secrétaire de rédaction). — Rédaction: Valentinská 1, Prague I, tél. 656-86 (617-00). — Administration: Édition de l'Académie tchécoslovaque, Vodičkova 40, Prague II. - Tome XXV, année 1956, fascicule 1. Manuscrit remis à l'imprimerie 11. XI. 1955, imprimatur 6. IV. 1956, publié 20. V. 1956.
Prix de ce fascicule Kčs 20,— abonnement annuel Kčs 80,—.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ:

КРИТИКИ И РЕФЕРАТЫ:

СООБЩЕНИЯ:

TABLE DES MATIÈRES

ARTICLES:

CRITIQUES ET COMPTES-RENDUS:

CHRONIQUE: